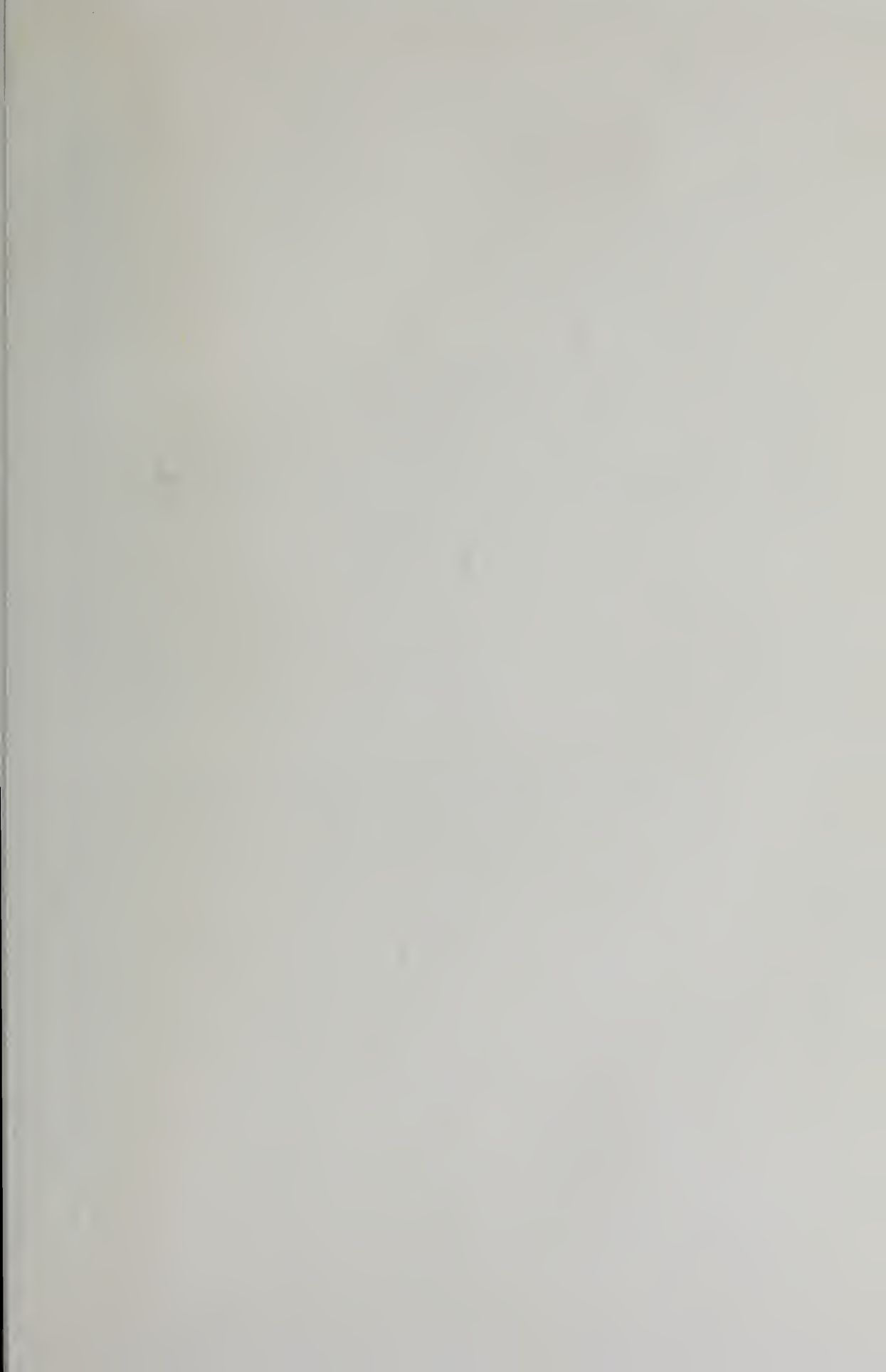

THE GETTY CENTER LIBRARY

ANNALEN
VAN DEN
OUDHEIDKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAAS.

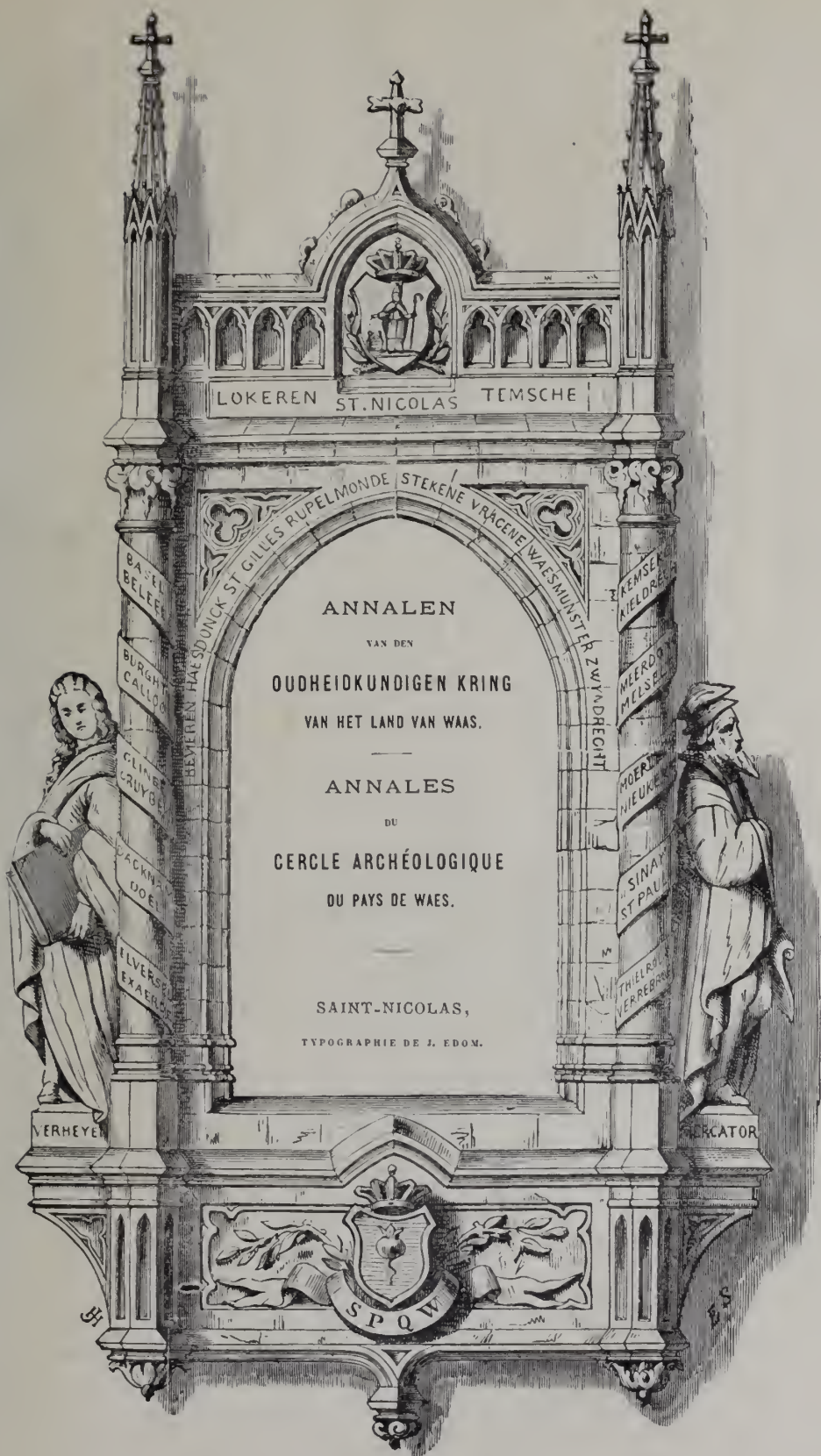
D. 22.

ANNALES
DU
CERCLE ARCHÉOLOGIQUE
DU PAYS DE WAES.

T. 22.

.....
In alle zijne uitgaven, is de Kring in geenen deele verantwoordelijk voor de denkwijze door de schrijvers uitgedrukt. (*Art. 31 der Statuten*).

.....
Dans toutes ses publications, le Cercle n'est nullement responsable des opinions émises par les auteurs. (*Art. 31 des Statuts*).

LOKEREN ST. NICOLAS TEMSCHE

ST. GILLES RUPELMONDE STEKENE VRACENE WAESMUNSTER ZWINDRECHT

ANNALEN
VAN DEN
OUDHEIDKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAES.

ANNALES
DU
CERCLE ARCHÉOLOGIQUE
DU PAYS DE WAES.

SAINT-NICOLAS,
TYPOGRAPHIE DE J. EDM.

BASEL BELLEF
BURGH CALLOO
GLINES CAUYBE
LACKNA DOE
ELVERSP EXAERD
VERHEYEN

MEERD
MELS
MOER
NIEUK
SINAK
ST PAUL
THELROU
VERREBROE
MERCATOR

SPQW

Leden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas

VOOR HET JAAR 1902—1903.

BESTURENDE COMMISSIE.

- MM. G. Willemsen, griffier der Handelsrechtbank te Sint-Nikolaas, Voorzitter.
H. Van Hooff, nijveraer te Lokeren, Ondervoorzitter.
C. De Bock-Bauwens, notaris te Sinay, Ondervoorzitter.
Jos. Reynaert, professor van wijsbegeerte in het Klein Seminarie te Sint-Nikolaas, Sekretaris.
K. Heyndrickx, doctor in de rechten en gemeentesekretaris te Sint-Nikolaas, Penningmeester.
A. De Cock, grondeigenaar te Sint-Nikolaas, Bewaarder der archieven en Bibliothekaris.
J. De Ryck, geneesheer te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.
F. Annaert, rustend pastoor te Stekene, Lid der Commissie.
Th. De Decker, vrederechter te Temsche, Lid der Commissie.
V. Van Haelst, vrederechter te Beveren, Lid der Commissie.
Jh. Van Naemen, zoon, eigenaar te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.

EERELEDEN.

- Louis de Pauw, algemeene bewaarder der verzamelingen der Vrije Hoogeschool van Brussel.
Z. E. H. Kamunik G. van Caster, oudheidkundige te Mechelen.

LEDEN.

- Z. D. H. Mgr A. Stillemans, Bisschop van Gent.
Z. D. H. Mgr de Prins K. van Arenberg, te Brussel.
Em. Meert, vrederechter te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Gr. De Puyselaer-Laenen, boekdrukker te Sint-Nikolaas.

- MM. J. Geerts, ingenieur principaal te Gent.
- J. Verwilghen-Hijde, commissaris der arrondissementen Sint-Nikolaas en Dendermonde te Sint-Nikolaas.
- Al. Van Bogaert, pastoor te Wichelen.
- Al. Antheuins, hulp-aalmoezenier van het Tuchtthuis te Gent.
- Ed. Prisse de Limburg-Stirum, ingenieur, dienstoverste bij den staatsspoorweg te Schaarbeek, Brussel.
- Edgar Verernysse, nijveraer te Antwerpen.
- Mejufrouw Elisa Percy, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
- M. St. Verwilghen, advokaat te Sint-Nikolaas.
- Mejufrouwen Dalschaert, boekhandelaars te Sint-Nikolaas.
- MM. A. Blomme, voorzitter der rechtbank van eersten aanleg te Dendermonde.
- Graaf Thierry de Limburg-Stirum de Thiennes, grondeigenaar te Gent.
- Jh. Van Naemen-Maertens, burgemeester en volksvertegenwoordiger te Sint-Nikolaas.
- Burggraaf S. Vilain XIII, burgemeester en grondeigenaar te Basel.
- Burggraaf Jul. Le Boucq de Beaudignies, grondeigenaar te Crybeke.
- J. Nobels-Janssens, nijveraer te Sint-Nikolaas.
- Em. Geerts, notaris en schepen te Sint-Nikolaas.
- Th. Libbrecht-Van Naemen, advokaat te Gent.
- A. Vandenbroeck-Vogelvanger, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
- E. Stas, burgemeester te Rupelmonde.
- Leo Braeckman, grondeigenaar te Temsche.
- H. Raemdonck, notaris en burgemeester te Sint-Gillis (Waes).
- Jules van Pottelsberghe de la Potterie, grondeigenaar te Brugge.
- Graaf Fl. de Bronchoven de Bergeyck, senator te Beveren.
- C.-A. Van Necke, pastoor-deken te Sint-Nikolaas.
- P. De Meerleer, pastoor van O. L. V. kerk te Sint-Nikolaas.
- Anatole Reynaert, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.
- Baron E. Prisse, grondeigenaar te Luik.
- Em. Bellemans, notaris, provinciaal en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
- L. Smet-Verdurmen, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
- Heyndrickx-De Valcke, gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
- H. Seghers, geneesheer en schepen te Sinay.
- Fl. Verdurmen-Boecklaedt, voorzitter van den Werkrechtensraad en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
- Ach. Deshayes-Verdbois, wijnhandelaar te Sint-Nikolaas.

MM. J. Lammens, senator te Gent.

Jh. Stoop-Poodts, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

Aimé Boëyé, advokaat en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.

D. Andries, burgemeester te Temeche.

Ridder Em. de Neve de Roden, burgemeester en grondeigenaar te Waasmunster.

Ant. Janssens, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

Edm. Dhanens, advokaat en majoor-bevelhebber der Burgerwacht te Sint-Nikolaas.

Jh. Wauters, provinciaal raadslid en schepen te Temeche.

Ad. Deckers, geneesheer en burgemeester te Melsele.

Aug. Raemdonck, volksvertegenwoordiger te Lokeren.

N. Bohyn, notaris en burgemeester te Kemske.

G. van Winckel, notaris en provinciaal raadslid te Stekene.

A. Roelens, geneesheer te Rupelmonde.

Ferd. Buytaert, grondeigenaar te Antwerpen.

Leo De Ryck, geneesheer te Temeche.

Alf. De Schryver, bestierder der Zusters van het hospitaal te Sint-Nikolaas.

Ridder Am. de Ghellinck d'Elseghem, burgemeester en grondeigenaar te Elseghem.

Gustaaf Maes, nijveraar te Lokeren.

A. Verwilghen-Vandenbroeck, advokaat, lid van de bestendige afvaardiging van den provincialen raad van Oost-Vlaanderen te Sint-Nikolaas.

J. Van Wtberghe, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

E. Matthys, pastoor van St. Joseph te Sint-Nikolaas.

M. De Smedt, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.

Luciaan Reyckler, nijveraar te Sint-Nikolaas.

Mejufvrouw Lucia Van Naemen, grondeigenares te Sint-Nikolaas.

MM. Jh. Raemdonck, grondeigenaar te Lokeren.

Prosper Thuysbaert, notaris en burgemeester te Lokeren.

E. Mertens-Erix, burgemeester en senator te Cruybeke.

Ern. Van Haelst, notaris en burgemeester te Zwijndrecht.

Graaf de Bergeyck-Moretus, grondeigenaar te Antwerpen.

Burggraaf Georges Vilain XIII, grondeigenaar Basel.

P. Michelet, burgemeester te Vracene.

Victor Vandenbroeck, nijveraar te Sint-Nikolaas.

Em. De Cleene-Stoop, burgemeester te Nieukerken.

Fl. Meskens, letterkundige te Sint-Nikolaas.

- MM. J. Van Mieghem, eere-griffier te Sint-Nikolaas.
Gaston Lescornez, fabrikant te Sint-Nikolaas.
Florent Cooreman, advokaat te Sint-Nikolaas.
Georges Martens, griffier van het Vredegerecht, Lokeren.
August Sloor, kunstschilder te Temsehe.
Henri Henderickx, zeepzieder te Sint-Nikolaas.
Karel Mabilie, bijzondere te Sint-Nikolaas.
Henri Puylaert, notarisklerk te Sint-Nikolaas.
- Mevrouw Leonard Seghers-Ileynderickx, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
- MM. Alfons Poppe, schepen en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Lucien Reynaerts, nijveraer te Temsehe.
Leo Quintyn, onderpastoor van O. L. V. te Sint-Nikolaas.
Van de Walle, onderpastoor van Sint-Joseph te Sint-Nikolaas.
- Mevrouw Van Damme-De Wilde, grondeigenares te Beleele.
- MM. Joseph Horenbandt, bestuurder der Teeken-Akademie te Sint-Nikolaas.
Henri Dhanens-Nobels, handelaar te Sint-Nikolaas.
Edmond Van den Berghe, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Ach. Behaegel-Denys, nijveraer en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Fl. Van der Poorten, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Denis De Mulder, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Camille de Lobelle, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Joseph Van Goey, kandidaat-notaris te Melsele.
Raymond De Groote, superior van het Klein Seminarie te Sint-Nikolaas.
André Janssens, bonwkundige te Sint-Nikolaas.
Joseph De Moor-Verest, brouwer te Sint-Nikolaas.
Jan Verwilghen-De Reu, advokaat te Sint-Nikolaas.
Jos. Casteel, nijveraer en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Albert Maillet, advokaat te Sint-Nikolaas.
Xaveer Janssens, advokaat te Sint-Nikolaas.
Pierre Janssens, nijveraer te Sint-Nikolaas.
Paul De Decker, geneesheer en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Emiel Van Haver, boekdrukker te Sint-Nikolaas.
de Browne de Tiège, volksvertegenwoordiger te Beveren-Waas.
Van Geeteruyen-Van Brussel, geneesheer te Lokeren.
Joseph Noens, student te Sint-Nikolaas.
H. Van der Spurt, nijveraer te Sint-Nikolaas.

MM. Jos. Van de Vyver, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

P. Meert, nijveraar te Sint-Nikolaas.

Em. Dilis, koopman te Antwerpen.

Het Plaatselijk Bestuur der stad Lokeren.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Rupelmonde.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Thielrode.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Nieukerken.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Doel.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Beveren.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Belcele.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Temeche.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Verrebroeck.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Haasdonck.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Cruybeke.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Vracene.

Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Elversele.

ALGEMEENE OPENBARE VERGADERING VAN 29 JUNI 1905.

Anspraak van N^c G. Willemsen, voorzitter.

MEVROUWEN, MIJNE HEEREN,

In de twee jongste openbare vergaderingen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waes, deed gij mij de eer, mij te willen volgen in mijne navorschingen aangaande het begin der XVIIIe Eeuw.

Dit maal ben ik voornemens U eene kleine schets der bestuurlijke zeden van dien tijd voor oogen te leggen,

HET VERBLIJF VAN GENERAAL MARQUIS DE COURTEBOURNE (1)
TE St NICOLAES,

van 2 November 1701 tot 20 April 1702, zal, denk ik, ons genoegzaam doen kennen hoe de openbare ambtenaars toen hunne zending en hunne taak ten platte lande verstonden.

* *

Het beklimmen van den troon van Spanje door Philippe d'Anjou deed den Erfenisoorlog, beter onder den naam van « Guerre de Succession » gekend, losbarsten.

Gansch Vlaanderen werd weldra met Fransche troepen bezet. Wat het Land van Waes treft, daar wierd ten noorden door Markies Bedmar, Landvoogd der Nederlanden, de beroemde « Linie » gemaakt.

(1) Saint-Simon (Mémoires du Duc de — tome III p. 158 — Edit. Chéruel — Paris — Hachette & Cie 1884) schrijft *Courtebonne*. — Daar wij in al de geraadpleegde stukken steeds *de Courtebourne* gelezen hebben, zoo hebben wij ook die spelling behouden.

Daaraan werkten 12000 pioniers, onder de welke 2200 Wazenaars door het Hoofdcollegie gezonden (1). De linie was bewaakt door de Fransche regimenten d'Humières, Antonio Grimaldi. Ten westen, lagen de Franschen te Gent en in het omliggende. Het oostelijk en zuidelijk deel van het Land van Waes werd uitgebuit door d'Artaignan « Lieutenant-Général des armées du Roy ». Om een gedacht van d'Artaignan zijne handelwijze te geven, zullen wij enkel den volgenden brief die wij in het Stadsarchief van St Nicolaes (2) vonden, hier neerschrijven :

« Artaignan Lientenant general des armées du Roy commandant des » troupes de Sa majesté dans le Brabant et pays was ».

» Il est ordonné aux mayeurs et gens de village de Joindreck (3), » Beurques (4), Kribbeek, Bazelen, Ruppelmont, Tamise, Tilleroy (5) » et Beier (6) au den du pays et Was, de fournir et porter en cette » ville d'Anvers à commencer danjourd'hui la mesme quantité de foû- » rage en see qu'ils ont accoutumé d'y porter en verd à raison la » rasion de quinze livres de foin et cinq Livres de paille ou dix » huit Livres de foin san paille au choix des habitans, et cela à » peine d'Exécution militaire en cas de faute, et comme Ils ont été » averty il y a deux Jours pour au Jourd'hui, s'ils n'en envoyant » point, Il en sera mi au magasin du Roy au Leur compte. »

» Faict à Anvers le premier oust 1701. »

» Artaignan. »

Wat St Nicolaes in het bijzonder aangaat, het Hoofd-College ontving den 7 october 1701 bericht dat Marquis de Courtebourne, « Maréchal de Camp, gouverneur van Hesdin in Artois, Inspecteur » Général de la cavallerie et Dragons de France » (7), zijn « quartier » moest nemen te St Nicolaes; dat men dien opperofficier logement moest verschaffen en hem goed onthaal doen. Dit bericht bracht ook mede dat « ... den voors heer Marquis verstaet syn logement int

(1) Kronijk van P. J. Heynderickx — Handschrift toebehoorende aan M. Louis Smet-Verdurmen, Lid van den Ondheidkundigen Kring. Wij bedanken hier nogmaals M. Smet voor zijne vriendelijke mededeeling.

(2) Liasse : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollégie) 1691—1701. — Dossier : de Courtebourne.

(3) Zwynrecht.

(4) Burght.

(5) Thielrode.

(6) Beveren.

(7) Dossier de Courtebourne.

» Lanthuys te nemen, en niet alleen alle de camers, maer oock de
» gone van het collegie te occuperen.... » Dit laatste viel niet in den
smaak van het Hoofdcollegie, en er werd beslist dat Ramont « greffier
» vanden Lande Justantelyck sal vacheren by den selven heere tot
» Antwerpen en hem trachten te dissnaderen, en hem een ander
» logement te presenteren, en in cas de selve heer persisteerde dat
» hy naer Syne Excellentie sañde gaen en alle debvoiren doen » (1).

De Greflier Ramont gehukte in zijne onderhandelingen met Marquis de Courtebourne. Den tweeden November « rapporteerde » hij aan de Hoofdschepenen dat de Marquis « voor den noene hedent alhier sal
» wesen om te visiteren het huys van heere hoofdschepenen Vander-
» sare ende te sien of het selve bequaem is tot syn logement.... »

Zoofs besproken was, kwam de Courtebourne den tweeden November te St Nicolaes met zijnen staf, bezocht het huis van vander Sare « ter presentie vande heeren vanhet Collegie », en nam het aan voor logement. Aanstonds en ter plaats wierd er beslist stallingen te laten bouwen, en het « huys te laten garnieren volgens syne gedeclareerde » Intentie... » Maar op dit oogenblik rees het beeld van den Commandeur, onder de gedaante van den ontvanger van het Land van Waes, voor de oogen der Hoofdschepenen. De ontvanger deed hun kennen « dat 'er geen gelt In casse was ». Dit nieuws scheen de Hoofdschepenen niet erg te verwonderen en te storen. Zij besloten eenvoudig voortaan « ... geene ordonnantie te depescheren » (2). En de bevolen werken en aankooopen wierden uitgevoerd, zoofs wij het weldra zullen zien.

Nochtans stond het Land van Waes nog 25000 guldens sterk geld te betalen over de laatste omzetting; en niettegenstaande alle pogingen om die somme te Antwerpen te ontleenen, waren de Hoofdschepenen er niet in geslaagd (3).

* *

Ons doel is niet de militaire werkingen van Marquis de Courtebourn te doen kennen. Zulke studie valt buiten onze bevoegdheid.

Het zij ons nochtans toegelaten te zeggen dat op 7 December 1701 de Courtebourne de Hoofdschepenen verzocht « dat men alle weer-
» bare mannen van alle de prochien van desen lande van 20 tot
» 60 jaeren saude doen enrolleren en doen voorsien van eene goede

(1) Rijksarchief van Gent. — Pays de Waes. — Reg. N° 97 (sub. 7 October 1701).

(2) Ibid. — Ibid. (sub. 2 November 1701).

(3) Ibid. — Ibid. (sub. 8 en 17 November 1701).

» physique ofte roer, poeder en Loodt te advenante elek van acht » schienten... » Het Hoofdcollégie stemde daar dadelijk in toe en gaf de noodige bevelen « aen alle de wethaúderen van desen Lande... » oock de gone vande vrye polders... » (1).

Wij denken dat buiten de krijgsdaden van de Courtebourne in het Land van Waes, het misschien niet zonder belang zal zijn eenige « intieme » bijzonderheden over het verblijf van dien opperofficier te St Nicolaes, mede te deelen.

*
*

Maar vooreerst hoeft er hier in weinige woorden te zeggen wat toen een leger op marsch was.

De opperofficieren sleepten na zich een gevolg van « attachés », pagen, knechten en koks, de kapiteins hadden dikwijls verscheidene lakeien in livrei, en tot de onbeduidendste luitenant had ten minste eenen « page » om zijne « pertnisane » te dragen. De officieren waren dikwijls van hunne vrouw en kinderen, met de noodige dienstmeiden, vergezeld (2). Alle oogeblikken ontmoeten wij immers, in de documenten van ons Stadsarchief, rekeningen in dezen aard : « Item Jnden eersten tsavens aende taelele getracteert de voorn » mevr (3), met mevr van orsy, haere schoonmoeder, dander mevr, » dry capiteyne, een met syn lurker (4), den doctoir van mevr, den » greffier vanden Lande ende de greffier van Elst tsamen xj persone » tot ij sch.....

» Item oier de maelyt vanden hofmeester, de payge, de came- » riere en de meïne elek tot xx gr.....

» Item tsavens aende taelele negen knechte met de voïrman en » de clerq vanden Greffier vanden Lande elek tot xvij gr....

» Item beth. de w^{ve} Jan van Landeghem over tbacken van dry » dosyne wafele met alle de toebehoorte en aerbeyt Jnde nacht....

» Item gedroncke achthien potte ryns wyn tot iij sch. gr. den » pot.... (5).

» Item in franswyn elf potte tot ij sch. gr. den pot..... (6).

(1) Ibid. — Ibid. (sub. 7 December 1701).

(2) Schweisthal : Le voyage du P. Reginald Mohner, bénédictin, Chapelain-Major au service du margrave Léopold-Guillaume de Bade etc. (Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles. — Tome XVI, pp. 213 ss.)

(3) De echtgebote van don Inigo de Borgia.

(4) Adjutant?

(5) Een pot = 1,1532 Liter.

(6) Stadsarchief. — Liasse : Documenten van de rekeningen van den Adrift — 1621 — stuk N° 102.

Zoo dat het verblijf der vrouwen van officieren niet zelden aanleiding gaf tot braspartijtjes, waar de greffiers van het Hoofdecollegie en van de Keure niet versmaadden deel aan te nemen met hunnen klerk.

Wij zouden nog veel dergelijke rekeningen kunnen aanhalen, maar wij achten het overbodig.

Wat eigenlijk den soldaat aangaat, deze was ook dikwijls van zijne vrouw vergezeld, ofwel van het een of ander meisje dat hij in de eene of andere kroeg opgeficht had.

In de regimenten waren er tot vroedvrouwen toe, en het getal kinderen was zoo groot dat er voor hun schoolmeesters aangesteld waren. Men kan zich dus gemakkelijk verbeelden wat in dien tijd een leger op tocht, zijn moest. Men zal er zich nog een beter gedacht van maken, als men zal weten dat in 1648 een beyersche generaal verklaarde dat een leger van 40000 huurlingen, 140000 personen in zich sleepte die geen rantsoen genoten, en die niet als van plunderen en rooven konden leven; en dat in 1650 vier zweedsche companies 690 soldaten, 650 vrouwen en 900 kinderen telden.

*
*
*

Wat nu Marquis de Courtebourne treft, deze was vergezeld van eenen secretaris, vier lakeien, eenen wijnsteker (1), eenen « cock » met syne vrouwe en zone » en eenen suikerbakker (2).

*
*
*

Op 5 November 1701, ter vergadering van het gemeentebestuur, waar aanwezig waren : « meyer, de schepenen pierrsens, brugghe- » man, verstraeten metten schepen Cock vanden Beversche » deed de greffier der keure, J. F. Baert, kennen dat de Generaal de Courtebourne op toekomen stond en dat deze hem gelast had te bezorgen hout, haver en hooi voor zijne peerden. Het bestuur, dat de gewoonte had niet ras eene bepaalde beslissing te nemen, maar wel alle kleine middelen te gebruiken om de gewichtige zaken zoo lang mogelijk uit te stellen, en van kort hout lange pijlen te maken, handelde nu weder op dezelfde wijze en besloot hout te leveren, tot zoo lang men zou weten « of het laut hem geen haüt saúde » doen ».

Maar op dit oogenblik toonde greffier J. F. Baert een schriftelijk hevel van « dheeren van thoofdecollege » van te doen koopen » het

(1) Sommelier ?

(2) Dossier de Courtebourne — stuk N° 103.

» noodich lywaet ende tein voor den ghemelden generael ». Aanstonds keerde de kaart en Schepene Verstraeten werd met die aankopen gelast. Het « prochiebestuur » was het teenemaal bevolen te « doen maecken eene cortegaerde voor de wacht ende daertoe te » coopen de noodighe materialen » (1).

Die bevelen werden meer dan stipt uitgevoerd door de « Lieve » ende beminde » van het gemeentebestuur.

Men begon dadelijk met het hof van vander Sare te versterken. De wallen werden verdiept, nieuwe grachten gegraven en een staketsel geslagen (2).

De « lxxij^{tie} pallisaden » die dat staketsel uitmaakten werden geleverd en gesteld door de zorgen van frans Martens « concherge van » desen Lande » of poortier van het Landhuys.

Die Frans Martens schijnt in dien tijd een soort factotum van het hoofdcollégie en van het plaatselijk bestuur geweest te zijn. Wij zullen zijnen naam nog meermaals ontmoeten.

Het bouwen der wacht, het schikken der stallingen en de veranderingen te doen aan het huis van vander Sare, noodzaakten het te werk stellen van metsers, schrijnwerkers, smeden, schaliedekkers, stroodekkers en meer andere ambachtslieden, tot zelf wat men nu zoo dichterlijk eenen « ingénieur sanitaire » noemt (3).

Al de bouwkosten beliepen te samen tot 150 l. 10 sch. 4 gr. (Fr. 1420,59) (4).

*
*
*

Maar werpen wij nu een kijkje in het huishouden van Marquis de Courtebourne.

Onlangs lazen wij in een dagblad eene advertentie die met deze woorden begon : « Grande Blanchisserie à vapeur de....., Innovation sensationnelle — Blanchissage de toute la lingerie de ménage » au prix uniforme de..... par pièce ». Het is aangenomen dat in deze tijden alles « à vapeur, grand en sensationnel » moet zijn. Maar is daarom dit alles altijd iets nieuws? Wij aarzelen niet te

(1) Stadsarchief. — Resolutieboek (prochie) N° 4 — f° 18 v°.

(2) Dossier de Courtebourne — N° 4 en 89.

(3) Aen een cleyu secreet voor den heere... xij sch. gr. (Doss. N° 120) den 29 ditoe (martij) Bethelt aen Jan van Eetvelde over het secreet te knysen... j sch. gr. (Ibid. N° 101).

Bethelt aen machiel maes over het knyschen van het secreet ... j sch. viij gr. (Ibid. — Ibid.)

(4) De getallen tusschen haakjes duiden enkel de nominale waarde aan.

antwoorden : Neen. Immers den zesden november 1701 had « tma- » gistraet der prochie van St Nicolaes » eene overeenkomst gesloten met Frans Martens « concherge van desen Lande » en dezès huissvrouw, ingevolge welke, vrouw Martens zich verbond « de slaep- » laeckens, ammelaeckens, servetten, handdrooggers, voorschootte ende » taeffelcleedere ten behoeve van heere Courteborn te wasschen ten » advenante van een blanck (0.068) voor yder ». Frans Martens diende mit dien hoofde drie rekeningen in : 1° van 5 November 1701 tot 16 Januari 1702, bedragende 12 l. 12 sch. 5 gr. voor 2018 stuks, 2° van 16 Januari tot 30 Maart 1702 bedragende 15 l. 5 sch. gr. voor 2120 stuks en 3° van 30 Maart tot 21 April (vertrek van Markies de Courtebourne) bedragende 4 l. 15 gr. voor 752 stuks (1), zij ten geheele 50 l. 1 sch. 5 gr. (527.21) voor het wasschen van 4890 stuks.

Wij hebben gezien dat het hoofdcollege het plaatselijk bestuur gelast had met het koopen van het « noodich lynwaet ende tein ».

Eit de « memorie » door het hoofdcollegie aan de schepenen van St Nicolaes overgemaakt, zien wij dat het te koopen lijnwaad bestond in : « ses dozynen fyne servette, vier dozyn servette van middelbare » sorte, vier dozyn grove servette voor de knechte, ses fyne amne- » lakens groot om twelf persooene aen te sette, vier ammelaeckens van » gelycke grootte van middelbare sorte, vier of vyf ammelaeckens van » gelycke grootte van grove sorte, een dozyn handtdoecke fyne, een » dozyn grove handtdoecke, twelf paer grootte en fyne slaepplaekens » en flanwyne, twelf paer slaepplaekens en flanwyne van middelbare » sorte, twintich paer grove slaepplaekens voor de knechten ».

En voor het « tein » waren de bevelen : « vier dozyn schotele » van dry der haude sorte » en « acht dozyn tenne tailliore » (2).

Wij zegden daar zooveen dat de bevelen van het hoofdcollegie meer dan stipt uitgevoerd wierden. Dat men oordeele. Schepene Verstraeten kocht een stuk fijn « servet goet » van 34 ellen tot 24 stuivers (2.18) d'el, waarvan « dry dozynen fyn servette » gemaakt werden; dan nog een stuk « servet goed » van 62 ellen tot 16 stuivers (1.45), daarvan maakte men 4 dozynen; een derde stuk « servet goet » van 72 ellen tot 10 1/2 stuivers (0.95), waar men 4 dozijn grove « servetten » uit maakte. Verders nog 16 ellen « servet goet van middelbaer sorte » aan 11 sch. d'el (3.98) « tot

(1) Dossier de Courtebourne. — Stukken N°s 75—76—77.

(2) Ibid. — N° 56.

» het maecken van ammelakens »; nog 24 ellen « servette goet » aan 5 sch. 2 gr. 4 d. (1.75) « tot het maecken van 4 ammelaeckens ».

Men voege daar nog bij 17 1/2 ellen lijnwaad tot het maken van 2 ammelakens voor den « suycker backer » van Marquis de Courtebourne, alsook drij dozijnen « servetten » aan 5 sch. 5 gr. (1.77) het stuk en twee ammelakens te samen lang 7 ellen aan 12 sch. fr. (6.55) d'el.

Voor het vervaardigen der slaaplakens kocht men 4 stukken fijn lijnwaad, lang 200 ellen aan 4 sch. 7 gr. (2.49), waar men twaalf paar van maakte; en nog vier stukken « van minder sorte », lang 202 ellen, waar men ook 12 paar van sneed. Eindelijk werden er nog gekocht 155 ellen à 14 stuivers (1.27) d'el, waar men 45 paar « grofue slaeplaeckens » van maakte, en een dozijn voorschooten voor de « cockx », alsook 20 ellen « dammekens goet tot het maecken van een taefel eleet ende handtdoecken ». Die handdoeken in « dammekens goet » waren de eenige niet. Men kocht nog 18 ellen lijnwaad aan 14 stuivers (1.27) voor twaalf handdoeken en ook nog 18 ellen aan 7 stuivers (0.65) waar men een dozijn « grofue handtdoecke » van maakte, en later nog eens 12 ellen lijnwaad tot 16 stuivers (1.45). Waar men ook een dozijn van maakte.

Om die groote hoeveelheid lijnwaadstukken te snijden en te naaien betaalde men maar 4 l. 1 sch. 4 gr. (44.26) (1).

Wat nu het tin aangaat. Schepene Verstraeten kocht een dozijn schotelen van 6 pond, 2 dozijn van 5 pond, een dozijn van 4 pond, met 4 dozijn « taillieren » wegende te samen 555 l. 12 oncen (144^l624) tot 11 stuivers en een oordje (1.005) het pond, en 8 waterpotten wegende 24 pond min 4 oncen en ses groote.

Maar de schepenen gaven aan Marquis de Courtebourne enkel een dozijn schotelen en drij dozijn « taillieren ». Het overige bleef op het « prochiehuys ». De « lieve ende beminde » dachten waarschijnlijk dat het hun later ook zou kunnen dienen.

Later kocht men nog vier tinne schotelen, wegende te samen 8 pond à 1 sch. 10 gr. (0.99) het pond, eene « schincktaoire », 12 tinne lepels, twee bekers, eenen tinnen pot en eene pinte (2).

Al wat wij tot nu opsomden, is eigenlijk — maar breed opgenomen — hetgene door het Hoofdcollégie bevolen was te koopen.

Daarbij hield men het niet. Er werden ook allerlei meubelen voor

(1) Ibid. — N° 55.

(2) Ibid. — N^{is} 55—57—58.

het gebruik van Marquis de Courtebourne aangekocht. Eerst zien wij door Frans Martens « concherge van desen Lande » leveren twee ledikanten : het een met « een siteroen syde behanghsel, met syde » frinien, met twee panne omloopen, geborduert met siteroen syde, » ende met dry phymen toppen », het ander met « een roodt » damasten behanghsel met oock eenen omloop gheborduert met » siteroen syde, oock dry phymen toppen ». Naar die beschrijving hadden die behanghsels een zeer prachtig uitzicht, maar hun prijs was even prachtig. Immers men betaalde voor die twee ledikanten met hun behangsel, dezer « vier yseren geerden », drie matrassen en eenen stroozak de somme van 69 l. 4 sch. 8 gr. wisselgeld (878.75). En om bij die twee kostelijke bedsteden te dienen, leverde Frans Martens twee paar kandelaars voor den prijs van 6 sch. 8 gr. wisselgeld (4.25 14) (1).

Dit was alle het slaapgoed nog niet. De hoofdschepenen deden nog koopen drie « pluym bedde met pulm », 10 matrassen, 12 « saergien » wegende te samen 92 pond a 5 sch. 1 gr. wisselgeld (1.96) het pond, 46 ellen « rouw lynwaet tot het maecken van seve » stroy sacke » en 22 ellen « rouw lynwaet tot het maecken van » dry bedsacke ». Dit alles kostte nog eens 56 l. 4 sch. 9 gr. 6 d^r courant (612.15) (2). Daarbij werden nog behanghsels aangekocht voor 5 l. 17 sch. 8 gr. courant (64.04) (3).

Wat nu eigenlijk de huismebelen aangaat die het Hoofdcollegie aan Marquis de Courtebourne verschaft, deze bestonden in « ses » roye pruisse leeren stoelen », achtthien spaensche leire stoelen », « een tafelken staende jude groote zaele » en « xx ellen groen » laecken dienstigh tot taeffel cleedere ». De zes roode stoelen kostten 4 l. 15 sch. 4 gr. courant (50.79) en de « achtthien Spaensche » leire » stoelen 4 l. 10 sch. 5 gr. 6 d^r (49.15) (4).

Maar daarbij hield het Hoofdcollegie het nog niet in zijne bezorgdheid voor zijnen opgedrongen gast. De Hoofdschepenen huurden bij Pieter van Schaillienberch « ouden cleer cooper binnen Antwerpen » (5) eene « camertappyte » om de zaal van het hof van vander Sare te versieren. Dit kostte de kleinigheid van 51 l. 12 sch. gr. wisselgelt (654.15) (6).

(1) Ibid. — N° 81.

(2) Ibid. — N° 58.

(3) Ibid. — Ibid.

(4) Ibid. — Ibid.

(5) Stadsarchief. — Liasse : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701.

(6) Dossier de Courtebourne. — N° 82.

Zij kochten bij denzelfden van Schailienberch honderd en acht « blaedere gaude leire » om er de « camer boven de groote sallette » mede te behangen, en dry en zestig dergelijke bladeren voor de « camer boven de cappelle », alsook eenen grooten spiegel.

Dit was nog niet genoeg; men voorzag Marquis de Courtebourne met al het noodige en zelfs overbodige keukengerief: Potten, pannen, marmitten, ketels, « casterollen », ziften, spanen, toertpannen enz. (1)

Meer nog. Den dag der aankomst zond men eenen « expres te » peirde » naar Antwerpen om er 500 oesters te gaan halen. Men betaalde die 8 sch. (2,17) de honderd. Twee dagen nadien ging een andere « expres te peirde » nog eens 500 oesters halen, alsook allerlei visch: « cableanw, schellevisch », paling, « slaghtongen en » rogghe ». Dit gebeurde nog meermaals.

Andermaal was het wild dat de Hoofdschepenen deden komen, zooals: watersneppen, boschsneppen, patrijzen, hazen en leeuwerken.

Men gaf den Marquis ook een stuk wijn van l. 7—10—0 (81,65), 177 flesschen bourgogne wijn en 51 flesschen champagne wijn (2).

Wij willen daar niet verder over uitweiden, evemin als over de « honderden » hout, boschkolen en leveringen ten behoeve van Marquis de Courtebourne gedaan.

Zeggen wij maar dat dit verblijf te St Nicolaes, alleenlijk wat ambachtsloozen, prachtspijzen, huisgerief en brandstoffen aangaat, aan het Land van Waes de aanzienlijke somme van 1158 l. 16 sch. 9 gr. 6 d^r wisselgeld (1761.46) kostte.

* *

Nu, dat men zich niet verbeelde dat het Hoofdcollégie of zijne afgevaardigden, Schepenen Verstraeten van de kenre, en de Cock van het Beversche, alles in de gemeente zelve kochten. Verre van daar. Uitgezonderd de twee ledikanten geleverd door Frans Martens, « con- » « cherge » van het Landhuys, en die waarschijnlijk overblijfsels waren van een ander voorgaande officieel bezoek, en buiten ook eenige kleine geleierde voorwerpen, werd alles tot Antwerpen gekocht (5). Het lijnwaad en het tin werd er gekocht door schepene Verstraeten, en het beddengoed door de huisvrouw van schepene de Cock.

Alhoewel schepenen Verstraeten en de Cock en ook dezès huisvrouw

(1) Ibid. — N°s 50—53—58—59—67—83.

(2) Documenten van Rekeningen (Hoofdcollégie) 1691—1701 — passim.

(5) Dossier — passim.

de aankopen zelve gingen doen, schijnen de kooplieden van Antwerpen toch maar weinig vertrouwen gehad te hebben, ofwel in deze personen, ofwel — en dit is waarschijnlijker — in den bedenkelijken toestand der finantien, zoowel van het Land van Waes, als van de gemeente St Nicolaes. Want wij zien door al de rekeningen van het dossier de Courtebourne, dat overal de dadelijke betaling geëischt werd, of soms — zoo als het voorviel met het tafeltapijt waarvan spraak hierboven — eischte men de betaling vóór het afzenden, zooals blijkt uit dezen eigenaardigen brief :

Anvers 17 November 1701.

Mr F. De Cock

M^r Vl. boiet met acht pont wisselgelt is my per bode wel geworden ende ben Vl. volgens Vl. orders sendende de 20 el groen laken beneffens Vl. staet tot 5 guldens wisselgelt, bedought sestigh guldens wisselgelt, maer is seer goed ende fyn, hoope sal wesen tot Vl. contentement ende can ick Vl. voorder dienen commandeert, blyve

V. L. D.

Gaspar Vander Veken (1).

Andermael, bij voorbeeld voor het gehuurd kamertapijt, verplichtte men het Hoofdcollegie eenen wissel op 45 dagen aan te nemen (2). Deze bijzonderheid alleen bewijst dat de leveranciers zich maar een klein gedacht der solvabiliteit van het Land van Waes, en van de gemeente St Nicolaes maakten.

En het is in zulke omstandigheden dat wij schepene Verstraeten,

(1) Ibid. — N° 59.

(2)

Ste Nicolaes 5^{en} April 1702

voor ponden groen wisselgelt

l. = 51 : 12 : 0

Op een nso en half Beloven hoochbailliu ende hooftschepenen vanden Lande van Waes te betaelen alhier aen S^r pieter van scharenburgh desen hinnen eersten wisselbrief van eenenvyftich ponden twaelf schellyngen grooten wisselghelt de weerde van diere genoten met leverynge van eene camertappten Jnt logement van den Marquis de Courtebourne, de hiere der selver, ende de voyagien by den selven tot hedent gedaen, daer Jnne begrepen. Actum Jnt collegie date als vooren

Accepte als Comys

J. Vander Sare.

Ter ordonnantie als Greffier

Ramont.

is my voldaan gerardus van scharenburgh

door ordre van myn peter van scharenburgh (Dossier — N° 80).

van de Keure, Schepene de Cock, van het Beversche, Hoofdschepene vander Sare, greffier Baert, tot zelfs de vrouw van schepene de Cock aan de schotel zien komen likken.

Dat die personen de terugbetaling hunner verschotten en reiskosten eischten, dat was maar billijk. Bij voorbeeld als men schepene Verstraeten 5 l. gr. (52,65) in rekening ziet brengen voor zijne reiskosten naar Antwerpen om er het lijnwaad en het tinwerk te koopen, zegt men dat het eene groote somme is voor zulke kleine reis; maar als men denzelfden Verstraeten dan nog ziet rekenen 1 l. 4 sch. gr. (15.06) « over syne debvoiren van te besorgen ende te » coopen van alle tgonne voorschreven.... » (1), dan zegt men dadelijk dat zulks een misbruik was. En wat gezegd van vrouw de Cock die iemand nitgenoodigt had om haar naar Antwerpen te vergezellen, om er « haer twee » de huismebelen en het beddengoed te koopen, en die onder voorwendsel van « het quaet weder » er drie dagen vertoeft en uit dien hoofde 2 l. 10 sch. gr. (27.21) in rekening brengt (2). Wat nu schepene de Cock treft, deze reisde minder. Hij verdiende eenige vacatien ter plaatse, met « het besorghen ende » coopen van sperren, delen ende tgonne nootsaekelyck was midtsg^{ts} » het observeren van de werklieden..... », alsook « het coopen van » meubelen.... ». Wij komen daar zooeven te zien dat vrouw de Cock daaromtrent reeds eene rekening had ingediend. Maar dat geeft er niet aan. Verder eischte schepene de Cock loon om de leveranciers en de werklieden ontboden te hebben om hunne « specificatie » te vragen en na te zien, en eindelijk om aan den inventaris der meubelen van vander Sare bijgewoond te hebben vóór dat Marquis de Courtebourne op dezès hof introk. Voor al die « debvoiren » vroeg hij 9 l. 8 sch. gr. (102.41) (3).

Baert, greffier der Keure, diende eene rekening in van denzelfden aard en van het zelfde bedrag (4).

Wij spraken daar zooeven van den inventaris gedaan ten huize van vander Sare. Alle de meubelen werden nauwkeurig opgenomen, maar een gedeelte er van werd verhuurd alsook het brandhont. 14 werklieden arbeidden vier dagen lang aan die verhuizing.

Vander Sare weigerde die werklieden te betalen en verzond ze

(1) Dossier — N° 53.

(2) Ibid. — N° 58.

(3) Ibid. — N^{is} 75—104.

(4) Ibid. — N^{is} 72—92—104.

naar het gemeentebestuur. Dit laatste maakte de stukken aan het Hoofdcollegie over.

De Hoofdschepenen verworpen die rekening, en vergenoegden zich met *in margine* te zetten: « Royé als begrepen Inde presenten » gedaen aen Heere Vandersare » (1). En daarmede konden die werklieden voorts.

Ondanks onze navorschingen vonden wij nergens in wat die « presenten » bestonden. Wij denken — het is maar eene gissing — dat vander Sare alle de aankochte meubelen en al het nieuw lijnwaad en ander gerief gelaten wierden. En die afwezigheid van alle schriftelijk bewijs doet ons denken dat, noch het hoofdcollegie, noch vander Sare, zeer gretig waren daaromtrent iets neer te schrijven.

Wat nu de handelwijze van het Hoofdcollegie trefte, hoeft er te zeggen dat dit corps met den veroveraar af te rekenen had, en dat het niet te weerstaan of te verhandelen paste. Als de vreemde meester gesproken had, viel er enkel te gehoorzamen.

En wat de handelwijze der schepenen der gemeente aangaat, is die zoo laakbaar, als wij ons, met onze hedendaagsche begrippen wel zouden kunnen verbeelden? Wij denken neen, en wel om deze reden, dat in dien tijd bijna alle ambtenaars hune bediening moesten afkopen, en het was dus niet wonder dat eens dat zij hun ambt bekleedden, zij trachtten het te doen opbrengen al wat het opbrengen kon. Overigens in die tijden was dit alles aangenomen en van dagelijks gebruik, en niemand vond er bezwaar in zulke handelwijze.

Ook is het niet moeilijk om zich te verbeelden tot welke misbruiken dit alles aanleiding moest geven, en hoe gebrekkig het openbaar bestuur toen moest zijn, des te meer dat alles er onder de vrienden bleef.

Andere tijden, andere zeden.

(1) Dossier — N^{ts} 83—90.

V E R S L A G.

1902—1905.

R A P P O R T.

VERSLAG

OVER DEN TOESTAND EN DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN OUDHEIDKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAAS, GEDURENDE HET JAAR 1902—1905.

MEVROUWEN, MIJNHEEREN,

In het verslag dat wij verleden jaar lazen over de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas, binst het jaar 1901—1902; hebben wij, onder andere, de tentoonstelling van oude kandelaars, in 1901 door onzen Kring ingericht, als een teeken en een bewijs aangehaald van zijn leven. Dit jaar mogen wij, met het eigenste inzicht, eene bijzonderheid van denzelfden aard vermelden, te weten: de tentoonstelling van oude zilveren en gouden kunstvoorwerpen, die in onze laatste algemeene openbare vergadering geopend werd. Wij denken het niet zonder belang dat bijzonderste punt van het leven van onzen Kring, gedurende het verlopen jaar, eenigzins te bespreken.

Het was om meer dan één doel te bereiken, dat de bestuurraad van den Oudheidkundigen Kring besloot eene tentoonstelling van oude zilveren en gouden kunstvoorwerpen in te richten. Eerst was hij vast overtuigd dat zoowel in de oude voornamen familieën als in de kerken van het Land van Waas, menig voorwerp van hooge waarde onder opzicht van kunst of oudheid eerbiedig bewaard werd. Niet zonder belang bijgevolg moest het zijn die verborgene schatten te verzamelen, ten einde ze te laten aanschouwen en bewonderen. Daarbij met die voorwerpen waardig te oordeelen van in eene tentoonstelling te prijken, kon het niet anders of zij die ze bezaten, of ze uit hoofde van hun ambt verplicht waren te bewaken, zouden er nog meer eerbied en nog meer zorg voor hebben dan in het verleden. Hetzelfde uitwerksel zou de tentoonstelling veroorzaken, bij allen die ze zouden bezoeken; en daardoor ware het bewaren van alles wat

R A P P O R T

sur la situation et les travaux du Cercle Archéologique du Pays de Waes,
au cours de l'année 1902—1903.

MESDAMES, MESSIEURS,

Dans le rapport présenté l'année dernière sur les travaux du Cercle Archéologique du Pays de Waes au cours de l'année 1901—1902, nous avons dit, que l'exposition de chandeliers, organisée en 1901 par notre Cercle, était un signe et une preuve de sa vitalité. Cette année nous pouvons, dans le même but, parler d'un fait semblable, à savoir : de l'exposition d'orfèvreries et d'argenteries anciennes, qui fut ouverte à notre dernière assemblée générale. Il nous semble qu'il n'est pas sans intérêt de considérer plus en détail cette manifestation si importante de la vie de notre Cercle au cours de l'année, qui vient de s'écouler.

Lorsque la commission administrative du Cercle décida l'organisation d'une exposition d'orfèvreries et d'argenteries anciennes, elle le fit afin d'atteindre plus d'un but. D'abord elle était persuadée qu'aussi bien dans les anciennes familles que dans les églises du Pays de Waes, bien des objets remarquables au point de vue de l'art, ou au point de vue de l'antiquité, devaient être religieusement conservés. Sans contredit par conséquent, il était du plus haut intérêt de rassembler ces trésors cachés pour les exposer à l'admiration de tous. De plus en voyant que ces objets étaient jugés dignes de figurer dans une exposition, ceux qui les possédaient, ou qui de par leurs fonctions devaient en prendre soin; se sentiraient comme

de kunst der verledene eeuwen in ons Land van Waas achterliet in den hoogsten graad verzekerd. Eindelijk daar de tentoongestelde voorwerpen zonder twijfel onder oogpunt van niterlijke schoonheid, of wat de eigenaardige vormen der verscheidene kunststijlen betreft, voor het groot deel merkwaardig zouden zijn; dacht de Bestuurraad van den Oudheidkundigen Kring, door de ontworpen tentoonstelling, veel te kunnen bijbrengen, tot het ontwikkelen van den schoonheids- en kunstzin bij de inwoners van het Land van Waas en tot het mitbreiden van hunne kennissen wat de oudheidkunde aangaat.

Ziedaar het driedubbel doel dat wij met het inrichten van onze tentoonstelling van verleden jaar wilden bereiken. Waren onze pogingen, ons werken en onze moeite vruchteloos? Of mogen wij met vrengde oordeelen dat wij ons doel bekwamen? Wij denken dat het laatste waar is; wij denken dat wij ons doel, voor ieder ernstig man voorzeker edel en verheven, zoo niet volmaakt dan toch in zekeren graad bereiken bereikten; want van den eenen kant onze tentoonstelling werd druk bezocht, en van den anderen kant zij was in haar eigen onder meer dan een oogpunt hoogst merkwaardig.

Dat onze tentoonstelling druk bezocht werd, moeten wij niet bewijzen; daarvan hebben wij allen ooggetuigen geweest; en daarbij het getal der bezoekers, meer dan acht duizend, is door zijn eigen genoeg welsprekend. Het zij ons nochtans toegelaten aan te merken dat verscheidene oudheidkundigen van groote geleerdheid en van grooten naam, ze met een bezoek vereerden, en ze belangrijk vonden in haar geheel en ook voor menig bijzonder voorwerp. Daarenboven meer dan een groot dagblad van ons land heeft over onze tentoonstelling wetenschappelijke artikelen gegeven, en, wij zeggen het niet zonder genoegens, in al die artikelen werd zij allergunstigst beoordeeld.

Maar de tentoonstelling van oude kunstvoorwerpen in gedreven goud en zilver door onzen Kring ingericht verdiende zij in der waarheid die gunstige beoordeeling? En was zij wel, gelijk wij het beweerden in haar eigen hoogst merkwaardig? Zij was het, Mevrouwen, Mijnheeren, onder verscheidene oogpunten. Wij zouden, om ons gezegde te staven, eerst kunnen spreken van het deel onzer tentoonstelling dat het zilverwerk door gilden of door bijzondereu gebezigd bevatte. Maar alhoewel, en de menigte der ten toon gestelde voorwerpen van dien aard, en hunne verscheidenheid van stijlen, en hunne niterlijke schoonheid van vormen en van versierselen, niet weinig bijbrachten om de waarde en den luister onzer tentoonstelling

naturellement poussés à les garder avec le respect le plus grand. L'exposition produirait en outre le même effet sur ceux qui la visiteraient; et de la sorte la conservation des trésors d'art produits par les siècles passés dans le Pays de Waes, serait bien mieux assurée. Enfin, parcequ'elle pouvait espérer que les objets à exposer allaient être remarquables soit au point de vue de leur beauté extérieure, soit pour ce qui regarde les formes caractéristiques des divers styles; la commission administrative du Cercle pensait pouvoir contribuer au moyen de l'exposition projetée au développement du sens artistique chez les habitants de notre région, ainsi qu'à l'augmentation de leurs connaissances archéologiques.

Voilà la triple fin que nous nous proposons en organisant l'exposition de l'année dernière. Nos efforts, nos fatigues, ne furent-ils pas inutiles? Ou bien nous est-il permis de dire que nous avons atteint notre but? Eh bien, nous pensons qu'en vérité nous avons atteint notre but, noble et élevé pour tout esprit sérieux, si non à la perfection, du moins à un degré suffisant; car d'une part, notre exposition eut le succès le plus grand auprès des habitants du Pays de Waes; et d'autre part, elle fut en elle-même hautement remarquable à plus d'un point de vue.

Il est inutile de démontrer ici longuement le grand succès de notre exposition. Tous, tant que nous sommes, nous l'avons pu le constater par nous-mêmes; et le nombre des personnes qui la visitèrent, il dépasse les huit mille, le prouve abondamment. Qu'il nous soit permis cependant de constater que plusieurs archéologues, dont la science égale la réputation, l'ont honorée d'une visite, et la trouvèrent d'un haut intérêt, non seulement pour l'ensemble mais encore pour maint objet particulier. De plus les grands journaux du pays consacrèrent des articles scientifiques à notre exposition; et, nous le disons avec une satisfaction que nous croyons légitime, ils ont porté sur elle les jugements les plus flatteurs.

Mais cette exposition d'orfèvreries et d'argenteries anciennes organisée par notre Cercle, méritait-elle donc en vérité ces jugements élogieux? Était-elle bien, comme nous l'avons prétendu hautement remarquable? Elle l'était, Mesdames, Messieurs, à plusieurs points de vue. Pour montrer la vérité de cette affirmation, nous pourrions en premier lieu parler de la partie civile et bourgeoise de l'exposition. Mais, bien que la multitude des objets qui y étaient exposés; la diversité des styles auxquels ils appartenaient; la beauté extérieure de leurs formes et de leurs ornements; bien que tout cela contri-

te vermeederen: willen wij nochtans nopens dat punt in geene bijzonderheden treden, daar wij meer moeten stemmen op het kerkelijk deel van onze tentoonstelling, op de schatten van kunst en oudheid, die ons door de besturen der kerken van het Land van Waas werden toevertrouwd.

Immers het was voor dat kerkelijk dat wij de schoonste en merkwaardigste voorwerpen konden verzamelen. Zoo moeten wij de kelken, ciborieën, ampullen van alle stijlen vermelden, die prijken in onze tentoonstelling; en vooral een oud gothiek kelkje in de kerk van Basel bewaard. Dat kelkje draagt het jaartal 1562 en de twee volgende opschriften « Vivite fortes » en « Ex dono reverendissimi Simonis de Warlysel Abbatis Sancti Adriani »; t. t. z. » leeft sterk » en « gift van den Z. Eerwaarden Simon de Warlysel, Abt van St Adrianus ». Simon de Warlysel, abt van St Adrianus te Geeraardsbergen was ook almoezenier van Octave Farnese, hertog van Parma. Zoo moeten wij nog spreken van de prachtige remonstransen door verscheidene kerken van het Land van Waas in de tentoonstelling geplaatst; en waaronder de gothieke remonstrans van St Gillis; de remonstransen der kerken van Stekene en Temsche, in den stijl van het Herboringstijdvak door Joos Lesteels van Antwerpen vervaardigd; eindelijk de remonstrans der hoofdkerk van St Nicolaas, een waar kunstwerk door de fijnheid en de volmaaktheid van het werk en dat wij den vermaarden Antwerpschen goudsmid Wierie Somers te danken hebben; de bewondering van allen verwekten. Zoo mogen wij ook de reliquiekassen der H. Amelberga van Temsche, die van den H. Nicolaas en van den H. Joannes Nepomucenus onzer hoofdkerk niet vergeten; want bijzonderlijk deze laatste was door hare grootte en schoonheid een der belangrijkste stukken, die wij verleden jaar mochten aanschouwen. En nevens die grootere kunstvoorwerpen waren eene menigte andere tentoongesteld, van mindere schoonheid en minder belang ja; maar die nochtans het Innme bijbrachten in de pracht van het kerkelijk deel onzer tentoonstelling, en om de bezoekers het toepassen der vormen van de verscheidene stijlen aan de voorwerpen in de godsdienstige plechtigheden gebruikt, klaar en duidelijk te doen bemerken.

Het is dus ons oordeel, en de vluchtige indrukken die wij daar even mededeelden bewijzen het genoeg, dat onze tentoonstelling in haar eigen waarlijk prachtig en merkwaardig was; en dat wij, gelijk wij het niet zonder reden mogen denken, in voldoende graad het doel door onzen bestuurraad betracht met ze in te richten bereikt

bnait grandement à relever l'éclat et à augmenter l'importance de notre exposition; nous ne voulons pas cependant entrer dans des détails sur ce point, parcequ'il nous faut insister plus longuement sur la partie religieuse de l'exposition, c. à. d. sur les trésors d'art et d'antiquité que les églises du Pays de Waes nous avaient confiés.

En effet c'était pour cette partie que nous étions parvenu à rassembler les œuvres d'art les plus belles et les plus importantes. C'est ainsi que nous devons mentionner les calices, les ciboires, les burettes de tous les styles, qui figuraient dans notre exposition; et surtout un vieux calice gothique appartenant à l'église de Basel. Ce calice porte la date de 1562, ainsi que les deux inscriptions suivantes : « Vivite fortes » et « Ex dono reverendissimi Simonis de Warlusel Abbatis Sancti Adriani »; c. à. d. « Vivez forts » et « Don du très révérend Simon de Warlusel abbé de St Adrien ». Simon de Warlusel, abbé de St Adrien à Grammont était aussi aumônier d'Octave Farnèse, duc de Parme. C'est ainsi que nous devons parler également des magnifiques ostensoirs qui furent exposés par plusieurs églises du Pays de Waes, et parmi lesquels, l'ostensoir gothique de St Gilles, les ostensoirs de Stekene et de Tamise, de l'époque de la Renaissance et confectionnés par Joos Lesteels d'Anvers; enfin celui de l'église primaire de St Nicolas, une véritable œuvre d'art par la finesse et la perfection du travail et que nous devons au célèbre orfèvre Anversois Wieric Somers; excitaient l'admiration générale. C'est ainsi enfin que nous ne pouvons pas oublier la classe de Ste Amelberge de l'église de Tamise, ni celles de St Nicolas et de St Jean Népomucène appartenant à notre église primaire; car cette dernière surtout était par sa grandeur et par sa beauté, une des pièces les plus importantes qu'il nous fut donné de voir l'année dernière. Et à côté de ces œuvres d'art plus grandes, étaient exposés une multitude d'autres objets, de moindre importance et de moindre beauté; il est vrai; mais qui néanmoins contribuaient pour leur part à augmenter la splendeur de la partie religieuse de notre exposition et permettaient aux visiteurs d'étudier de près l'application aux objets du culte religieux des formes caractéristiques des divers styles.

A notre avis par conséquent, et les quelques considérations que nous venons de vous communiquer le démontrent suffisamment, notre exposition était vraiment belle et remarquable en elle-même; de sorte que nous pouvons croire à juste titre que nous avons atteint, au moins à un degré très satisfaisant, le but que nous nous étions proposé en l'organisant. Ce résultat si heureux nous engage grandement à

hebben. Ook voelen wij ons door dien goeden nitslag sterk aangewakkerd, den ingeslagen weg, voor zooveel de omstandigheden het zullen toelaten, te blijven bewandelen; zoodat wij het voornemen gemaakt hebben voor het jaar 1905 eene geschiedkundige tentoonstelling in te richten van geweelsels van allen aard, bijv. van oude borduurwerken, enz. Ons voornemen is in deze vergadering aan de goedkeuring der leden van den Kring onderworpen.

Wij sluiten deze algemeene beschouwingen met een enkel woord te zeggen van de nieuwe schikking van ons Museum en van onze tweemaandelijksche algemeene vergaderingen.

Wat het eerste punt betreft moeten wij aanteekenen dat, dank aan de nieuwe kassen in de tentoonstelling van verleden jaar voor de eerste maal gebruikt, de voorwerpen van ons Museum in een beter licht geplaatst zijn; en op zulke wijze dat het minste zeer goed beschouwd kan worden. Zij zijn daarenboven volgens de orde der verscheidene tijdstippen gerangschikt; bijgevolg volgens eene orde die wetenschappelijk is en ook gemakkelijker om volgen voor de bezoekers. Ons Museum na zijne nieuwe schikking werd geopend voor het publiek, den 21^{en} Mei. Het getal der bezoekers sedert die opening krom tot bij de acht honderd.

Met even veel genoegen mogen wij spreken van onze tweemaandelijksche algemeene vergaderingen. Die vergaderingen hebben wij stipt gehouden. Immers zij schijnen ons nuttig en belangrijk in den hoogsten graad voor onze leden en voor al wie zich een weinig ten minste bezig houdt met de geschiedenis van het Land van Waas. Wij mogen ze ook aanzien als een uitstekend bewijs van het leven van onzen Kring, want van den eenen kant werden zij altijd door een groot getal aanhoorders bijgewoond; en van den anderen kant werden er verscheidene belangrijke geschiedkundige studieën in vóór gedragen.

Nu moeten wij, volgens gewoonte, in kleinere bijzonderheden treden, wat den toestand en de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Kring betreft.

§ 2. UITGEGEVEN DRUKWERKEN.

Dit jaar werd het XXIe deel der Annalen uitgegeven. Dat boekdeel van meer dan drij honderd bladzijden bevat: 1° de aanspraak van Mijnheer Willemsen, voorzitter van den Kring, in de algemeene vergadering van 25^{en} Juni 1902; 2° eene voordracht « L'Argenterie Ar-

poursuivre la voie où nous nous sommes engagés; et c'est pourquoi nous avons formé le projet d'organiser pour l'année 1905 une exposition rétrospective de tissus de tout genre, par ex. d'anciennes broderies, etc. Ce projet est soumis, dans cette assemblée, à l'approbation des membres du Cercle.

Afin de terminer ces considérations générales nous voulons dire un mot également de la nouvelle disposition de notre Musée et de nos assemblées générales bi-mensuelles.

Pour ce qui regarde le premier point il nous faut noter que grâce aux nouvelles vitrines employées pour la première fois dans l'exposition de l'année dernière; les objets de notre Musée sont placés dans une lumière bien plus favorable et de telle manière, que même le plus petit peut-être examiné parfaitement. De plus ils sont rangés d'après l'ordre des époques; ordre qui d'une part est strictement scientifique, et qui de l'autre est plus favorable à l'instruction des visiteurs.

Il nous est permis de parler avec une égale satisfaction de nos assemblées bi-mensuelles. Nous avons été fidèles à les tenir aux époques voulues. En effet elles nous paraissent être grandement utiles et intéressantes pour les membres du Cercle et pour tous ceux qui s'occupent au moins en quelque manière de l'histoire du Pays de Waes. En outre nous pouvons les considérer comme une preuve excellente de la vitalité de notre Cercle puisque le nombre des auditeurs fut à chacune d'elles fort satisfaisant, et que les membres du Cercle y présentèrent diverses études historiques très intéressantes.

Il nous faut maintenant, selon notre coutume, parler de quelques points particuliers, touchant la situation et les travaux du Cercle Archéologique.

§ 2. PUBLICATIONS.

Cette année fut publiée la XXIe partie des Annales. Ce volume, qui comprend plus de trois cent pages, contient : 1° l'allocution de Monsieur Willemsen, président du Cercle, à l'assemblée générale du 25 Juin 1902; 2° une conférence : « L'Argenterie Artistique Ancienne » donnée dans la même séance par Monsieur Van Hooff, vice-président du Cercle; 3° le rapport sur la situation et les travaux du Cercle Archéologique du Pays de Waes, durant l'année 1901—1902; 4° la suite du Registre A N° 125, relatif à l'histoire du Pays de Waes; 5° « Le passage d'eau entre Anvers et la Tête de Flandre, aux

tistique Ancienne » door Mijneer Van Hooff, ondervoorzitter van den Kring, in die zelfde vergadering gegeven; 5° het verslag over den toestand en de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas gedurende het jaar 1901—1902; 4° het vervolg van den Register A N° 125, betreffende de geschiedenis van het Land van Waas; 3° « De overzetsdienst tusschen Antwerpen en het Vlaamsch Hoofd, in vroegere tijden », door Mijneer Em. Dilis; 6° « Eenige aanteekeningen over de voornaamste altaren der Hoofdkerk van Sint-Nicolaas », door Mijneer Jos. Reynaert, sekretaris van den Kring; 7° « Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis in de XVIIe eeuw », door Mijneer Th. De Decker; 8° « Un détail inédit de l'enfance de Mercator » door Mijneer Willemsen, voorzitter; 9° Varia.

§ 5. VERWISSELINGEN.

Binst het verleden jaar hebben wij onze Annalen verwisseld met de maatschappijen vroeger in het jaarlijksch verslag vermeld. Daarenboven zijn wij in betrekking gekomen, voor het verwisselen van uitgegeven drukwerken, met de Republiek van San-Salvador. Het steeds klimmend getal van die verwisselingen toont klaar en duidelijk, dat onze uitgaven hoog geschat worden in de wetenschappelijke wereld van ons land en van het buitenland; en is tevens voor ons eene krachtige aanmoediging om, gelijk wij het altijd deden, ook in het vervolg den grootsten iver aan onze geschied- of oudheidkundige werken te wijden.

§ 4. BESTUURLIJKE ZAKEN.

In de tegenwoordige vergadering moeten de Heeren Willemsen, voorzitter, De Decker, lid van den bestuurraad, en Reynaert, sekretaris, herkozen worden.

Toekomende jaar zullen de Heeren Van Hooff, ondervoorzitter, De Cock, bibliothekaris, De Ryck, lid van den bestuurraad aan de herkiezing onderworpen zijn.

§ 5. GELDMIDDELEN.

De gewone toelagen van Staat, Provincie en Stad hebben wij dit jaar weder verkregen. De Stad verleent ons 200 fr., de Provincie 500 fr., en de Staat 500 fr.

époques antérieures », par Monsieur Em. Dilis; 6° Quelques notes sur les principaux autels de l'église primaire de St Nicolas », par Monsieur Jos. Reynaert, secrétaire du Cercle; 7° « Contribution à l'histoire juridique au XVIIIe siècle », par Monsieur Th. De Decker; 8° « Un détail inédit de l'enfance de Mercator », par Monsieur Willemsen, président; 9° Varia.

§ 3. ÉCHANGES.

Au courant de l'année qui vient de s'écouler nous avons communiqué nos Annales aux Sociétés mentionnées autrefois dans le rapport annuel. Nous sommes de plus entrés en relations, pour l'échange de publications, avec la République de San-Salvador. Le nombre de plus en plus grand de ces échanges montre clairement que nos publications sont hautement appréciées dans le monde savant du pays et des pays étrangers; et nous porte également à consacrer, comme nous l'avons fait toujours, les soins les plus grands à nos travaux archéologiques et historiques.

§ 4. AFFAIRES ADMINISTRATIVES.

Dans la séance d'aujourd'hui Messieurs Willemsen, président, De Decker, membre de la commission administrative, et Reynaert, secrétaire, doivent être réélus.

L'année prochaine Messieurs Van Hooff, vice-président, De Cock, bibliothécaire, De Ryck, membre de la commission administrative seront soumis à la réélection.

§ 5. RESSOURCES FINANCIÈRES.

Nous avons obtenu cette année les subsides ordinaires de l'État, de la Province et de la Ville. La Ville nous accorde 200 fr., la Province 500 fr., et l'État 500 fr.

Quant à notre exposition d'orfèvreries et d'argenteries anciennes, nous avons obtenu de la Ville, pour l'organiser, un subside extraordinaire de 500 fr. de la Province et 600 fr. de l'État. C'est pour nous un devoir de remercier ces diverses autorités; et particulièrement, nous nommons entre autres notre honorable représentant Monsieur Van

Voor onze tentoonstelling van oude kunstvoorwerpen in goud en zilver bekwamen wij van de Stad een buitengewoon hulpmiddel van 500 fr., van de Provincie een van 500 fr. en van den Staat een van 600 fr. Wij aanzien het als eene plicht al die overheden te bedanken; alsook de personen, wij noemen onder ander onze achtbaren volksvertegenwoordiger Mijnheer Van Naemen en Mijnheer Alfons Verwilghen, lid der bestendige deputatie, die ons krachtig hielpen in het bekomen van die buitengewone toelagen.

Ziet hier dus onze geldelijke toestand :

Ontvangsten.

Batig slot der rekening van 1901—1902	fr. 810,16
Jaargeld van 152 leden	» 1520,00
Buitengewone hulpgelden voor de Tentoonstelling van oude kunstvoorwerpen in goud en zilver :	
van den Staat	» 600,00
van de Provincie	» 500,00
van de Stad	» 500,00
Opbrengst van den verkoop van catalogussen en zichtkaarten	» 165,50
Jaarlijksche toelaag van den Staat	» 500,00
Jaarlijksche toelaag der Provincie	» 500,00
Jaarlijksche toelaag der Stad	» 200,00
Totaal	fr. 4895,66

Uitgaven.

Onkosten der Tentoonstelling	fr. 1814,55
Bestuurkosten	» 275,04
Drukkosten	» 1624,55
Onderhoud van het Museum	» 556,54
Aankoop van boekwerken	» 149,16
Totaal	fr. 4597,62

Herhaling.

Ontvangsten . . .	fr. 4895,66
Onkosten . . .	» 4597,62
Batig slot . . .	fr. 496,04

Naemen et Monsieur Alphonse Verwilghen, député permanent, ceux qui nous ont aidé à obtenir ces subsides extraordinaires.

Voici donc l'exposé de notre situation financière :

Recettes.

Boni de 1901—1902	fr. 810,16
Rétribution de 152 membres	» 1520,00
Subsides extraordinaires pour l'exposition d'argenteries et orfèvreries anciennes : de l'État	» 600,00
de la Province	» 500,00
de la Ville	» 500,00
Vente des catalogues de l'exposition et de cartes postales illustrées	» 165,50
Subside annuel de l'État	» 500,00
Subside annuel de la Province	» 500,00
Subside annuel de la Ville	» 200,00
Total	fr. 4895,66

Dépenses.

Frais occasionnés par l'exposition	fr. 1814,55
Frais d'administration	» 275,04
Frais d'impression	» 1624,55
Entretien du Musée	» 556,54
Achat de livres	» 149,16
Total	fr. 4597,62

Récapitulation.

Recettes . . .	fr. 4895,66
Dépenses . . .	» 4597,62
Boni	» 496,04

§ 6. VOORNAME GIFTEN.

1° Beenderen van walvischsoorten, gevonden in de steenbakkerij van Thielrode. — Gift van Mr Léon De Ryck, geneesheer te Temeche.

2° Twee miniatuur-schilderijen, (einde der XVIIIe eeuw). — Gift van Mr Florimond Meskens te Sint-Nikolaas.

3° Wapenschild voor flambouw van het broederschap der II. Familie. — Gift van Mr Ferdinand Buytaert te Sint-Nikolaas.

4° Twee deurknoppen uit de XVIIIe eeuw. — Gift van Mr Pol. Vermeire te Sint-Nikolaas.

5° Een slot uit de XVIIe eeuw. — Gift van denzelfde.

6° Een taartendriller van de XVIIIe eeuw. — Gift van denzelfden.

7° Arduinen fontein in den stijl van Lodewijk XV. — Gift van Mr Ch. Strybol-Vereruyssen te Sint-Nikolaas.

8° Bronzen medalie door de Stad Mechelen geslagen in 1877, ter gelegenheid van het veertigste jaar van het professoraat van P. J. Van Beneden. — Gift van Mr Florimond Van Raemdonck te Sint-Nikolaas.

9° Seinvuur. — Gift van Mevrouw Dhanens-Druwé te Sint-Nikolaas.

10° IJzeren beslagen koffertje, versierd op het deksel met vier bladeren; ontgraven te Temeche. — Gift van Mr Ernest Wilford te Temeche.

11° Wafelijzer uit de XVIIe eeuw. — Gift van Mr Florimond Van Raemdonck te Sint-Nikolaas.

12° Lekkerijdoosje in ivoor uit het tijdvak van het Keizerrijk (stijle Empire). — Gift van Mr Jos. Van de Vyver te Sint-Nikolaas.

13° Borstbeeld eener vrouw geschilderd in waterverf door Slaes. — Gift van denzelfden.

14° Kaarsensnuiters uit de XVIIIe eeuw. — Gift van Mr Pol. Vermeire te Sint-Nikolaas.

15° Vuurblazer uit de XVIIIe eeuw. — Gift van Mr Florimond Van Raemdonck te Sint-Nikolaas.

16° Snikertang uit de XVIIIe eeuw. — Gift van Mr Jos. Van de Vyver te Sint-Nikolaas.

17° Drij halsdoeken in katoen; XVIIIe eeuw. — Gift van denzelfden.

18° Schilderij op koper, verbeeldende de II. Familie. — Gift van denzelfden.

19° Polyvalde. — Gift van Juffrouw Justine Van Hulle te Sint-Nikolaas.

20° Godvruchtig beeldken uit de XVIIe eeuw, verbeeldende Jesus-Christus met het opschrift « Consumatum est ». — Gift derzelfde.

§ PRINCIPAUX DONN.

1° Ossements de balénides, trouvés dans les briqueteries de Thielrode. — Don de Mr Léon De Ryck, médecin à Tamise.

2° Deux miniatures (fin du XVIIIe siècle). — Don de Mr Florimond Meskens, à Saint-Nicolas.

3° Écusson de flambeau de la confrérie de la Ste Famille. — Don de Mr Ferdinand Buytaert, à Saint-Nicolas.

4° Deux pommeaux de porte, XVIIIe siècle. — Don de Mr Pol. Vermeire, à Saint-Nicolas.

5° Une serrure XVIIe siècle. — Don du même.

6° Un « taarendriller » XVIIIe siècle. — Don du même.

7° Fontaine en pierre de taille style Louis XV. — Don de Mr Charles Strybol-Verernyssen, à Saint-Nicolas.

8° Médaille en bronze frappée par la ville de Malines en 1877 à l'occasion du 40e anniversaire de professorat de P. J. Van Beneden. — Don de Mr Florimond Van Raemdonck, à Saint-Nicolas.

9° Fanal à signaux. — Don de Madame Dhauens-Druwé, à Saint-Nicolas.

10° Coffret en fer, bardé et orné de quatre-feuilles sur le couvercle, déterré à Tamise. — Don de Mr Ernest Willford, à Tamise.

11° Fer à gaufres du XVIIe siècle. — Don de Mr Florimond Van Raemdonck, à Saint-Nicolas.

12° Bonbonnière Empire en ivoire. — Don de Mr Jos. Van de Vyver, à Saint-Nicolas.

13° Buste de femme en gouache, par Slaes. — Don du même.

14° Mouchettes XVIIIe siècle. — Don de Mr Pol. Vermeire, à Saint-Nicolas.

15° Chalumeau XVIIIe siècle. — Don de Mr Florimond Van Raemdonck, à Saint-Nicolas.

16° Pince à sucre XVIIIe siècle. — Don de Mr Jos. Van de Vyver, à Saint-Nicolas.

17° Trois fichus de coton XVIIIe siècle. — Don du même.

18° Tableau sur cuivre représentant la Ste Famille. — Don du même.

19° Chandelier à briquet. — Don de Mlle Justine Van Hulle, à Saint-Nicolas.

20° Image religieuse du XVIIe siècle, représentant le Christ en croix avec l'inscription : « Consummatum est ». — Don de la même.

§ 7. AANKOOPEN.

1° Gouden muntstuk van Lodewijk van Male.

2° Vier vaandels van genootschappen; twee van ambachtsgilden :
twijnders en schrijnwerkers; twee van genootschappen van vermaak.

Sint-Nikolaas, den 29 Juni 1905.

DE SEKRETARIS,
JOS. REYNAERT.

DE VOORZITTER,
G. WILLEMSEN.

§ 7. ACHATS.

1° Un mouton d'or de Louis de Male.

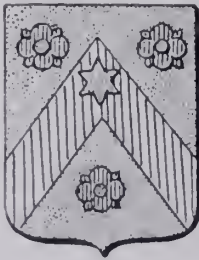
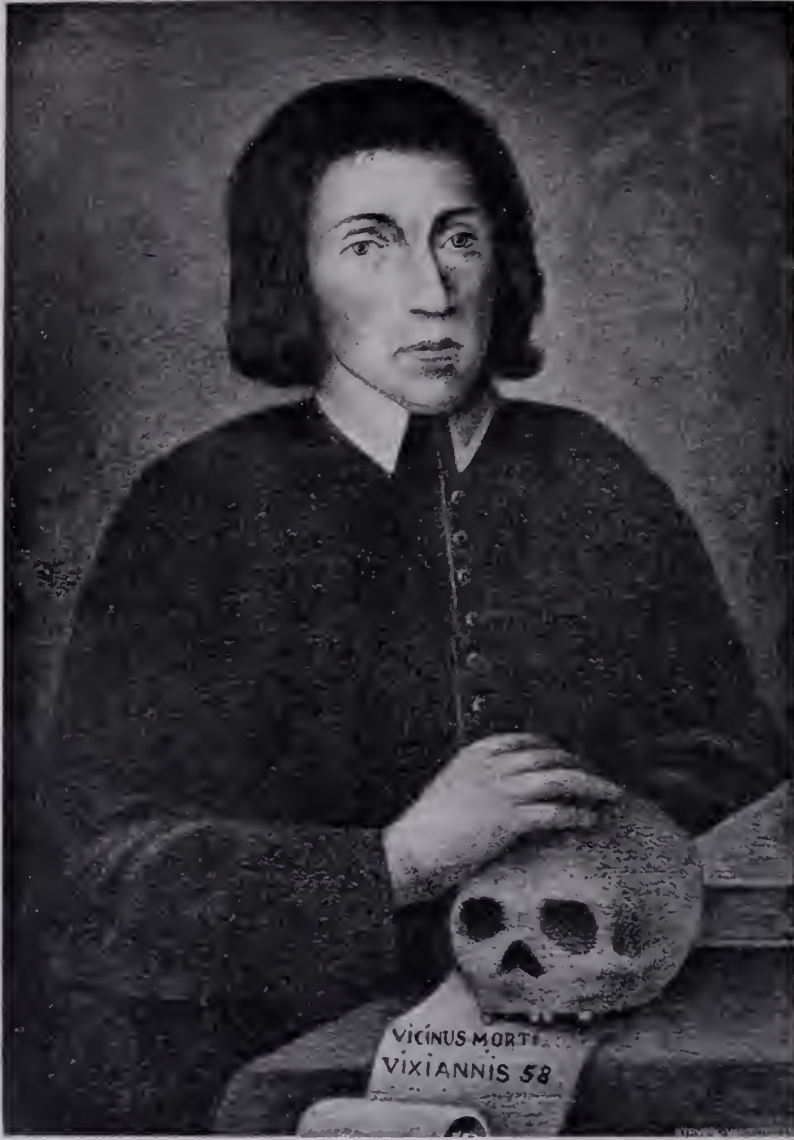
2° Quatre bannières de Société : deux bannières de corps de métier : retordeurs et menuisiers; deux bannières de société d'agrément.

Saint-Nicolas, le 29 Juin 1905.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

Jan Niulander
pat. or. doctor

JOHANNES VAN NIEULANDE,

PASTOOR VAN SINT-NICOLAAS

EN KRONIJKSCHRIJVER.

Onder de pastoors die, in vroegere tijden, de kerk van den Heiligen Nicolaas in onze stad bedienden; is Johannes van Nieulande zonder twijfel een der merkwaardigste. Verscheidene mitwerksels zijner werkzaamheid, zooals de tegenwoordige dekenij, zooals meer dan een godvruchtig broederschap, bestaan nog heden; en daarom vonden wij het niet zonder belang voor onze plaatselijke geschiedenis, en vooral voor de geschiedenis onzer Primaire kerk, eene zoo volledig mogelijke levensbeschrijving van pastoor van Nieulande te geven. Daarbij, en wij hopen dat het klaar en duidelijk uit onze studie zal blijken, zoowel om zijne persoonlijke hoedanigheden, als om alles wat hij hier ter stede bewerkte en tot stand bracht, mogen van Nieulande, zijn leven, en zijne werkzaamheid niet langer ongekend blijven.

Wij zullen dus eerst in breede trekken zijne loopbaan schetsen, en daarna, in verscheidene artikelen, achtereenvolgens de menigvuldige moeilijkheden met dewelke hij te kampen had onderzoeken; hetgeen hij deed voor het bouwen eener nieuwe pastorij mededeelen; alles wat hij, binst de jaren die hij tot Sint-Nicolaas overbracht, voor de prochiekerk verrichtte aanduiden; eindelijk eenige bijzonderheden, vermeld in de kronijk waarin hij zelf zijn leven als pastoor vertelt, aanhalen. Om onze mededeelingen te staven zullen wij, na die verscheidene artikelen, ook zijne kronijk geven en zijnen geslachtsboom.

Johannes van Nienlande werd den 28^{en} Mei 1657 te Sint-Pauwels geboren (1); en was zoon van Jakob van Nieulande en van Johanna Verberckmoes. In 1677, op den feestdag van den H. Carolus Borromeus trad hij in het orde van het Oratorie. « Daarom, schrijft hij in zijne kronijk, voor het jaar 1695, met den H. Carolus Borromeus, mijnen bijzonderen patroon omdat ik op zijnen dag het kleed aannam van het Oratorie in 1677..... » In April van een der jaren, die volgen op 1680, werd hij tot Antwerpen priester gewijd. Dat blijkt uit de oorspronkelijke brieven zijner priesterwijding. Ongelukkiglijk is hetgeen in die brieven geschreven staat ten deele verdwenen, zoodat wij bijv., het juiste jaar van die wijding met zekerheid niet kunnen vaststellen. Omdat wij na het woord « tachtig » de letters « nar.. » meenen te lezen, denken wij nochtans het jaar 1684 te mogen kiezen. Wij schrijven hier die brieven af, voor zoo-veel het mogelijk is.

Joannes Ferdinandus (2)

Dei et Apostolicae gratia

Episcopus Antverpiensis,

Omnibus his visuris salutem in Domino. Fidem facimus et attestamus nos die datâ harum Fr Joannem V Nieulant Diacon oratory Jesú, Dioec. Gandave.....

aetate, scientia, moribus, aliisque requisitis idoneum practico examine nostro repertum inter Missarum solennia Spiritus Sancti gratiâ annuente

(1) Wij geven hier den doopakt van Johannes van Nieulande, uit den register der doopen jaar 1657, die in het gemeentehuis van Sint-Pauwels berust... — « 29 mey. Ego Gomarús Lodewix Pastor baptisavi Joen filiú Jacobi nieulant, et Joannae verberckmoes coniungum natum 28 circa 7 an matutinam sís : Joes tack, et Joa eekelaer ».

« 29 Mei. Ik Gomarús Lodewix, pastoor, heb het doopsel toegediend aan Johannes, zoon van Jakob Nieulant en Johanna Verberckmoes, echtgenoten, die geboren was den 28^{en} rond zeven uren 's morgens. Waren peter en meter Johannes Tack en Johanna Eekelaer ».

(2) *Vertaling.*

Johannes Ferdinandus

door de genade van God en van den Apostolischen stoel

Bisshop van Antwerpen,

groot in den Heer allen die deze zullen zien. Wij betuigen en verzekeren dat wij op den dag dat deze geschreven werden Br Johannes V Nieulant Diaken van het Oratorie Jesus, van het Bisdom van Gent.....

volgens onderdom, wetenschap, zeden en andere vereischten door ons onderzoek waardig bevonden. binst de plechtigheden der H. Mis en door de gratie van den

ad sacrum Presbyteratus Ordinem rite e Canonice in Domino promouisse e ordinasse. In quorum fidem hasce sub Sigillo nostro Episcopali e Secretarii Signatura expediri mandauimus. Datum Antuerpiae die Aprilis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Octuagesimo quarto

De mandato Reverendissimi Domini Episcopi praelati.

Priester gewijd verbleef van Nienlande eenigen tijd te Oostende. Het was van Oostende dat hij naar Sint-Nicolaas kwam, den 2^{en} April 1691, om, onder het bestuur van Pater Notaire, superior van het Oratorie in onze stad en pastoor der prochiekerk, de herderlijke bedieningen uit te oefenen. « Ik J. van Nieulande, schrijft hij in het begin zijner kronijk, kwam van Oostende te Sint-Nicolaas den 2^{en} April 1691, en de priesterlijke bedieningen uitoefend onder den Z. E. P. Notaire, Superior en Pastoor, had ik als ambtgenoten de Eerw. Paters Abbeel, Albert Magnet en P. Crockaert..... »

Den 19^{en} Junij 1692 werd hij door Pater J. de Hondt, algemeene overste van het Oratorie in ons land, superior benoemd van het klooster van Sint-Nicolaas; en het was maar in de maand November van hetzelfde jaar dat de Bisschop van Gent hem het ambt van pastoor onzer prochiekerk toevertrouwde. « Terwijl dat alles plaats had, lezen wij in zijne kronijk voor het jaar 1692, word ik door zijne Hoogwaardigheid tot het pastoraat geroepen en ontvang van hem mijne brieven den 30^{en} November ». Na lange jaren vlijtig en onvermoeid zijne plichten als pastoor vervuld te hebben, stierf hij in onze stad den 13^{en} Maart van het jaar 1714. Zijn opvolger pastoor Petrus Buyst, vermeldt het sterven van Johannes van Nieulande, in hetgeen hij aan zijne kronijk bijvoegt, met deze woorden : « 1714. Den 13^{en} Maart stierf om negen uren 's morgens, in den ouderdom van 53 jaren, door eene langdurige tering uitgeput, de Z. E. Pater van Nieulande, zoon van Jakob, geboren te Sint-Panwels.... Hij werd begraven door L. Loijaerts, pastoor van Haesdonck en deken van het Land van Waas ». Men moet hier aanmerken dat de opvolger van pastoor van Nieulande hem eenen onjuisten ouderdom toeschrijft;

H. Geest tot het heilig ambt van het Priesterschap, volgens de kanonische wetten, in den Heer hebben verheven en gewijd. Tot bevestiging dezer hebben wij onzen Bisschoppelijken zegen en het handteeken van onzen Sekretaris deze brieven doen opstellen. Gegeven tot Antwerpen den... dag van April in het jaar des Heeren Duizend Zeshonderd Vier en Tachtig

Op bevel van den zeer Hoogwaardigen Heer Bisschop voornoemd.

want, daar van Nieulande den 28^{en} Mei 1657 geboren is, was hij bij de 57 jaren als hij stierf.

Ziedaar in zijne breede trekken het leven van pastoor van Nieulande. Die schets moesten wij eerst en vooral geven, omdat zij de natuurlijke inleiding is tot de verscheidene artikelen waarin wij de belangrijkste gebeurtenissen van zijn leven in onze stad, en de merkwaardigste bijzonderheden van zijne werkzaamheid als pastoor onzer prochiekerk beschrijven en onderzoeken.

ART. I. — Moeilijkheden waarmede pastoor Johannes van Nieulande te kampen had.

Menigvuldige moeilijkheden had pastoor van Nieulande, bijzonder gedurende de eerste jaren van zijn leven in onze stad, te lijden. Zoo hebben wij eerst de moeilijkheden die hij tegenkwam als hij superior werd van het Oratorie, en ook als de Bisschop van Geut hem pastoor noemde.

Johannes van Nieulande was maar vijf en dertig jaren oud als hij, in 1692, superior werd van het Oratorie. Daarbij Pater Notaire, de vroegere superior, bleef in onze stad, en behield het ambt en de waardigheid van pastoor. Als pater bijgevolg stond hij onder van Nieulande; als pastoor echter was hij boven hem. Uit dien toestand ontstonden niet weinig moeilijkheden tusschen de inwoners van het Oratorie; en niettegenstaande van Nieulande zijn beste deed om zijne plichten van oversten stilzwijgend te vervullen, en om alles bescheiden en zachtmoedig te regelen; schijnt het toch dat het hooger bestuur van het Oratorie genoodzaakt werd, om aan die moeilijkheden een einde te stellen, andere paters te zenden in de plaats van degene die te Sint-Nicolaas hun verblijf hadden als van Nieulande er toekwam. Dat alles kennen wij door de volgende aanteekening van pastoor van Nieulande in zijne eigenhandige kronijk. « 1692. Den 19^{en} der maand Junij kwam te Sint-Nicolaas de Z. E. P. Overste J. de Hondt, die, na het hooren der rekening van het huis, en na het op de gewone wijze bezocht te hebben, mij als superior van het huis aanstelde. Daar dat ambt eertijds nooit van het pastoraat was gescheiden, ontstonden daaruit menigvuldige moeilijkheden. Ze vóórziende zuchtte ik diep; en mijn ambt in stilte uitoefend heb ik getracht alles bescheiden en vreedzaam te regelen. Den 12^{en} Mei was de E. pater Dhooge toegekomen om in ons huis te verblijven. Den 28^{en} Junij kwam de E. P. De Buck, en den 5^{en} December P. Sturm. Hetzelfde jaar kwamen

ook twee nieuwe broeders : br. Paulus Panwels den 28^{en} Julij, en Willem Smet, leek, den 4^{en} December ».

Was zijne benoeming van superior voor pater van Nienlande de oorzaak van menigvuldige moeilijkheden; dan moest hij nochtans er nog grootere lijden als hem de bediening van pastoor onzer prochiekerk toevertrouwd werd.

Gelijk van Nienlande het verhaalt begeerde pater Notaire, die in 1692 nog pastoor was, van zijne bediening ontslagen te worden. Eerst vroeg hij door brieven aan de oversten van zijn kloosterorde aan zijn ambt te mogen verzaken; en reisde daarna zelf naar Brussel om hen te verzoeken bij den Bisschop van Gent pogingen te doen tot het benoemen van eenen anderen pastoor. Pater Notaire zegde : « dat hij de lasten en de moeilijkheden van zijn ambt niet meer kon dragen »; « en », bemerkt van Nienlande, « hij beweerde het niet zonder reden, want vele nog al pijnlijke gebeurtenissen had hij in zijne prochie tegengekomen ». Ten gevolge van het ontslag van pater Notaire, werd Johannes van Nienlande, den 30^{en} November 1692, pastoor der kerk van Sint-Nicolaas genoemd. Doch die benoeming was bij de inwoners onzer stad niet welgekomen. Zoo blijkt het, uit de kerkrekening van 1692, dat er van wegens de voornaamste inwoners onzer stad pogingen werden aangewend, reeds als van Nienlande pastoor genoemd was, om pater Notaire die waardigheid weder te doen verleenen. « Item, lezen wij in den « extraordinair en ontfanck » der vermelde kerkrekening, stelt de rendant noch voor ontfanck van dheere gedeputeerde Jo^r Jan vā Sare, e dheer Jan de Backer ses ducatons in specie, gelycke somme sy aende Eerw : heere aertspriester Pottelsberge alhier tot Ste Nicolaes int Landthúys hadden representeert voor den wyn op dat hy ten vsoecke van Ed^e notable ende gegoede vatschie Ste Nicolaes soude sijn hoochew dē Biscop vā Ghendt persiādere ten eynde de heer pastor Notair (midts de cessie van heere Superior Nieulant) in sel pastorye wederom soude mogen wese herstelt ende gecontinueert worde in de bedieninge dīs in cou- rant iiii p. v s. ». Ook van Nienlande zegt een woord over de ontevredenheid door zijne benoeming als pastoor veroorzaakt; en verhaalt onder ander hetgeen hij bij die omstandigheid van sommigen te lijden had. « Den vierden van Jannarij, schrijft hij in zijne aantekeningen voor 1695, was het de eerste zondag der maand en de gewone dragers van het baldakijn wilden niet verschijnen; waardoor zij niet mij maar Kristus, met verergernis van het volk, ontetden. Een andere, op den Passiezondag, keerde mij den ruyg toe als hij

van mij het gewijd water moest aanvaarden. Den 7^{en} Jannarij zonden de schepenen den ontvanger der rechten van de prochie ten einde met meer hardheid het jaarlijksch pensioen van mij te vereischen, ja zelfs mij te dwingen van het te betalen, enz. Den 50^{en} April klon een zekere persoon op het hoogzaal en gebood een muziekstuk te spelen, dat allen deed lachen en beter overeenkwam met eenen schonwburg van kluchtspelers dan met de tegenwoordigheid der goddelijke majesteit ».

Maar, zal men misschien vragen, hoe heeft pastoor van Niculande die moeilijkheden verdragen? Wat dacht hij, wat voelde hij, als hij zoo schandig en meer dan eens gehoond werd? Op die vragen kunnen wij niet beter antwoorden dan met het woord aan hem zelve te geven; want de innige gevoelens zijner ziel, te midden van al die moeilijkheden, heeft hij in zijn handschrift mitgedrukt. Hij deed het in dezer voege. « 1692. Terwijl dat alles plaats had, — (de pogingen van pater Notaire om van zijn ambt als pastoor ontslagen te worden) — word ik door zijne Hoogwaardigheid tot het pastoraat geroepen en ontvang van hem mijne brieven den 50^{en} November. Hier moeten de moeilijkheden verzwegen worden die dan ontstonden. Ik week er vóór terug en hield mij in de stilte en in de eenzaamheid, tot dat ik eindelijk, den 4^{en} Jannarij 1695 den predikstoel beklim.

1695. Daar ik al de vervolgingen vóórzag en er reeds verscheidene leed, offerde ik mij op aan de Aanbiddelijke Majesteit, aan Jezus Kristus en aan Maria zijne allerheiligste Moeder, voor zooveel ik de offerande zon zijn zijner barmhartigheid, of het slachtoffer zijner rechtvaardigheid, indien hij het zoo over mij beschikt. Alléén vroeg ik dat ik, met aan het lijden en werken van Kristus deel te nemen, van hem de gaaf van kracht zon verkrijgen; de zielen, die mij toevertrouwd zijn; op den weg der eenwige zaligheid zon leiden; en één schaapstal ons hier zon bevatten. Daarom, met den H. Carolus Borromeus, mijnen bijzonderen patroon, wyl ik op zijnen dag het kleet van het Oratorie aantrok in 1677; kies ik mij als mijsterie Kristus, die met een bloedig zweet bedekt in den hof van Gethsemanie er de zonden van ons allen betrennt. Ik kan iederen oogenblik sterven; en daar ik een man ben die zijne armoede ziet, voel ik diepe schaamte bij het beschouwen van mijne ellende en van mijne zwakheden. O in hoevele gevaren word ik gevoerd! En wat zon mij wel kunnen bewegen hebben, om het ambt van pastoor te begeeren! De eer? O groote last. De lof van het volk? O wat is hij bedriegelijk; vandaag verheft hij, morgen vernedert hij. De rijkdommen en

de groote goederen? Heer dat ik niet gefolterd worde om wille van goud en zilver; immers waar al mijne rijkdommen zijn weet gij best. Indien ik de zeden der menschen beschouw, dan voel ik afschuw: de ondengden zijn overal menigvuldig. En ik, ik zal mij alléén tegen de misdaden kunnen verzetten? O kon ik mij wachten van het gevaarlijk spreken met vrouwen, met wien het gesprek kort en streng moet zijn; 2° van de ontspanningen, want geen grootere banden zijn er dan de banden van het eten, en men verliest daar zijn gezag, zijnen tijd en zijne zaligheid; 3° van de twisten, immers zij ontrusten de ziel, verzwakken het lichaam en verdrijven de vrede ».

Men ziet het, een greintje wijsbegeerte ontbrak aan pastoor van Nieulande niet; en vooral zijn hart vormde edele, kristene en ware priesterlijke gevoelens. Wij moeten daarenboven aanmerken, dat hij, nevens de aangehaalde plaats mit zijn handschrift, de volgende aanteekening schreef: « deze priesterlijke wensch is dikwijls te lezen ».

Doch de wensch waarmede van Nieulande de uitboezeming zijner innige gevoelens sluit: « o mocht ik mij wachten van twisten », werd niet vervuld; want buiten de moeilijkheden, die wij reeds kennen, had hij er nog vele andere te lijden. Zoo treffen wij, onder dat oogpunt, zijne moeilijkheden aan met het Magistraat, de wereldlijke overheden der prochie van Sint-Nicolaas.

Die oneenigheden deden zich eerst vóór in 1695, in de vergadering gehouden bij het sluiten van de rekening der kerk en der arnkamer. In die vergadering immers, gelijk van Nieulande het vertelt, verweet hem het Magistraat dat de paters van het Oratorie niets stichtten in de prochiekerk, terwijl de pastoors van het omliggende en ook de voorzaten der Oratorieheeren ter stede menigvuldige stichtingen hadden gedaan. Op die verwijten antwoordde de pastoor dat het Magistraat zoovele moeilijkheden en oneenigheden veroorzaakte, dat de paters bijna niets overschot van hun inkomen; en dat zij daarbij veel gaven tusschen levenden, gelijk de armen het wel konden getuigen. Om echter, tegenover die klachten, zijnen goeden wil te toonen, gaf hij den 14^{en} Augustus 1693, van zijn eigen vaderlijk erfdeel, honderd vlaamsche ponden wisselgeld voor zijn jaargetijde, dat den 26^{en} Januarij moest gevierd worden.

Hetzelfde jaar ontstond er eene nienwe en grootere moeilijkheid. Het bestuur der stad betaalde aan de Oratorieheeren een jaarlijksch pensioen van vijf en dertig vlaamsche ponden. Als nu van Nieulande pastoor geworden was, weigerde het die vijf en dertig ponden te betalen. Eerst zocht de algemeene overste van het Oratorie de beta-

ling met zachtheid te verkrijgen; maar, zegt van Nienlande, « hij werd met spotternij teruggewezen ». Genoodzaakt zijn recht vóór de tribunalen te vervolgen bekwam de algemeene overste van het Oratorie gerechtelijke volmacht tegen de heeren van het Magistraat, en daar hun smeekschrift, om aan de betaling der vijf en dertig ponden te ontsnappen, niet verhoord werd; waren zij wel verplicht te betalen. Het was niet zonder wraakzucht dat zij het deden; want zij lieten onrechtstreeks aan pastoor van Nienlande weten, dat zij de mis van half er ell niet meer wilden hebben noch er voor betalen. « Zelfs, schrijft de pastoor, enige zegden: al moest het den helft der belastingen kosten, bij de eerste moeilijkheden zullen wij op nieuw tegen het Oratorie handelen. En denzelfden dag namen eenige den boek van den verzamelaar der belastingen en schatten, mit eigen macht, mijnen persoon in gestaetheyt op vier pont dry sch. vier gr. »

De bedreiging van het Magistraat, met de eerste gelegenheid het Oratorie te bestrijden, was geene bedreiging in de lucht; want reeds in 1694 deed het nienwe pogingen om de vijf en dertig ponden niet te moeten betalen. De paters van het Oratorie echter bekwamen den zegen, gelijk het blijkt uit het volgende vonnis door van Nienlande medegedeeld. « Ven au conseil privé du roy le différent q̄ meñ entre le mayeur et eschevins de St Nicolas au pays de Waes sùppliants per req̄te du 14 d'octobre dernier d'une part et les pères de l'Oratoire rescribens d'autre instruit jusq̄ a dupliq̄ inclusivement... sa majesté déclare les sùppliants non recevables ny fondés en leurs fins et conclusions, si les c̄denne en despens de ce different, fait au dit conseil privé du roy tenu a Brux^{le} le 17 d'hoúst 1694 paraphé Covi et signé Rivanegro ». Dat vonnis was het bestuur en de inwoners van Sint-Nicolaas niet welgekomen, en er werd niet weinig tegen het Oratorie geroepen. Langzamerhand echter, bemerkt pastoor van Nienlande, verdween alle oneenigheid, en werd de vrede hersteld.

Wij moeten nochtans aanmerken dat dezelfde moeilijkheid nog later te berde kwam, namentlijk in 1702 den 22^{en} Julij, en ook in 1704. Pastoor van Nienlande, mit geest van vrede, trachtte met het Magistraat eene overeenkomst te sluiten; en, om een einde te stellen aan dien langen en hevigen twist, stelde hij vóór aan het Oratorie minder dan vijf en dertig ponden te geven. Maar zijne pogingen en zijne toegevendheid waren vruchteloos; de zaak werd in zijn leven niet beslist.

Nevens die grootere moeilijkheden met het Magistraat der prochie had van Nienlande er nog andere te lijden. De Heeren van het

Bestuur verloren om zoo te zeggen geene enkele gelegenheid om den pastoor verdriet aan te doen. Laat ons eenige van die plagerijen vermelden.

Voor den 22^{en} November van het jaar 1695, schrijft van Nieulande het volgende : « 22 nov. heeft de Meyer op het Parochie-huys in het afroepen der kerkgebode onse lande daer gemaect over gepretendeerde rechte die wy te veel soude getrocke hebbe va armlyke, sonder my daer va te vore vermaent te hebbe. de 16 dec. heeft hy ee dachvaert gesonde dat ick soude come inde eerste vierschaere om my te verantwoorde, het welcke ick ae koninck door ee Requête te kenne geve daerby voegende, dat se oock wilde alstelle de sangers e de musiecke te niet doe. hebbe voor Apostille ontfange. sa majesté tient en estat et sircéance toute sorte de nouveauté mentionné en cette etc. »

In 1694 andere plagerijen. Wij deelen er twee van mede. « Den 1^{en} Maart, zegt van Nienlande, stelde het Magistraat Joannes Baptista van Namen als organist aan, zonder raad, stem, en erkenning van den Pastoor. Ongehoorde zaak waarlijk. dat iemand eenen dienaar plaatst in een vreemd huis zonder de toelating van den meester ». « Den 13^{en} Maart, binst den tijd van het jubilé, had ik het geld nit den offerblok genomen opdat het niet zoude gestolen worden. Vroeger hadden de pastoors het altijd gedaan. Zij (de heeren van het Magistraat) meenden dat ik het geld wilde houden, en vertelden het overal. Zelfs deden zij mij, door den armmeester, met dat doel naar het prochieluis komen. Ik heb het oude recht, de sleutels van dien offerblok te bewaren, verdedigd..... Men bestoot dat de eene helft den tempel zou toekomen, de andere aan de armen; zonder gevolg nochtans, omdat eertijds alles voor den armen was ».

Uit dit alles mogen wij dus besluiten dat de eerste jaren, die van Nieulande als pastoor in onze stad overbraecht, verre waren van aangenaam te zijn. Men denke toch niet dat wij reeds al de moeilijkheden kennen die hij tegenkwam. Neen dat kapittel nit zijn leven telt nog menige andere bladzijde. Daarmede bedoelen wij eerst de moeilijkheden tusschen het Oratorie van den eenen kant, en het bestuur der kerk, te samen met het Magistraat, van den anderen kant.

In 1684 had men besloten, dat de kerk aan den pastoor de onkosten zou betalen, veroorzaakt door het verblijf in de pastorij van den pater predikheer, die binst den Paaschtijd dagelijks de biecht der parochianen in de kerk hoorde. Onder pater Notaire, ten jare

1691, trok het bestuur der kerk die beslissing in; en hernieuwde hare weigering in 1692. « Ae heere pastor, lezen wij in de kerkrekening van dit jaar, voor het traeteren va seluē predicant va 's dynsendachs maer palme sondach tot beloke paesschen om gediere de seluē tydt daegelyx biechte te sitten, de somme va XX s. ». Maar de volgende aantekening staat er nevens: « Roye mits vnoden is eenighe pensioenen te betaelen ende sy achtervolgt de apple staen op de rek van veereken (1691) fol: 55 vso ». De volgende jaren vinden wij in de kerkrekeningen die betaling niet meer vermeld.

In hetzelfde jaar 1691 weigerde het bestuur der kerk nog eene andere betaling aan den pastoor te doen; te weten het betalen van een jaarlijksch pensioen van zes ponden vlaamsch hem, reeds sedert 1642, « toegeleyt by syn hooghw̄ met advys va kerekm^{rs} e Ingevolge va resolutie va schepene van Beede de bancke ». Het intrekken van dat pensioen is aangeduid, zoowel in de kronijk van Jan van Nienlande, als in de kerkrekeningen van 1691 en 1692. Het volgende vinden wij in de eerste van die kerkrekeningen: « Betaelt ae seluē heere pastor de somme van ses pond groote, ouer een Jaer pensioen hem toegeleyt by syne hoochw̄ met advys va kerekm^{rs} e Ingevolge va resolutie va schepene van Beede de bancke... »; en er nevens, als aantekening: « Roye mits differente reysen is geseyt aende heere pastors waervoore sy dit pensioen geniefe ende mits men geen pensioene mach geniefe ». Doch pastoor van Nienlande teekende protest in tegen de handelwijs van het bestuur der kerk, lijk wij leeren uit de kerkrekening van 1692, waar nevens het aanduiden der betaling van het pensioen aangeteekend staat: « dús hier roeye en heer pastoor protesteert hier jegens »; hij toonde de oorspronkelijke brieven waarbij aan den pastoor die zes ponden toegestaan werden; en antwoordde op de voorwendsels van het kerkbestuur om ze niet meer te betalen: « dat zij niet gegeven werden alléénlijk als pensioen, maar als vergelding van het lezen der missen op gestelde uur ». De oorspronkelijke brieven, door den pastoor getoond, hewezen zijn recht. Ook vinden wij in de kerkrekening van 1695, dat het pensioen van zes ponden hem weder werd toegestaan, en dat het kerkbestuur de twee jaren in de welke het niet betaald was geweest, vergoedde. Ziet hier het uittreksel van die kerkrekening, ook in de kronijk van pastoor van Nienlande medegedeeld, welke het bewijst. « Item neemt te betale aen den heer pastor de somme achtiē ponde grooten ouer een Jaer pensioen hem toegeleyt by syn hoogw: den XXXI meerte 1642 met advys kerekm^{rs} ju gevolge van resolutie van schepene van Beede

de Bancke vschene kerssavt : tleste 1695 »; apostille daer nevens : « transeat de somme als jnde text jughevolghe vande origineele reqt geprest : aen syn hooghw̄ : jn daete XXXIe meerte 1642 alles op advies van notable ende gegoede ende sonder nochtthans juers him te prejnditiere ».

De laatste en grootste moeilijkheid tusschen het Oratorie en het bestuur der prochiekerk had betrek op de rechten van het begraven der paters en der broeders van het Oratorie in de kerk. Vóór 1692 en 1695 hadden de leden van het Oratorie geene rechten betaald voor hunne begraafplaats. In die jaren echter kwamen verscheidene inwoners tegen dat voorrecht op (1); zoodat het kerkbestuur eischte dat ook het Oratorie de gewone rechten der begraafplaatsen zou betalen. De oneenigheden, die uit die omstandigheden ontstonden, beschrijft pastoor van Nienlande met de volgende woorden. « 1695. Geroepen den 1^{en} Augustus door het Magistraat, ten einde de moeilijkheid, die ontstaan was nopens de begraafplaatsen, bij te leggen; stelde ik hun verscheidene voorwaarden vóór, om te toonen dat ik van mijnen kant enkel de vrede betrachte. Ik zegde eerst dat ik de kommuniëbank, die wel honderd ponden zou kosten, wilde doen vervaardigen. Ten tweede, dat ik een nieuw lijkkleed zou koopen; hetwelk ik dan ook kocht voor honderd guldens. Ik voegde ten derde daarbij, dat ik vijftig ponden vlaamsch wilde leenen, zonder er intrest voor te vragen gedurende eenige jaren; en dat ik de wekelijksche offerpemingingen van den H. Nicolaas zou afstaan, die, volgens het algemeen recht, den pastoor toekomen, gelijk Rovemus het leert onder den titel « van den Pastoor ». Niets echter kon hen bewegen; niettegenstaande de Archidiaken de Heer Legiers zegde dat ik billijke voorwaarden voorstelde, bijzonder als ik er bijvoegde dat ik honderd patacons wilde geven voor eene vrije begraafplaats. De heeren immers van het Magistraat dachten altijd nog meer te verkrijgen, en zegden dat ik verplicht was de kommuniëbank op te richten; hetgeen voorzeker niet waar was, alhoewel ik het deed niettegenstaande onze bezwarende overeenkomst, waarvan hier na zal gesproken worden. Daarenboven koesterden zij de hoop het proces te

(1) *Nota.* — Als voorbeeld geven wij deze aanteekening uit de kerkrekening van 1693. « Item frans vyt is oock inde neerkereke begraue maer e heeft de doender ouer lliggen niet ontfangē út oorsae gesústineert wiert dat het lliggen va voor freer pauwels e andere paters e confraters va het Oratorie niet betaelt wordende sy tselue oock onghaude syn te doene, e ouersulex als tselue sal betaelt syn sy tselue oock bereedt syne te doene dús m^e ».

winnen dat vóór den bijzonderen raad vervolgd werd. Zij hebben daar bewezen dat onze vóórgangers betaalden. Wyl nu, zoowel van onzen als van hunnen kant veel geld verkwest geweest was in die moeilijkheid over de hegraafplaatsen (1); — moeilijkheid die reeds sedert langen tijd ontstaan was en ten jare 1692 in de kerkrekening van Beerthant op de volgende wijze plechtig begonnen was : « staet oock te ontfanghen van d'heer Jan de Backer over het liggen van syn huysvr inde kereke 2 p. gr », zegt de kerkrekening; waernevens op den kant der rekening de toehoorders het volgende als apostille plaatsen : « den heer stadthou : backer sinstineert niet te geven ten sy dat de prs van het oratorie die gestorven syn hünne plaetse betaelen ende broeders ende sy geconsulteert oft de selve priesters ende Broeders moeten betaelen dús roye int regaert va Rendant etc » ; — kwam, na al die gevallen, die de harten verbitterd hadden, de algemeene overste den 12^{en} Oktober te Sint-Nicolaas, om aan den langen twist een einde te stellen. Afgevaardigden van het Magistraat kwamen kwamen met hem en den pastoor van Temsche bijeen; maar er werden enkel woorden gewisseld, en zonder de zaak te beslissen keerden zij weder, na den volgende dag vastgesteld te hebben om vóór zijne Hoogwaardigheid te verschijnen. De algemeene overste stemde er in toe; en hij, die mij verweten had dat ik zooveel vóórgesteld had, ging daar eene overeenkomst aan volgens de welke het Oratorie duizend guldens moest geven voor het verleden en in het vervolg gelijk de andere betalen. Harde voorwaarden zijn het voorzeker; nochtans zijn zij mij aangenaam : eerst omdat ik mij nu van alle twisten en moeilijkheden vrij zien, en ten tweede omdat ik denk dat wij dat geld aan den tempel geven waarvan wij leven en voor godvruchtige werken. O mocht de Heer onzen arbeid voor hen zegenen, en eene voortdurende vrede met het Magistraat en onze inwoners verleenen ».

In deze moeilijkheid, die in 1695 een einde nam, was het bijgevolg het bestuur der kerk dat de bovenhand behield. Ook vinden wij hetgeen pastoor van Nienlande vertelt in de kerkrekeningen aan-

(1) *Nota.* — Uit de kerkrekening van 1695 komen wij, dat het kerkbestuur werkelijk een proces tegen het Oratorie inspande. « Item, lezen wij daar, betaelt aen de solliciteur peterbroeck de somme van señe ponde thien schell groote ouer een volüm van debvoiren ende vshot van ghelde ghedaen In eene saecke van dese kereke Jegheus de Eerw. prost van het Oratorij van Eerw. paters Orators ropen de sepültüre rechtē volghens het volüm ende quitantie daerop staende de sel som van VII p. X s. »

geduid, namentlijk in die van 1696. « Bringht oock in ontfaeck, lezen wij daar, de somme van hondert sessentsestich ponde dertliē schellingē vier grooten ghelycke somme het Oratorie schuldich was ae dese kercke volgende de schriftelycke accorde gemaeckt den XIII october XVIe vijftneghentich in het Palleys van syn hoehweerdicheyt de Bisschop va Ghent ouer de rechte van Sepultiere die de voorgaende ouerledenen pastors, onderpastors en andere priesters begraue geweest synde in dese plie kercke onbetaelt waerē gebleue, e dat de selue pastors, onderpastors e andere priesters va alsdoe e in toecomme vbonden blyue hūn te conformere te opsichte vande rechte vande kercke naer het gemeyn gebruck e Reglement aldaer ghevseert, breeder ūytgedruekt by het selue accord, dis comt hier de selue somme va LXXI p. XIII s. III g. ».

Om nu dat lange kapittele der moeilikheden, die meer dan eens het leven van pastoor van Nieulande voorzeker verbitterd hebben, te sluiten; willen wij nog het een en het ander mededeelen over zijne betrekkingen, als pastoor, met de Paters Minderbroeders, die zich in 1692 te Sint-Nicolaas gevestigd hadden.

Heel gemakkelijk gebeurt het dat personen, zelf met een goed inzicht, over eene gegevene zaak in oneenigheid geraken. De eene aanziet de zaak onder zulk een oogpunt, de andere aanziet ze onder een tweede verschillend oogpunt; en daar beide meenen in de waarheid te zijn, daar beide het als eenen plicht aanzien hun recht te verdedigen, komen zij langzamerhand in oneenigheid en twist. Het schijnt dat het het geval was wat de moeilikheden betreft, die heerschten tusschen pastoor van Nieulande en de Minderbroeders onzer stad. Laat ons, volgens hetgeen van Nieulande in zijne kronijk schrijft voor het jaar 1695, den oorsprong van die moeilikheden verhalen. In de maand Februarij 1695 overleed te Gent de vrouw van den Hoofdbailiu van het Land van Waas. Zij had de begeerte uitgedrukt tot Sint-Nicolaas, in de kerk der Minderbroeders, begraven te worden. Te dien einde, — « alhoewel, teekent van Nieulande aan, de paters niemand mochten begraven » —, zond de Hoofdbailiu een smeekschrift naar den Bisschop van Gent om zijne vrouw in de kerk der Paters te mogen laten begraven: « ūyt redene dat de principaele plaetsen van sepulture en begraevinge inde kercke der voorn prochie van St Nicol meest geoccupeert syn en dat het niet en soude convenieren etc..... biddende de selve gelieve gedient te wesen by speciale dispensatie ae voorn accorden te consenteren dat den verthoouder voor hem de voorn syne vrouwe gesneede, ende

syne familie inde kereke v voors pts recoll sullen vermogen te kiesen hünne sepulture, midts betaelende de gewoonel rechten v Pastor ende de kereke, twel doende etc. » onderteekend ferd. Phil. van Boneem. Nopens dat smeekschrift bemerkt van Nienlande dat de reden door den Heer van Bonem aangegeven valsch was : « omdat de bijzonderste plaats nog open was » in de kerk. Zijne Hoogwaardigheid de Gent echter onderwierp het aan het oordeel van den deken van het Land van Waas, met last eerst een onderzoek van den pastoor van Sint-Nicolaas over de zaak te vragen. Van Nienlande deed nu zijn best om de vraag van den Hoofdbaillin te doen verwerpen. Hij schreef aan den deken : « dat hij oordeelde dat het gevraagde niet mocht worden toegestaan om verscheidene redenen ; onder ander omdat de toelating den eersten steen zou bereiden der oneenigheden over de begraafplaatsen bij de Recollecten » Zelfs zond hij eenen brief naar den Heer van Bonem, ten einde hem te bewegen zijne echtgenoot in de prochiekerk te laten begraven. Maar zijne pogingen waren vergeefs, en de Heer van Bonem ontving het volgende schrijven of « apostille » : gesien, t advies va heere lantdeken ende op alles gelet wy consenteren ae suppliant de sepulture al geroert behoüdens alle pastorele en parochiale rechten, midts dat den suppl̄t nochte syne hoirs ende successeurs inde Capelle vande prs Recoll̄ geene jaergetyden nochte andere fondatien en sullen vermoghen te doen in praedjudicie va parochiale kereke v St Nicolaes ende in cas daer over proces oft difficulteyt gemoveert wierde wy reserver aen ons daer van de private kennisse ende decisie act̄ in ons Bissch : paleys tot G : desen 28 Jan : 1694 ondt P. E. Ep : Gaud. » De echtgenoot van den Heer van Bonem overleed den 24^{en} Februarij en werd den 23^{en} begraven. Over die begrafenis teekent van Nienlande het volgende aan : « 's avonds, rond 6 uren, is zij door eene schaar Recollecten naar hünne kapel gevoerd. Zij werd nog al eenvoudig en zonder praecht begraven door den Guardiaan Legiers, gekleed met eenen stool en een roket, die nog al gemeen waren, en zonder koormantel. Later had er hoegenaamd geene lijkplechtigheid plaats ».

Op andere plaatsen van zijn handschrift, bijvoorbeeld in zijne aantekeningen nopens de jaren 1698, 1700, enz., komt van Nienlande op die moeilijkheid van het begraven in de kerk der Minderbroeders terug. Wij zullen hier nochtans hetgeen hij er verder over schrijft niet aanhalen, omdat wij nog twee bijzonderheden aangaande zijne betrekkingen met de Paters vluchtig moeten vermelden.

De Minderbroeders in onze stad gevestigd vierden feestelijk de plechtigheid van den allaat van Portiuncula en den feestdag van den H. Franciskus van Assisie. Op die dagen had er eene processie plaats binnen de muren van hun klooster. Nu, in het begin der maand Julij 1697, zond hun guardiaan, pater Florentinus Baert, een smeekschrift aan den Bisschop van Gent, om de toelating te bekomen de processie van die dagen te mogen houden buiten de omheining van het klooster, dóór de straten der prochie. De reden zijner vraag duidt hij aan met de volgende woorden : « Zulk een groote toeloop van volk is er op die dagen in de kerk der Minderbroeders, dat, als de processie met het H. Sakrament uitgaat, de omheining van het klooster het volk dat aan die processie deelneemt, niet gemakkelijk kan bevatten ». Pastoor van Nieulande, wiens oordeel over de zaak de deken van het Land van Waas gevraagd had, bracht tegen het smeekschrift der paters verscheidene opwerpingen in, en eindigde zijnen brief aan den deken met te zeggen : « indien niettegenstaande mijne opwerpingen zijne Hoogwaardigheid denkt de vraag der paters te aanvaarden, dan zou ik toch wenschen.... dat ik met den Guardiaan de plaatsen (langwaar de processie zou gaan) mochte aanduiden. Ook wensch ik dat het mij of eenen der mijnen zón veroorloofd zijn in die processie het Heilig Sakrament te dragen; opdat op die wijze eene grootere eenheid uitschijne, wat het volk aangenaam zou zijn ». Het was dan ook onder die voorwaarden, dat, den 26^{en} Julij, aan de paters de gunst die zij vroegen toegestaan werd.

Een woord eindelijk over de laatste moeilijkheid met de Minderbroeders, die wij, voor het jaar 1705, in van Nieulande's handschrift vermeld vinden. Zij bestond hierin. Sommige paters beweerden, in hunne sermoenen, dat de inwoners der prochie aan de plicht het woord Gods te hooren voldeden, met de sermoenen, die in de kerk der paters gepredikt werden, bij te wonen. Van Nieulande integendeel oordeelde dat het tegenovergestelde waar was, en teekende verzet in bij den Guardiaan tegen hetgeen de paters leerden. Die oneenigheid, in Julij 1708 begonnen, eindigde als de paters op den predikstoel verklaarden, dat het bijwonen aan de sermoenen in hunne kerk niet voldoende was om de plicht het woord Gods te aanhooren te volbrengen.

Daarmede stellen wij een einde aan het onderzoek der moeilijkheden die van Nieulande in zijn leven als pastoor te lijden had. Hetgeen hij zelf aanteekent nopens zijnen voorganger, pater Notaire :

« vele nog al pijnlijke gebeurtenissen had hij in zijne prochie tegengekomen »; is ook voor hem volkomen waar; want alles wat wij tot hiertoe zagen toont klaar en duidelijk dat het niet altijd vrede en vreugde waren die hij vond in zijne bediening van pastoor.

ART. II. — Het herbouwen der Pastorij.

Indien van Nienlande's dagen dikwijls door groote en pijnlijke moeilijkheden verbitterd werden, schijnt het nochtans dat zij zijne werkzaamheid en zijnen iever niet konden ontzenuwen. Met de grootste volharding immers heeft hij als pastoor van Sint-Nicolaas gewerkt, zoodat de vruchten zijner werkzaamheid zoo menigvuldig zijn als verscheiden. Om alles wat Jan van Nienlande, als pastoor verrichtte te doen kennen, beginnen wij met het herbouwen der pastorij, dat grootendeels onder hem plaats had.

Het oprichten eener nieuwe pastorij werd eerst, verhaalt van Nienlande, den 26^{en} April 1695, in de algemeene vergadering der paters van het Oratorie besproken. De oude pastorij immers liet veel te wenschen; en daarenboven zij was, gelijk zij het nu nog is, tamelijk verre van de prochiekerk gelegen. Het was vooral om de nienwe pastorij dichtter bij de kerk te brengen, dat pastoor van Nienlande eenen grond kocht, naar het midden der prochie gelegen, te weten in de Peperstraat; en met zijnen broeder Michaël van Nienlande zich alle moeite gaf om dien eigendom te vergrooten. Ziet hier, volgens zijne woorden, de verscheidene redenen die hem het herbouwen der pastorij in de nabijheid der kerk deden begeeren. « Daartoe werd ik bewogen 1° omdat verscheidene misbraken mit den grooten afstand ontstaan; 2° omdat de hoofdschepenen begeerden in Sint-Nicolaas een kollegie te hebben, hetgeen met zulk eenen grooten afstand niet wel overeenkomt; 3° omdat ik voorzag dat groote en kostelijke herstellingswerken voor de pastorij zonden noodig zijn, en dat na de herstelling wij niets voor ons eigen maar alles voor de pastorij zonden gewonnen hebben, in geval wij eens de prochie verlaten. 4° De naburige hovenier laat niet alléén vele menschen toe in zijnen hof, wat gansch onze vrijheid belet; maar door den stank van het mest ontneemt hij ons ook de aangenaamheid van onzen achterweg. 5° De schoonheid en de rust van den nienwen eigendom, en de overvloed van het water dat door eene beek stroomt, lachten mij toe. 6° Ik voorzag dat wij in het vervolg gemakkelijker het ambt van koster zonden uitoefenen, indien wij dichtter de kerk

waren. 7° De ellendige kamers mijner kollegas, waarin onder het strooien dak bij onweder dikwijls het nat nederdruipt, zetten mij nog daartoe aan; alsook dat het hoogwaardige Sakrament in ons huis in zulk eene vernepene en nederige plaats bewaard wordt ». In het vooruitzicht de nieuwe pastorie te kunnen bouwen op eene plaats dicht bij de kerk gelegen, hadden de paters van het Oratorie ook de toelating gekregen, zoowel van den koning als van het hooger geestelijk bestuur, de oude pastorie te verkoopen. Doeh zij bereikten hun doel niet; al de moeite die van Nieulande, hun superior, zich gaf, al de kosten die hij deed voor het koopen van nieuwe gronden rond den eersten aangekochten eigendom, waren nutteloos; want den 5^{en} April 1696 besloten zijne oversten de nieuwe pastorie te bouwen op den eigendom waar de oude stond, en dat om de moeilijkheden door zekeren heer De Jonge veroorzaakt.

In 1695 werd er eene tweede maal over het veranderen der oude pastorie gehandeld. Den 3^{en} April immers bezocht de algemeene overste van het Oratorie het klooster van Sint-Nicolaas; en nam het besluit het bestaande gebouw te herstellen, en er alleenlijk eene nieuwe plaats bij te voegen. Dat plan scheen van Nieulande niet wel verzonnen. « Indien men, schrijft hij, de nieuwe plaats aan den refter, door pater van Sande gebouwd, bijvoegt, en ook al het andere blijft; dan zou de keuken geen licht hebben; het dak zou niet gemakkelijk kunnen vervaardigd worden; het geheel ware als een nieuw stuk goed geweest in een oud kleed geplaatst; en de nakomelingen zouden zeggen: « waarom bouwden de Oratoricheeren zoo vele brokken, zonder niets stevig noch waardig voor de kamers der paters op te richten? ». Om die verscheidene redenen besloot van Nieulande de pastorie, gelijk zij bestond, heel en gansch te herbouwen; en wendde zich tot den Bisschop van Gent om de toelating te bekomen zijn plan uit te voeren. Na eenige moeilijkheden werd eindelijk, op den raad van den deken van het Land van Waas, het werk aangevat; het dak en de oude muren werden afgebroken; en den 17^{en} April, 1695, legde van Nieulande den eersten steen der nieuwe pastorie. « Gedurende het oprichten van den nieuwen bouw, zegt hij nopens dat werk, heb ik altijd getracht alle verhevenheid te vermijden, en enkel sterke bouwwerken te doen maken. Indien het gebouw iets van wereldlijke pracht schijnt te hebben, moet men dat niet aan mij maar aan de werkzaamheid der werklieden toeschrijven. Dat alleen heb ik met meer pracht willen doen vervaardigen, te weten: eene hooge kapel voor den Heer doen optrekken, opdat in de

pastorij niemand boven God zou wonen; en opdat allen, in het binnenkomen, zouden zien dat wij bij den Allerhoogsten verblijven, en ook, hem groetend voor hun eigen zijne genade zouden bekomen en voor ons zijnen zegen ». Den 6^{en} Julij, oktaaf van de III. Petrus en Paulus, sloot de pastoor het gewelf van die kapel; begonnen de schrijnwerkers ook het dak te plaatsen; tot dat eindelijk den 6^{en} Oktober, feestdag van den H. Bruno, de Oratorieheeren voor den eersten keer het middagmaal namen in den nieuwen refter.

In betrekking met het herbouwen der pastorij moeten wij ook aanmerken, dat van Nienlande de toelating trachtte te verkrijgen het H. Sakrament in de nieuw gebouwde kapel te bewaren en er de H. Mis te lezen. Niettegenstaande al zijne popingen, niettegenstaande zijne Hoogwaardigheid de Bisschop hem mondelings dat voorrecht zonder eenige bepaling van tijd gegeven had; kon hij het schriftelijk maar op voorloopige wijze verkrijgen. Wij geven hier hetgeen hij daarover schrijft den 22^{en} November, vooral omdat wij door dat uittreksel eens te meer de gevoelens leeren kennen die zijn hart bezielde.

« Den 22^{en} November zond ik een smeekschrift om de macht te verkrijgen in de bidplaats van ons huis mis te lezen; en bekwam met moeite deze apostille : « wij verleenen hetgeen gevraagd wordt, maar alleenlijk voorloopig, tot dat wij, in ons eerste persoonlijk bezoek, na rijper onderzoek der zaak, er verder over zullen beschikken. Gegeven te Gent in ons bisschoppelijk paleis den 22^{en} November 1696 »..... Hier zien wij wat woorden zijn, wat schriften; maar alles is aan den Heer S. S. toe te wijten, want den 15^{en} Oktober had zijne Hoogwaardigheid ons volkomene macht geschonken, en als ik een schrift opdraag word ik terug gewezen, en mijne pogingen hernieuwend bekom ik de vermelde apostille. Nadat ik ze bekomen had, droeg ik plechtig, den dag vóór de geboorte des Heeren, met eene processie, vele tootsen, en door het Broederschap van het H. Sakrament vergezeld, de H. Hostieën uit de kerk naar onze kapel. Daar gaf ik eene kleine onderrichting aan het volk, las uit den missaal het zegenen eener nieuwe woonst, en offerde de H. Mis op. Ik vroeg bijzonder aan den Heer dat onze woonst altijd een Bethlehem zou zijn en de plaats der geboorte van Kristus, opdat hij, die geene plaats vond in de herberg te Bethlehem, er op geestelijke wijze zou geboren worden; opdat er ook nooit geen andere geest zou heerschen, dan de geest zelve van Christus die zegde : « leert van mij, omdat ik zacht en nederig ben van hart ».

Buiten het herbouwen der oude pastorij verbeterde van Nienlande

de woonst der Oratorieheeren nog op eene andere wijze. Daarmede bedoelen wij de groote ingangspoort der pastorij, die nog heden bestaat. Zij werd opgericht, gelijk hij het ons zegt in zijne kronijk, in 1697; en draagt het volgende schoon jaarschrift: « Christus pastorum Lux Dux et Vita », « Christus Licht, Leider en Leven der pastoors ».

Om nu onze verhandeling over het herbouwen der pastorij te sluiten, moeten wij ook aanteekenen dat een deel van het gebouw dat nu bestaat, niet onder pastoor van Nieulande, maar later gebouwd werd. Van Nieulande immers, gelijk zijne kronijk het ons duidelijk leert, heeft enkel de oude pastorij afgesmeten om ze daarna weder op te trekken. Welnu de teekening, die hij geeft van het grondplan der oude pastorij door hem herbouwd, toont ons dat zij overeenkwam nagenoeg met het middendeel der nu bestaande dekenij. Bijgevolg werd alleen dat deel door van Nieulande opgericht. Daarbij wij weten dat de vleugels er later bijgevoegd werden. De vleugel die men rechts heeft, als men vóór de dekenij staat, werd in 1728 opgetrokken. Die bijzonderheid kennen wij door hetgeen wij lezen in het voortzetten der kronijk van pastoor van Nieulande, door zijnen opvolger pastoor Petrus Buyst. « Nieuwen Bâuw achter de keicken. — An^o 1728 is gemaect den nieuwen Bâuw of vleugel achter de de keicken, en heeft gekost 188 : 16 : 5. soo in Rekeninghe tzedert j^a april 1720 tot j^a aügüsti is verantwoord ». Het optrekken in 1752 van den anderen vleugel, van den vleugel die men links heeft, kennen wij ook door eene aanteekening van Petrus Buyst.

« Nieuwen bâuw achter t'Zalet. — An^o 1752 is gemaect den nieuwen Bâuw anderen vleugel en heeft in alles gekost volgens particuliere specificatien en quitantie 565 p. 2 s. 10 g. Waer toe den Eerw pater petrus de Maere hiermede pbr oratorij heeft gegeven en geiont de somme van 100 p. 0 : 0 : courant op last van dit huijs : dat dit huijs voor hem sal doen een Jaergeteij van 50 Jaeren, een gelesen misse met den miserere, en al de priesters van dit huijs dien dael sullen houden de 2de Intentie in hünne misse; en s'noemens wijn aen tafel, siet d'acte in Archivis en den rol der fundatien, en de Rekeninghe tzedert i^a aügüsti 1729 tot i^a aügüsti 1755 ».

ART. III. — Werkzaamheid van Pastoor van Nieulande wat de prochiekerk en godsdienstige stichtingen betreft.

Indien wij reeds, in het herbouwen der oude pastorij een bewijs

vinden van pastoor van Nieulande's werkzaamheid; hebben wij nochtans van die werkzaamheid grootere bewijzen, namentlijk : alles wat hij deed zoowel voor de prochiekerk als voor godsdienstige stichtingen, die met de kerk betrek hebben.

Onder dat oogpunt hebben wij eerst verscheidene godvruchtige broederschappen, ten tijde van pastoor van Nieulande en door zijne zorgen gesticht. Zoo vinden wij tusschen hetgeen hij schrijft in zijne kronijk voor het jaar 1695 een nieuw broederschap vermeld. « Den 21^{en} Maart, zegt hij, stierf in ons huis de E. P. Adriaan de Buck, die aan het nieuw broederschap, den 1^{en} Januarij van het tegenwoordig jaar begonnen, vierhonderd guldens bij nitersten wil maakte..... ». Maar welk was dat nieuw gesticht broederschap? De antwoord op die vraag geeft ons de « ontfaeck » der kerkrekening van 1695, waar wij lezen : « Item ontfaughen vande heer Meyer deser prochie als deken van de confrerie van het H. Sacrament onlangs binne dese prochie gesticht, de somme van hondert ponde grooten sterkgelt waervoore dese kercke ae selue confrerie gehauidē is intrest te geue a vier par cento de ghone heeft begonst te croisere..... volgens de obligae danof vleent dus comt in ponde en conrant de some alhier nitgetrocken i viii p. vi s. viii g. » Daarbij van Nieulande zelf bevestigt het in zijn handschrift; want als hij, voor het jaar 1695, de plechtigheden beschrijft, die plaats hadden bij de verheffing in zijne prochiekerk der reliquieën van den H. Philippus-Nerius, spreekt hij van « het nieuw broederschap van het Hoogwaardige ».

In 1697 stichtte pastoor van Nieulande een ander nieuw broederschap, dat der Allerheiligste Drieuuldigheid. Wij geven hem het woord om ons die stichting verhalen. « Den 5^{en} Julij 1697, schrijft hij, had ik aan den heer Caesemaker, bestuurder van het Geestelijk Gerechtshof, last gegeven mij van Rome het broederschap der H. Drieuuldigheid te bezorgen; en den 18^{en} Augustus ontving ik de pauselijke brieven welke dat broederschap instelden..... Als ik ze ontvangen had ging ik bij de heeren van het Magistraat, die met mij medewerkten om de standregels van het broederschap vast te stellen en aan zijne Hoogwaardigheid vóór te leggen. Ik besloot dus tot de Trinitarissen te gaan. Doch als ik de toelating verkregen had een broederschap voor het vrijkopen der slaven in te richten, en het door zijne Hoogwaardigheid goedgekeurd was; liet het Magistraat niet toe eenige almoezen te verzamelen voor de rechten van eigendom, noch wilde dat men een offerblok plaatste in de kerk. Intusschentijd verklaarden de hoofdschepenen dat zij de beschermers zouden zijn van

dat broederschap, en bezorgde ik alles, den 6^{den} December 1697, om het plechtig in te richten. Van den 8^{en} December tot den 15^{en} was het elken dag een nieuwe redenaar, die het broederschap met een sermoen vereerde ».

Buiten het Broederschap van het Allerheiligste Sakrament, buiten dat der II. Drievuldigheid; hebben wij nog een derde broederschap door de zorgen van pastoor van Nieulande en zijnen iever ingericht. Het is het broederschap van Onze Lieve Vrouw van Hal. Zijne stichting in het jaar 1699 kennen wij door hetgeen in van Nienlande's handschrift te lezen staat, op den datum van 4^{en} September 1699. Hij beschrijft daar de verscheidene godsdienstige plechtigheden, die, onder eenen grooten toeloop van volk, gevierd werden zoowel den dag van het vertrek, 4^{en} September, als den dag van de terugkomst, 7^{en} September, der eerste bedevaart naar Hal, waaraan de leden van het nieuw broederschap deelnamen.

Door die verscheidene broederschappen wilde voorzeker pastoor van Nieulande het geloof en de godsvrucht zijner parochianen aanwakkeren en vermeerderen. Met hetzelfde inzicht trachtte hij de prochiekerk met reliquieën te verrijken. Zoo schreef hij, in het begin van 1695, naar Rome, ten einde reliquieën van den H. Philippus-Nerius, die het Oratorie instelde, te bekomen. Zijne pogingen werden met den gewenschten uitslag bekroond; en, zoowel uit geest van godsvrucht en vereering voor den H. Philippus-Nerius, als om zijnen eeredienst onder het volk te verspreiden, vroeg van Nieulande aan den Bisschop van Gent de plechtigheden der verheiling van de heilige reliquieën vóór te zitten. Zijne Hoogwaardigheid gaf de vraag van den pastoor een gunstig antwoord, en kwam den 29^{en} Mei naar Sint-Nicolaas. Op de volgende wijze beschrijft van Nienlande de plechtigheden, die dan gevierd werden. « Den 29^{en} Mei, op den feestdag der Allerheiligste Drievuldigheid, kwam zijne Hoogwaardigheid, plechtig omringd van zijne en onze priesters, om negen uren 's morgens in onze kerk. Ook twee hoofdschepenen en het beide Magistraat vergezelden hem. Als de eereceremonieën, die gewoonlijk bij het bezoek van den Bisschop verricht worden, gedaan waren; bereidde zich zijne Hoogwaardigheid om de plechtige mis te vieren..... Na de mis diende hij het vormsel toe, om daarna het middagmaal te nemen in de pastorij. De hoofdschepenen en het beide Magistraat waren er aan tegenwoordig. Als het middagmaal geëindigd was, werden, met eene plechtige processie, de reliquieën van den H. Philippus-Nerius door zijne Hoogwaardigheid naar de kerk gedragen;

waar hij dan ook... een pontificaal lof zong ». Het was maar twee dagen daarna dat de Bisschop Sint-Nicolaas verliet. Hier willen wij eene kleine aanteekening van pastoor van Nieulande mededeelen; een eigenaardig gevolg en bewijs der moeilijkheden die zoo lang tussehen hem en het bestuur der prochie bestonden. « Nota, zegt hij na het aanduiden der plechtigheden waarvan wij komen te spreken, dat de prochie niets bijbracht om de kosten van het ontvangen zijner Hoogwaardigheid te dekken. Zeker zoowel de hoofdschepenen als de schepenen boden hem eene eeregift aan; zelfs de baillin gaf geld aan de twee sekretarissen en aan al de dienstknechten; maar aan het Oratorie werd niets geschonken, alhoewel zij prachtig aan het feestmaal hadden deelgenomen », « etsi laute pransi essent »!

Buiten de reliquieën van den H. Philippus-Nerius, werden, door van Nieulande's zorgen, ook reliquieën van het H. Kruis aan de prochiekerk geschonken. De plechtigheden van hunne verheffing, door den Bisschop van Gent vóórgezet, hadden plaats den 9^{en} Junij 1709, onder eenen grooten toeloop van volk.

Hetgeen wij tot hiertoe zagen, is reeds een genoegzaam bewijs van den onvermoeibaren iever van pastoor van Nieulande voor alles wat met zijn heilig ambt betrek had. Nochtans, daardoor kennen wij nog al de vruchten niet zijner werkzaamheid als pastoor. Ook willen wij nu, van hetgeen hij deed voor de prochiekerk zelf, te weten om haar te herstellen en te versieren, het een en het ander mededeelen.

Den 25^{en} Mei 1690, ontstond te Sint-Nicolaas een schrikkelijke brand, die een groot deel der prochie in asche legde en onder ander veel schade aan de prochiekerk veroorzaakte. De daken der kerk werden heel en gansch verwoest. Het herstellen van dat gedeelte der kerk zullen wij later, als bijvoegsel aan deze studie, breeder verhandelen; hier nochtans moeten wij spreken van eene herstelling die gebeurde onder het bestuur van pastoor van Nieulande. Daarmede bedoelen wij het bouwen van eenen nieuwen vóórgevel aan de kerk. Hij werd opgetrokken in 1696, had drij vensters, en was versierd met een houten kruis, met verguld koper beslagen, en twee kopere vlammen. Wij geven hier de aanteekening uit de kronijk van pastoor van Nieulande waarin over den nieuwen vóórgevel gesproken word. « In Julij kwam ik met het Magistraat te samen, en er werd met vrucht besloten den nieuwen vóórgevel onzer kerk, in het ander jaar begonnen, op te bouwen. Men stelde ook vast het kruis op den top van den gevel te vergulden.... Verders werd er besloten eene deur te maken van buiten, om de trappen van den toren te beklimmen,

en een portaal te bouwen langs den kant van het landhuis; zoodat onze kerk stillekens aan hersteld wordt ». De andere bijzonderheden hooger aangeduid nopens den vóórgevel, vinden wij vermeld in de volgende uittreksels der kerkrekening van 1696.

« Betaelt aen Andries sloor f^s Jaus de somme van vier ponden derthiē schellig vier groō ouer Leveringe van XXVe Latoen koper voor het beslage va het haute crúys om te stelle op de nieuwe geūel e voorders aerbeytsloon.... »

« Item betaelt matthijs de Blaiser de somme va achtendertich ponde groote ouer de aerbeyt va steen haūwe met syne knechte geempl aende voorn geūel, midtsgaders twintich schellig groote ouer de foey als de seliē voltrocke was volghens de mondelig accorde e ouer gemaect e de quittance.... »

« Betaelt aenden selūen de somme va twee ponde dry schellingē vier groote ouer leūerg va twee copere vlamme om op de geūel te stelle met fatsoe.... »

« Jnsgeleyx betaelt aē dry gelaesemaeckers Jacobús blommaert, Jacobús Beeckman ende pieter Lambrechts de somme van seūenthien ponde sesthien schellinge groote ouer t'maecke va dry nieuwe gelaese vensters inde nieuwe geūel va kercke met het Leūere va t'gelas, alsmede ouer thesette vande seliē.... »

Nevens het voltrekken van den nieuwen vóórgevel der prochiekerk, werden, in hetzelfde jaar 1696, ook nieuwe zitsels voor de priesters in de kerk geplaatst. Die bijzonderheid kennen wij door de kerkrekening van dat jaar, waarin wij lezen : « Item betaelt aē Jaspaert van caeckenbergh de somme van twee entwintich ponde groote In voldoeng va het accord met hem gemaect tot voltreckg vande gestoelte ofte sitsels va priesters e het leūere va het snywerck e anderssiuts.... »

De twee werken waarvan wij komen te spreken toonen ons duidelijk, dat in zijn bestuur pastoor van Nieulande zorgvuldig acht nam op alles wat met de prochiekerk betrek had. Wij kunnen echter nog andere bewijzen bijbrengen van zijnen iever om de kerk te versieren. Zoo zien wij eerst, door de kerkrekening van 1700, dat hij in dat jaar de tafereelen, die de vijftien Mijsterieën van den Rozenkrans verbeelden en in de prochiekerk prijkten, herstellen deed en herschilderen (1); en

(1) *Nota.* — Kerkrekening van 1700. « Item betaelt aē Eerw: heer pastoor de some van sesthien pō twee schellinghen en vier gr ouer het maecke van eene nieuwe witte vaene ende eene swerte lijkvaene als ouer het reparceeren van eenighe vande vijftiē misterie ». »

daarna, door zijne kronijk, dat hij in 1705 eenen nieuwen predikstoel deed maken, en in 1710 het orgel, het hoogzaal en verscheidene biechtstoelen hernieuwde. De oorkonden, welke over die twee laatste punten handelen willen wij nu mededeelen.

Van den nieuwen predikstoel spreekt van Nieulande in zijne kronijk, voor wat de jaren 1705 en 1706 aangaat. « In Maart (1705) begon ik, zegt hij, met eenig geld bij de inwoners omgelaald, den nieuwen predikstoel te doen vervaardigen; en na dat hij voltrokken was hebben wij hem den 1^{en} Januarij (1706) in den tempel opgericht ». Verder vinden wij; « 1706. Den 1^{en} Januarij hield de zeer geleerde Heer Matthias de Canwer, pastoor van Somerghem en in deze prochie geboren, eene redevoering in den nieuwen predikstoel, den dag daarvoren geplaatst. Als nieuwaarsgeschenk gaf hij aan allen die woorden van den Eccli. 4. 25: « mijn zoon bewaart den tijd ». De volgende jaarschriften had ik voor hem op den predikstoel geplaatst: « Mattlas De CaU'er pasCet »: « Matthias de Canwer zal voeden », « haC Die gregeM hUnC »: « dezen dag deze kudde ». Ook in de kerkrekeningen, te weten in die van 1707, is er spraak van den nieuwen predikstoel. « Item, vinden wij daar, bringht noch voor wtgeef de some van hondert ponde groote wisselgelt soovele de Heer pastoor heeft betaelt ende vschoten aen prediekstoel ende biechtstoel ende andere Cieraet besonderlijk aen het vergulde van eenen nieuwe kelek volgens sijne declaratie de some van i^o p. xvi s. xiii g. iiii d. ».

Een woord nu, om dit artikel te eindigen, over het nieuw orgel en het nieuw hoogzaal, door de zorgen van pastoor van Nieulande, in 1710 vervaardigd. Immers den 25^{en} Maart 1710 schrijft hij in zijne kronijk: « in eene vergadering van het Magistraat werd mij de macht gegeven het orgel te doen maken, op voorwaarde dat het Magistraat van zijnen kant vier honderd ponden grooten courant geld zou geven, de kerk 1600 guldens, en de prochie 800. Het overige moet ik bezorgen. Het orgel alleen, met het hout, en zonder het snijwerk, kost vijf duizend guldens wisselgeld ».

Het vervaardigen van dat nieuw orgel, een werk dat natuurlijk veel moest bijbrengen tot het ophuisteren der godsdienstige plechtigheden in de prochiekerk, en bijgevolg, eens te meer den priester-

« Betaelt aenden vooru heer pastor de somme van acht ponden vier schellinghen en acht gr ouer different vschodi by den seläen gedaen ouer het schilderē ende het hermaecke vande resterende vyfthien misterien.... ».

lijken iever van pastoor van pastoor van Nienlande bewijst; vinden wij ook vermeld in de kerkrekening van 1710 en in den kerkenlaper in 1616 hernieuwd. Omdat die oorkonden, bijzonder het tweede, het groot deel, dat van Nienlande nam in het vervaardigen van het orgel, klaar en duidelijk doen mitschijnen, willen wij ze hier mededeelen. In de kerkrekening van 1710 lezen wij het volgende: « Item stelt den rend^r all^r noch voor Betaelig de some van tseüentich ponden groot gelycke some hij betaelt e gerestitit heeft aen jan van hecke voorgaende kerkmre soo veele den seluen van hecke hadde Betaelt aen den heer Pastoor deser phie op advans ende Rekeninghe van het doen maecken vande orgel iude kereke deser prochie.... » Eindelijk in den hooger vernoemden kerkenlaper vinden wij de volgende oorkonde. « Wij onderteeckent mejer ende schepenen der phie van S^e nicolaes ende gedeputeerde vanden beversche mitgrs kerkmers der sel phie bekennen in onse voorschreven qualiteijt ende als regeerders vande goederen der voorn kereke schuldich te wesen aen heer e mre Joannes van nienlande pastor deser phie de somme van dýsent ponden gr wisselgelt soo veele den sel heere goet comt by project van rekeninghe bij hem gedaen voor het maecken vande nieuwe orgele hooghzale ende drij nieuwe biechtstoete als over het maecken van het kercken e armrs huijskens, mitgrs een nien beste antependium met dat daer van dependeert e dry beste nieuwe dienrocken, chooreappe ende tgone daertoe voorders behoort boven ses hondert dertigh ponden elf schell elf gr wisselgelt by den sel heer ontfanghen soo úyt de gestaetheijt als van wegghen de kereke e andere liberale giften voor welcke voorn some wy ende in onse voorschreven qualiteijt beloven aen voorsch^r heere pastor syne hoirs ende naecommers ofte de gone dese syne deughdel actie hebbende belovende te gelden eene rente van dertigh pondé gr ts^s croiserende alsoo jegens dry ten honderden wisselgelt welke voorn rente alsoo begonst heeft te croiseren tsedert 1ª meerte 1715 ende danof het eerste Jaer sal vallen ende vschijnen ten gelijcken daeghe 1714 ende alsoo voorts van Jaere ten Jaere tot de lossinghe toe gedúerende de gonne sal vermoghen te gebeire tallen tijden ende wijleu e selfs met hondert pondé gr t maels vobliogerende daertoe voor soo vele lnn raecht de goederen vande voorn kereke alles onder de belofte e vbintnisse als naer reghte in teecken der waerheyt hebbé wij dese obligatie ondr desen 24e mej 1715 e waeren ondr f baert f philipo P cauwere Jan snoeck Joos de vleeschoúwer charel de schepper P v damme Jan vijf fs p^s ende Júdoeus brúggeman leeger stont taccordeert met

sijn origineel toorenden dese XIIIe jūlij 1715 ond^r F v Speijen Nots Royal » (1).

Ziedaar het bijzonderste van hetgeen pastoor van Nieulande stichtte of bezorgde wat onze oude prochiekerk betreft. Wij waren dus niet boven de waarheid als wij hooger zegden : dat hij met de grootste volharding en den grootsten iever als pastoor in onze prochie gewerkt heeft; en dat de vruchten zijner werkzaamheid zoo menigvuldig waren als verscheiden. Ja van Nieulande was een voorbeeldige, werkzame en ieverachtige priester; en wat hij deed, onder ander voor de kerk van den H. Nicolaas bewijst niet alléén dat hij zich met recht en reden de woorden van het H. Schrift : « Domine dilexi decorem domus tuae » « Heer ik beminde de schoonheid uwer woonst », mocht toepassen; maar ook dat hij waarlijk verdient in de dankbare gedachtenis der inwoners van onze stad te blijven voortleven.

ART. IV. — Eenige verdere bijzonderheden uit de kronijk van Johannes van Nieulande.

Gelijk het blijkt uit de voorgaande artikelen, waarin wij menigvuldige uittreksels uit van Nieulande's kronijk mededeelden, spreekt hij in dat werk vooral van de moeilijkheden die hij gedurende zijne loopbaan van pastoor tegenkwam, van het herbouwen der oude pastorij en van hetgeen gesticht of gedaan werd wat de prochiekerk van den H. Nicolaas betreft. Ook is het ander dat hij hier en daar in zijn handschrift aanmerkt doorgaans van geene groote belangrĳheid. Nochtans na eerst aangestipt te hebben volgens hetgeen pastoor van Nieulande vertelt, dat de kerk der paters Minderbroeders den 14^{en} Oktober 1696 door den Bisschop van Gent gewĳd werd; willen

(1) *Nota.* — Hetzelfde vindt men ook, in 't lang en in 't breed aangeteekend in de kerkrekening van 1713. Daarenboven, uit den « újtgeef » der kerkrekening van 1714, leeren wij dat de erfgenamen van pastoor van Nieulande, hetgeen hun toekwam om rede van het geld dat hij verschoten had tot het maken van het orgel, het hoogzaal, enz., aan de armen schonken der prochie van Sint-Nicolaas. « Item betaelt, lezen wij daar, aen frans Aertsons armre deser prochie de somme van vijftendertigh ponde grooten over een Jaer crois van eene rente ofte obligatie desen armen competerende bij transport van d'hoirs van wijlent heer ende mre Joës van nieulande In sijn leven pastoir deser prochie, wijlent de voorn heer toegecommē hebbende ter caūsen van t'gone den selven hadde betaelt aende nieuwe orgele ende drij Bichtstoete midtgrs van het maecken ende levere van het nieuw gebordiert antependium met de cassnijvel ende twee dienrocken... ».

wij eenige andere punten, die hij in zijne kronijk aanraakt en bijzonderlijk met de zedelijke wetten, den zedelijken tucht van zijnen tijd in verband staan, vluchtig verhandelen.

De kristene keizers en koningen hadden, gelijk de geschiedenis ons leert, reeds vroeg aan zekere kerken het voorrecht van vrijplaats (droit d'asile) toegestaan. De misdadiger die in zulk eene kerk kon vluchten was daar vrij van alle vervolging, hij mocht daar niet aangehouden worden. Nu in de kronijk van pastoor van Nieulande vinden wij een eigenaardig feit aangeteekend, waaruit wij leeren dat ten zijnen tijde dat voorrecht nog bestond en door de wereldlijke overheid eerbiedigd werd. Immers den 5^{en} Meij 1701, zooals hij het verhaalt, werd een duitsehe soldaat, die van de fransche troepen weggehoopen was en na zijne aanhouding te Kemseke twee dagen in het landhuis van Sint-Nicolaas gevangen had gezeten; 's morgens vroeg naar Antwerpen weggevoerd. Wilt hij met zijne bewakers door het kerkhof ging, nam hij de vlucht en liep de prochiekerk binnen. De bewakers wilden hem er nit halen, doch, zegt van Nieulande; « nos t̄pl̄ introemtes et hoc fāct̄ et alteraones ētemplantes azijli libertate vendicavimus... » « als wij in de kerk kwamen en het gebeurde en den twist daarnit ontstaan zagen, hebben wij de vrijheid van toevluchtsoord verdedigd ». Het optreden van pastoor van Nieulande was zonder twijfel op het bestaan van het vermelde voorrecht gegrond; want hij zegt ons ook dat de bewakers, op het bevel van den meyer van Kemseke, langs alle kanten het kerkhof omringden en tot laat in den avond de wacht hielden. Dan vernamen zij dat hun gevangene ontkomen was. De eene zegden dat hij ontsnapt was, vermomd in nonnenkleederen, en door de hulp der Oratorieheeren, als zij om negen uren 's avonds de laatste sakramenten aan eenen zieken droegen; de andere gaven eenen verschillenden nitleg.

Meer wetenswaardig zijn verscheidene bijzonderheden, die hij aanteekeut nopens zedelijke wetten, of zedelijken tucht. Zoo hebben wij eerst hetgeen hij schrijft op den 8^{en} Augustus van het jaar 1695. Dien dag werd hij naar Gent bij zijne Hoogwaardigheid den Bisschop geroepen, en deze verbood hem de jongelingen en de jonge dochters, die de gewoonte hadden dikwijls de herbergen te bezoeken, door het Sakrament van het Huwelijk te laten verbinden. Zulke personen mochten tot dat Sakrament enkel toegelaten worden na drij maanden deugdelijke betering.

De zelfde strengheid zien wij in twee andere gevallen, te weten in straffen toegepast voor misslagen tegen de goede zeden. Het eerste

geval, waarin wij eigenaardige straffen aan den schuldigen opgelegd zien, verhaalt van Nieulande op de volgende wijze : « Jaar des Heeren 1697. Den 25^{en} Januarij volbracht een echtscander de openbare boetvaardigheid tot dewelke hij den 1^{en} September 1694 in de prochie veroordeeld geweest was. Uit het gevang geleid en zich vernederend vóór het Magistraat vroeg hij, het hoofd ontbloot en op de knieën nedergezeten, vergiffenis aan God en aan het gerecht. Dan werd hij in het gevang teruggevoerd en vastte veertig uren op water en brood. Na dat alles, kocht men eene kaars van een pond en trok hij blootsvoets naar Sint-Anna over den stroom, hoorde daar de heilige mis en droeg er de kaars op enz. Dat voorbeeld was zeer nuttig aan de bewoners onzer prochie ».

In 1699 hebben wij een ander geval van denzelfden aard, waarover van Nieulande in zijne kronijk breedvoerig handelt. Er bestond, vertelt hij, in de prochie van Sint-Nicolaas een slecht huis, dat heel het Land van Waas dóór gekend was. Pastoor van Nieulande en zijne medehelpers hadden veel gedaan voor de bekeering der inwoners van dat huis; noch vermaningen, noch bedevaarten, noch geld hadden zij gespaard om dat doel te bereiken. Doch alles was onnuttig gebleven. Van Nieulande was dus wel genoodzaakt tot het hooger bestuur zijnen toevlucht te nemen; en zoo kwam het dat hij, om beter te lukken bij het geestelijk gerechtshof te Gent gevestigd, dat de openbare misslagen tegen de goede zeden moest onderzoeken en zelfs de macht had er tijdelijke straffen voor op te leggen, eenen brief zond aan al de pastoors van het Land van Waas, om hunne ondersteuning en hunne getuigenis te verkrijgen. Na dat hem die getuigenissen waren toegezonden, stuurde hij een smeek-schrift, waarbij hij de brieven voegde der pastoors van het Land van Waas, naar zijne Hoogwaardigheid Philippus Erardus van der Noot, Bisschop van Gent; en vroeg hem de noodige maatregelen te nemen, ten einde het zedelijk kwaad door dat slecht huis in zijne prochie, ja in gansch het Land van Waas veroorzaakt te keer te gaan. Zijne pogingen werden met den gewenschten nitslag bekroond: het onderzoek door het hooger geestelijk gerechtshof gedaan bewees de schuld der inwoners van dat slecht huis; de moeder, Amelberga Heyndrickx, en hare dochter Anna-Maria Cruypelant werden in het gevang van Gent gesloten; tot dat eindelijk het vonnis dat hen veroordeelde in Oktober 1698 uitgesproken werd. « Den 18^{en} Oktober, schrijft van Nieulande, sprak ik het vonnis uit dat in het geestelijk gerechtshof vastgesteld geweest was tegen Amelberga Heyndrickx en

hare dochter Anna-Maria Cruypelant. Zij werden veroordeeld door de plaatsen der prochie te gaan met een wit bovenkleed, met geeselroeden van hen afhankelijk en ook tot tien jaren ballingschap buiten het bisdom van Gent ».

Wij zonden nog eenige aanteekeningen kunnen mededeelen over de kettens die ten tijde van pastoor van Nieulande tot Sint-Nicolaas leefden; over eene overeenkomst gesloten tusschen hem en de muzikanten van het hoogzaal; over het jaarlijksch getal, dat hij tweemaal geeft, der huwelijken, doopsels en sterfgevallen; enz. enz. Maar, dat ware misschien te verre uitwijden; en daarom sluiten wij de levensbeschrijving van pastoor van Nieulande met hetgeen wij in dit laatste artikel verhaalden. Daarbij met het te voegen bij hetgeen wij in de andere artikelen bespraken, hebben wij een genoegzaam volledig gedacht zijner kronijk. Pastoor onzer oude prochie is hij weinig bekommerd om in zijn handschrift bijzonderheden aan te stippen die met zijn heilig ambt geen betrek hebben. Heel zelden vinden wij er iets dergelijksch vermeld; terwijl verre uit het grootste gedeelte zijner kronijk, wij mogen zeggen bijna gansch zijne kronijk, toegewijd is aan alles wat hij als pastoor of tegenkwam en leed, of stichtte en bezorgde. Die laatste bemerking doet ons dus den bijzonderen aard van pastoor van Nieulande's kronijk genoegzaam kennen.

Om echter de verscheidene punten, die wij verhandelden te bevestigen; om terzelvertijd nog beter te doen uitschijnen hoe zeer pastoor van Nieulande eene volledige levensbeschrijving verdient; hebben wij ook zijne eigenhandige kronijk willen uitgeven. Een ander bijvoegsel, van minder belang zal ons werk volmaken.

KRONIJK VAN JOHANNES VAN NIEULANDE.

Libër annotationúm et eorúm quæ memoranda occurrunt
in Domo Oratory S^{ti} Nicolai wasiæ a tempore quo hæc
domúm incolui.

1691 Veni ego J Van Nieulande Ostendâ in Sancti Nicolai Anno 1691
tpli res- 2ª Aprilis et Pastorales functiones obeûs sub R. A. P. Notaire Sûp :
taûras et Pastore collegas habui R. P. Abbeel, Albertum Magnet, et P.
Crockaert, quo tempore vidimus restaurari templum nrûm quod 25
May 1690 in generali totius ferme pagi exustione, etiam erat incendio
absumptum excepta parte interiore, fornice incendiû separante.

1692 Mense júny 19 venit in S. Nicolai R. A. P. Praepositus J. de
hondt qui audito computu domus et facta visitatione ordinaria, me
superiore domus constituit quod officium sicut ante hæc non fuerat a
pastoratu divisum, multas turbas causavit, quas praevidens ingemii

Boek der aantekeningen en van al de gedenkwaardige
gebeurtenissen die plaats hebben in het huis van het
Oratorie te Sint-Nicolaas Waas sedert ik dat huis bewoonde.

1691 Ik J. van Nieulande kwam van Oostende te Sint-Nicolaas den 2^{en}
herstel- April 1691, en de priesterlijke bedieningen uitoefend onder den
ling der Z. E. P. Notaire Sup. en Pastoor, had ik als ambtgenooten de Eerw.
kerk P. Abbeel, Albert Magnet en P. Crockaert. Te dien tijde zagen wij
onze kerk herstellen, die, den 25^{en} Mei 1690, in den bijna volkomen
brand der prochie, ook door het vuur verwoest was geweest; uit-
genomen het inwendige gedeelte, daar het gewelf den brand afsloot.

1692 Den 19^{en} der maud Juny kwam te Sint-Nicolaas, de Z. E. P.
Overste J. de hondt, die, na het hooren der rekening van het huis,
en na het op de gewone wijze bezocht te hebben, mij als superior
van het huis aanstelde. Daar dat ambt eertijds nooit van het pasto-
raat was gescheiden, ontstonden daaruit menigvuldige moeilijkheden.

superior et in silentio meo minus perfingens modeste et pacifice conatus
 et sim omnia ordinare. venerat ad domū nostra habitaturū R. P. Dhooge
 familiae 12 Maij. venit et R. P. de Bück 28 Junij. venit Pr stūrm 3. decem-
 mltao bris venerunt et illo anno dno novi fres fr Paulus Pauwels 28 July
 et Guilelmis Smet laicus 4 decembris.

Thamiasis excurrens 20 Nov : Pastoremq̄ conveniens percipio ab illo
 pastor P. Notaire brevi sūo Pastoratūi cessurū, quo audito statim Bruxellas
 Not : excurre; illieq̄ intelligens hoc eūm p̄ binas litteras, quarum una
 vult dis- legi, petivisse magis movebar, nec credidi donec ille me hoc peti-
 cedere turus Bruxellas excurreret, Praepositumq̄ induceret ut Gandam iret et
 Apud Illūstrissimū ageret pro alio pastore constituendo, dicebat enī se
 amplius labores et difficultates sustinere non posse, nec immerito nam
 multa ī hac Parochia sat dura illi acciderant. his ita currentibus ego
 ab Illmo ad Pastoratūm vocor et 30 Nov. ab Illmo litteras accipio.
 Silentio hic praetereūdae sūnt difficultates obartae quibus ego cedens
 in silentio et soliditudine me contineo donec tande 4 January
 1695 cathedram conscendo.

superior Ze vóorziende zuchtte ik diep; en mijn ambt in stilte uitoefend heb
 en veran- ik getracht alles bescheiden en vreedzaam te regelen. Den 12^{en} Mei
 dering was de E. P. Dhooge toegekomen om in ons huis te verblijven. Den
 der bewo- 28^{en} Junij kwam de E. P. De Buck, en den 3^{en} December P. Sturm.
 ners van Hetzelfde jaar kwamen ook twee nieuwe broeders : br. Paulus Pau-
 ons huis wels den 28^{en} Julij, en Willem Smet, leek, den 4^{en} December.

Wijl ik den 20^{en} November naar Temsche gegaan was en er den
 pastoor bezocht, verneem ik van hem dat P. Notaire zijn ambt van
 pastoor binnen korten tijd zal afleggen. Als ik dat hoorde trok ik
 Notaire aanstonds naar Brussel. Daar begreep ik dat hij door twee brieven,
 wil weg- waarvan ik eenen las, het gevraagd had; en ik werd er nog meer
 gaan door bewogen. Ik kon het nochtans niet gelooven, tot dat hij zelf
 om het te vragen naar Brussel reisde, en den algemeenen oversten
 bewoog om naar Gent te gaan en bij zijne Hoogwaardigheid pogingen
 te doen tot het aanstellen van eenen anderen pastoor. Hij zegde
 immers dat hij niet langer de lasten en de moeilijkheden van zijn
 ambt kon dragen; en dat niet zonder reden, want vele nog al pijn-
 lijke gebeurtenissen had hij in deze parochie tegengekomen. Terwijl dat
 alles plaats had, word ik door zijne Hoogwaardigheid tot het pastoraat
 geroepen, en ontvang van hem mijne brieven den 30^{en} November. Hier
 moeten de moeilijkheden verzwegen worden, die dan ontstonden. Ik
 week er vóor terug en hield mij in de stilte en in de eenzaamheid,
 tot dat ik eindelijk, den 4^{en} January 1695 den predikstoel beklim. 10.

1693 Omnes persecutiones praevicens et plures sustinens, obtuli me adorandae majestati, Jésu Christo et Mariae Matri ejus sanctissimae, quatenus essem hostia misericordiae ejus, aut victima Justitiae illius, si ita súper me decernat : hoc solúm petens út doloribus et laboribus Christi communicans, obtineam ab illo don fortitudinis et aas saepe te- gend hoc mihi commissas dirigam in viam salutis aeternae, et illic nos vu pastorate ovile comprehendat : hinc e^c S. Carolo borromeo speciali Patrono votúm meo, quia ejus die vestes Oratory assumpsi anno 1677, in mijsteriũ mihi seligo Christúm in horto sudore sanguineo madente om̄ium m̄n peccata dolentem. paratús s̄m omni momento defungi : et cum s̄m vir videns paupertatem meam rubore conflindor miserias et inlimitates meas inspiciens. ò quot periculis inferor ! et quíd me ad Pastoratúm appetendúm movisset, honor ? ò grande onús. Laús Populi ? ò fallax, hodie extollit, eras deprimit. divitiae et ampli proventus ? domine ne exerceier propter aurúm et argentúm, úbi e sint oia mea tũ

1695 Daar ik al de vervolgingen vóórzag en er reeds verscheidene leed, offerde ik mij op aan de aanbiddelijke Majesteit, aan Jezus Christus en aan Maria zijne allerheiligste Moeder, voor zooveel ik de offerande zou zijn zijner barmhartigheid, of het slachtoffer zijner rechtvaardigheid, indien hij het zoo over mij beschikt. Alleen vroeg ik dat ik, met aan het lijden en werken van Christus deel te nemen, van hem de gaaf van kracht zou verkrijgen; de zielen die mij toevertrouwd zijn, op den weg der eenwige zaligheid zou leiden; en één schaapstal ons hier zou bevatten. Daarom, met den H. Carolus Borromeus, mijnen bijzonderen patroon, wjl ik op zijnen dag het kleed van het oratorie aantrok in 1677; kies ik mij als mijsterie Christus, die met een bloedig zweet bedekt in den hof van Gethsemanie er de zonden van ons allen betreurt. Ik kan iederen oogenblik sterven; en daar ik een man ben die zijne armoede ziet, voel ik diepe schaamte bij het beschouwen van mijne ellende en van mijne zwakheden. O in hoevele gevaren word ik gevoerd ! En wat zou mij wel kunnen bewegen hebben, om het ambt van pastoor te begeeren ! De eer ? O groote last. De lof van het volk ? O wat is hij bedriegelijk; vandaag verheft hij, morgen vernedert hij. De rijkdommen en groote goederen ? Heer dat ik niet gefolterd worde om wille van goud en zilver; immers waar al mijne rijkdommen zijn weet gij best. Indien ik de zeden der menschen beschouw, dan voel ik afschnw : de ondeugden zijn overal menigvuldig. En ik, ik zal mij alléén tegen de misdaden kunnen verzetten ? O kon ik mij wachten van het gevaarlijk spreken met vrouwen,

deze berderlijke wensch moet dikwijls gelezen worden

scis. si mores hominū inspicio, horresco, vitia ubiq̄ abundant, et egone me inicu potero opponere iniquitatib̄? vitiam cavere possem a periculosa mulierum conversatione, q̄b̄scum sermo brevis et rigidus est habendus 2° a recreationibus, quia ō sunt majora vincula quam vincula escaria et illic perditio auctoritatis, temporis et salutis. 3° a litibus, haec enim animā inquietant, carnem exedunt et pacem eliminant.

confusio- Quarta Januarij erat dominica prima mensis et ordinary Baldachini-
nes portitores noluerunt comparere, no me sed Christu ē populi scandalo
pastori inonorantes. aliis quidam duica passionis dorsum obvertit cum dret
illatae a me aquam benedictam recipere. 7 Januarij miserunt scabini exactore
Parochiae ut durius a me exigeret imo cogeret solvere annua pen-
sione etc 30 Aprilis quida odenu templi ascendens jussit symphoniam
ludere quae oes movit ad risum et magis theatro mimorum quadrabat
quam divinae majestatis praesentiae.

fundatio In compitū ecclesiae et mensae pauperum quasi exprobaus magistra-
anniv :

met wien het gesprek kort en streng moet zijn; 2° van de ontspanningen, want geen grootere banden zijn er dan de banden van het eten, en men verliest daar zijn gezag, zijnen tijd en zijne zaligheid; 3° van de twisten, immers zij ontrusten de ziel, verzwakken het lichaam en verdrijven de vrede.

smaad den Den vierden van January was het de eerste zondag der maand en
pastoor de gewone dragers van het baldakijn wilden niet verschijnen; waardoor
aangedaan zij niet mij maar Christus, met verergernis van het volk onteerden.
Een andere, op den Passiezondag, keerde mij den rug toe als hij van
mij het gewijd water moest aanvaarden. Den 7^{en} Januarij zonden de
schepenen den ontvanger der rechten van de prochie ten einde met
meer hardheid het jaarlijksch pensioen van mij te vereischen, ja zelfs
mij te dwingen van het te betalen, enz. Den 30^{en} April krom een
zekere persoon op het hoogzaal en gebood een muziekstuk te spelen dat
allen deed lachen en beter overeenkwam met eenen schouwburg van
kluchtspelers dan met de tegenwoordigheid der goddelijke majesteit.

stichting In de rekening der kerk en van de armkamer verweet mij het
van een magistraat dat de Oratorieheeren niets stichtten; terwijl de naburige
jaar- pastoors en ook onze voorgangers veel gesticht hadden. Ik antwoordde
getijde dat zij zoovele twisten en moeilijkheden veroorzaakten, dat bijna niets
overschoot van ons inkomen; en ten tweede dat wij door gift onder
levenden veel verleenden; wat de armen betuigen. Om ook onder dat
oogpunt iets toe te geven aan alles wat men zegde, gaf ik den 14^{en}

tus dicebat nos de Oratorio nihil fundare, Alios vero pastores vicinos et etiam praedecessores nros plura fundasse? dixi quod frequentes moveant lites et difficultates ut vix aliquid supersit 2º nos donatione inter vivos plura largiri quod testantur pauperes. et ut etiam in hac parte obloquiiis satisficeremus, 14 Augusti 1695 dedi centum libras flandricas, monetae hispanicae seu wisselgelt et hoc ex patrimonio meo pro fundatione anniversary mei perpetuo celebrandi annue 26 Januarij.

tabernae. 8 Augusti Ab Illuo vocatus ab illo inter coetera accepi in mandatis ne juvenes et filiae tabernas frequentantes jungerentur matrimonio nisi post emendationem ad tres menses. 2. inhibuit ne admittere P. Recollectas pro novis stationibus in templo Parochiali.

confirmat 25 Augusti Confirmabat Illmus in Parochiis vicinis et ura praeteriit Episc. ob raones. illo ipore dicebat quidam : ick smeeet liever myn kinders alibi 5 hie de been af als dat ick se sou elders senden om gevormt te worden. aliis dicebat : het vormsel en moet geen sacrament syn, want dat het een waer, den bisschop soude wel hier come om te geven etc.

executo- 21 octobris R. A : P. praepositus, qui in Septembri benigne riales petierat solutione 55 librarum flandricarum et fuerat e caehino demissus, 35 librarum obtinuit executoriales : illi de Magistratu quumq libellos supplices

Augustus 1695, honderd vlaamsche ponden, spaansch geld of wisselgeld, en dat van mijn vaderlijk erfdeel, voor het stichten van mijn jaargetijde, dat eeuwig ieder jaar moet gevierd worden den 26^{en} Januarij.

herbergen Den 8^{en} Augustus werd ik door zijne Hoogwaardigheid geroepen, en P. Minder-ontving van hem, onder ander, het bevel de jongelingen en de jonge broeders dochters, die de gewoonte hadden de herbergen te bezoeken, door het huwelijk niet te laten verbinden; tenzij na eene verbetering van drij maanden. 2. Hij verbood mij de P. Minderbroeders toe te laten tot nieuwe predikatieen in de procliekerk.

de Den 25^{en} Augustus diende zijne Hoogwaardigheid het vormsel toe Bisschop in de naburige parochieen, en ging om zekere redenen de onze voorbij. dient Te dier gelegenheid zegde iemand : « ick smeeet liever mijn kinders de elders het been af als dat ick se sou elders senden om gevormt te worden. » Een vormsel toe, hier andere zegde : « het vormsel en moet geen sacrament sijn, want dat niet het een waer, den bisschop soude wel hier come om te geven » enz.

gerechte- Den 21^{en} Oktober bekwam de Z. E. P. Overste. die in September lijke vol- met goedheid de betaling van 55 ponden vlaamsch gevraagd had, en macht met spotternij terug was geweest, gerechterlijke volmacht in die zaak. voor 35 De heeren van het Magistraat, nadat zij een smeekschrift hadden ponden

obtūlere pro habendo statū nec obtinere, tande veniente executore solverunt et 30. octobris p notari mihi insinuarunt se imposterum nolle lire sacrum mediae undecimae, nec illi se soluturos : imo quida dicebant etiamsi dret c̄stare media contributione gallet (?) aliq̄do data lite de novo contendemus contra Oratores : et illo die quida propria aithoritate, sumpto libro collectoris gabellar ordinarunt et taxarunt meā *in gestaetheyt* op vier pont dry sch̄ vier gr

22 nov : heeft de Meyer op het Parochie-huys in het afroepe der kerekgebode onse Lande dach gemaect over gepretendeerde rechte die wy te veel soude getrocke hebbe va Armlyke, sonder my daer va te vore vermaent te hebbe. de 16 dee : heeft hy ee dachvaert gesunde dat ick soude come inde eerste vierschaere om my te verantwoorde, het welke ick ae koninck door ee Requite te kenne gevē daer by voegende, datse oock wilde afstelle de sangers e de musiecke te niet doe » hebbe voor Apostille ontfange. sa majeste tient en estat et sircance toute sorte de nouveauté mentione en cette etc

fr paulus obiit Obiit hoc anno 28 Sept : frater Paulus Pauwels, cuius avunculus

gezouden om er aan te ontsnappen, zonder nochtans hun doel te bekomen; betaalden eindelijk als de uitvoerder kwam van het vonnis.

Den 30^{en} Oktober lieten zij mij bedektelijk weten door den notaris, dat zij in het vervolg de mis van half er elf niet meer wilden hebben, noch aan hem betalen. Zelfs eenige zegden : al moest het den helft der belasting kosten, bij de eerste moeilijkheden zullen wij op nieuw tegen de Oratoricheeren strijden. En dien dag namen eenige den boek van den verzamelaar der belastingen en schatten, nit eigene macht, mijnen persoon in gestaetheijt op vier pont drij sch. vier gr.

Den 22^{en} Nov. heeft de Meyer op het Parochie-huys in het afroepen der kerekgebode onse Lande dach gemaect over gepretendeerde rechte die wij te veel soude getrocke hebbe va armlyke, sonder mij daer va te voren vermaent te hebbe. de 16 dee. heeft hij ee dachvaert gesunde dat ick soude come inde eerste vierschaere om mij te verantwoorde, het welke ick ae koninck door ee Requite te kenne geve daer bij voegende, datse oock wilde afstelle de sangers e de musiecke te niet doe » hebbe voor Apostille ontfange : « Zijne majesteit houdt in staat en opgeschorst alle slag van nienwigheid in dit smeekschrift vermeld enz. »

br paulus sterft Dit jaar stierf den 28^{en} Sept. broeder Paulus Pauwels wiens oom

erat D. vā Būscūm Canon : gandav : et aliū habebat avūnciū Decan districtū Alostani in R etc.

de novo aedificio de fūdo inde peperstr hoc eodem anno 16 Aprilis coeptū est tractari de novo aedificio et in hinc fine Sūperiores Oratory litteras seq̄ti tenore mihi tradidere. cūm R. A. P. Sūperior domūs S. Nicolai Wasiae et R. P. Jud : froimont ejūdem domūs depūtātūs ad comitiā trienn : nobis īnae conitatis exposierint eam universaliter desiderare ut fūndūs aliq̄is extriēdo aedificio aptūs quē praefātus R. A. P. Sūpr nūperrime emit, domū et cōitati S. Nicolai incorporaretūr : nos aūdito desūper consilio variorū sūperiorū in ejūdem fūndi incorporāonem consentire decrevimūs prout modo hīscē consentimūs. ac̄ Brūxellis 16 Apr 1695. sūbsignāt erat J. de hōndt pbr or : praep : aegidiūs Smet cong : Orat assistens primariūs N. Meūrant or : ass : secūnd : in Margine habebatūr : ita saepiūs de se expetiisse testatūr commūnitas S. Nic : Wasiae cong : Orat : hac 29 Apr : 1695 sūbsignāt erat A. de buck o. p. J. de hooge cong : orat. p̄ P. de volder or Pr. C : stūrm orat pbr. habita hac facultate variā media attentavi pro comparandis novis fūndis et plūres pecūnias expendi ut con-

de Heer van Buscum was, Kanunnik van het bisdom van Gent. Hij had nog eenen anderen oom, den deken van het gebied van Aalst enz.

van den nieuwen bouw en den eigendom in de peperstr Hetzelfde jaar 16^{en} April begon men over den nieuwen bouw te handelen en te dien einde zonden mij de oversten van het Oratorie den volgenden brief. Daar de Z. E. P. superior van het huis van Sint-Nicolaas (Waas) en de E. P. Jud. Froimont afgevaardigde van hetzelfde huis in de drijaarlijksche vergadering ons verklaard hebben dat gansch hun huis begeert, dat een eigendom, voor het oprichten van eene woonst geschikt en onlangs door den voornoemden Z. E. P. Superior aangekocht, bij hun huis en hunne kloostergemeente zou vereenigd worden; hebben wij besloten, na daar over den raad gevraagd te hebben van verscheidene oversten, in de vereeniging van dien eigendom toe te stemmen, gelijk wij door dezen daarin toestemmen. Gegeven te Brussel den 16^{en} April 1695. Was onderteekend J. de Hōndt pr. van het Orat. algemeene overste; Egidius Smet, eerste assistent van het Oratorie; N. Meurant, tweede assistent. Op den kant stond er : dat zij het dikwijls uit haar eigen gevraagd heeft, getuigt de kloostergemeente van het Oratorie te Sint-Nicolaas (Waas); den 29^{en} April 1695. Was onderteekend A. de Buck, pr. van het Orat.; J. de Hooge, pr. der cong. van het Orat.; P. de Volder, pr. van het Orat.; C.

gnente fundum in quadro haberemus, et tunc hunc sine frater meus Michael pariter meum laborans et videns nobis obstare D. de Jonge, qui varias difficultates movit imo vice in causa fuit quominus omnia ex voto succederent, iniit viam permutationis, nec ab illa parte tuti fuimus: tunc enim D. de Jonge exegit a nobis iuramentum inauditum: nos autem caventes ubique lites conati sumus omnia in pace peragere: superiores Oratory in comitiis triennialibus tunc scripto qua verbo mihi injunxerunt, ut aedificium et loci mutatione promoverem: obtinuit etiam R. A. P. Praepositis a Rege prout ego obtinueram 24 Aug 1694 a vicariatu licentiam vendendi domum Pastorale, prout latius patet per originales litteras desuper extantes: verbo plurima feceram quatenus templo viciniore essemus, et ad hoc movebar 1º quia vix abusus proveniunt ex longa distantia. 2º quia instabant Archiscabini pro habendo gymnasio studiosorum in S^u Nicolai quod in tanta distantia non recte quadrat. 3º quia praevidebam ingente et sumptuosam reparationem esse necessaria domum Pastoralis et post reparationem nos adhuc nihil

Sturm, pr. van het Orat. Als ik die volmacht verkregen had, wendde ik verscheidene middelen aan om nieuwe gronden te koopen, en gaf veel geld uit opdat wij eenen geschikten eigendom in het vierkant zouden hebben. Mijn broeder Michael werkte ook met mij tot hetzelfde doel; en als hij zag dat de H. de Jonge, die verscheidene moeilijkheden verwekte, ja alleen de oorzaak was dat alles niet naar wensch gelukte, ons weerstand bood, ging hij den weg in van verwisseling. Doch ook langs dien kant waren wij niet zeker; want dan eischte de H. de Jonge van ons eenen ongehoorden eed. Om allen twist te vermijden hebben wij getracht alles in vrede te verhandelen. In de drijaarlijkse vergadering gaven mij de Oversten van het Oratorie, zoowel in schrift als door woorden, het bevel, het gebouw en de verandering van plaats te bevorderen. De Z. E. P. Overste bekwam ook van den koning, gelijk ik het den 24^{en} Aug. 1694 van het vicariaat bekomen had, de toelating de pastorij te verkoopen. Dat blijkt klaarder uit de oorspronkelijke brieven die daarover handelen en nog bestaan. In een woord zeer veel deed ik opdat wij dichter bij den tempel zouden zijn. Daartoe werd ik bewogen 1º omdat verscheidene misbruiken mit den grooten afstand ontstaan; 2º omdat de hoofdschepenen er op aandrongen in Sint-Nikolaas een kollegie te hebben, wat met zulk eenen grooten afstand niet wel overeenkomt; 3º omdat ik voorzag dat groote en kostelijke herstellingswerken voor de pastorij zouden

nobis, sed tot Pastoralium lucrativos casu quo discederemus. 4° vicinis hortalanis, qui o tunc plures admittit ad hortum suum, qui oem nra libertate adimant, sed foetore fumi nos pellit ab amoenitate viae nrae posterioris. 5° amoenitas et tranquillitas novi fundi et aquae p torrente abunde stillantis copia me provocabat. 6° quia praevideba in futuris temporibus nos commodius officio custodis fingi posse d templo sumis vicini. 7° inducebant me misera Collegar meor cubicula quae sub stramineo tecto in tempestate saepe perstillabant, inducebat me ite quod venerabile sacrauit i domo nra ta exiguo et abjecto loco asservaretur. ut itaq his omnibus obviare eparavera mihi agei prope horto efraternitatis S. Sebastiani et pro illo dederam 116 libras fland. 15 sol. 4 gr pro duobus hortis vicinis e expensis 154 libras fland : pro nova domo e hortis 78 lib : fl : i sol 6 gr pro fundo vicino 40 lib : fl : pro domo francisci Mertens 168 libr : fl : pro aliis expensis i hunc fine 12 lib : fland : his oibus o obstantibus a superioribus resolutum e 3 April : 1696 ut aedificarem in fundo Pastoralis,

noodig zijn, en dat na de herstelling wij niets voor ons eigen maar alles voor de pastorie zouden gewonnen hebben, in geval wij eens de prochie verlaten. 4° De naburige hovenier laat niet alleen vele menschen toe in zijnen hof, wat gansch onze vrijheid belet; maar door den stank van het mest outneemt hij ons ook de aangenaamheid van onzen achterweg. 5° De schoonheid en de rust van den nieuwen eigendom, en de overvloed van het water dat door eene beek stroomt, lichten mij toe. 6° Ik voorzag dat wij in het vervolg gemakkelijker het ambt van koster zouden uitoefenen, indien wij dichter de kerk waren. 7° De ellendige kamers mijner kollegas, waarin onder het strooien dak bij onweder dikwijls het nat nederdruipt, zetten mij nog daartoe aan; alsook dat het hoogwaardige Sakrament in ons huis in zulk eene vernepene en nederige plaats bewaard wordt. Om dus in dat alles te voorzien had ik mij eenen akker gekocht dicht bij den hof van het broederschap van den H. Sebastiaan gelegen, en had er 116 vlaamsche ponden 15 st. 4 gr. voor gegeven. Voor de twee naburige hoven, met de kosten, gaf ik 154 vlaamsche ponden; voor een nieuw huis met den hof 78 vl. pond. 1 st. 6 gr.; voor den naburigen grond 40 vl. pond.; voor het huis van Franciskus Mertens 168 vl. pond.; voor andere uitgaven tot hetzelfde doel 12 vlaamsche ponden. Niettegenstaande dat alles werd er door onze oversten besloten dat wij zouden bouwen op den grond der pastorie, en dat om de moeilijk-

et hoc ob difficultates motas et movendas a dno de Jonge. de aedificio postea latius suo loco.

Ita se hnt J van Nieulande
acta hujus anni pbr oratory
1694.

organista j^a Marty Magistratús Organistam constituit Joan : Baptista va Namē sine consilio, voto, et cognitione Pastoris : inaudita profecto res et praesumptio plena, quod quis ponat familiam in aliena domo sine venia heri : ita etc.

gazophil- 15. Marty tempore jubilai acceperam pecunias ex gazophilacio ne
aciu i ju- furto auferentur, quod antehac sper a Pastoribus est practicatum, pu-
bilaco taverint me illas velle detinere quod et evulgarunt, imo in huic fine me convocarunt ad Parochialem domum p magistrum pauperum, tuitus sum antiquum jus claves gazophilacy illius mihi detinendi etc oblatio fidelium refundebat illo anno jubilai summam..... et resolutum est, ut medietas cederet templo et alia medietas pauperibus, sine consequia tame quia tot antehac fuit pauperum.

senttia 35 17 Augusti cum Bruxellis essem ob negotia domus data haec est
librar

heden die de heer de Jonge veroorzaakte. Van den bouw zal er later breeder spraak zijn.

Dat waren de gebeurtenissen J van Nieulande
van dit jaar pr. van het Oratorie
1694.

de Den 1^{en} Maart stelde het Magistraat Johannes Baptista van Namen
organist als organist aan; zonder raad, stem en erkenning van den pastoor. Ongehoorde zaak waarlijk en vol verwaandheid, dat iemand eenen dienaar plaatst in een vreemd huis zonder de toelating van den meester. Zoo enz.

offerblok Den 15^{en} Maart, ten tijde van het jubilé, had ik het geld uit den
in het offerblok genomen, opdat het niet zoude gestolen worden. Vroeger
jubilé hadden de pastoors het altijd gedaan. Zij meenden dat ik het geld wilde houden en vertelden dat overal. Zelfs deden zij mij door den armmeester met dat doel naar het prochiehuis komen; maar ik heb het oude recht, de sleutels van dien offerblok te bewaren verdedigd enz. Het offer van de geloovigen bedroeg voor dit jaar van het jubilé de somme Men besloot dat de eene helft den tempel zou toekomen en de andere helft aan de armen; zonder gevolg nochtans omdat eertijds alles voor de armen was.

vonnis Den 17^{en} Augustus, wjl ik te Brussel was voor de zaken van ons
over 35 ponden

sepúltúra Obiit in febr̄ úxor Dⁿⁱ Archipraetoris Wasiae quae hic thsim con-
úxoris ar- trahens ob mitatione aeris Gandavū ierat et postea infirmior redire
chiprapúd nequūt, ita út illic obierit c̄ illa tamē intentione út hic sepeliretur
Recoll. apud P. Recollectas : in hunc linē obtulit Archipraetor Illmo súpplicā
(c̄ patres nemine possint in suo sacello sepelire) út redene inquit dat
de principaele plaetsen van sepúltüre en begraevinge inde kereke der
voorn prochie van St Nicōl meest geoccepeert syn en dat het niet en
soude convenieren etc hoc falsū est quia adhuc praecipuus locis patet.
addit in fine. biddende de selve gelieve gedient te wesen by speciale
dispensatie ac voorn accorden te consenteren dat den verthoonder voor
hem de voorn syne vrouwe Geselnede, ende syne familie inde kereke
va voors prs recoll. sullen vermogen te kieser hūne sepúltüre, midts
betaelende de gewoonel rechten, vā Pastor ende de kereke, t wēl
doende etc signat erat ferd : Phil : van Boneem werve. Apostilla haec
erat advies va heere lantdeke naer voorgaende informatie va Heere

het begra- In Februarij stierf de vrouw van den Heer Hoofdbailliu van het
ven der Land van Waas. Zij had hier de tering opgedaan en was, om van
vrouw van lucht te veranderen, naar Gent gegaan. Later werd zij zieker en kon
den hoofd- niet meer terug keeren; zoodat zij te Gent stierf, met het inzicht
bailliu bij de paters nochtans hier begraven te worden bij de Paters Minderbroeders. Om
Minder- dat doel te bereiken zond de Hoofdbailliu een smeekschrift naar zijne
broeders. Hoogwaardigheid; daar de paters niemand in hunne kapel mogen
begraven. « Uyt redene, zegt hij, dat de principaele plaetsen van
sepulture en begraevinge inde kereke der voorn prochie van St Nicol
meest geoccepeert sijn en dat het niet en soude convenieren » enz.
Hetgeen valsch is, want de bijzonderste plaats is nog vrij. Op het
einde voegt hij er bij : « biddende de selve gelieve gedient te wesen
bij speciaele dispensatie aē voorn accorden te consenteren dat den
verthoonder voor hem de voorn syne vrouwe Geselnede, ende syne
familie inde kereke va voors prs recoll. sullen vermogen te kieser
hūne sepúltüre, midts betaalende de gewoonel rechten vā Pastor ende
de kereke, t wel doende enz. » Was onderteekend Ferd. Phil. van Boneem.
Over dat smeekschrift werd de volgende Apostille gegeven : « advies
va heere lantdeke naer voorgaende informatie vā Heere Pastor vā Plaetse
bij geslotene brieve », gegeven tot Gendt int Bissch. Paleys 10 Jan.
1695. f. Sigers. Ik schreef naer den deken, dat, volgens mijn oordeel,
om verscheidene redenen het gevraagde niet mocht toegestaan worden;
onder ander, omdat het den eersten steen legt der oneenigheid nopens

Pastor vā Plaetse by geslotene brieve aēt tot gendt int Bissch : Paleys 10 Jan : 1693. f Sigers scripsi decano hoc tenore quod iudicare hoc o esse concedend ob varias rationes quia ponit primū lapide offensionis pro sepultūris apud Recollectas, scripsi ite Archipraetori quatenus uxor ejus sepeliretur i templo uro, et tu obtinuit hanc Apostilla : gesien, t'advies vā heere lantdeken ende op alles gelet wy consenteren aē sūpliant de sepultūre al geroert behoūdens alle pastorele en parochiale rechten, midtsg dat den sūpl̄t nochte syue hoirs ende successērs inde Capelle vande pr̄s Recoll geene jaergetijden nochte andere fondatien en sullen vermoghen te doen in praējūdicie vā parochiale kereke vā St Nicolaes ende in cas daer over proces oft difficūlteyt gemoveert wierde wy reserveren aen ons daer van de privative kennisse ende decisie aēt in ons Bissch : paleys tot G : desen 28 jan : 1693 ondt P. E. Ep : Gand., obiit itaq̄ illa 24 febr : et 23 febr : hūc Gandavo adveniēns et deportata ad dom Archipr : vesperi circa 6 a choro recollectar est deducta ad sacell et sat simpliciter et inveniste sepulta a P. Guardiano Legiers indito stola et superpelliceo sat vilibus sine cappa choralī etc nec postea est facta ulla solemnitas exequiar. hoc

de begraafplaatsen bij de Minderbroeders. Ik schreef ook aan den Hoofdbailliu, opdat hij zijne echtgenoot in onze kerk zou laten begraven. Niettegenstaande dat alles bekwam hij deze Apostille : « gesien, t'advies vā heere lantdeken ende op alles gelet wy consenteren aē sūpliant de sepultūre al geroert behoūdens alle pastorele en parochiale rechten, midtsg dat den sūpl̄t nochte syue hoirs ende successērs inde Capelle vande pr̄s Recoll geene jaergetyden nochte andere fondatien en sullen vermoghen te doen in praējūdicie vā parochiale kereke vā St Nicolaes ende in cas daer over proces oft difficūlteyt gemoveert wierde wy reserveren aen ons daer van de privative kennisse ende decisie aēt in ons Bissch. paleys tot G : desen 28 jan : 1693 ondt P. E. Ep. Gand. » De echtgenoot van den Hoofdbailliu overleed dus den 24^{en} Febr., en den 23^{en} werd zij van Gent naer hier gevoerd en in het huis van den Hoofdbailliu gedragen. 's Avonds, rond zes uren, werd zij door eene schaar Recollecten naar hunne kapel gevoerd; en nog al eenvoudig en zonder praecht begraven door den Guardian Legiers, gekleed met eene stoel en een roket, die nog al gemeen waren, en zonder koormantel, enz. Later had er hoegenaamd geene lijkplechtigheid plaats. Er moet hier aangemerkt worden dat de Hoofdbailliu, op mijn aanraden, toegestemd had dat wij, paters van het Oratorie, het lijk zouden halen en het in de kerk der Minderbroeders begraven. Maar de Paters wil-

observandum q̄d quod archipraetor meo s̄as̄i acq̄ieverit ut nos de Oratorio quācerem̄s finis et sepelirem̄s in t̄plo Recollectar̄ : sed Patres hoc noluer̄int admitt̄ere. 2° notandum quod non ita praed̄iēctur̄ j̄uri sepult̄urar apud Recollectas quia potuisset illa Gandavi sepelire quia illic obiit sed maxima est difficultas quia habet licentia ab Ill̄mo pro tota familia

pr de Bück obiit Obiit in domo ura 21 Marty R. P. Adrianus de Bück, qui novae c̄fraternitati prima Januarii hoc anno inchoatae legavit quādringtos florenos, et parens libros et sup̄lectilē Oratorio reliquit; venit illius loco 4 Augusti R. P. Michael de Febure.

Reliquiae S. Phil: Nery Particulari devotione deditus S. Philippo Nerio quae devotariae n̄rae etiam Patron colunt Roma scripsi pro habendis Reliquiis ejus simul c̄ R. P. Praeposito pro templo finisterrae et accepimus easdē c̄ litteris quā haec est copia. R. R. Adm. PP. in d^{no} observant mi c̄venit pietati v̄rae, quae institutum ur̄m oratory Romani ō t̄tim intra civitatem nob: Bruxellensem c̄parere voluit, sed ad totam provinc. Mechil: extendere studuit oib conatib nris correspondere. imo dret

den dat niet aannemen. Ten tweede moet men ook bemerken dat door het gebeurde het recht der begraafplaatsen bij de Minderbroeders niet gevestigd wordt; omdat de Hoofdbaillin zijne vrouw te Gent had kunnen begraven, daar zij daar gestorven was. Maar de moeilijkheid is zeer groot wijl hij van zijne Hoogwaardigheid de toelating heeft voor gansch zijne familie.

pr de Bück sterft Den 21^{en} Maart stierf in ons huis de E. P. Adriaan de Buck, die aan het nieuw broederschap, den 1^{en} Januarij van dit jaar begonnen, vier honderd guldens bij nitersten wil maakte. Zijn vader gaf aan het Oratorie zijne boeken en zijne meubelen. In zijne plaats kwam den 4^{en} Augustus de E. P. Michaël de Febure.

Reliquiae van den H. Philippus Nery Daar ik eene bijzondere godsvrucht heb voor den H. Philippus Nerins, dien ook onze geestelijke dochters als patroon vereeren, schreef ik naar Rome, om van zijne reliquieën te verkrijgen. De E. P. Overste vroeg hetzelfde met mij voor de kerk van Finisterre. Wij ontvingen de reliquieën met eenen brief, waarvan het volgende het afschrift is. « Zeer Eerw. Paters. Het behaagt aan uwe godsvrucht, die niet alleen ons gesticht van het Roomsche Oratorie in de edele stad van Brussel wilde vestigen, maar nog getracht heeft van het uit te breiden in gansch de provincie van Mechelen; aan al onze pogingen te beantwoorden. Die godsvrucht zou moeten hoog geloofd worden, indien uwe

ea laudibus exaltari, nisi virtus ipsa istie nota verba ura tamquam superflua ostenderet. augeat dominus desideria religionis vrae ut eam uberius in futura vita remuneret. caeterum in eo quod instanter petitis complacuit p. p. vris donare vobis pro utraque ecclesia vra reliquiam ex praecordiis S. Patris N. Philippi Nery compactam. exigua quidem pars e, sed eximia virtus ejus utpote emanans ex visceribus illis tam fervidis divini amoris. speramus quod exposita in ipsis augebit fervorem in filiis, et devotionem in populis, duraturam ad plurima saecula imo et perennem donec universi recolligamur ad deum, ipso instituti fundatore adjuvante precibus et intercessione. et sciant nos aliud praecelariis non hre quod demus de corpore ejusdem sancti: hoc i area ferrea continetur taliter compacta ut ipsa aperiri minime valeat, nec inde minimum quid extrahi, quod si aliud nobilius nobis fuisset vobis denegatum o fuisset, valete et memores estote in sacris vris nos commendatos habere Romae die XXIII marty m. D. XCV R. R. v. v: addictissimi in duo servi subsignat erat Edoardus Machivellus praep: hyacinthus de.... Detulit has sacras Reliquias ad Illm Gaud: fr. Meis Michael

deugd zelf, hier goed gekend, niet toonde dat onze woorden onnoodig zijn. Mocht de Heer de begeerten van uw geloof vermeerderen, om het, in het toekomstig leven overvloediger te beloonen. Daarbij, wat hetgeen gij dringend vraagt betreft, hebben onze paters aan beide uwe kerken eene reliquie willen schenken uit het hart van onzen H. Vader Philippus Nerus genomen. Het is een zeer klein deel, maar zijne kracht is groot omdat het komt van dat hart dat zoo vurig brandde van liefde tot God. Wij hopen dat het in uwe kerken tentoongesteld de vurigheid der zonen van den H. Philippus en de godsvrucht van het volk zal vermeerderen; dat het eene godsvrucht zal verwekken die vele eeuwen, ja eeuwig duren zal, tot wij allen bij God zullen vereenigd zijn door de gebeden en de voorspraak van den stichter van ons kloosterorde. Dat allen weten dat wij niets uitnemender kunnen geven van het lichaam van den H. Philippus. Die reliquie is in een ijzeren kastje gesloten, zoo gemaakt dat het hoegenaamd niet kan geopend worden, en dat men er niet het minste kan mithalen. Indien wij iets edeler bezaten, hadden wij het u niet geweigerd. Wij groeten u en vragen u ons te gedenken in uwe heilige missen. Rome den XXIII^{en} Maart M. D. XCV. Uwe toegenegen dienaren in den Heer. Het was onderteekend Ednardus Machivellus, Overste; Hyacinthus de.... Mijn broeder droeg die heilige reliquieën naar Gent bij zijne Hoogwaar-

approbandas et requisivi ab illo quatenus illas dignaretur in S^o Nicolai exaltare, quod se facturū dixit : venit itaq̄ 29. May in festo S. S. Trinitatis solemniter a clero ta suo qua nro stipatus hora 9^a antemeridiana ad templ comitantibus duobus Archiscabinis et utroq̄ Magistratu nro, expletis caeremoniis in tplo fieri solitis in visitatione Episcopi, praeparavit se Illius ad celebrand sollempne sacru assistentibus Archidiacono et Pastore ē Cappis Diacono et subdiacono et utroq̄ secretario. post missā cfirmavit parvulos, posthac accessit pransurus ad domu Pastorale cui interfuere deputati Archiscabini et iterq̄ Magistratus, finito Prandio sollempni supplicacione ex domo nra deductae sunt ab Illmo Reliquiae S. Philippi Nery, qui ē plures sacris Reliquiis signasset Laudes Pontificaliter celebravit. postridie hora 9^a missa celebrata confirmatione est prosecutus, et visis epitubus, altaribus visitatis, pueros cathecisavit et praemiola distribuit. a prandio hora 3^a Laudibus novae cfraternitatis de venerabili i refrigeriu defunctor ē face interfuit et processione honoravit : post laudes iter cfirmavit.

digheid om ze door hem te laten goedkeuren. Ik vroeg ook aan den Bisschop of hij die reliquieën te Sint-Nicolaas zou willen verheffen; wat hij beloofde te doen. Den 29^{en} Mei dus, op den feestdag der Allerheiligste Drievuldigheid, kwam hij, plechtig omringd van zijne en onze priesters, om negen uren van den vóormiddag in onze kerk. Ook twee hoofdschepenen en het beide Magistraat vergezelden hem. Als de ceremonieën, die gewoonlijk, bij het bezoek van den bisschop in de kerk verricht worden, gedaan waren; bereidde zich de Bisschop om plechtig mis te vieren. Hij werd bijgestaan door den Archidiaken en den pastoor, met koormantels gekleed, door eenen diaken en subdiaken en door de twee sekretarissen. Na de mis diende hij het vormsel toe aan de kinderen, om daarna het middagmaal te gaan nemen in de pastorij. De afgevaardigde Hoofdschepenen en het beide Magistraat waren er aan tegenwoordig. Als het middagmaal geëindigd was, werden, met eene plechtige processie, de reliquieën van den H. Philippus Neryus door zijne Hoogwaardigheid naar de kerk gedragen; waar hij verscheidene personen met de H. Reliquieën zegende en een pontifical lof zong. Des anderendaags, om negen uren, na de H. Mis gevierd te hebben, diende hij voort het vormsel toe; onderzocht de rekeningen en de altaren; legde de cathecismus aan de kinderen uit en gaf hun kleine prijzen. Na het middagmaal, ten vijf uren ging hij naar het lof van het nieuw broederschap van het Hoogwaardige, dat voor de

postridie missa dicta ad med : 6^{ae} abiit data benedictione oib en de-
ducentibus. Nota quod Parochia nihil contribuerit ad tractandum
Illnu : obtulerunt quide illi ta Archiscabini qua Scabini honorari imo
praetor utriq secretario et cimetis familis pecunias dedit, sed nihil
oratorio cessit etiamsi laute pransi essent.

p̄r Nicil- Obiit in Domo nra i8 July R. P. Michael va Nieulande feater
lande meus, qui verbis a me Rogavit ut erigerē Mensa communionis ē
obiit sorore mea elrina quod tn reliquit libertati nrae. ejus loco venit 24
Sept : R. P. Albertus Isebrant. 2i July abiit ex domo nra oratori
deserens P. Rum : versluyse, qui post plures difficultates vix obtinuit
vice-pastorat S. Pauli, in que sine requisivit a me Illnis testimon
vitae et mor illius etc.

conventio Prima Augústi vocatus a Magistratu in ordine ad compositione diffi-
pro sepult- cultatis ortae circa sepulturas, proposui illis varias condiciones ut a
mille mea parte ostendere me non nisi pacem intendere p^o dixi me erectura
floreu

lalenis der overledenen gedaan wierd. Binst dat lof hield hij eenen
fakkelt in de hand en vereerde de processie met er deel in te nemen.
Als het lof gedaan was diende hij eene nieuwe maal het vormsel toe. 's An-
derendaags las hij mis om half er zes, gaf zijnen zegen en vertrok,
terwijl allen hem uitgeleid deden. Nota dat de prochie niets bijbracht
om de kosten van het ontvangen zijner Hoogwaardigheid te dekken.
Zeker zoowel de hoofdschepenen als de schepenen boden hem eene
eeregilt aan, zells de bailliu gaf geld aan de twee sekretarissen en aan
al de dienstknechten; maar aan het Oratorie werd er niets geschon-
ken, alhoewel zij prachtig aan het feestmaal hadden deel genomen.

Pater van Den 18^{en} Julij overleed in den Heer de E. P. Michael van Nieu-
Nieulande lande, mijn broeder, die mij vroeg met mijne zuster Christina eene
sterft konomiebank op te richten. Hij liet ons nochtans volle vrijheid in
die zaak. In zijne plaats kwam, den 24^{en} September de E. P. Albertus
Isebrant. Den 21^{en} Julij vertrok uit ons hnis P. Rum. Versluisen,
die het Oratorie verliet. Na vele moeilijkheden bekwam hij de onder-
pastorij van St Pauwels. Met dat doel vroeg mij zijne Hoogwaardig-
heid een getuigschrift over zijn leven en zijne zeden. enz.

overeen- Geroepen den 1^{en} Augustus door het Magistraat ten einde de moei-
komst van lijkhed, die ontstaan was nopens de begraafplaatsen, bij te leggen;
duizend stelde ik hun verscheidene voorwaarden voór, om te toonen dat ik van
guldens mijnen kant enkel de vrede betrachtte. Ik zegde eerst dat ik de kom-
nopens de muniebank, die wel 100 vlaamsche ponden zou kosten, wilde doen
begraaf- plaatsen

mensam comminonis quae facile constabit 100 libras fland : 2° dixi me empturum nova veste sepulchrali qua equide comparans emi 100 florenos 3° addixi me mutuo daturum 50 libras flandricas sine interesse ad aliquot annos : me cessum praetensioni offertory hebdomadalis s. Nicolai, quod jure communi debet esse Pastoris ut sit Rovemus titulo de Pastor : nihil hor illos movit etiamsi Dominus legiers Archidiaec : diceret me honestas condiciones proposuisse maxime e addere me 100 patacones pro libera sepultura daturum; illi e sper cogitabant se plura accepturos et me teneri dicebant ad mensa comm : erigenda quod revera ver o est etsi feceri no obstante oneroso nro concordato de quo postea : praeterea illos alebat spes obtinendi lite sicut illa agebatur cora concilio privato et illic probarunt praedecessores. nros solvisse : en itaq ta a parte nra qua a parte illor multae pecuniae essent insimptae in hanc lite de sepulturis, quae quaestio ja a multo tpore fuerat agitata et anno 1692 i epitu eccliae que fecit beerthant hoc modo solemniter est instituta (staet oock te ontfanghen van d'heer

vervaardigen. Ten tweede, dat ik een nieuw lijkkleed zou koopen; hetwelk ik dan ook kocht voor 100 guldens. Ik voegde ten derde daarbij, dat ik 50 vlaamsche ponden wilde leenen, zonder er intrest voor te vragen gedurende eenige jaren; en dat ik de wekelijksche offerpenningen van den H. Nicolaas, die, volgens het algemeen recht, den pastoor toekomen, gelijk Rovemus het leert onder den titel : « van den Pastoor » zou afstaan. Niets echter kon hen bewegen; alhoewel de Archidiaeken, de heer Legiers, zegde dat ik billijke voorwaarden voorstelde; bijzonder als ik er bijvoegde dat ik 100 patacons wilde geven voor eene vrije begraafplaats. De heeren immers van het Magistraat dachten altijd nog meer te verkrijgen, en zegden dat ik gehouden was de konomiebank op te richten; hetgeen voorzeker niet waar was, alhoewel ik het deed niettegenstaande onze bezwarende overeenkomst, waarvan hier na zal gesproken worden. Daarenboven koesterden zij de hoop het proces te winnen dat vóór den bijzonderen raad vervolgd werd. Zij hebben daar bewezen dat onze vóorgangers betaalden. Wijl nu, zoowel van onzen als van hunnen kant veel geld verkwist geweest was in die moeilijkheid nopens de begraafplaatsen; — moeilijkheid die reeds sedert lange jaren ontstaan was en ten jare 1692 in de kerkrekening van Beerthant op de volgende wijze plechtig begonnen was : « staet oock te ontfanghen van d'heer Jan de Baeker over het liggen van syn huysvr inde kercke 2 p. gr »,

Jan de Backer over het liggen van syn huysvr inde kereke 2 p. gr
dicit ep̄itús : aúditores pro Apostilla ponunt i margine ep̄itús; den
heer stadhoi : backer súsineert niet te geven ten sy dat de p̄rs van
het oratorie die gestorven syn hinne plaetse betaelen ende de broe-
ders ende sy geconsúlteert oft de selve priesters ende Broeders moe-
ten betaelen dús roye int regaert vā Rendant etc his itaq̄ praemissis
et animis exacerbatis, venit R. P. Praepositús i2 octobris in Sancti
Nicolai ut longae liti finē imponeret, conveniunt ad Ill̄ et Assistente
Pastore Thamisiense deputati et nonnisi verbis litigantes inconfecto
negotio abierunt condito die in crastin ut cora Illmo Gandavi ep̄pare-
rent consensus pr Praepositús et qui me objurgaverat quod tā multa
praesentasse illie contract̄ inuit quod oratoriu daret pro praeteritis
mille florenos et in fut̄r solveremús ut caeteri : dura profecto editio
sed mihi grata quia ja me ab oibús litibús et difficultatibús video
exemptū 2º cogito nos illas pecunias dare templo de quo vivimús
et i pias causas vtiua dignetur dnús labori nro pro illis bene-
dicere, et concedere diuturnā pace ē Magistratū et incolis nris.

zegt de kerkrekening; waarnevens op den kant der rekening de toe-
hoorders het volgende als apostille plaatsen : « den heer stadhoi :
backer súsineert niet te geven ten sy dat de p̄rs van het oratorie die
gestorven syn hinne plaetse betaelen ende de broeders ende sy gecon-
súlteert oft de selve priesters ende Broeders moeten betaelen dús roye
int regaert vā Rendant » enz. — kwam, na al die gevallen, die de
harten verbitterd hadden, de Algemeene Overste den 12^{en} Oktober te
Sint-Nicolaas, om aan den langen twist een einde te stellen. Afgevaar-
digden van het Magistraat kwamen met hem en den pastoor van Tem-
sche bijeen; maar er werden enkel woorden gewisseld, en zonder de
zaak te beslissen keerden zij weder, na den volgenden dag vastgesteld
te hebben om vóór zijne Hoogwaardigheid te verschijnen. De Alge-
meene Overste stemde er in toe; en hij, die mij verweten had dat
ik zooveel vóorgesteld had, ging daar eene overeenkomst aan volgens
dewelke het Oratorie duizend guldens moest geven voor het verleden
en in het vervolg gelijk de anderen betalen. Harde voorwaarden zijn
het voorzeker; nochtans zijn zij mij aangenaam : eerst omdat ik mij
nu van alle twisten en moeilijkheden vrij zien, en ten tweede omdat
ik denk dat wij dat geld aan den tempel geven waarvan wij leven
en voor godvruchtige werken. O mocht de Heer onzen arbeid voor
hen zegenen, en eene voortdurende vrede met het Magistraat en onze
inwoners verleen. Vroeger had er ook het een en het ander ge-

statio antehac enī par lūit aliq̄uid v : g : anno 1684̄ resolut erat hoc modo i computū ecclīae fol 51 v : ende is geresolveert aenden heere Pastor toe le leggen 20 sc̄h gr t'siaers voor dat den predicheer sal comen van dijnsdach en blyven tot beloken Paeschen en sitten dagel om biecht te hooren, et hoc cassat est ab illis anno 1691 sub R. P. Notaire. itē anno 1689 i c̄putū paup̄ : Alvoren betaelt ae heere Pastor deser Prochie de somme van thien schēll gr (lactenús enī ū s̄per solverūt pro singulo funere pauperis) over begraeven te hebben de lichaemen vā Navolgende persoonen alle geleeft hebbende op den Ermen te weten Cathalyne latteur x sc̄h pr van kerekhove Jan Schepers tot xiii groote tot iii sc̄h gr ē xii eleyne tot j sc̄h ses gr van ieder, te same 2 p. 17 sc̄h gr Apostille transeat het eerste volgens t'reglement ende ij^e by accorde ergo illic incipiunt questione de sepulturis pauper : iter in c̄putū ecclīae vereeken 1691 defalcarant 6 libras fland. pro secundo capellano, sed ē exhibuisse litteras originales et dicere illas o dari ut mera pensione quod inhibit dicebant sed pro

statio weest. Bijvoorbeeld in het jaar 1684 was het volgende beslist geweest in de rekening der kerk, bladzijde 51 verso : « ende is geresolveert aenden heere Pastor toe te leggen 20 sc̄h gr t'siaers voor dat den predicheer sal comen van dijnsdach en blyven tot beloken Paeschen en sitten dagel om biecht te hooren ». Die beslissing werd door hen gebroken ten jare 1691, onder den E. P. Notaire. Insgelijks staat er voor het jaar 1689 in de rekening van den armen. « Alvoren betaelt ae heere Pastor deser Prochie de somme van thien schēll gr (tot dan toe immers hadden zij altijd maar zooveel betaald voor iedere begraaving van eenen armen) over begraeven te hebben de lichaemen vā Navolgende persoonen alle geleeft hebbende op den Ermen te weten Cathalyne latteur x sc̄h pr van kerekhove Jan Schepers tot xiii groote tot iii sc̄h gr ē xii eleyne tot j sc̄h gr van ieder, te same 2 p. 17 sc̄h gr. Apostille transeat het eerste volgens t'reglement ende ij^e by accorde ». Hier dus beginnen de moeilijkheden nopens de begraafplaatsen der armen. Daarenboven in de kerkrekening van Vereeken 1691 trokken zij 6 vlaamsche ponden af, die voor den tweeden kapellaan gegeven werden. Daar ik echter de oorspronkelijke brieven over dat punt toonde, en zegde dat die ponden niet verleend wierden alleenlijk als pensioen, wat zij verboden beweerden, maar als vergelding van het lezen der missen op gestelde uur enz.; hebben zij ze weergegeven ten jare 1695 op de volgende wijs : « item neemt te betaelen ae heere

obsequio celebrandi certa hora missa etc restaurarunt anno 1695 hoc modo : item neemt te betaalen ae heere Pastor de somme van 18 ponden gr over een jaer pensioen hem toegeleyt by syn hooghw : den 51 meert 1642 met advies va kerens ingevolge va Resolútie va Schepenen van beide bancken verschenen kerst t'leste 1695 dús hier de selve 18 p Apostille transeat de somme als inden text ingevolge va origle reęte gepresenteert aen syn hooghw. 5i Meert 1642 alles op adveu vande notabele ende gegoede ende sonder Nochtans ievers hún te praecjudicieren. alia multa posse enumerare, sed haec pauca súlliciant.

mors
Parochi-
anae ex
Nieuú.

29. octobris obiit in domo Dni Rombout scabini mater Catharinae va Puyvelde devotariae Parochiana in Nienkerke quae huc casu venerat : huc administravit vicepastor ex Nienkerke deferens ex sua parochia clanculo viaticum et extr : unctione, et dicebatur pastor inhibuisse ne agra a me vel meis visitaretur. ego audita illius morte misi ad Pastorem in Nienkerke mr frē Guilielm qui peteret hujus rei declaratione, et quia frater simul jura petit, plura obloquia hinc provenierunt perstaba ego hoc mal esse et temerarium quod quis incon-

Pastor de somme van 18 ponden gr over een jaer pensioen hem toegeleyt by syn hooghw : den 51 meert 1642 met advies va kerens ingevolge va Resolútie va Schepenen van beide bancken verschenen kerst t'leste 1695 dús hier de selve 18 p. Apostille transeat de somme als inden text ingevolge va origle reęte gepresenteert aen syn hooghw. 5i Meert 1642 alles op adveu vande notabele ende gegoede en sonder Nochtans ievers hún te praecjudicieren ». Menig ander voorval zon ik kunnen opsommen; maar dit weinig moet genoeg zijn.

dood
eener in-
wouster
der paro-
chie van
Nieuker-
ken

Den 29^{en} Oktober stierf in het huis van den heer schepen Rombout de moeder der geestelijke dochter Catharina van Puyvelde, die van de prochie van Nieukerken was en alhier bij toeval was gekomen. De onderpastoor van Nienkerken diende haar de laatste sacramenten toe; waartoe hij in het verdoken het viaticum en het H. Oliesel van zijne parochie medebracht. Men zegde dat pastoor verboden had de zieke door mij of door eenen der mijnen te laten bezoeken. Als ik hare dood vernam zond ik bij den pastoor van Nienkerken onzen broeder Guilelmus, ten einde verklaring over die zaak te vragen; en daar de broeder terzelvertijd hetgeen ons volgens recht toekwam eischte, ontstond nit dat alles veel opspraak. Ik bleef beweren dat het slecht en stout was als iemand zonder den pastoor te raadplegen elders de laatste sacramenten draagt. Zonder mij te raadplegen zouden

sulto Parocho aliunde deferat sacramta quod P. Recollectae me incon-
sulto o auderent : interī ep̄us delat est i Nieukercke et illuc sepul̄i
nee aliquid ego praetendi prout ordinata etiam nihil videntur conce-
dere, et venit vicepastor ad me supplicaturis pro erratu.

Ita hic annis in suo decursu se habuit

Jvan Nieulande

pbr oratory

Annus Dⁿⁱ

1696

insignia i
confes-
sion : Mense february audiens a quodam sculptore D : vā schaverbeke
Archisch : Wasiae velle destrūere in meo confessionali litteras deaū-
ratas : oves meae vocem meam audiunt et seq̄r me, quas ego pro-
pria arte elaboraverā, et illic velle collocare insignia d^{lae} vā Elst quāe
confessionale illud dono dederat ē expressa conditione ne insignia
ponerentur, praeterea audiens illū velle adire Illm Gandav. illū prae-
veni, qui deputavit D. Deean Wasiae ut re componeret, hic adiit

zelfs de P. Minderbroeders het niet durven doen. Intusschentijd werd
het lijk naar Nienkerken gevoerd en daar begraven. Ik wilde niets
eischen, daar de wetten ook niets schijnen toe te staan. De onder-
pastoor kwam bij mij om over zijue dwaling vergiffenis te vragen.

Dat was de gang der zaken binst dit jaar

Jvan Nieulande

pr. van het Oratorie

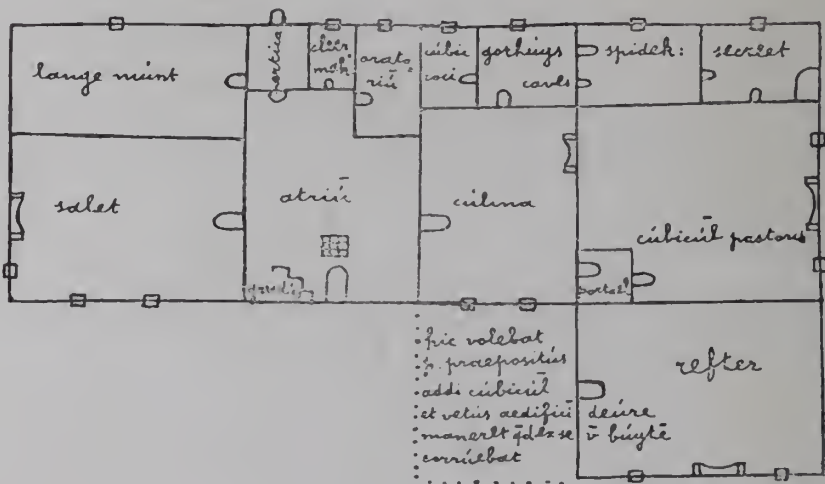
Jaar des Heeren

1696.

wapens
op den
biecht-
stoel In de maand Februarij vernam ik van zekeren beeldhouwer dat de
Heer van Schaverbeke, Hoofdschepen, de gouden letters « mijne scha-
pen hooren mijne stem en volgen mij », door mijne eigene kunst ver-
vervaardigd, in mijnen biechtstoel wilde vernietigen; en daar de
wapens stellen van Juffrouw van der Elst, die den biechtstoel geschon-
ken had met de uitdrukkelijke voorwaarde van er hare wapens niet
op te plaatsen. Daar ik verders vernam dat hij bij zijne Hoogwaar-
digheid, den Bisschop van Gent wilde gaan heb ik dezen verwittigd.
Zijne Hoogwaardigheid zond den deken van het Land van Waas als
zijnen afgevaardigden om de zaak bij te leggen. Deze ging dus bij den
Heer van Schaverbeke en stelde hem vóór, in mijnen naam, de wa-
pens in den biechtstoel te plaatsen waar hij wilde, zonder nochtans
mijne letters weg te nemen. De Heer van Schaverbeke veinsde toe te

D^{na} Seaverbeke et ex meo noīe obtulit illi ut collocaret insignia i code confessionali ubicūmq̄ vellet modo meas litteras nō expūgeret : dissimulavit et acquievit, sed posthaec aūdivi quōd asserūerit se invito Oratorio positūrum. 8 Octobris posuit insignia at nō quō voluit loco sed quō ego q̄d illi ante concesseram.

Domus Pastoralis reparanda 3 Aprilis venit in S. Nicolai R. A. P. Praepositus visitaturus domum et resolutu est ab illo et assistentibus domi Pastorale quia haec tenus inhabitavimus esse reparandam hoc modo, ut refectorium maneret et novu cubiculum adderetur veteri aedificio prout sequens schema in quo aedificium vetus ruditer est expressim poterit assignare

stemmen; maar later hoorde ik dat hij verzekerd had de wapens tegen den dank van het Oratorie te zullen plaatsen. Den 8^{en} Oktober stelde hij ze in den biechtstoel, niet op eene plaats volgens zijnen wil, maar op die welke ik aanduidde; wat ik hem vroeger toegestaan had.

De pastorijs moet hersteld worden

Den 3^{en} April kwam te Sint-Nicolaas de Z. E. P. Overste ten einde ons huis te bezoeken, en er werd door hem en zijne assistenten besloten dat de pastorijs, die wij tot hier toe bewoond hadden, moest hersteld worden; zoo nochtans dat de eetzaal zou blijven en er eene nieuwe plaats aan het oude gebouw zou gevoegd worden, gelijk de volgende schets, waarin het oude gebouw in het grof afgeteekend is, aanduidt.

petunt vna mecu ut possit antiqua domus aestimari, et melioratio, qua faciet oratoriu, nobis possit compensari casu quo discedamus ex Sancti Nicolai, his litteris Illius subscripsisset, sed secretarius Sigers tres difficultates movit : 1^a dicendo qd pastores dant sarta tecta servare domus Pastoralis : dixi quod in hunc fine simus addituri ultra practin quo domus aestimabitur 100 libras fl : 2° forte facietis, inquit aliquas stricturas superfluas proximo adveniendi Pastori o urias : respondi, quod eo casu possit carius elocari e sit locus oibus gratis et Pastor possit alibi habitari, dixi etia nos hre venia a rege domu vendendi, ut nunc extat et pretiu inde proveniens pastoratui restitueri etc. 3° hoc nunqua visu ee dicebat in aliis pastoratibus, diceba ite nullos Pastores tale refectione facere, deinde o ee justu ut nos deserendo pastorat nihil auferemus nisi debita, quae creavimus in restairanda domo Pastoralis. oibus ultro citroq collectis, data est mihi Apostilla ut audiretur desuper iudicium Dⁿⁱ Decani Wasiae et p multos dies imo haetenus inconfecta res est. interi nos ex iudicio decani dom aesti-

her op te bouwen. Allen die ons komen bezoeken keurden dat voornemen goed. Wat er ook van zij, God moeten wij bedanken, want het is hij die dat alles aan onze werklieden ingaf. Om echter alles, gelijk het zijn moet, te verrichten, ging ik den 11 April bij zijne Hoogwaardigheid van Gent, met brieven van het Magistraat, waarin het met mij vraagt : het oude huis te mogen laten schatten en ons de verbetering, die het Oratorie zal doen, te mogen vergoeden in geval wij Sint-Nicolaas zouden verlaten. Zijne Hoogwaardigheid zou die brieven voorzeker onderteekend hebben; maar de sekretaris Sigers wierp drij moeilijkheden op. Hij zegde eerst dat de pastoors de pastorij in goeden staat moeten bewaren. Ik antwoordde dat wij om die reden bereid waren 100 vlaamsche ponden te geven boven den prijs waarop het huis zal geschat worden. 2° Misschien, voegde hij daarbij, zult gij onnuttige gebouwen oprichten die den opvolgenden pastoor niet noodig zullen zijn. Ik antwoordde, dat het huis in dat geval voor eenen grooteren prijs kon verhuurd worden, daar zijne ligging voor allen aangenaam is; en dat de pastoor dan elders kon gaan wonen. Ik zegde ook dat wij van den koning de toelating hadden het huis, gelijk het nu bestaat, te verkoopen en den prijs, die er van zou komen, aan het pastoraat weër te geven, enz. 3° Hij zegde eindelijk dat men dat nooit in de andere pastorijen gezien had. Waarop ik antwoordde : geen enkele pastoor doet zulke herstelling;

mantes per artifices tect et muros deiecimus : et posui 17 Aprilis primu lapide ad angulu occidentale antiqui refectory. reversus vero 14 May a comitibus triennialibus Brúxellis curavi ut reliqua pars, quae adhuc stabat deiceretur, quatenus posset totu innovari, quod omni iudicio, maxime R. P. Pastoris Thamisiensis assistentis Primary et pro tunc loco Praepositi Oratoriu dirigentis expediebat, dicebant enim quod aedificiu debite sibi innecti o posset si per partes aedificetur. 2º quod sumptuosius foret iter posthaec alia parte struere, quia antiquu tectu debebat ocludi, et etiam novu, et hortus ner lignis etc occupabatur. inter aedificandu sper conatus su vitare superbas eminentias, sed solidas structuras conatus su extruere, si quid vero de fastu mundano videatur habere, hoc no mihi, sed operarior industriae est adscribendu, hoc unice volui magnificentius facere, ut exstans sacellu strueretur pro Domino, ne quis supra Dominu in domo Pastoralis habitaret, et ut oes intrantes observarent nos habitare e Altissimo, illumq

en daarna het is niet rechtvaardig dat wij met het pastoraat te verlaten niets anders zouden meedragen dan de schulden die wij maakten in het herstellen der pastorij. Na dat dit alles zeer lang onderzocht geweest was, werd mij eene Apostille gegeven, waarbij het oordeel van den Deken van Waas over de zaak moest gevraagd worden; en gedurende langen tijd, ja tot heden toe, is de zaak onbeslist gebleven. Intusschentijd, op het oordeel van den deken, hebben wij, na het schatten van het huis, het dak en de muren door de werklieden doen afsnijten; en den 17^{en} April legde ik den eersten steen op den westelijken hoek van den ouden refter. Later, als ik weergekeerd was van de driejaarlijksche vergadering te Brussel gehouden, deed ik het ander deel, dat nog recht stond, afbreken, opdat het geheel zou kunnen hernieuwd worden. Dat was immers volgens ieders oordeel, vooral volgens dat van den E. P. Pastoor van Temsche, eerste assistent, die te dien tijde in de plaats van den Algemeenen Oversten het Oratorie bestuurde, volstrekt noodig. Zij zegden dat het gebouw niet goed zou kunnen ineengevoegd worden, indien men het bij deelen opbouwde. Ten tweede, dat het kostelijker zou zijn na een deel opnieuw een ander bouwen, omdat het oude dak en ook het nieuwe moesten gesloten worden, en onze hof met hont enz. gevuld was. Gedurende het oprichten van den nieuwen bouw, heb ik altijd getracht alle hoovaardige verhevenheid te vermijden, en endel sterke bouwwerken te doen maken. Indien het gebouw iets van wereldlijke pracht

salutantes sibi gratia illius concilient, et nobis benedictione obtineant : fornix hujus sacelli a me último lapide conclusus est 6 July 1 octava Apostolor Petri et Pauli, q̄do etiam fabri lignary, ut sapientes quodammodo architecti sua contignatione ponere coeperint et erigere tectum. 6 octobris in festo S. Brimonis primu coenavimus in novo relectorio lecto ante mensam psalmo miserere cum collectis : visita quiaes : due perpetua mentis etc i vigilia omnin S.S. ex domo Materterae meae ad nova dom et cubicula me transmigravi.

bachúys Cúm observaremus dom Pistrina minitare ruinas et nimirum vicina foret stabulo lignario, et facile incendiu posset causari, ea domincula ja ex parte delapsam destruximus et novu extruximus aedificiu ad introitu domus prout nunc videre est ē ponte ligneo, quod inchoat est aedificare 16 Marty 1697 et omnin applausu est consummat maxime d coempto a vicino nro Landeghem aliquo lundo introitu c̄fecimus

schijnt te hebben, moet men dat niet mij maar aan de werkzaamheid der werklieden toeschrijven. Dat alléén heb ik met meer pracht willen doen vervaardigen, te weten : eene hooge kapel voor den Heer doen optrekken, opdat in de pastorij niemand boven God zou wonen; en opdat allen, in het binnenkomen, zonden zien dat wij bij den Allerhoogsten verblijven, en ook, hem groetend, voor hem eigen zijne genade zonden bekomen en voor ons zijnen zegen. Den 6^{en} July, oktaaf van de III. Petrus en Paulus werd het gewelf van die kapel door mij met den laatsten steen gesloten; terwijl de schrijnwerkers, als wijze bouwkundigen, hun timmerwerk begonnen te plaatsen en het op te trekken. Den 6^{en} Oktober, feestdag van den II. Bruno, namen wij voor den eersten keer het middagmaal in den nieuwen refter; na vóór het eten den psalm « Miserere » gelezen te hebben, met de gebeden : « Wij vragen u, o Heer, dit huis te bezoeken enz. » en « Wij vragen u, o Heer, wil aan ons, uwe dienaren, eene gedurige... enz. ». Den dag der vigilie van Allerheiligen verliet ik het huis mijner tante, om ons nieuw huis en mijne nieuwe kamers te gaan bewonen.

bachúys Daar wij bemerkten dat het bakhuis dreigde in puinen te vallen, en dat het te dicht bij den houtstal stond; hebben wij dat huisje, reeds ten deele vervallen, vernietigd. Wij deden dan een nieuw gebouw maken, dicht bij den ingang gelegen, hetgeen nu te zien is, en eene houten brug. Dat werk, begonnen den 16^{en} Maart 1697, werd voltrokken met ieders goedkenning; vooral als wij, na het koopen van onzen gebuur Landeghem van eenen grond, eenen ingang deden maken

quī magna ex parte portae domūs correspondet quōd tū praecipue no-
intendimūs sed commoditate ad deī gloriā et inhabitantiū satisfactiōe,
Me referens ad exempl S. Bernardi introd : ad op : Bern : l. 2 e :
§ quī acquievit sūor consiliis etc.

in quā-
drag :
ovis vesci
Copiā litterarū missarū a duo Decano Wasiae. Lokeren 7 Apr : 1696.
Adm R. D. Cfres dispensat Illmūs ut reliqūo t̄pore quādragesimae oes
ova comedere possint exceptis feriis 4 6. et sabbatis : de mandato
ejūsdem Illmī tenentūr oes dñi pastores hanc facultatem die dnica e
cathedra publicare : manens interim R. D. C. R. R. D. D. v. v. hūm ;
fam : P De Cūyper wasiae decan : infra ad marginē habebatūr :
beleele, St Nicolaes, Nieukercken, haesdonck, beveren, meleele,
būrght, crūybeke, basel, Rūpelmonde illis solis Parochiis haec venia
concedebatūr quāia hae solae petivisse dicebantūr. 2° nota hanc licentia
tū data ēe Dominica passionis, ita ut pauci pro tantillo t̄pore volue-
runt ea ūti.

fr Joēs 30 Aprilis venit ad nos habitatūrus Joēs Willems frater laicus et

die grootendeels overeenkomt met de deur van het huis. Die goed-
keuring nochtans is het niet die wij het meest betrachten, maar wel
het gemak tot Gods glorie en de voldoening van hen die ons huis
bewonen. Ik beroep mij op het voorbeeld van den H. Bernardus :
inleiding tot de werken van den H. Bern. 2^e b. 3° kap. : « die den
raad van de zijnen aannam enz. »

in den vas-
ten eiers
eten
Afschrift van den brief door den deken van het Land van Waas
gezonden. « Lokeren 7^{en} April 1696. Z. E. Medebroeders. Zijne Hoog-
waardigheid geeft iedereen de toelating gedurende den tijd die over-
blijft van den vasten eieren te eten, uitgenomen den 4^{en}, 6^{en} dag der
week en de zaterdagen. Door het bevel van zijne Hoogwaardigheid
zijn al de Heeren Pastoors verplicht die toelating zondag van op den
predikstoel openbaar te maken. Intusschentijd blijf ik Z. E. Mede-
broeders uw ootmoedige dienaar. P. De Cuyper, deken van het Land
van Waas. » Van onder naar den rand stond er : beleele, St Nicolaes,
Nieukercken, haesdonck, beveren, meleele, būrght, crūybeke, basel,
Rūpelmonde; allēen aan die parochieēn werd die toelating verleend,
omdat zij allēen, wierd er gezegd, ze gevraagd hadden. 2° Men moet
hier aamerken dat de toelating enkel op den Passiezondag gegeven
werd, zoodat er maar weinigen voor zulk eenen korten tijd er wilden
van gebruik maken.

broeder
Joannes Den 30^{en} April kwam om bij ons in te wonen Johannes Willems, leeke-

coquūs et abiit a nobis in ejus locū ad fines-terrae frater Guilelmus smet i2 May.

pr Not :
compūtūs,
argta

Notandum Pastoris aliquos epūtūs Oratory a me saepe quaesitos et non esse inventos. pety a Praedecessore meo R. P. Notaire diceba eni me nūll̄ compūtūm factū p̄ Patrē Pattyn posse invenire : Respondit quōd debeant alibi esse, et interea latent. pety ite ab illo ubi esset ille nūmmūs Argenteūs in quō effigies Im̄i Dni Triest expressa est de quō in epūtū ai 166i dixit se nescire. pety ite solutione aliquorū librorū quōs emit in venditione Advocati Geilinx quōs oes sec tūlit vide specificacōne inter chartas oratory, et Respondere dissimulavit Pety ite ubi essent oīa illa argentea quāe sūnt confraternitatis sancti Sebastiani et quāe a me instanter exigunt, dixit illa in res urias templi esse expensa quōd ite mihi constat quia habeo ex originali Apocha haec seq̄tia. « offer silver vercocht ae w^e willemsen i8 Mey i69i voor de somme van 52 guldens 9 stuyv : wisselgelt : » haec ad mea et praedecessoris mei jūstificatione et rer oratory et templi elicidatione faciant.

broeder en kok. Om zijne plaats te vervullen in het klooster van het Finisterre verliet ons broeder Guilelmus Smet den 12^{en} Mei.

pater
Notaire,
rekenin-
gen, zilver

Ik teeken hier aan dat ik eenige rekeningen van het Oratorie, door zekeren pastoor gemaakt, dikwijls gezocht heb, zonder ze te kunnen vinden. Ik vroeg ze dan aan mijnen vóorganger den E. P. Notaire, hem zeggende dat ik geen enkele rekening door Pater Pattijn gemaakt kon vinden. Hij antwoordde mij : ze moeten elders zijn. Maar intusschentijd blijven zij verdoken. Ik vroeg hem ook waar het zilveren geldstuk kon zijn, waarop het afbeeldsel staat van den Doorluchtigen Heer Triest en waarvan hij in de rekening van het jaar 1661 gezegd had : dat hij er niets van wist. Ik vroeg hem ook eenige boeken te betalen, die hij gekocht had in de verkooping van advokaat Geilinx, en die hij allen had meëgenomen. Zie de bepaling ervan in de papieren van het Oratorie. Hij vermeed echter alle antwoord nopens die punten. Eindelijk vroeg ik hem, waar al de zilvere voorwerpen zijn, die aan het broederschap van den H. Sebastiaan toebehooren en welke de leden van dat broederschap mij dringend terugeischen. Hij zegde dat zij gebruikt geweest waren voor de noodwendigheden der kerk ; hetgeen ook voor mij zeker is, daar ik in den oorspronkelijken kwijtbrieff het volgende vind : « offer silver vercocht ae w^e willemsen i8 Mey i69i voor de somme van 52 guldens 9 stuyv : wisselgelt ». Dit

Cathecismus pryse Ordinavit hoc anno Magistratus ut annue pro praemiis i Cathecismo pueris distribuendis darentur novem librae fland : et tantum solunt dari sex : sed addita est conditio ut singulis bienniis distribuarentur ; et debent pecuniae dari in manus Pastoris quia aliquando Cathecistae migrant et mutantur.

gevel, portael der kereke In Julio Conveniens e Magistratum efficaciter resolut est ad aedificationem novi frontispicy templi nri ab altero anno incepti ordinat est ite ut crux deauraretur in summitate illius, dixi me factur modo illi anr contribuunt et hac via bono pretio effectum est : ite statuit est ut porta fieret ab extra ad ascendendos gradus campanilis. ite ut porticas fieret a parte domus patriae : ita ut templi nri incipiat paulatim restitui, quod p incendi ita fuerat vastatum in solo tecto, dat de Timmeragie post incend Timmeragie va hooge choor heeft geest 590 gul francois de keyser de selve aennemende, de cruysschoore 125 gul door Joos de Backer, de Neerkereke 254 gul door Laureys Rogers het metsewerek 15i gul door Romboit Pemmens.

dient tot mijne verontschuldiging en die van mijnen voorganger ; en ook tot verklaring der zaken van het Oratorie en van de kerk.

Cathecismus pryse Dit jaar gebood het Magistraat jaarlijks negen ponden vlaamsch te geven voor de prijzen die in den cathecismus aan de kinderen uitgedeeld worden. Gewoonlijk werden er maar zes ponden gegeven. Nochtans werd er als voorwaarde bijgevoegd ze maar alle twee jaren nit te deelen. Dat geld moet den pastoor ter hand gesteld worden ; omdat somtijds zij die den cathecismus aanleeren de prochie verlaten of veranderd worden.

gevel, portael der kereke In Julij kwam ik met het Magistraat te samen, en er werd met vrucht besloten den nieuwen voorgevel onzer kerk, in het ander jaar begonnen, op te bouwen. Men stelde ook vast het kruis op den top van den gevel te vergulden. Ik zegde dat ik het zou doen indien de heeren van het Magistraat het goud gaven ; en op die wijze werd dat werk voor eenen genadigen prijs uitgevoerd. Verders werd er besloten eene deur te maken langs buiten, om de trappen van den toren te beklimmen, en een portaal te bouwen langs den kant van het landhuis ; zoodat onze kerk stillekens aan hersteld wordt. Een brand had ze zoodanig verwoest in het dak alleen, dat de Timmeragie na den brand va hooge choor heeft geest 590 gul francois de keyser de selve aennemende, de cruysschoore 125 gul door Joos de Backer, de Neerkereke 254 gul door Laureys Rogers het metsewerek 15i gul door Romboit Remmens.

jubilae Hoc anno tempore jubilaei oblata ascendebant ad triginta quatuor libras fland : 14 sol 4 grossos et 3 den et distributa sunt in tres classes : cessit una pars templo. 2^a Magro pauper anni 1695 et 3^a pars Magro pauperum anni 1696. quisque habebat 11 : 11 : 5 : 6 :

quae in templo praestet oratoriu Si interdum nova difficultas oriretur inter Oratorium et Magistratum possent sequentia notanda objici in signum nos plura beneficia praestare templo etc 1° in restauratione ipsi praeter varia itinera et alios labores R. P. Notaire Pastor dedit 500 florenos et aliquis ex Capellanis quatuor pistollas in specie. anno 1691 a nobis procurat est ut Reliquiae S. Nicolai singulis hebdomadis venerationi exponantur cum indulgentiis 40 diebus, quae antehac nunquam exponebantur et annue ex oblatis proveniunt facile dece librae fland : quas ab initio templo cessimus nihil nobis detinendo. 3° scrutandi thesauri ecclesiae et illius ornamenta et videbat quisque quod nostra diligentia etiam et sumptibus multa accesserint post incendium. 4° dantur alibi annuae pensiones promittendo templo pro verendo pavimento etc et nos ad haec adhi-

jubilé Dit jaar, binst den tijd van het jubilé, bedroegen de offerpenningen vier en dertig ponden vlaamsch 14 stuivers 4 grooten en 6 deniers. Zij werden in drie deelen verdeeld; een deel werd aan de kerk gegeven; het tweede, aan den arnmeester van het jaar 1695; en het derde aan den arnmeester van het jaar 1696. Ieder had 11 : 11 : 5 : 6.

wat het oratorie doet voor de kerk Indien soms nieuwe moeilijkheden moesten ontstaan tusschen het Oratorie en het Magistraat, zonden de volgende aantekeningen kunnen opgeworpen worden, als teken dat wij veel doen voor de kerk. 1° Voor de herstelling van de kerk heeft de E. P. Notaire, pastoor, buiten verscheidene reizen en andere diensten 500 guldens gegeven, en een der onderpastoors vier pistolen in klinkende munt. Ten jare 1691 hebben wij bewerkt dat de reliquiën van den H. Nicolaas, die eerstijds nooit ten toon gesteld wierden, ieder week ter vereering zonden nitgesteld worden. Jaarlijks beloopt de offerpenningen gemakkelijk tot tien ponden vlaamsch, die wij van in het begin aan de kerk lieten zonder iets voor ons te behouden. 3° Indien men de schatten der kerk en hare priesterlijke gewaden wil onderzoeken, zal iedereen zien dat zij sedert den brand grootelijks vermeerderd zijn door onze zorgen en ook op onze kosten. 4° Elders geeft men een jaarlijksch pensioen om de kerk te knischen, den vloer te vagen, enz. En wij, wij gebruiken daartoe onze geestelijke dochters, die het voor niets doen.

hemis nras filias devotas quae hoc gratis praestant. 5° aedituus solvit anno 1695 pro vino in missis adhiberi solito viginti septe libras fland : septe sol et 1 seq̄ti c̄p̄itū pro eode anno quod adhuc deerat duas libras fland : et octo solidos : 1 toto pro integro anno vel paulo amplius viginti nove libras flandricas et 15 solidos : videns ego excrescentia hujus summae proximo anno vin pro templo ex nro vino Oratory p̄ fre nr̄um jussi deportari et in fine anni tantū i c̄p̄itū retuli 12 libras flandricas 9 sol et 2 grossos et secūdo anno adhuc minis. 6. Saepius dixerunt nos nihil gratis facere : sed hoc facile contrariū probatur quae est obligatio nra ut singulis quādragesimis faciamus meditaone, ut p̄ octavam annuarim̄ indies conciemur, ut aestate duobis locis extra pagum cathecismum habeamus praeter dūplice cathecism̄ hebdomadale. indies canimus laudes et quis solvit; canimus ite singulis feriis 6° sac̄r de noie Jesū et tantū obligamur ad 24 quātuor pro quib̄us habemus tantū duas libras fland : solemus sper aliquid accipere pro administrando viatico et quia vidimus aliquos ob

5° Het bestuur der kerk betaalde in 1695, voor den wijn die men gebruikt binst de missen, zeven en twintig ponden vlaamsch, zeven stuivers; en in de volgende rekening hetgeen er nog te kort was voor hetzelfde jaar : twee ponden vlaamsch en acht stuivers. In het geheel betaalde men voor gansch het jaar, of een weinig meer dan het jaar, negen en twintig ponden vlaamsch en 15 stuivers. Bij het zien der vermeerdering van die som, gebood ik het volgende jaar, den wijn voor de kerk van onzen wijn van het Oratorie door onzen broeder naar de kerk te dragen; en op het einde van het jaar bracht ik in rekening maar 12 ponden vlaamsch, 9 stuivers, 2 grooten; en het tweede jaar nog minder. 6° Meer dan eens heeft men gezegd dat wij niets kosteloos deden. Maar het is gemakkelijk het tegenovergestelde te bewijzen. Hoe immers zijn wij verplicht elken vasten de meditatieën te doen; binst de octave der geloovige zielen iederen dag te prediken; binst den zomer op twee plaatsen buiten de parochie cathecismus te geven, buiten de twee cathecismussen der week? Alle dagen zingen wij het lof; en wie betaald ons? Wij zingen insgelijks alle vrijdagen de mis van den Naam Jezus, en wij zijn enkel verplicht het 24 keeren te doen, waar voor wij maar twee ponden vlaamsch hebben. Het is de gewoonte ons altijd iets te geven voor het toedienen der laatste sakramenten; maar omdat wij zagen dat sommige, om het geldstuk dat zij moeten geven, te lang wachten om de laatste sakramenten te

danda nimmu seriùs differre sacra abrogavimùs hanc consuetudine prout consuetudine va Biecht penninghe, solemùs ite pro introductione mulierum accipere notabile summam et anno 1695 oia in vna capsam colligens inveni in fine anni 23 florenos in pecunia cambiali seu hispanica id est 27 flor : et paulo amplius. 7. deprehendo in singulis epùtibùs oratory nos sper tribuisse ad novas fabricas etc anno 1656 ad nov aedif. 1pli cent florenos annie ad praemia cathecistica dedimùs libram flandrica ita vidi ab anno 1656 his o annimerantur imagines etc 1660 ae 200 boeckens va d'eerste conie 2-11-8 anno 1661 tot l'opmaecke va nieuw orgel 5 : 0. 0 ae hooge antaer 2 : 0 : 0. anno 1669 ae 624 cathecismùs boeckens 1 : 8 : 4 ite anno 1670 aen boeckens voor de cath : 1 : 12 : 16 : haec et alia notanda siunt pro futuro tempore quia adhuc exurgunt difficultates pro sepulturis nostror patrùm nam etiamsi solverimùs mille florenos non sumùs tamen exempti in futur ut ante notavi et si beneficia reddant aliqùe exemptu quid ni et nos. nam in epùtu eccliae anno 1679 haec seqtia habentur ad verbu, d'heer

vragen, hebben wij die gewoonte afgeschaft; gelijk ook de gewoonte va Biecht-penninghe. Gewoonlijk krijgen wij voor den kerkgang der vrouwen eene niet onbeduidende somme; en in 1695 vergaderde ik alles in een kasje en vond op het einde van het jaar 25 guldens in wisselgeld of in spaansch geld, t. t. z. een weinig meer dan 27 guldens. 7° In al de rekeningen van het Oratorie bemerk ik dat wij steeds bijdroegen tot de nieuwe gebouwen, enz. In 1656 voor den nieuwen bouw der kerk, honderd ponden. Jaarlijks gaven wij voor de prijzen van den cathecismus een pond vlaamsch; dat zag ik sedert het jaar 1656. Ik voeg er de beeldekens niet bij, enz. 1660 ae 200 boeckens va d'eerste conie 2-11-8. In 1661 tot l'opmaecke va nieuw orgel 5 : 0 : 0; ae hooge antaer 2 : 0 : 0. In 1669 ae 624 cathecismùs boeckens 1 : 8 : 4; en ten jare 1670 aen boeckens voor de cath : 1 : 12 : 16 : Dit alles en andere bijzonderheden moeten nauwkeurig aangeteekend worden voor de toekomst; want er zullen later nog moeilijkheden ontstaan nopens de begraafplaatsen van onze paters, daar wij, niettegenstaande wij duizend guldens betaalden, geene vrije begraafplaats hebben gelijk ik het hooger aanmerkte. En indien weldaden iemand vrij maken van de lasten van begraaving, waarom is het dan voor ons het geval niet? In de kerkrekening immers van 1679 staat er letterlijk het volgende : « d'heer pieter Zaman is begraeven inde kereke ae antaer van ons lieve vrouwe den 25 decemb 1679 dan alsoo

pieter Zaman is begraeven inde kercke aē antaer van ons lieve vrouwe den 25 decemb 1679 dan alsoo den selven de rechten binnen syn leven heeft genoegh voldaan soo dient dit voor memorie. nota quod ibidē considerentur viri illius beneficia quae q̄ta fuerint doceant qui noverint o e oia fecit ex suis quae illius noie exstant. d multa inquirere de sepulturis in computibus et scrutarer inveni ante concordat et Regulament Dni va Bossche Illmi Gand : tant dat esse pro sepultura in t̄plo sexdecim sol et 8 gr : ite inveno templ nunq̄a aliq̄ud accepisse pro investitione chori ergo pastori videtur cessisse ut alibi notavi inveno ite obiisse R. P. va Sande 7 Juny 1671 R. P. vaerendoneq 29 Sept 1676 R. P. Nys 9 Nov : 1678 R. P. Biesback 12 Nov : 1678 R. A. P. heur : Sarton pastorem eodem illo anno hinc collige quot viros amiserimus i hac Parochia t̄tillo spatio temporis qui se dederint pro animabus etc

exequiae 11^a July convenit me D^{nis} Dhane pensionarius a parte Archiscabini-
pro petens ut velle pro Regina Maria Anna Austriae matre Caroli 2ⁱ
Regina regis nri exequias ordinare hoc modo, ut pridie canteremus vigiliis

den selven de rechten binnen syn leven heeft genoegh voldaan soo dient dit voor memorie ». Er is hier op te merken dat men in die woorden de weldaden van dien man beschonwt. Hoe groot die weldaden waren kunnen zij die ze kennen leeren; want alles wat onder zijnen naam bestaat heeft hij op zijue kosten niet gemaakt. Terwijl ik over de begraafplaatsen veel navorschte in de rekeningen, vond ik, dat vóór de overeenkomst en het reglement door den Heer Van den Bossche, Bisschop van Gent gemaakt, men slechts zestien schell. en 8 gr gaf voor eene begraafplaats in de kerk. Ik vind insgelijks dat de kerk nooit iets kreeg voor het bekleeden van den koor. Het schijnt dus dat dit aan den pastoor bleef, gelijk ik het elders aangeteekend heb. Ik vind ook dat de E. P. va Sande stierf den 7^{en} Juny 1671; de E. P. Vaerendoneq den 29^{en} September 1676; de E. P. Nys den 9^{en} Nov. 1678; de E. P. Biesback den 12 Nov. 1678; de Z. E. P. Heur. Sarton, pastoor, in hetzelfde jaar. Men kan hieruit beshuiten hoeveel mannen wij op dien korten tijd verloren hebben, die zich opofferden voor de zielen; enz.

lijkdienst Den 11^{en} Julij kwam bij mij de Heer Dhane, pensionaris, die mij
voor de vroeg, van wege de Hoofdschepenen, voor de Koningin Maria Anna
koningin van Oostenrijk, moeder van Karel II onzen koning, eenen lijkdienst te regelen in dezer voege: den dag te voren moesten wij de vigilieën

hora 5. pomerid : et postridie ad med : ij^{te} sacr ē ollicio ad Tímúlu ad hoc exstrúctú. oia fecimús próut fuerat requisitu et post aliquót dies praesentavi libell̄ supplicē pro solútionē, ostendens i illo q̄modo domús Áustriae sper fuerit mimifica in remuneratione ministry divini, simúl et in fúndationibús; imo q̄modo ipsi met Archiscabini a^o 1671 nobis in exequíis Philippi quárti, regis hisp : Oratorio dederint octo libras flandricas, tande concludo me ea relinquere illorim discretioni út contribúant q̄tu placúerit. 25 sept : 1698 in collegio Archiscabino^r hanc A^plam dederúnt fiat ordonnan tot dry pont groot, het recht va Diaken en subd mitsg den Coster daerinne begrepen volgens de transactie. notandúm quód haec transactio intelligatúr illa, quae est inita ē Dno pottelberge Arch : ab Illmo Gandav : aúthorísato. 28 feb : 1692. et secundu illa (etsi nō sit haetenús usú recepta, nec a rege placetata) etiam ordinarúnt út eccl̄iae cederet mediatas cerae, quód antehac nō fuerat factu. nota 2° quód i ep̄itú parochiae a^o 1688 in obitú alteriús reginae cassarint Archiscabini vna librā flandr : quā

der dooden zingen om 5 uren van den achtermoen; en 's anderendaags om half er elf de mis, met het ollicie aan den catafalk daartoe opgericht. Wij deden alles zooals men het ons gevraagd had, en na eenige dagen zond ik een smeekschrift om de betaling der onkosten te bekomen. Ik toonde in dat smeekschrift hoe het Huis van Oostenrijk altijd edelmoedig geweest was in het vergelden van het goddelijk ministerie, en ook in de stichtingen; hoe de hoofdschepenen zelf ten jare 1671 voor den lijkdienst van Philippus IV, koning van Spanje, aan het Oratorie acht ponden vlaamsch hadden gegeven; en besloot eindelijk dat ik het aan hun goeddunken overliet hoeveel het hun zou believen bij te dragen. Den 25^{en} Sept. 1698 gaven zij in het kollegie der Hoofdschepenen deze apostille : « fiat ordonnan tot dry pont groot, het recht va Diaken en subd mitsg den Coster daerinne begrepen volgens de transactie ». Men moet hier bemerken dat die overeenkomst deze is, welke met den Heer Pottelberge Archidiaken, die daartoe van zijne Hoogwaardigheid van Gent volmacht had gekregen, den 28^{en} Februarij gesloten werd. Volgens die overeenkomst (alhoewel zij tot hier toe nog niet in gebruik is, noch door den koning bekrachtigd) hebben zij ook besloten dat de helft van het was aan de kerk zou blijven; wat eertijds niet gebeurde. Men moet ten tweede aantekenen, dat in de prochierekening van het jaar 1688, bij het afsterven der andere koningin, de hoofdschepenen een pond

reddidi receptori Aelbrecht et promiserē scabini se alibi inventūros.

6 mille
flor pro
aedificio

29 Augusti veniens ad comitia trimestralia Mechliniae pety a superioribus quatenus ad p̄ficiendūm nr̄ aedificiūm possem levare sex mille florenos, cui petitioni subscriptūm est, ut constat ex litteris in ur̄is Archivis repositis : posthaec videus exitūm aedificij et haec sūmma ō sūfficere obtuli novū libellū sūpplicē 29 Nov : et eamde potestate levandi eosde sex mille floren : cū majori conformaone accepi, vide archiva etc Datūr facultas R. A. P. Joanni vā Nieulande pastori S. Nic. Wasiae levandi sex mille florenos pro strūctūra novae suae domūs pastoralis. ita ē qd̄ attestor. dat Mechl : die 29 Aug : 1696. sūbsig : erat P. C Notaire pbr̄ orat : secret. oia alia vide i archivis itē iō Marty 1697.

tpl Recoll:
esecratsa-
cell nr̄
Approbat

15 octobris venit in S. Nicolai Illustrissimis Gandav : consecratūris templū Recollectar 14 scilicet mensis hūjūs, et postridie confirmavit in templo Parochiali. primo die exceptus est in refectorio Patrūm Rec. et p̄noctavit apud Grefliarūm Wasiae : die altero ite prausis est

vlaamsch aftrokken. Ik gaf het aan den ontvanger Aelbrecht weder, maar de schepenen beloofden dat zij het elders zouden vinden.

6 duizend
guldens
voor het
nieuw
gebouw

Den 29^{en} Augustus ging ik naar de drijmaandelijksche vergadering te Mechelen, en vroeg aan onze oversten, zes duizend guldens te mogen lichten om ouzen bouw te voltrekken. Die vraag werd aanvaard, gelijk het blijkt uit de brieven in onze oorkonden bewaard. Later bij het voltrekken van den bouw zag ik dat die som niet voldoende was en zond daarom den 29^{en} Nov. een nieuw smeekschrift. Ik ontving, met meer bekrachtiging, de zelfde toelating van nogmaals zes duizend guldens te lichten. Ziet de oorkonden, enz. « Wij geven aan den Z. E. P. Johannes van Nienlande. pastoor van Sint-Nicolaas (Waas) de toelating van zes duizend guldens te lichten om zijne nieuwe pastorij op te bouwen. Zoo is het; hetgeen ik betuig. Gegeven te Mechelen den 29^{en} Ang. 1696 ». Het was onderteekend P. C. Notaire, priester van het Oratoric, sekretaris. Voor al het ander ziet de oorkonden, en ook op den 10^{en} Maart 1697.

wijding
der kerk
van de
Minder-
broeders;
onze ka-
pel wordt
goed-
gekeurd

Den 15^{en} Oktober kwam zijne Hoogwaardigheid van Gent te Sint-Nicolaas. ten einde de kerk der Minderbroeders te wijden, den 14^{en} van die maand. 's Anderendaags diende hij het vormsel toe in de parochiale kerk. Den eersten dag werd hij ontvangen in den refter der Paters en bracht den nacht over bij den greffier van het Land van Waas. Den tweeden dag nam hij weder het middagmaal bij de

apud Patres R : et a Prandio visitans domū nra adhuc imperfecta ea p̄ oīa approbavit maxime sacell̄ cui impertivit novam benedictione, et concessit verbis ut i eode possim̄s et viatic̄ pro aegris asservare.

introduc-
tio mulier
ō fiat domi
15. octobris existente Illmo adhuc i S. Nicolai pety ab illo quate-
nus renovaret et de novo inlīberet ne faeminar introductio post
p̄nciperiu posset domi fieri, hoc em hic invaluerat ut minimo imo
nullo praetextū sacerdote peterent et domi fieret q̄d i t̄plo praestand
erat. inhibuit itaq̄ Illm̄s ne hoc fiat imposterum.

Oratory
nri dedi-
catio p̄
praestia
venerab
22. Nov : offerens libell̄ supplicē pro potestate celebrandi in Ora-
torio Domestico, difficulter obtinui hanc Apostilla : « concedim̄s quod
petitur, idq̄ provisionaliter dūntaxat et donec in prima visitaone nra
personalī, re penitius examinata, ulterius ordinaverim̄s. dat̄ gandavi in
palatio nro Ep. hae 22 Nov. 1696 ». erat sūbsignat P. E. Ep̄s Gand;
et infra ; de mand : Ill : ac Rmi dni mei Ep. f sigers secret. hinc
videm̄s, quid sint verba, quid scripta, sed tot impūtant D. S. S.
na Illm̄s i5 octobris dederat verbo plenariā potestātē et ja scripī

Paters. Na het middagmaal bezocht hij ons huis dat nog niet voltrok-
ken was, en keurde het onder alle oogpunten goed, vooral de kapel
die hij eene nieuwe maal zegende. Hij gaf ons ook mondelings de toe-
lating voor de zieken het H. Sakrament in de kapel te bewaren.

de cere-
monieën
van den
kerkgang
mogen te
huis niet
geschie-
den
Den 15^{en}, als zijne Hoogwaardigheid nog te Sint-Nicolaas was, vroeg
ik hem, op nieuw te verbieden van de ceremonieën, die geschieden
voor de vrouwen na de geboorte hunner kinderen, in hun huis te
doen. Het was hier immers de gewoonte geworden bij het minste,
zelfs zonder voorwendsel, den priester te vragen en te huis te doen
hetgeen in de kerk moet geschieden. Zijne Hoogwaardigheid verbood
dus dat in het vervolg nog te doen.

Wijding
onzer ka-
pel door
de tegen-
woordig-
heid van
het H. Sa-
krament
Den 22^{en} Nov. zond ik een smeekschrift ten einde de macht te be-
komen in onze huiskapel mis te lezen; en bekwam met moeite deze
Apostille : « wij verleenē hetgeen gevraagd wordt, maar alleenlijk
voorloopig; tot dat wij in ons eerste persoonlijk bezoek, na rijper
onderzoek der zaak, er verder over zullen beschikken. Gegeven te
Gent in ons bisschoppelijk paleis den 22^{en} Nov. 1696 ». Het was on-
derteekend P. E. bisschop van Gent; en naar beneden : op bevel van
mijnen Hoogwaardigen en Doorluchtigen Heer den Bisschop, F. Sigers,
sekretaris. Zoo zien wij wat woorden zijn, wat schriften ! Maar alles
is aan den heer S. S. toe te wijten; want den 15^{en} Oktober had zijne
Hoogwaardigheid ons volkomene macht geschonken, en als ik een
schrift opdraag word ik terug gewezen, en mijne pogingen hernien-

offerens repellor, iterumq̄ renovans obtineo praefata apostillam. Interim hac obtenta in vigilia Nativitatis Dⁿⁱ solemniter ē processione et facibus plurimis ite comitante c̄fraternitate venerabilis sacm̄ti Eucharistia detuli ex templo ad sacellū nr̄ et ibide habita parva ad populū exhortatione missa celebravi recitata benedictione novae domūs ex missali. specialiter a dno pety ut domūs nra omni tempore sit Domus panis et locūs nativitatis Christi, ut illic spiritualiter nascatur, qui locū ō invenit in diversorio, nec i ea vigeat umq̄ia nisi ide ille spūs Christi qui dixit discite a me quia mitis sum et l̄ilis corde. post aliquot dies viaticum ex sacello ad aegrū aliq̄ue periculossime laborante et senem delatum est, qui et convalescit, vivificet et confortet nos oēs domū hanc inhabitantes verūs ille emanuel nobiscūm Deūs.

hunc Anni 1696 decursūm ita se habere declaro et sub signatūra attestor

JVan Nieulande

pbr oratopy

Annis Domini

1697

wend bekom ik de vermelde apostille. Na dat ik ze bekomen had droeg ik plechtig, den dag vóór de geboorte des Heeren, met eene processie, vele toortsen, en door het Broederschap van het H. Sakrament vergezeld, de H. Hostieën mit de kerk naar onze kapel. Daar gaf ik aan het volk eene kleine onderrichting, las mit den missaal het zegenen eener nieuwe woonst, en offerde de H. Mis op. Ik vroeg bijzonder aan den Heer : dat onze woonst altijd een Bethlehem zou zijn en de plaats der geboorte van Kristus, opdat hij, die geene plaats vond in de herberg te Bethlehem, er op geestelijke wijze zou geboren worden; opdat er ook nooit geen andere geest zou heerschen dan de geest zelve van Kristus die zegde : « leert van mij omdat ik zacht en nederig ben van hart ». Na eenige dagen werd het H. Sakrament van onze kapel naar eenen ouden man gedragen die zeer gevaarlijk ziek was; en later genas. Dat de ware Emmannel, God met ons, allen die dit huis bewonen, leven geve en kracht.

Ik verklaar dat dit de loop der zaken was van het jaar 1696 en betuig het onder mijn handteeken.

JVan Nieulande

pr. van het Oratorie.

Jaar des Heeren

1697

adülter poenitet 25 Januäry Adülter aliqúis in Parochia ad publicam poenittiam c̄demnatús i Sept. 1694 eā hodie explevit hoc modo e captivitate eductús coram magistratú se hūmilians veniam petiit a deo et jústitia capite detecto in genia provolutús, et de post ad carcerē deductús 24 quātūor horis jejūnavit in pane et aqua : posthaec empta candela vniis librae processit nūdis pedibús in S^e Annae trans fluvii illicq missam audiens eā obtulit etc hoc exempl multu profuit incolis parochiae iirae.

porta anterior 10 Marty Mechlinia evocatus a Superiorib illic obtinui ut possemus aedificare portam anteriorē domus urae c̄ ja pristina corrueret, quod etia iiri videbatur ob portae vetustate. itē quia aliqua parata erant et residua ex structo aedificio : praeterea oēs sumptus vno c̄puti comprehenduntur et petiit Ill^{mas} Gand : ut illi exhiberemus factas expensas ut secūdu has daret Apostilla ad gravand Pastorat. obtinui itē venia Levandi adhuc mille florenos i aedificiu etc vidi archiva.

viñ ipli 26 Marty in computu Ecclesiae conveni c̄ Magistratu ut annue nobis

een echt-schender volbrengt zijne straf Den 25^{en} Januarij volbracht een echtschender de openbare boetvaardigheid tot dewelke hij den 1^{en} September 1694 in de prochie veroordeeld geweest was. Uit het gevang geleid en zich vernederend vóór het Magistraat vroeg hij, het hoofd ontbloot en op de knieën neêrgezeten, vergiffenis aan God en aan het gerecht. Dan werd hij in het gevang teruggevoerd en vastte veertig uren op water en brood. Na dat alles kocht men eene kaars van een pond en trok hij blootvoets naar Sint-Anna over den stroom, hoorde daar de heilige mis en droeg er de kaars op, enz. Dat voorbeeld was zeer nuttig aan de bewoners onzer prochie.

ingangs-poort Geroepen den 10^{en} Maart door onze oversten naar Mechelen bekwam ik de toelating eene ingangspoort voor ons huis op te bouwen, daar de oude poort reeds inviel. Dat werk scheen ten anderen noodig om reden van den ouderdom der poort, en ook omdat reeds het een en het ander bereid was of overgebleven was van het opgetrokken gebouw. Daarenboven zoo konden al de kosten in eene rekening samengevat worden. Zijne Hoogwaardigheid van Gent vroeg ons hem onze uitgaven te doen kennen, ten einde volgens die uitgaven eene apostille te geven om de pastorij te bezwaren. Ik bekwam insgelijks de toelating van duizend guldens te lichten voor den bouw, enz.; zie de oorkonden.

wijn voor de kerk Den 26^{en} Maart in het vaststellen der kerkrekening sloot ik eene

darent pro vino in ordine ad missas dúodeci libras fland : inchoando a 2ª Aprilis et si vini praetm̄ accrescat vel decreseat etiā aliús contractús incindis est.

nō depend
a Magis-
traatú

6 Jūny ī festo venerabilis sacram̄ti ē toto īpore matútino plúeret ascendebam cathedram dictúrús súpplīcaone differenda esse, et jam ad altare S. Nicolai processeram et video accedente praetore cogitans ill̄ quid velle, ady et dixi : « M : H : de meyer dat weder ē laet hē niet aensie om̄ processie te doe býte de kereke » : Resp : « Neē M. H. dē Pastor » dixi, « ick gae de inwoonders vercondigē datmē de processie sal nytstelle tot sondach » : quod et factū est : et postea inaidivi Magistratū inde concludisse imo et annotasse quāsi illa ego petierim imo quodamodo debuerim petere quāsi ab illis dependens, et hinc illa annotanda dixi me no petiisse etc nec ī his accúso totū Magistratū, sed particulares quosdā nisi forte (quod certo non scio) positū esset hoc in eor̄ libro resolutionū.

2ª Jūly convenerā ē aeditúo de qbúsda lapidibús tophalibús pro

overeenkomst met het Magistraat, waarbij zij ons jaarlijks twaalf ponden vlaamsch zouden geven voor den wijn in de missen gebruikt, te beginnen van den 4^{en} April. En indien de prijs van den wijn vermeerdert of vermindert moet er ook eene andere overeenkomst gesloten worden.

ik hang
niet af van
het Magis-
traat

Den 6^{en} Junij, feestdag van het Hoogwaardig Sakrament, daar het heel den voormiddag regende, beklom ik den predikstoel om te zeggen dat de processie moest nitgesteld worden. Als ik reeds bij het altaar van den H. Nicolaas gekomen was, zag ik den Meyer naderbij komen. In het gedacht dat hij iets wilde ging ik tot hem en zegde : « M. H. dē meyer dat weder ē laet he niet aensie om processie te doe býte de kereke ». Hij antwoordde : « Neē M. H. dē Pastor ». Ik zegde dan : « ick gae de inwoonders vercondigē datmē de processie sal nytstelle tot sondach ». Dat werd dan ook gedaan. En later vernam ik dat het Magistraat daaruit had besloten, ja het zelfs aangeteekend had, alsof ik het hun had gevraagd en in eene zekere manier het hun had moeten vragen als van hen afhankelijk. Daarom dacht ik te moeten aantekenen dat ik niet gevraagd had enz. In die zaak echter beschuldig ik gansch het Magistraat niet, maar zekere bijzonderen; tenzij (wat ik met zekerheid niet weet) het in hunnen resolutieboek geplaatst ware.

Den 2^{en} Julij was ik met het bestuur overeengekomen nopens eenige

ētradictio lapid pro via domo ura ēpede faciendo e domo ura ad portā, et operary mei illos 4° Jūly quāerentes a praetore prohibiti sūnt, et ē jūssisset illor currūs deonerare vacūi domū rediere, imo mandat acceperere jam inde quāeritos referendi, dixitq̄ alicui praetor, se illos incarcerationū fuisse, si adūisset minister. ego die illo sub vespera dom Gandavo reversūs, imperavi, ūt postridie de novo quāererent lapides, quōd et factū est, voleban ē p̄ hoc ostendere, nec mea nec aeditūi aūthoritate ee ta exigūa, quū liceret nobis sine consūltaōne totiūs magistratūs pacisci de quibūsdam scrūpulis lapidūm. 2° voleba evitare obloquāia ta cōuitatis meae, quā alior homu dicentiu nos ita timidos etc 3° i ultimo ep̄itū mihi dixerat magnūs si quibūsdam indigere, quiae templi forent, illa ē discretionē accipere, praetiu pro aestimatione soliturūs etc

processio 16 Jūly accepi a D^{no} Decano hūc libellū sūpplice oblat a p : P. Rec : Illmo Dno : Illmo A R^{me} d^{no} D^{no} Ph. E : v : Noot Ep : Gand : vā porti-uncūla Cūm in solemnitate indulgētiaē portiūncūlae et in die festo S. P. N. Franc. itus fieri soletat populū cēirsūs in ecclia ff : Minorūm in S. Nic :

oneenig- kasseisteenen, om een voetpad te maken van ons huis tot aan de heid over poort. Als mijne werklieden ze gingen halen den 4^{en} Julij, werd hun de steenen dat belet door den Meyer; en daar hij het bevel gaf hūne wagens te lossen voor eenen weg keerden zij ledig naar huis weder. Zij kregen zelfs het bevel de in ons huis steenen die zij reeds gehaald hadden weër te brengen. De meyer zegde aan iemand dat hij die werklieden in het gevang had doen opsluiten, indien een dienaar van het Magistraat tegenwoordig ware geweest. Als ik dien dag, onder den avond, van Gent te huis wederkeerde, gaf ik het bevel 's anderendaags de steenen op nieuw te halen; hetgeen dan ook geschiedde. Ik wilde immers daardoor toonen, dat noch mijn gezag, noch het gezag van het bestuur te klein was, om ons niet toe te laten overeen te komen nopens eenige stukken steenen, zonder gansch het Magistraat te raadplegen. 2° Ik wilde de bemerkingen vermijden zoowel van mijne kloostergemeente, als van andere personen, die zonden zeggen, dat wij zoo bevreesd zijn enz. 3° In de laatste rekening had het Magistraat mij gezegd, dat, indien ik het een of het ander, aan de kerk toebehoorend, noodig had, ik het met bescheidenheid mocht nemen, mits den prijs volgens de schatting te betalen enz.

processie Den 16^{en} Julij ontving ik van den deken het volgende smeekschrift, van portinncula door den oversten der paters Minderbroeders aan zijne Hoogwaardigheid gezonden. « Aan den Zeer Hoogwaardigen Heer, den Heer Ph. E.

ut d supplicao diebus illis fit cum venerabili sacramento, ambitus conventus populū fidelem ad illē cōnientem commode capere nequeat, hinc infrascriptus dicti conventus Guardianus libiter supplico, quatenus ill^m sua Gratia pmittere dignetur ut praefatis diebus supplicao praedicta fieri possit p loca opportuna extra dicti conventus limites, quod faciendo etc subsignat erat f. florentinus Baert indign : Apostilla Illūi « advys va Eerw : Heere Lantdeke van 't district, alvore gehoort hebbende de Eerw : P. Pastor va S. Nicolaes lande va Waes. act tot gendt 10 Jūly 1697 ter ord : va sȳ hooghw : e is ond : II : de Gesue seer : » decanus hanc supplica mittens mihi haec seq̄tia scribit. Adm. R. D. Cfr praesentavit p gūard : libell̄ suppl : I^{lmo} cūjus copia hisce includitur. expectat ill^{mus} dn̄s desuper iudicium meum. libenter scirem uim R. v. in fablī rescriptione mea videat aliquid praejudicy : videtur mihi omnino convenire ut R. v. designet plateas simul cum pre Gūard : p̄ quias supplicao commode possit transire. sine mora expecto verbūl̄ responsi quia i7 hūjus tondo Gand : ut

van Noot, Bisschop van Gent. Daar op de solemniteit van den aflat van Portiuncula en op den feestdag van onzen Heiligen Vader Franciskus de toeloop van het volk in de kerk der Minderbroeders te Sint-Nicolaas zoo groot is, dat als de processie met het Hoogwaardige Sakrament die dagen uitgaat, de omheining van het klooster het volk dat er aan deelneemt, niet gemakkelijk kan bevatten; vraagt ootmoedig de ondergeteekende, Guardian van dat klooster, of zijne Hoogwaardigheid zou willen toestaan de processie die dagen te mogen houden op behoorlijke plaatsen buiten de palen van het klooster gelegen. Dat doende enz. Als handteeken stond er Br. Florentinus Baert, onwaardige ». De apostille van zijne Hoogwaardigheid was de volgende : « advys va Eerw : Heere Lantdeke van 't district, alvore gehoort hebbende de Eerw : P. Pastor va S. Nicolaes lande va Waes. act tot gendt 10 Jūly 1697 ter ord : va sȳ hooghw : e is ond : II : de Gesue seer : » Als de deken mij dat smeekschrift zoud, schreef hij mij het volgende : « Z. E. H. Confrater. Pater Guardian heeft aan zijne Hoogwaardigheid een smeekschrift gezonden, waarvan het afschrift in dezen brief besloten is. Zijne Hoogwaardigheid verlangt mijn oordeel over die zaak. Gaarne zou ik weten, of gij geen nadeel ziet in mijn gedacht : het schijnt mij immers volkomen betamelijk dat gij, te samen met den pater Guardian, de openbare plaatsen zoudet aanduiden langs waar de processie behoorlijk zou kunnen gaan. Ik verwacht van u,

haec de re cum Illmo agam maneo ex intimo affectu R. P. v. hūm :
fam : P. de Cuyper pbr. rescripsi ego hoc tenore, primo consulti
diobis assistentib̄, et hīsc̄ meis c̄ aliis praelectis, c̄ ita iudicarent
mihi soli eam re peragenda et Congregatio sibi illa no debere attra-
here responderent. Ampl : Dne Decane, seriū v̄rae ad me devenerūt
et objurgat latorem dimidio stipendio demisi, supplicam R. P. Guard :
c̄siderans tria observo. j. illa privato ejus noie praesentari et forte
illiū specialis devotio tamq̄a parochiae v̄rae incolae et illic geniti hoc
ut excogitavit. 2 concordat q̄d r P. Recoll : admissione e initu et
solemniū stipulat nūlla illiū mentione facit, supplicam dico p paro-
chia habendae. 3. assignat q̄d ambitū c̄ventū popul fidele ad illa
c̄fluente commodē capere nequeat, et notand q̄d illis dieb̄is o fiat
processio p ambit sed p hort q̄d si et hort in ambitū c̄prehendant
mūlto minū t̄p̄l̄ erit capax c̄prehendendi hōies q̄i processione c̄
clero faciūt. si tu his o obstantib̄ putaverit Illmo D. illor petitioni
subscribend fore optare id fieri q̄d ampl : Dnus srat nimir ut ego

zonder nitstel een woordje ten antwoord; daar ik den 17^{en} dezer naar
Gent reis om met zijne Hoogwaardigheid over die zaak te handelen.
Ik blijf met innige genegenheid, E. P., uw ootmoedige dienaar. P.
de Cuyper priester ». Na dat ik de twee assistenten, die te Temsche
vergaderd waren, geraadpleegd had, hūm dezen brief met anderen
had vóórgelezen; en zij oordeelden dat ik alléén de zaak moest schik-
ken en de Congregatie niet verplicht was van er tusschen te komen;
antwoordde ik in dezer voege : « Zeer Eerw. Heer Deken. Uwe brie-
ven zijn mij te laat toegekomen; ook heb ik den persoon die ze bracht,
na hem berispt te hebben, met halven loon weggezonden. Met het
smeekschrift van den E. P. Guardian te beschonwen, bemerk ik drij
punten. 1° Het smeekschrift is in zijnen eigen naam opgesteld, en mis-
schien is het enkel zijne bijzondere godsvrucht, als inwoner en in-
boorling onzer parochie, die dat alles nitvond. 2° De overeenkomst
bij het aanvaarden der Paters Minderbroeders gesloten en plechtig
vastgesteld, spreekt van dat punt niet, ik wil zeggen van eene pro-
cessie die dóór de parochie zou moeten gaan. 3° Als reden geeft hij,
dat de omheining van het klooster de geloovigen die er deel aan-
nemen niet gemakkelijk kan bevatten. Men moet daarover aanmerken
dat op die dagen de processie niet in de omheining van het klooster
maar in den hof geschiedt. Begrijpen zij ook den hof in de omhei-
ning van het klooster, dan zal nog veel min de kerk de personen
kunnen bevatten die met de priesters de processie honden. Indien

posse ē Gúard : assignare plateas. 2. esset etiā mihi vel vni ex meis licit̄ ea in processione ven : sacrum deferre, et ita major appareret cōcordia, id qđ et populo grat foret, qui multum fuit aedificatis, qđ aliis annis et praedecessor meis et ego ea supplicāone habuerimus. itaq̄ oia committens Pastoralī v̄rae sollicitudini et cōfraternae charitati subscribor A. T. him : lam : JvN pbr or. Past. e S. N. 17 Jul : 1697 27 Jūly venit ad me R. P. Gúard : flor : Baert hanc seq̄te ferens Aplam ab Ilmo simul rogans ut velle facere officii i portuincula mane et a meridie : viso supra petito iudicio, cōcedimus quod petitur dimmodo tamen praevie circuitus sive processionis termini hic mentionatae stantiantur cōi cōsilio a R. D^m Pastore loci et supplicante. act̄ gand : in Palatio nro Ep. hac 26 July 1697 subsignat erat P. E. Ep̄s Gand : de mandato F sigers secret : et infra habebatur f florentinis Baert Gúard. ind. statuimus itaq̄ ut exente templo suo venirent ad for piscarn et paulo altius ad via lapidea a domo angulari by de

echter, niettegenstaande dat alles, zijne Hoogwaardigheid hunne vraag denkt te moeten toestaan dan wensch ik dat hetgeen de Eerw. Heer Deken geschreven heeft zou geschieden; te weten, dat ik met den Guardiaan de openbare plaatsen zou mogen aandoen; en ten tweede dat het mij of eenen der mijnen zou veroorloofd zijn het hoogwaardige Sakrament in die processie te dragen. Zoo immers zou eene grootere eenheid nitschijnen; wat aan het volk aangenaam ware, daar het grootelijks gesticht is geweest, als de verledene jaren en mijn voorganger en ik die processie geleid hebben. Ik laat dus alles over aan uwe herderlijke zorg en aan uwe broederlijke genegenheid en onderteeken : uw ootmoedige dienaar J. v. N. pr. van het Oratorie, pastoor van St. Nicolaas 17^{en} Julij 1697 ». Den 27^{en} Julij kwam de E. P. Guardiaan Flor. Baert bij mij met de volgende Apostille van zijne Hoogwaardigheid, en vroeg mij terzelvertijd of ik den dienst op Portuincula wilde doen, 's morgens en 's namiddags. « Na het oordeel dat wij vroegen over de zaak gezien te hebben, staan wij het gevraagde toe, op voorwaarde nochtans dat de ongang der processie, die hier vermeld is, door den E. H. Pastoor der plaats en door den vrager gezamentlijk zou bepaald worden. Gegeven te Gent in ons bisschoppelijk paleis, den 26^{en} Julij 1697. Was onderteekend P. E. Bisschop van Gent, op bevel van zijne Hoogwaardigheid F. Sigers, sekretaris ». Naar beneden stond er Br. Florentinus Baert, Guardiaan; onwaardig. Wij stelden dus vast, dat zij bij het uitgaan uit hunne kerk, naar de vischmarkt zouden gaan; dan wat hooger op naar den

vlahúyskens irent ad taberna de Engel et ita Rontom het gespet wederom hín dreve in naer hu Capelle.

cfraern : 5 July 1697 commiserá D. Caesemaker Prom : Cúriae spir : út
S. S. Tri- mihi Roma procuraret c̄fraternitate S. S. Trinitatis, et litteras Apost :
nitatis hanc c̄fraternitate instituentes accepi 18 Aug : Dom : 12 post pent :
d habemús evang : samaritani olen c̄ vino infidentis etc. his accepi-
tis ady Duos de Magistratú qui me c̄spirarunt pro regulis componen-
dis et Illustrissimo praesentandis, itaq̄ resoluí adire trinitarios et
accepta licentia institúendi c̄fraternitate de redemptione captivor, eaq̄
ab Ilmo c̄firmata, magistratús noluit c̄sentire út aliquae elemosynae
colligerentur pro mancipiis nec gazophilaei voluit poni i templo.
Interea ego, Archiscabinis se declarantes út protectores hujús c̄fra-
ternitatis 6. dec. 1697 oia prosecútis s pro exaltatione et institúitione
hujús novae sodalitatis et ab 8 decemb. usq̄ ad 15 indies novís Con-
cionator hanc c̄fraternitate honoravit. feria 2ª concionatus est Ampl :
Duús Decanus Wasiae feria 5^a R. A. Pater Pastor Thamisiensis feria

steenweg van het hoekhuis « bij de vlahúyskens » tot aan de herberg den Engel; en zoo « Rontom het gespet wederom hín dreve in naer hu Capelle ».

broeder- Den 5^{en} Julij 1697, had ik aan den Heer Caesemaker, bestuurder
schap der van het Geestelijk Gerechtshof, last gegeven mij van Rome het broe-
Allerhei- derschap der Allerheiligste Drievuldigheid te bezorgen; en den 18^{en}
ligste Augustus, den twaalfden zondag na Simxen, als wij het evangelie heb-
Drievul- ben van den Samaritaan die olie met wijn giet in... enz., ontving ik
digtheid de pauselijke brieven welke dat broederschap instelden. Als ik ze ont-
vangen had ging ik bij de heeren van het Magistraat, die met mij
medewerkten om de standregels van het broederschap vast te stellen
en aan zijne Hoogwaardigheid vóór te leggen. Ik besloot dus tot de
Trinitarissen te gaan. Doch als ik de toelating verkregen had een
broederschap voor het vrijkoopeu der slaven in te richten, en het
door zijne Hoogwaardigheid goedgekeurd was; liet het Magistraat niet
toe eenige aalmoezen te verzamelen voor de rechten van eigendom,
noch wilde dat men een offerblok plaatste in de kerk. Intusschentijd
verklaarden de hoofdschepenen dat zij de beschermers zouden zijn van
dat broederschap, en bezorgde ik alles, den 6^{en} December 1697, om
het plechtig in te richten. Van den 8^{en} December tot den 15^{en}, was
het elken dag een nienwe redenaar, die het broederschap met een
sermoen vereerde. Den Maandag heeft de Z. E. Heer Deken van het

4^a Pastor ex Waesminster feria 5. Pastor ex Basel. feria 6. P. Recollecta sabbato Pastor ex Vrachene. et sicut ego i institutione dixerā ita P. Isebrant i conclusione.

licētia cele- i sept : venit ad nos inopinato Ill^{mo}s Duūs Gandav : et dicens se
brandi i
oratorio ex paterno affectū nos visitare et vna visitans dom nrā, et cūneta
Domesticoapprobans dedit veniā s̄per celebrandi i sacello nro et desūper spe-
ciale indultū expeditūm se dixit : at postea offerens libell̄ supplicē
ū obtinūi usq̄ ad prima visitaone ipsiūs personale, quāe d̄ fieret
5 Augusti 1698 de novo dedit verbis facultate sine restrictione et
verba i supplica iter ū prorogant petitam facultatem usq̄ ad proximi-
mam visitaonem exceptis tn diebūs duicis et festis dūm nulli licebit
ibidem celebrare praeter eos qbūs ob infirmitatem o erit accessūs ad
eccliam etc

Matrimoniu 4 Septemb : advenit disp : pro Archipr : wasiae qui p me ab
Archipr Illmo petierat ūt posset jūngi in nro Sacello et ea hora quā vellet
a meridie. prim facile concessit Ill^{ms}, secūnd aegre et c̄ illa res-
trictione, ne quīd possem offerre quoad cib̄ et potu in domo mea :

Land van Waas gepredikt; den Dinsdag de Z. E. Pater Pastoor van Temeche; den Woensdag de pastoor van Waesmunster, den Donderdag de pastoor van Basel, den Vrijdag een pater Minderbroeder, den Zaterdag de pastoor van Vrachene, en gelijk ik bij het openen gesproken had, zoo sprak P. Isebrant op het sluiten.

toelating van mis te lezen in onze huiskapel Den 1^{en} September kwam op het onverwachts zijne Hoogwaardigheid van Gent tot ons. Hij zegde dat hij ons nit vaderlijke genegenheid bezocht; onderzocht onze woonst en na alles goedgekeurd te hebben, gaf hij ons de toelating altijd mis te lezen in de kapel. Hij voegde erbij dat hij ons daarover een bijzonder indult zou zenden. Maar later, als ik een smeekschrift opstuurde, ontving ik enkel die toelating tot aan zija eerste persoonlijk bezoek. Het had plaats den 5^{en} Augustus 1698, en op nieuw gaf hij mondelings de toelating zonder eenige beperking. Doch de woorden op het smeekschrift verlen- gen weder de gevraagde toelating allēen tot aan het volgende bezoek van zijne Hoogwaardigheid, de zondagen en feestdagen nitgenomen; daar niemand op die dagen in onze kapel mag mis lezen, tenzij de- gene die uit reden van ziekelijkheid naar de kerk niet kunnen gaan.

Huwelijk van den Hoofdbailliu Den 4^{en} September kwam het verlof toe voor den hoofdbailliu van het Land van Waas, die door mij aan zijne Hoogwaardigheid ge- vraagd had zijn huwelijk in onze kapel te mogen laten inzegenen, en op het uur dat hij verkoos na den middag. Het eerste verleende

oia tu verbotenus concessit ne ducatur in c̄seq̄tia. eade die ady D̄
van schaverbeke sponsa archipraetoris. et pety ab illa aliquod donari
pro templo nro ad facienda nigra casula. et dedit mihi viginti duas
libras flandr : monetae hispan : alias wisselgelt. quas i diet sine
expendi.

Computús 5 octobris audientes comput domus et aedilicy superiores Oratory
S. Nic. quaestione moverunt de domo Lovaniensi dixeruntq̄ vnamquamq̄ dom
Domus sic posse aedificare. et ita se excusare posse a contributione solita.
Lovani: reposui d oes essent in ista necessitate in qua nos fuimus. hoc digne
posse praetendi. tande dixerunt ut salte annue dare j00 florenos dixi
me datur pro annis praeteritis usq̄ i hunc die pro oib̄ quae praeten-
dunt 20 libras flandricas illis hoc dissimulantib̄ cogitavi post haec fr̄e
Mattheu ee domus Lovaniensis. ee nobis oneri. et supernumerari.
adeoq̄ nos ill̄ tenere sumptibus uris ad exoneratone Domus Lov : quae
oia i c̄sideratione deducta sunt etc

zijne Hoogwaardigheid gemakkelijk. het tweede. met tegenzin en met
deze voorbehouding : dat ik in mijn huis noch eten noch drinken zou
geven. Nochtans stond hij alles toe door woorden om tot geen gevolg
geleid te worden. Den zelfden dag ging ik bij Juffrouw Van Schaver-
beke. de verloofde van den hoofdbaillin. en vroeg haar eene gift voor
onze kerk. ten einde eenen zwarten kasuivel te doen maken. Zij gaf
mij twee en twintig ponden vlaamsch in spaansch geld of wisselgeld.
die ik dan ook voor dat doel gebruikte.

Rekening Den 5^{en} October bij het hooren der rekening van ons huis en van
van Sint- onze bouw. spraken de oversten van het Oratorie van het huis van
Nicolaa. Leuven. Zij zegden dat ieder huis op die wijze zou kunnen gebouwd
Huis van worden. en dat zij dan van de gewone belasting zonden bevrijd zijn.
Leuven. Ik antwoordde dat dit met recht en reden mocht beweerd worden.
indien allen in de noodzakelijkheid waren waarin wij geweest zijn.
Eindelijk zegden zij dat ik toch ten minste jaarlijks 100 guldens zou
moeten geven. Waarop ik antwoordde dat ik voor de verledene jaren
tot op dezen dag 20 ponden vlaamsch wilde geven voor alles wat zij
eischten. Terwijl zij daarover verder zwegen. bedacht ik dat broeder
Mattheus aan het huis van Leuven toebehoorde. dat hij ons ten laste
diende. boven ons gewoon getal was. en dat wij hem dus op onze
kosten onderhielden tot ontlasting van het huis van Leuven. Op dat
alles heeft men dan ook acht gegeven. enz.

Den 2^{en} November had ik den koster bij den Heer Meyer gezon-

Mürmür 2 Nov. misera cüstode ad D. Praetore, qui indicaret illi, me ab ob Te de Illmo accepisse mandat cantandi Te deim laudamis, et posthaec laúdám : ándivi Magistrat aegre tulisse me hoc no indicasse alio modo, set p ò insinú: me vel p vñ ex meis et Nota, quod cústos diceret ne quide Pastores ante me tant fecisse, sed simpliciter mandasse executioni, quod Illmús injúñxit. et interea no defuit mürmüratio.

Ita sese habet hujús anni circúlis quod attestor.

JvanNienlande pbr oratory.

Annis 1698.

P. praedi- Duica 2 adventús anni 1697 fuerat concionatus P. Praedicator et entores ò panilium a me objurgatus quod magis scholastice et dispútative imo recipiendi de attritione satis laxè dixisset in Parochia est conquestús et hinc hosp : mürmüratio. venientibus fratribus ad faciendá collecta et apud nos ordinaria hospitalitate petentibus denegavi, iverintq̄ ad P. Recollectas ibiq̄ hospítio excepti 6 Janiary.

pr lsebr 14 Febr. Sepeliens Praetorē wasiae D. Maes cparihere Archiscabini et scabini ad exequias et pr. v. B. d ollie facere ad feretr toto tpore

Gemor den, om hem te zeggen, dat ik van zijne Hoogwaardigheid het be- over den vel had ontvangen den « Te Denna laudamus » te zingen. En later «Te deum vernam ik dat het Magistraat met tegenzin verdragen had, dat ik het lauda- vernam ik dat het Magistraat met tegenzin verdragen had, dat ik het nus» niet niet op eene andere wijze had doen kennen, te weten of door mijn genoegeigen zelven of door eenen der mijnen. Waarover men moet beme- zaam be- ken, dat, gelijk de koster het zegde, de pastoors vóór mij zelf niet kend ken, dat, gelijk de koster het zegde, de pastoors vóór mij zelf niet gemaakt zoo veel deden en eenvoudig ten uitvoer brachten wat zijne Hoog- waardigheid beval. Intusschentijd ontbraken de klachten niet.

Zoo was de gang van dit jaar, hetgeen ik betuig.

Jvan Nienlande, pr. van het Oratorie.

Jaar 1698.

aan de p. Den 2^{en} Zondag van den Advent, had een P. Predikheer gepredikt predik- en daar hij door mij een weinig berispt werd, ondat hij te veel op heerenzal en daar hij door mij een weinig berispt werd, ondat hij te veel op geeneber- scholastieke wijze en al redetwistend, zelf over het berouw nog al bergzaam- breed, gesproken had, klaagde hij daarover in de parochie; hetgeen heid meer eenig gemor deed ontstaan. Als nu de broeders kwamen om eene in- verleend zaming te doen en zij bij ons de gewone herbergzaamheid vroegen, worden heb ik hun dat geweigerd. Zij gingen dan bij de P. Minderbroeders, waar men hun den 6^{en} Januarij de herbergzaamheid verleende.

pr. lsebr Den 14^{en} Februarij bij het begraven van den Baillin van het Land van Waas, den Ieer Maas, waren de hooldschepenen en de schepe-

stetit dorso obverso, et ē indignatione quadrante iniecit in scūtellam offertory sub sacrificio. mirabar hōie volente se vindicare super eam P. ysebr qui nos deseruerat 22 Januarij 1698 et apud illī aliquot diebūs fuerat hospitio receptūs. bonūs ille pater nesciens a me bono satis obtinere testimoniu Ilmo Gand : offerend adiit Magrū ab illis hoc acceptūrus prout accepit, p qd̄ sibi magis nocuit, quā profuit ipso-met Ilmo attestante, et d̄cte p̄ tertiu sibi ingrat fore, qd̄ hic i parochia haereat.

gracht va
het Mot-
tien 20 febr Cūm saepius iuisse et misisse ad Dñ Th. de Jonge Arehise :
nt fossam quā habemūs cone inter illiūs agrūm et agellu nr vulgo
het Mottien, mee effoderet, semper petit ut illi a duo va Sare alios
agros obtinerē pro horto suo cponendo, quod o potui obtinere ob
alias difficultates, quas inter se habebant : quid igitur acturi ? nu
restabat mediū : « wilt de Pastor die gracht opwerpe ē eenige Roeye
va myn lant hebbē (dicebat P: De feb :) hy soude moete voor ieder

nen in den lijkdienst tegenwoordig. Terwijl ik den dienst deed aan den catafalk bleef Pr. v. B. heel den tijd, den ring omgekeerd, rechtstaan, en onder het h. sacrificie wierp hij met verontwaardiging een kwaartje in den schotel van het offertorium. Ik voelde verwondering over de handeling van dien man, die zich wilde wreken over de zaak van P. Isebrant. Deze had ons verlaten den 22^{en} Januarij en had bij hem eenige dagen verbleven. Daar die brave pater van mij, om het aan zijne Hoogwaardigheid te geven, geen getuigschrift, dat goed genoeg was, kon krijgen, nam hij zijnen toevlucht tot de heeren van het Magistraat om het van hem te verkrijgen, wat dan ook gebeurde. Doch dat was hem meer nadeelig, dan voordeelig, volgens de getuigenis van zijne Hoogwaardigheid zelf; die daarenboven door eenen derden persoon liet weten, dat het hem onaangenaam zou zijn indien P. Isebrant hier in de prochie bleef.

gracht va
het Mot-
tien 20 Februarij. Zeer dikwijls ben ik geguan of heb ik anderen ge-
zonden bij den Heer Th. De Jonghe, hoofdschepen, ten einde eenen
gracht, die tusschen zijn land en het onze, het Mottien genaamd,
gemeen was, te samen nit te graven. Altijd vroeg hij mij hem van
den Heer va Sare andere akkers te bekomen om zijnen hof te vol-
maken. Ik kon het echter niet bekomen om andere moeielijkheden
die tusschen hen bestaan. Wat moet er dns gedaan worden ? Een
middel bleef over : « wilt de Pastor die gracht opwerpe e eenige
Roeye va myn lant hebbe (zegde hij aan P. De feb :) hy soude moete voor

Roeye geve ses pistole ». quid ad haec mortales ? stupor, et júdicium súspensum etc.

missa pro
pace, ar-
chisch

In febr obtúlera libell̄ supplicē Archisenatūi hoc tenore « den onderschr̄ heere Pastor vā St Nic. door desen ootmoedē te kennen gevende aende E. E. heeren van het hooftcoell̄, hoe hy in het públieeren vā peys heeft gedaen een solem̄ : misse met D. en Súbd. item gesonghen den Te Deum : versoeekt hier voren eenige recognitie ter goetkeuringe vā voorn heeren, niet twyffelende aen hinne goetjonsticheyt gel andere gúlden ende c̄frerien oock syn bethoonende voor minderen dienst als desen is geweest, blyft met respect etc. » JvN pbr. or. Pastor Apostilla haec erat « Den comies vā Zare sal betaele ae Eerw : Heere Pastor de some vā twee pond. gr̄ de selve somme sal hy in Reken validere dese met aeq^t overbrengend. aēt̄ int collegie dese 6 Meert 1698 J v S. » súbsignat erat J f Ramont. ex his videri est affect̄ archisenatoru i congregat et Pastore etc pro Magistratú sle saer fecimús et alia p̄ múlto annos votiva pro serenitate etc et haetenús nihil accepimús etc.

ieder Roeye geve ses pistole ». Wat moet men van zulken eisch niet denken ? Verstomming zeker moet hij verwekken, en ieder oordeel beletten.

mis voor
den vrede.
hoofd-
schepenen

In Februarij had ik het volgende smeekschrift naar het Hoofdkollegie gezonden : « den onderschr̄ heere Pastor vā St Nic. door desen ootmoedē te kennen gevende aende E. E. heeren van het hooftcoell̄, hoe hy in het públieeren vā peys heeft gedaen een solem̄ : misse met D. en Súbd. item gesonghen den Te Deum : versoeekt hier voren eenige recognitie ter goetkeuringe vā voorn heeren, niet twyffelende aen hinne goetjonsticheyt gel andere gúlden ende c̄frerien oock syn bethoonende voor minderen dienst als desen is geweest, blijft met respect enz. ». JvN pr. or., Pastoor. De Apostille was deze : « Den comies vā Zare sal betaele de Eerw : Heere Pastor de some vā twee pond. gr̄ de selve somme sal hy in Reken validere dese met aeq^t overbrengende. aēt̄ int collegie dese 6 Meert 1698 J v S. » Zij was onderteevend : J. f. Ramont. Daaruit kan men de genegenheid der hoofdschepenen kennen voor de Congregatie en voor den pastoor, enz. Voor het Magistraat hebben wij eene plechtige mis gedaan, en gedurende vele jaren de votieve missen tot het bekomen van schoon weder; en tot hier toe hebben wij niets gekregen, enz.

Den 7^{en} Maart werd Lucas Schelfhout, een arme begraven. Eenige

pauper obiit sine sacramtis 7 Marty sepultus est Lucas schelfhout pauper, quē aliqui ex Parochia S. Aegidy quia ill alere noluerint, et dicebant ee nr ortū, hūc transtulerunt in currū vehili ad dom̄ Magri pauper dicentes « daer is hy hoūt gyl hem » ita loquebatūr vehens qui erat Maritūs sororis hujūs pauperis, mater magri pauper ponit ill ad focū, et vesperi ducunt ē in horreum et c̄ frigus esset satis intensivum et vir pauperculus indusio careret noctū a strato suo aberraverat et mane inventus est semi-mortuus, advocatūr sacerdos qui ill inveniens extra se ut extrema unctione munire potuit et ita obiit. Magistratūs n̄r recusarat ill intertinere et repulerant sororē ejūs dīctes, « dat hē die hoūdē daer hy syn goed heeft verteirt etc ».

franc. Maes wal 30. April 1698 conveni c̄ francisco Maes « aē onse wal indē sydyē gelant ē hebbe hē gegevē acht pont gr ē 8 sch̄ voor dat hy eedeert aē alle recht dat hy indē wal soude connē pretenderē oock ē mach niet te plantē eenige boomē, alleē, wymē etc » vide Litteras hac de re stipulatas etc.

votive Misen 20 p. 23 Juny vna c̄ Magistratū congregatūs ī Domo Parochiali de variis

een arme sterft zonder sacramten personen der prochie van St Gillis, omdat zij hem den kost niet wilden geven, — zij zegden dat hij door zijnen oorsprong aan ons toebehoorde, — hadden hem op eene kar naar hier gebracht in het huis van den armmeester, terwijl zij zegden : « daer is hy hoūt gyl hem ». Zoo sprak de persoon die hem vervoerde, en de man was der zuster van dien armen. De moeder van den armmeester plaatste hem bij den haard, en leidde hem met den avond in de schuur. Maar daar de koude nog al hevig was, en de arme man geene onderkleederen bezat, was hij des nachts van zijne rustplaats gesukkeld, en werd hij 's morgens halfdood teruggevonden. De priester die bij hem geroepen werd vond hem buiten kennis, en kon hem alleen het H. Oliesel toedienen, en het was op die wijze dat hij stierf. Ons Magistraat had geweigerd van hem te onderhouden, en had zijne zuster weggezonden met de woorden : « dat hē die hoūdē daer hy syn goed heeft verteirt » enz.

franc. Maes wal Den 30^{en} April 1698 kwam ik overeen met Franciskus Maes « aē onse wal indē sydyē gelant ē hebbe hē gegevē acht pont gr ē 8 sch̄ voor dat hy eedeert aē alle recht dat hy indē wal soude connē pretenderē oock en mach niet te plantē eenige boomē, alleē wyme » enz. Zie de brieven nopens die zaak vastgesteld. enz.

votive Misen 20 p. Den 23^{en} Juny kwam ik met het Magistraat bijeen in het prochie-

agens inter alia obtinúi ab illis pro variis missis votivis \bar{p} nos factis a \bar{t} pore pastoratús mei etc viginti libras flandricas tenore seq̄ti verbor̄ expressa ordinatione. « schepeneu ord hún̄l ontfangher Manderchait te bēt aē heere Pastor deser \bar{p} ̄r de somme vā 8 \bar{p} gr̄ over het doen van differente solemnele missen ten eynde vā goedē godt te becomen goet weder voor den hoest ende and diensten voor dese prochie gedaē dese met ac̄qt overbrengende sal ú in úytgeven valideren ac̄t ter vergad̄ desen 25 júny 1698 was ondt f : Baert Greff : J : Caúwer D de Maere P Zaman » alia ordinatio. « de Regeerders der Eerlyckh : van púȳ : Padd : en Aersch ord den ontf : Charl̄ de Graeve de somme van 4 \bar{p} gr̄ over het doen van diff̄ solē missen ten eynde vā goeden godt te becomen goet weder met diak : en súbd̄ ende and diensten by den selvē voor dese prochie gedaen gedurende den tyt dat dē selven heere pastor alhier heeft gewoont dese met ac̄qt inbrengende sal ú in úytgeven valideren ac̄t ter vergaderinḡ desen 25 júny 1698 my toirconden Greff : Baert ». tertia ordinatio. « den ontfangher jan Smet sal betaelen aen Heer ē M̄r Joēs vā Nieúlande Pastor der \bar{P} ̄r vā St Nic : de somme va 8 pond gr̄

huis, en over verscheidene zaken handelende, bekwam ik onder ander van hen, voor de verscheidene votieve missen door ons sedert den tijd van mijn pastoorsambt gedaan, twintig ponden vlaamsch, volgens eene bijzondere verordening met deze woorden gegeven : « schepenen ord hún̄l ontfangher Manderchait te bēt aē heere Pastor deser \bar{p} ̄r de somme vā 8 \bar{p} gr̄ over het doen van differente solemnele missen ten eynde vā goedē godt te bekomen goet weder voor den hoest ende and diensten voor dese prochie gedaē dese met ac̄qt overbrengende sal ú in úytgeven valideren ac̄t ter vergad̄ desen 25 júny 1698 was ondt f : Baert Greff : J : Caúwer D de Maere P Zaman ». Andere verordening « de Regeerders der Eerlyckh. van púȳ : Padd : en Aersch ord den ontf : Charl̄ de Graeve de somme van 4 \bar{p} gr̄ over het doen van diff̄ solē missen ten eynde vā goeden Godt te becomen goet weder met diak : en súbd̄ ende and diensten by den selvē voor dese prochie gedaen gedurende den tyt dat dē selven heere pastor alhier heeft gewoont dese met ac̄qt inbrengende sal ú in úytgeven valideren ac̄t ter vergaderinḡ desen 25 Júny 1698 my toircondeu Greff : Baert ». Derde verordening. « den ontfangher jan Smet sal betaelen aen Heer ē M̄r Joēs vā Nieúlande Pastor der \bar{P} ̄r vā St Nic : de somme vā 8 pond gr̄ ende dat in recogu vā syne extr̄ diensten by hem ende

ende dat in recogū vā syne extr̄ diensten by hem ende syne assistenten gedaen ten dienste vā het gemeynte soo int doen vā missen op de Biddaegen, lofsangen, ende and tot ē met den jaere 1698, dese met aēqt intreckende sal ū in Rek̄ passeren aēt ter ordon den 25 Jūny 1698 tooreond Greffier Z. de Jode ».

confirmat
Illústris-
simús

3. Aúgústi Confirmavit Illmús Gand : in Parochia nra circa medi decimae ad finē coemetry p̄ cler̄ ē Magistratú est introductús, ego plúviali indútús illi ericē oscúlunda porrexí et i principio ecēliae obtúli aspergill̄ quó se aspersit et postea me etc posthaec celebravit et legit súmm sac̄ Músicis i odeo intercentibus post sac̄ archidiaconús explicuít quaedā de c̄firmāone et c̄firmāone absolúta habita e processio pro defínctis p̄ coem : deinde factús est cathecismús. post cathecism redierunt oes ad Pastorāt vna ē dúobús archiscabinis ē toto Magistratú de keure et beverensi post prandi finitis vesperis interfuit Illmús processioni ē face (erat ē prima domin : mensis) adfirerunt ite oes qui mensae interfúerant, post processione Illmús expectans Rheda

syne assistenten gedaen ten dienste vā het gemeynte soo int doen vā missen op de Biddaegen, lofsangen ende and tot ē met den jaere 1698, dese met aēqt intreckende sal ū in Rek̄ passeren aēt ter ordon den 25 Jūny 1698 tooreond Greffier Z. de Jode.

zijne
Hoog-
waardig-
heid dient
het vorm-
sel toe

Den 5^{en} Augustus diende zijne Hoogwaardigheid van Gent het vormsel toe in onze parochie, rond halver tien. Op het einde van het kerkhof werd hij ontvangen door de priesters en het Magistraat. Met den koormantel gekleed heb ik hem het kruis aangeboden, om het hem te laten kussen; en aan den ingang der kerk gaf ik hem den kwispel waarmede hij zijn eigen besproeide en mij daarna. enz. Na dat alles las hij de heilige mis, terwijl de muzikanten op het hoogzaal van tijd tot tijd zangstukken uitvoerden. Na de mis legde de Archidiaken het een en het ander nit van het Vormsel, en het Vormsel geindigd ging de processie voor de overledenen uit dóór het kerkhof. Daarna werd de cathecismus gegeven. Na den cathecismus keerden allen weder naar de pastorij, met twee hoofdschepenen, gansch het Magistraat, de Keure, en het Beversche. Als het middagmaal gedaan was, en de vespers gezongen waren, nam zijne Hoogwaardigheid met een flambow aan de processie deel; waarin ook allen die aan tafel hadden geweest, tegenwoordig waren. Na de processie wachtte zijne Hoogwaardigheid in het kerkhof naar zijn rijtuig,

sua ad coemeteriū omnibus valedictis et paterne demissis abscessit circa hora quinta visitaturus proximo die Parochia de Belcele etc.

sepultura
apud
Recoll
2 Septembris eparens ad comitia Mechliniae agitata est quaestio non
ta in forma comitior, de sepulturis apud patres : et R. A. P. Prae-
positus multa dicens de sepultura uxoris archipraetoris wasiae illam
improbrans illa esse a me tolerata dixi imprimis Archipraetore hoc per
expressam actam ab Illmo Gand : obtinuisse salvis iuribus meis : dixi 2o
illa esse mortua Gandae adeoque nos non habere tam strictum ius. finis tamen
prausisse quoadmodo parochia nostra usque ad P. Recoll : prout transit
alias omnes parochias. 3o addidi ab vno casu legem nullam statui adeoque etc
dicitur est itaque imposter esse obviandum sibi, et casu quo adhuc aliquis
moriatur, qui illuc vellet sepeliri finis esse deferendum primo ad ip-
sum Parochiale etc.

formulare
episcoporum
30 Sept : Gandam iens ab Illmo obtinui veniam absolvendi a casu,
illi in numero decreto de frequentis tabernis, reservato. praeterea multa cum
illo colloquens de iuramento et promissione praestandis circa formulare

en vertrok, na allen gegroet en vaderlijk weggezonden te hebben, om den volgenden dag de prochie van Belcele te bezoeken.

begraaf-
plaatsen
bij de Min-
derbroe-
ders
Den 2^{en} September wyl ik te Mechelen aan de algemeene verga-
dering onzer congregatie deelnam, werd de vraag der begraafplaatsen
bij de paters besproken; in den vorm nochtans niet der algemeene
vergaderingen. De Z. E. Pater Overste zegde veel over het begraven
der vrouw van den Hoofdbailliu van het Land van Waas en keurde
grootelijks af dat ik het toegelaten had. Ik antwoordde ten eersten,
dat de Hoofdbailliu het van zijne Hoogwaardigheid door eene bijzon-
dere oorkonde bekomen had, met voorbehoud van onze rechten; ten
tweeden, dat zij te Gent gestorven was, zoo dat wij zulk geen zeker
recht hadden, en dat het lijk alleenlijk door onze parochie getrokken was
tot aan de Minderbroeders, gelijk het door al de andere parochieën ge-
gaan was; en voegde er ten derden bij dat door een enkel geval
nooit eene wet vastgesteld wordt, en dat bijgevolg enz. Er werd dus
besloten in het vervolg zulke gevallen te beletten; en ook, dat moest
er bij geval iemand sterven, die daar zou willen begraven worden,
het lijk eerst naar de parochiale kerk moet gedragen worden. enz.

formulier
der bis-
schoppen
Den 30^{en} September reisde ik naar Gent, en verkreeg van zijne
Hoogwaardigheid de macht de absolutie te geven over het geval hem
voorbehouden in het decreet nopens het dikwijls bezoeken der her-
bergen. Daarenboven sprak ik veel met hem over den eed en de be-
lofte die gedaan moeten worden over het formulier onlangs met de

nūper edīt ī cēssu episcopor dixit se nolle laqueos injicere suis
c̄fessariis et tant̄ requirere ea quae requirunt additiones confessariō,
se velle ut prudenter procedant c̄fessary, et ō incaute agant, etc.

finis Anni 1698 JvanNieulande

pbr oratory

1699

- Matrimoni
haeretici ja January Matrimonio junxi francisc̄ Ivens filiū Matthaei Pistoris
haeretici, qui filius etsi jam ab annis Catholice viveret et sacramta
frequenteret, ad matrimoni a me no est admissus nisi praevis fecisset
professionē fidei, quā corā testibus fecit praeite etiā patre suo hae-
retico vide librū Matrimonio junctor̄ etc.
- fr Antho-
nius 2. febr. ex commissione R. A. P. Praepositi investivi Anthoniū vā
Gheyte prius inito c̄ patre ejus contractū. destinatus est ut fr laicus
od hori colendum in Domo hac.
- scabell
D^{iae} vā
Zare ī
iplo dedi consensū d^{iae} vā Zare ut ī templo poneret scabellum circa
altare d. virginis sed nota illā hoc petiisse pro parente suo, quē
dicebat ō posse flectere c̄ eparet ad Laudes venerab : sacramti tamquā

toelating der Bisschoppen uitgegeven. Hij zegde dat hij geene strik-
ken wilde leggen voor zijne biechtvaders, dat hij alléénlijk vereischte
hetgeen de bijvoegsels voor de biechtvaders vereischen; dat hij wilde
dat de biechtvaders voorzichtig zouden te werk gaan en niet onbe-
zonnen, enz.

einde van het jaar 1698 JvanNieulande

pr. van het oratorie

1699

- huwelijk
van eenen
ketter Den 1^{en} Januarij zegende ik het huwelijk van Franciskus Ivens,
zoon van Mattheus, bakker en ketter. Alhoewel die zoon reeds sedert
jaren als katholiek leefde en de sacramenten ontving, heb ik hem
maar tot het huwelijk toegelaten, na dat hij eerst zijne geloofsbelij-
ding gedaan had. Hij deed ze vóór getuigen en in de tegenwoordig-
heid ook van zijnen vader, ketter. Ziet den boek der getrouwen, enz.
- br. Anto-
nius Den 2^{en} Februarij, bij machtiging van den Z. E. P. Overste, heb
ik Antonius Van Gheyte gekleed, na eerst eene overeenkomst gesloten
te hebben met zijnen vader. Hij is bestemd om in dit huis als leeke-
broeder den hof te bebouwen.
- knielbank
van Mejuff
van den
Zare in
de kerk Ik heb aan Mejuffrouw van den Zare de toelating gegeven eene
knielbank te plaatsen nabij het altaar van O. L. Vrouw. Doch be-
merkt dat zij het vroeg voor haren vader, die, volgens haar zeggen,

sūpremīs (hoofdma) cōfraternitatis ear, illo itaq mortuō dret tolli, ē ea conditione sit indūltūm.

officialis
Gand in-
forma-
tiones

6 May venit in S. Nicolai D. officialis Gandav : ē Promotore et scriba et apparitore cūriae spiritūalis examinātūri et aūdītūri testimonia pro infami domo illa notissima per Wasiam, pro eijūs emendatione nō tant̄ verba, et peregrināones, sed et nūmmos profūdīmūs. patet et ex adjūctīs testimoniis nos illa ī caūsa no fūisse segnes. paulo post m̄r est ī carcere detrūsa apūd filia Gandavi.

Copia litterarūm Cirenlarūm a me data die ūt infra

Reverendis Adm̄ Dnis D. Confr̄tībūs Pastoribūs aliisq̄ cooperato-
ribūs in vinea Dni.

Jam saepe ingemimūs, monūimūs, et moneri fecimūs quāmdam infamem psonam, imo tertio relapsū tota Wasia pūblicam, et impe-
patrieis nōie insignitam, ita ūt non dūbitem eijūs infamiam ad vos quōquē pvenisse vos inquam inādivisse, ee in Parochia S. Nic :
Wasiae domū quāmdā infamem, quāe passim describ̄ : « het hūys

niet knielen kan als hij in het lof tegenwoordig is als hoofdman van het Broederschap van het H. Sacrament. Na zijne dood bijgevolg zou die bank moeten weggenomen worden, daar zij op die voorwaarde toegestaan werd.

onderzoek
van den
officiael
van Gent

Den 6^{en} Mei kwam te St Nicolaas, de Heer Officiael met den pro-
cureur, den schrijver en den dienaar van het geestelijk gerechtshof,
ten einde de getuigenissen te hooren en te onderzoeken nopens dat
ontuchtig huis in het Land van Waas zeer gekend, voor wiens ver-
betering wij niet alleen woorden en bedevaarten, maar ook geld ver-
kwist hebben. Uit de hier bijgevoegde getuigenissen blijkt dat wij
niet nalatig waren in die zaak. Een weinig later werd de moeder
bij hare dochter te Gent in het gevang opgesloten.

Afschrift van den omzendbrief dien ik zond op den dag hier
onder vermeld.

Aan de Zeer Eerw. Heeren Pastoors, onze medebroeders, en
aan onze andere medewerkers in den wijngaard des Heeren.

Reeds dikwijls hebben wij met droefheid eene zedeloze vrouw ge-
waarschuwd en doen waarschuwen, die met reeds driemaal in hare
zonde weder te vallen in gansch het Land van Waes gekend is en
met den naam van de keizerin aangeduid wordt; zoodat ik geenszins
twijfel of hare schande is u reeds bekend. Gij hebt zeker zeg ik,
reeds vernomen dat er in onze parochie van St Nicolaas (Waas) een

van pierken Mannekens », alias pieter Crüypelant, cuius filia Anna Maria jam tertia illegitima prolem est cuius. haec ē omnino toleranda o sint : quod saepius jam tam litteris, quam p̄ me ore tenis, imo p̄ expressu Curiae spirituali insinuavi, et rogavi, ut ea in re iustitia facerent, et haecenus nihil obtinui, ad vos recorro, quatenus vris subsignativis dignemini mihi opem ferre, ut hisce munitus et magis fundatus accessum habeam ad eos, qui possunt mal hoc grande extirpare, et abscondere quod nos conturbat. su oib et singulis in duo. A. R. D. Conf̄ etc humillimus famulus.

JvanNieulande 8 July 1698

pbr or Pastor ex S. Nicolai Wasiae

1° Infrascriptus attestor saepius, o sine magno cordis dolore me audisse ta a uri eventus patribus, qua aliis externis dom praenominata vulgo pierken Mannekens o solim infame propter ctinua et quasi quodidiana ctra castitate scandala, sed et corruptela multar psonar, tam hujus quam circum jacenti parochiarum. 9 July 1698. signat erat.

slecht huis bestaat, dat men doorgaans noemt : « het huys van pierken Mannekens », of anders Pieter Cruypelant, wiens dochter Anna Maria reeds drij onwettige kinderen had. Daar zulke gevallen geenszins mogen geduld worden, — wat ik reeds meermaals zoowel door brieven, als mondelings door mijn eigen, ja door een bijzonder schrift, aan het Geestelijk Gerechtshof te kennen gaf, met de vraag in die zaak het recht toe te passen, zonder nochtans iets te bekomen, — neem ik mijnen toevlecht tot u, opdat gij mij door uwe handteekens hulp zoudet verleenē; om, met die handteekens voorzien, en zoo meer gesterkt, toegang te verkrijgen tot hen, die dat groot kwaad kunnen uitroeien en hetgeen ons verontstet wegnemen. Ik ben voor allen en voor iedereen in den Heer, Z. E. H. Medebroeder, enz., uw zeer ootmoedige dienaar.

JvanNieulande 8^{en} July 1698

pr. van het Oratorie, pastoor. St Nicolaas (Waas).

1° Ik ondergeteckende betuig, dat ik meermaals, en niet zonder groote droefheid des harten, zoowel van de paters van ons klooster, als van andere personen, gehoord heb, dat het hooger genoemd huis, onder het volk pierken Mannekens, niet alleen zedeloos is om de gedurige en bijna dagelijksche schandalen tegen de zuiverheid, maar ook het bederf is van menigvuldige personen, van deze en van naburige parochieen. Den 9^{en} July 1698. Was oudertekend br. Philippus

fr Philippús vā Elslande ēventús Wasiani in S. Nic : Guard : indig :

2° Infamis Rūmor spargitur in mea Parochia de supernominata psona, q̄re ne mal serpat ad vicinas Parochi : Xoptare it̄ ēveniēns remediū adhiberet̄, q̄d attestor hac 8. Jūly 1698. signat erat. p. v. Reckem pastor in S. Aegidy Wasiae.

3° R^{de} Adm D. Cfr in S. Nic : jūste desiderat súa Rvtia jūstitiā adversus sūprascripta infamē, et ut majori scandalo praevēniat, tam mrae cōntati, quā totius Wasiae merito et c̄sulto procedet, ut omnino tollat̄ tale mal. daba hac 8. Jūly 1698. signat erat P. vā Benthem pastor in kemseke.

4° Quādoquidem plūrima de praedicta exquīsitione aūdiverim dici, et in hac nra Parochia mūlta infamia de his spargent̄r. jūdico expedire ut efficaciter R^{dis} Adm D. Pastor S̄ti Nicolai i eo provideat apūd sūos sūperiores, ne hoc grave mal serpat ad nras parochias dabā hac 8. Jūly 1698 signat erat. J. Goethals Pastor S. Paūli.

5° Infamē Rūmorem a longo t̄pore aūdivimús in hac Parochia de

van Elslande onwaardige Guardiaan van het Wasche klooster tot St Nicolaas.

2° Een schandig gerucht verspreidt zich in mijne parochie nopens den vermelden persoon. Daarom, opdat het kwaad zich niet zou nitbreiden tot de naburige parochieën; wensch ik dat men gepaste middelen zou aanwenden. Wat ik betuig dezen 8^{en} Julij 1698. Handteeken : P. van Reckem, pastoor van St Gilles (Waas).

3° Z. Eerw. Medebroeder van St Nicolaas. Met recht begeert gij rechtvaardigheid tegen de vermelde zedelooze vrouw; en om grootere schandalen te vóorkomen, zoowel voor onze gemeente als voor die van gansch het Land van Waas, zult gij met reden en wijsheid handelen, indien door uwe zorgen, dat kwaad gansch weggenomen wordt. Ik schreef dezen 8^{en} Julij 1698. Handteeken P. van Benthem, pastoor van Kemseke.

4° Daar ik veel van het voornoemde onderzoek hooren spreken heb, en in onze parochie vele schandalige bijzonderheden over die personen verteld worden; denk ik het geraadzaam dat de Eerw. Heer Pastoor van St Nicolaas krachtdadig handele bij zijne oversten in die zaak, opdat dat groot kwaad zich niet niet zou nitbreiden tot in onze parochieën. Ik schreef dit den 8^{en} Julij 1698. Handteeken J. Goethals, pastoor van St Pauwels.

5° Sedert lang hebben wij met schande hooren spreken in deze

Becele de praedicta filia Maria Anna Cruypelant alias de dochter vā Peerken Mannekens op S. Nicolaes, quae 6̄ cōjūgata prole peperit i hac Parochia i anno 1695, ē maximo scandalo et obloquio Parochianor meor, quū rumor hūc usq̄ diraviv, inde ex corde rogams Dominone v. quatenus remedi ēveniens apud Illm̄ D. exquirat, magis propter alias raōnes forte suo tpore depondas. Daba i Becele hac 8 July 1698. signat erat. Ant. Smits Past : i Becele.

6° Adm̄ R. D. Cfr in S. Nie : audita intolerabili diffamatione sūper terfi carnale ralaps supradictae filiae Petri Cruypelant instantissime rogams R. D. v : ut p̄ aūthoritate sūperior dicto malo provideatir. ita exopto i duo hac 8 July 1698. signat erat G. va Dale Pastor i Waesmr.

7° R. Adm̄ Pater ac Pastor i S. Nie : Wasiae audito horribili et intolerabili scandalo dato p̄ supradictā Mariam instantissime Rogams R : v : ut p̄ aūthoritate Sūperior dicto malo provideatir. ita exopto i Dno hac 8 July 1698 signat erat J. Martins Pastor i Thielrode.

parochie van Becele van de hooger genoemde dochter Maria Anna Cruypelant, anders de dochter van Peerken Mannekens te St Nicolaas; die zonder getrouwd te zijn een kind had in die parochie ten jare 1695. Het was een groot schandaal en opspraak voor mijne parochianen, en tot nu toe heeft die opspraak voortgeduurd. Daarom vragen wij uit ter harte aan uw heerschap, bij zijne Hoogwaardigheid een gepast hulpmiddel te verzoeken, meer nog misschien om andere redenen die op hunnen tijd zullen aangeduid worden. Ik schreef tot Becele dezen 8^{en} July 1698. Handteeken Ant. Smits, pastoor tot Becele.

6° Z. E. Heer Medebroeder van St Nicolaas. Bij het vernemen van de onverdraaglijke smaadrede over den derden zinnelijken val van de vermelde dochter van Petrus Cruypelant, vragen wij u zeer dringend, Eerwaarde Heer, door het gezag der overheid in dat kwaad te doen voorzien. Dat wensch ik in den Heer, dezen 8^{en} Julij 1698. Handteeken : G. Van Dale, pastoor van Waesmunster.

7° Z. E. Pater en Pastoor van St Nicolaas (Waas). Daar ik het ongehoord en onverdraaglijk schandaal door de vermelde Maria gegeven vernomen heb; vragen wij u zeer dringend, Eerwaarde, door het gezag der overheid in dat kwaad te doen voorzien. Dat wensch ik in den Heer, dezen 8^{en} July 1698. Handteeken : J. Martins, pastoor van Thielrode.

8° R. D^{no} Cfr in S. Nic : wasiae jam inde ab annis in Parochia de Temsche filia in vris memorata frequentis fornicationis nota ē diffamata, rúmorq̄ novíssimús, quód jam tertio prole fornicarie ē enixa, plúrimis sinistra admod súspectionē injevit, quási ibide múltí fornicarie vivant, natúm̄ ē fieri út si notaria illa ac scandalosíssa fornicáo impúnis feratúr, liberíus et i Parochiis aliis carnaliter peccetur : quámobrē oportúne et importúne instand, út aedificativa correctíone quā prim obvietúr. ita exoptat hac 8. Júlý 1698 fam : ver húm : Aegid Smet Pastor i Temsche.

9° Infrascriptor declaro ab annis me aúdivisse scandalosa de infami Lúpanari in S. Nicolai vulgo, het húys va Pierke Mannekens, inde júdico o söl filias propter pública scandala et meretricia ee corigendas, sed etia parentes : vae eni hoi illi p que scandal venit, imo magis vae parentib qui possunt et tenentur impedire scandala domestica. ita júdicat hac 9 Júlý 1698 fam : vester signat erat L. Loyaerts Pastor i haesdonck.

10° j^a ad Cor. 5 cap : omnino aúditur inter vos fornicatio et talis

8° E. Heer Medebroeder van St Nicolaas (Waas). Reeds sedert jaren is in de parochie van Temsche, de dochter, in uwe brieven vermeld, schandig gekend om haar zedeloos leven; en het laatste gerucht, dat zij voor de derde maal een onwettig kind had, heeft aan velen het slecht vermoeden gegeven, als waren er velen in uwe parochie, die zedeloos leven. Het kan gemakkelijk gebeuren, dat, indien die gekende en hoogst schandige zedeloosheid ongestraft geduld wordt, men ook in de andere parochieën met meer vrijheid tegen de zuiverheid zal zondigen. Om die reden moet men zoowel met gepaste als met ongepaste gelegenheden aandringen, om zoo gauw mogelijk door eene stichtende straf dat kwaad te vóorkomen. Zoo wenscht, dezen 8^{en} Julij 1698, uw waarlijk ootmoedige dienaar Egidius Smet, pastoor van Teusche.

9° Ik ondergeteekende verklaar, dat ik sedert jaren schandige zaken hooren vertellen heb over een slecht huis tot St Nicolaas, in het volk het huis van Pierke Mannekens genoemd. Daarom oordeel ik, dat niet alleen de dochters om hunne openbare schandalen moeten gestraft worden, maar ook de ouders. Wee immers aan den mensch die verergernis geeft, ja zelfs meer wee aan de ouders die de huiselijke verergernis kunnen en moeten beletten. Zoo oordeelt, dezen 9^{en} July 1698, uw dienaar. Hantteeken : L. Loyaerts, pastoor van Haesdonck.

10° 1^e aan de Corinthieërs, 5^{en} kap. Men hoort spreken van eene

fornicatio, ut ja tertio eade meretrix sit fornicata i Wasia ē maximo scandalo. q̄re Rytia v. Debet omni modo instare ut tollatur de medio vestri, quae hoc opus fecit, aut saltem exemplariter puniatur, ne si iter postea redeat ad vomitum, vobis a duo deo impunitur, et vtiā praeterita mala vobis aut aliis superioribus, quorū ē alia mala impedire et punire, no impunitur. ita iudico 9. Julij 1698 signat erat J. de Noyelle Pastor i Vracene.

11° Audio et Didium auidi filiam illam ante mentionatam pessime audire apud personas fide dignas, ita ut sit lapis offensionis et petra scandali in Parochia S. Nicolai et alibi, q̄re optand et allobarandū censeo ut malū illud altiori manu auferatur, et sic abscindantur quae nos perturbant. ita e dat 9 Julij 1698 signat erat P de Mare Pastor i Nieukerke Wasiae.

Hisc Testimoniis ego libellū
supplicem annexi ad Illm tenore ut
sequitur.

zedeloosheid die onder u bestaat, van zulk eene zedeloosheid, dat dezelfde dochter reeds driemaal zedeloosheid bedreef in het Land van Waas, met de grootste verergernis voor allen. Daarom moet gij, Eerwaarde, op alle wijzen aandringen opdat zij, die dat kwaad verrichtte, uit uw midden zou weggenomen worden, of ten minste op eene voorbeeldige wijze gestraft. Moest zij immers later op nieuw tot hare zonde wederkeeren, dan zou God het u ten last leggen; en God gave dat men het verleden kwaad aan u, en aan de andere oversten, die dergelijk kwaad moeten beletten en straffen, niet toeschrijve. Zoo oordeel ik den 9^{en} July 1698. Handteeken J. de Noyelle, pastoor van Vracene.

11° Ik hoor, en reeds lang heb ik vernomen, dat de hooger gemelde jonge dochter, eenen allerslechtsten naam heeft bij geloofswaardige personen; zoodat zij eene oorzaak is van verergernis en schandaal in de parochie van St Nicolaas en elders. Daarom denk ik dat men moet wenschen en bezorgen dat kwaad door hooger hand te doen wegnemen, opdat zoo hetgeen ons verontrust zou afgeschenrd worden. Zoo schreef ik den 9^{en} Julij. Handteeken, P. de Mare, pastoor van Nieukerken (Waas).

Bij die getuigenissen heb ik
het volgende smeekschrift aan zijne Hoogwaardigheid
gevoegd.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino D. Phil : Erardo vā Noot Episc : Gand : etc.

Vae illūd Toties in scriptūris fūminat et maxime pastorib tacentibus et se ut mūrū c̄tra peccata et scandala ō opponentibus, divinā inq̄ia ultione formidans et zelo animar aestuans, ē deus me indignū ut speculatore dederit sūper popūl sū vellē ex aīo officio mēo fūngi ne sanguis oviū mear de manū mea requiratur. in hūnc finē saepiūs jā institi apūd cūriā spirit., eo ab Illma v̄ra grāa missūs, ut infamē quānda dom̄ ī parochia mea salutariter pūniret, et haetenūs par̄ profeci, et ē indies pejūs mal̄ excreseat, imo ipsi haeretici nobis vicini hanc dom̄ notantes inde scandal̄ sūmant sine procrastināone illi incendio obvianē ne totale rūinā faciat. a saeculo ō ē aūdīt filia trina prole illegitima foedata manere impūnitā : illa inq̄uā meretricia fronte iteratis monitionibus meis ō obaūdiens, imo mendaciter mihi imponens se matrimonio jūctā, ī octava c̄poris Christi (me dom̄ ejūs visitante ut jam tridūo natus p̄uer et nondū baptizatus ī ec̄clia siste-

Aan den zeer Doorluchtigen en zeer Eerwaarden Heer Phil. Erardus van der Noot, Bisschop van Gent.

In de vrees voor het « wee » zoo dikwijls in het H. Schrift uitgesproken, vooral tegen de pastoors die zwijgen, en zich niet als een muur tegen de zonden en de schandalen verzetten; in de vrees zeg ik der goddelijke wraak en uit iever voor de zielen; wil ik, daar God mij onwaardigen als wachter over zijn volk aangesteld heeft, mijn ambt uit ganscher hart uitoefenen, opdat het bloed mijner schapen niet van mij zou teruggeëischt worden. Met dat inzicht heb ik reeds dikwijls aangedrougen bij het Geestelijk Gerechtshof, tot hetwelk ik door uwe Hoogwaardigheid gezonden was, om een slecht huis, dat in mijne parochie bestaat, heilzaam te doen straffen. Doch tot nu toe heb ik weinig vooruitgang gedaan, en daar alle dagen het kwaad grooter wordt, daar zelfs de naburige ketters in het bestaan van dat huis verergeruis vinden; moet er zonder uitstel tegen dien brand gewerkt worden, opdat hij geen volkomen ondergang zou veroorzaken. Nooit heeft men gehoord dat eene jonge dochter, wiens eer door drij onwettige kinders beylekt is, ongestraft mag voortleven. Die jonge dochter heeft schaamteloos naar mijne meermaals hernieuwde vermaningen niet willen luisteren; heeft mij al liegend verzekerd dat zij gehuwd was; en op het oktaaf van den feestdag van het H. Sakrament (als ik haar huis bezocht om haar kind dat reeds drie dagen

retúr) se abscondit : et mater múlta mihi imponens mendacē nominavit negavitq̄ filiā peperisse. haec et alia ē populo nota sint, p̄ntat nos hac in re nihil posse efficere : imo quēvis imp̄ne ī poster peccatūr existimat, q̄d ūt fals̄ ēē demonstrē et meo solius iudicio ō innitar hīscē c̄fratē meōr annexis testimoniis recūrro ad Illmā Dom : T : ex corde Rogans, ūt hic t̄poraliter p̄niatūr tā infame peccat̄ ne ī aetern ardeat. itaq̄ etc.

JvanNieulande

pbr or Pastor.

10 Júlý 1698.

Dedicatio S. Nic : 5i May incidit hoc anno dedicatio eccl̄iae mrae et est habita solemn̄ processio, etsi meo consilio aliud fuis̄set decernendū ob misera t̄pora et anonaē charitate : c̄stabat etiā tu triticū plūs quā 20 flor̄ p̄ sac̄ē et horde plūs quā 15 flor̄. offertoriū illius diei erat 7 flor̄ 8 stuf. actio itē fuit exhibita illo die satis calva et inconcinna nūlla approbatione habita, a plūribus improbata et a me ex cathedra censurata infamis actio. et hinc obloquā etc.

geboren was en nog niet gedoopt was naar de kerk te doen brengen) heeft zij zich verdoken. Hare moeder heeft mij, onder vele verwijtingen, eenen leugenaar genoemd, en loochende dat hare dochter had gebaard. Daar dit alles en vele andere omstandigheden het volk bekend zijn, denkt het dat wij in die zaak niets kunnen doen; zelfs meent het dat iedereen in het vervolg ongestraft zal kunnen zondigen. Om die meening valscli te bewijzen, en om niet te stenuen op mijn oordeel alléén; neem ik mijnen toevlucht tot uwe Zeer Doorluchtige Hoogheid met de bijgevoegde getuigenissen van mijne medebroeders; en vraag u uit ter harte hier tijdelijk zulk eene schandige zondares te straffen opdat zij niet eeuwig zon branden.

Jvan Nieulande

pr. van het Oratorie, pastoor.

10 Julij 1698.

Inwijding van S. Nic. Dit jaar viel de inwijding onzer kerk op den 51^{en} Mei, en dien dag werd er eene plechtige processie gehouden, alhoewel men volgens mijn oordeel iets anders had moeten besluiten, om de ongelukkige tijden en de duurte van de granen. De tarwe kostte te dien tijde meer dan 20 guldens den zak; en de gerst meer dan 15 guldens. Het offergeld van dien dag bedroeg 7 guldens en 8 stuivers. Ook werd er dien dag een tooneelstuk opgevoerd, dat nog al vrij en ongeregeld was, zonder eenige toelating verkregen te hebben. Het werd door velen afgekeurd, en door mij van op den predikstoel een schandig tooneelstuk genoemd. Daaruit ontstond opspraak enz.

infans secūda die pentecostes 8 Jūny ē drent i fidelibūs crescere et
illegit : apparere fructūs Spūs S. apparuere zizania libidinis et inventūs est
circa loc de Kettermuyt exposititiūs infans seminādūs quē baptizat a
nobis accepit Magister pauper etc sed ē ex cathedra eodē die annūn-
tiasse hoies i c̄sc̄tia teneri ad deferend talis facti participes itē paren-
tes teneri sles infantes alimentare postero die inventūs est parens et
quāesitūs infans.

actio in- Quia 7. Jūny in festo Pentecost : taxavera actionē hac censura,
famis infaeme actie, passūs sūm obloquā et minātūs est princeps Rethoricae
exhib : D. Zaman prout mihi dixit Decanus Rethoricae D. Baert scriba a me
petere quid hā c̄tra etc et inquisierunt a praestib a aliquūd mali i
illa observassent, nescio profecto q̄modo tā caeci sint ut mala et im-
pura ō observent nisi forte et ipsi etc ubi demonstrat fuit v quādā
Juliana quae p̄mo verbis sollicitata et actionibūs pellecta et nolens
consentire abducta est post cortinas, et illic clamavit audente populo

onwettig Den tweeden dag van Sinxen, 8^{en} Juny, als onder de geloovigen de
kind vruchten van den H. Geest hadden moeten groeien en verschijnen;
verscheen het onkruid der onkuischheid. Op de Kettermuit vond men
een kind dat te vinden gelegd was en half naakt was. Na dat het
door ons gedoopt was, nam de Armeester het bij hem. Maar daar
ik denzelfden dag van op den predikstoel gezegd had dat de menschen
in geweten verplicht waren de medeplichtigen van zulke daad aan te
klagen, en dat de ouders gehouden waren zulke kinderen op te voe-
den; werd den volgenden dag de vader gevonden en het kind wēer-
gehaald.

een schan- Omdat ik den 7^{en} Junij, op den feestdag van Sinxen, het tooneel-
dig too- stuk gebrandmerkt had met de woorden : « infaeme actie », heb ik
neelstuk opspraak moeten lijden, en heeft de hoofdman der Rethorijkkamer de
wordt Heer Zaman bedreigd, gelijk de deken van de Rethorijkkamer, de
vertoond Heer Baert, het mij zegde, mij door den schrijver te vragen wat ik tegen
dat tooneelstuk had, enz. En zij vroegen aan de personen die er aan
tegenwoordig waren, of zij er eenig kwaad in bemerkten hadden. Ik
weet voorwaar niet hoe zij zoo blind zijn van het kwaad en het on-
kuische niet te zien; ofwel zij zelf bij geval enz. In dat tooneelstuk
werd eene zekere Juliana vertoond, die eerst door woorden aangelokt
en door werken aangetrokken, daar zij niet wil toestemmen, achter
de schermen geleid wordt; en daar roept, dat het volk het hoort, als
of haar geweld aangedaan wordt. Dan keert zij weder vóór de scher-

quasi vi passa, et postea ante cortinas rediens deploravit se defloratā vide actus 3 scen : 2.

lūyē voor
de pryse

21 Junij i oct : vener. c̄ vesperi post officiu viderē i t̄plo appa-
rentiā pūlsandi magna campana misi filiu cūstodis ut diceret : « datse
niet en lūyen sonder myn consent » ille ptransiens sedilia scabinor
execūtūrus qd̄ dixerat a greffiaro vel scriba est interpellatus et petiit
quid ego dicerē, illo mea dicta referente et quasi ptranseinte, scriba
homo nullius i magistratū quālitatis, assidente a latere illius primario
scabino, i t̄plo meo commendavit et jūssit pūlsari, ego pūls audiens
et ab altari spectans aliquantū flexi ante altare et dissimulavi zel
quē ante venerabile c̄cipieba. postea se jūssit excūsari p p : de feb :
dicendo se nescisse me prohibuisse pūls etc.

lūyē voor
de pryse

3. Julij iter erat obtent praemiu i Elversele et concessi ut pūlsarent
eo qd̄ D : virg : offerrent venit vesperi post 9. sub pūls ad Orat.
Gr. B. pastore petens dixit fr meo indictū me ivisse cubit et digna-
retur ascendere ad cubicul ille stomachabundus dixit fri : « wat meynt

men en betreurt het verliezen van hare maagdelijkheid. Ziet den
3^{en} akt, 2^e tooneel.

luiden
voor de
prijzen

Den 21^{en} Junij, oktaaf van het H. Sakrament, daar ik 's avonds, na
den dienst, in de kerk toebereidselen zag om met de groote klok te
luiden; zond ik den zoon van den koster om te zeggen : « datse
niet en lūyen sonder myn consent ». Als hij voorbij de zitsels der
schepenen ging, ten einde hetgeen ik gezegd had te volbrengen, werd
hij door den greffier of den schrijver aangesproken, die hem vroeg
wat ik zegde. De knaap deelde mijne woorden mede. Maar als hij
voortging beval in mijne kerk de schrijver, een man van geen gezag
in het Magistraat, aan wiens zijde de eerste schepenen zat, de klok te
luiden. Als ik het luiden hoorde en van op het altaar de zaak be-
schouwd had, knielde ik eenige oogenblikken voor het altaar en be-
dwong de verontwaardiging die ik vóór het hoogwaardige Sakrament
in mij voelde ontstaan. Later deed hij hem verontschuldigen door P.
de Febre, zeggende dat hij niet geweten had dat ik het luiden had
verboden, enz.

luiden
voor de
prijzen

Den 3^{en} Julij had men wēer eenen prijs bekomen te Elversele, en
ik liet toe van te luiden, daar zij voor de H. Maagd ten offer gin-
gen. 's Avonds, na negen uren, kwam Gr. B. naar het Oratorie en
vroeg om den pastoor te spreken. De broeder zegde op mijn bevel,
dat ik naar mijne kamer gegaan was, en verzocht hem naar boven te

dē Pastoor dat hy abt oft prelaet is, dat hy benede comt ». veni et petiit a me « oft ick meer macht hebbe als hy o te cloeke te doe Lúye »; videns ill̄ turbat et apres boir dixi me ad hoc nolle respondere. : postea varia effutiit j^o me c̄tra ill̄ ce c̄cionat 2 sibi relāt a nris me ill̄ odisse et dixisse q̄d nūlla voce vel loc̄ hāt i Magistratū, q̄d oia de illo annote i libro relation mear etc quīs dūbitet haec inter pocūla ab ipsis domesticis dicta. ex ira me ad brachiū arripuit : d videret quōd oia risū excipere et verba ejūs o c̄rre dixit se a Magistratū venire, dixi ut ostenderet commissionē suā et si hoc foret ego ilico ad oia respondere. veneror ē magistrat et c̄ ūrgere ut ostenderet commissione, et o posset dixit ut ostendere mea, se me o agnoseere pastore etc. Noavit Esel et alia c̄tūmeliosa, imo stockslaege fri porta aperiente obtulit vel minatus ē etc.

vis-merckt 14 Aúgisti vocatus a Magistratū et c̄parens i Domo ord rogatus su circa fōr Piscari, quōd noviter exstruendū sine mea licentia erat a

willen gaan. Met gramschap antwoordde hij : « wat meynt dē Pastoor dat hy abt oft prelaet is, dat hy benede comt ». Ik kwam beneden en hij vroeg mij : « oft ick meer macht hebbe als hy o te cloeke te doe Lúye ». Daar ik zag dat hij opgehitst was en bedronken, zegde ik dat ik daarop niet wilde antwoorden. Daarna wierp hij verscheidene andere zaken op : 1° dat ik tegen hem gepredikt had; 2° dat de mijnen hem hadden overgedragen dat ik hem haatte en gezegd had dat hij noch stem noch rang had in het Magistraat; dat ik nopens hem alles opschreef in den boek mijner aantekeningen; enz. Niemand zou het in twijfel trekken indien men zegde dat dit alles tussehen de glazen en door dienstboden gezegd is. In zijne woede greep hij mij bij den arm. Als hij echter zag, dat ik alles al lachende aannam en op zijne woorden geen acht gaf; zegde hij dat hij kwam van wege het Magistraat. Ik vroeg hem zijne machtiging te toonen, omdat ik, indien hij ze had, aanstonds op alles zon antwoorden; daar ik het Magistraat eerbiedig. En daar ik aandrong op het vertoonen zijner machtiging en hij het niet kon doen; zegde hij mij van de mijne te toonen, dat hij mij niet erkende als pastoor, enz. Hij noemde mij « Esel » en wierp mij andere scheldnamen naar het hoofd; zelf aan den broeder die de poort opendeed gaf hij stokslagen, of toch dreigde hem er te geven, enz.

visch- Den 14^{en} Augustus werd ik geroepen door het Magistraat, en ver-
markt scheen in het huis waar het gewoonlijk bijeenkomt. Daar werd mijn

vicinis i quaestionē et litē vocatū : respondi me lites nō velle nec templo evenire lites fovere ver ūt ostenderē me Magistratūs defensore sūbscripsi libello sūpplici regi Praesentand eūm i fine ūt pax ēpone- retūr et lis finiretūr : quoad novū for piscari dixi me o assentiri ūt conficeretūr nisi priūs videā loci sitūm 2° mde possint nūmmi conflari 3° temp̄ o esse gravandūm et ita secessi postea res illa cora concilio flandriae

confratern:
Hall:

4. Sept : nova confraternitate erecta ad divā virg : hallense mane hora 7. celebrat est solemne sacrūm sūb quō habitā e concio, illoq̄ finito processionaliter dedūximūs c̄res ūsq̄ ad sacellūm ter eekē ibiq̄ cantato itinerario i pace demissi sūnt. t̄tus erat hōi c̄flūxūs ūt platea nō nisi hōies c̄tinere videretūr. 7 hūjūs redierunt Hallis et ad praefat̄ sacell̄ consistentes iter a choro sūnt introducti vesp : circa hora 6. et i t̄plo cantat̄ est, te deūm laūd, et postea data Benedictio eū venerabili. i4 hūjūs post cantat̄ solemne sacr̄ imago divae virg. processionaliter est delata ad sacell̄ ter eeken sūb cantū Litaniar̄ etc.

oordeel gevraagd over de Vischmarkt, die men ging herbouwen zonder mijne toelating, en tegen dewelke de geburen opkwamen. Ik antwoordde dat ik geenē twist wilde, en dat het de kerk niet betaamde oneenigheden te begunstigen. Nochtans om te toonen dat ik het Magistraat wilde verdedigen, heb ik mijn handteeken gezet op het smeek-schrift dat aan den koning moest gezonden worden, ten einde de vrede te bevorderen en aan de oneenigheid een einde te stellen. Wat de nieuwe vischmarkt betreft, zegde ik dat ik in zijn opbouwen niet wilde toestemmen, indien ik eerst de ligging der plaats niet kende; 2° indien ik niet wist van waar het noodige geld zou komen; en voegde er ten derde bij dat de kerk niet moest belast worden. Dan keerde ik weder. Later werd die zaak vóór den raad van Vlaanderen....

broeder-
schap van
O. L. Vr.
van Hal

Den 4^{en} September, na het stichten van het nieuw broederschap van O. L. Vrouw van Hal, werd er 's morgens om 7 uren eene plechtige mis gedaan, waaronder gepredikt werd. Als de mis gedaan was hebben wij de leden van het Broederschap processiegewijs tot aan de kapel « ter eeken » geleid, en ze na het zingen van den « itinerarium » in vrede laten vertrekken. De toeloop der menschen was zoo groot, dat de plaats enkel menschen scheen te bevatten. Den 7^{en} dezer maand keerden zij van Hal weder, bleven staan nabij de vermelde kapel, en werden weder 's avonds rond zes uren stoetsgewijs binnengeleid. In de kerk zong men het « Te Deum laudamus » en daarna werd de zegen gegeven met het Hoogwaardig Sakrament. Den 14^{en} dezer maand, na de plechtige mis, werd het beeld der H. Maagd processiegewijs

mors súbitanea vita illegitima 15 Sept : considerans varios in Parochia abúsús et ingemiscens corā deo statui illōr habere exactiore Notitiā : itaq̄ heri baptizata ē illegitima proles súsannae Arduel et Aegid : verbr (F : G : Boer) nōie Aegid : et ditr ipsa corrúpta in f 49. itē hodie obiit hora 2. Noct : M. Boirs qui post diútūrnū morbu et varias monitiones a me et aliis út cogitaret instare morte et se praepararet sine sac̄m̄tis excessit e vita. itē hac ipsa die mane hora oct : inopinato excessit e vita sine sac̄m̄tis Martin : v : Door : volens súrgere et tússi praefocatúr etc.

sitiā M̄ris et filiae i cūr : spir : 18. octob. pronúntiavi sentitiā data in ciuria spirítuali contra Amelb : heyndricx et filiā Auuā Maria Cruypelant, quāe ēdemnatae sūnt p̄ plateas incedere indúsio albo virgis depentibús etc et p̄ decē annos ex Diocaesi Gandensi exúlare debent : vide de illis et domo illa infami 6 May ite archiva etc.

lis pastoris in Thielroode 6. Dec̄bris venit ad me Pastor in Thielrode, út súbsignare cūm aliis Pastoribús in repetitionē litis a se amissae circa decimas carnū, nolui acquiescere dicens illiús jús nō esse adeo fúdatum etc dixit

naar de kapel « Ter eeken » gedragen, onder het zingen der Litanieën, enz.

onvoorziene dood, onwettig leven 15^{en} September. Daar ik verscheidene misbruiken in de parochie bemerkte en ze vóór God betreunde, besloot ik ze met grootere nauwkeurigheid aan te teekenen. Zoo werd gisteren het onwettig kind van Susanna Arduel en Egidius Verbr (F : G : Boer) gedoopt onder den naam van Egidius. Vandaag, om twee uren van den nacht stierf M. Boirs. Na eene langdurige ziekte en vele vermaningen door mij en door anderen gedaan ten einde hem te doen denken dat zijne dood aanstaande was en hem te bewegen zich te bereiden; stierf hij zonder sakramenten. Denzelfden dag om acht uren 's morgens overleed onvoorziens, zonder de h. sakramenten te kunnen ontvangen, Martin. V. Door : Als hij wilde opstaan werd hij door den hoest versmacht, enz.

vonnis der moeder en van de dochter in het geestelijk gerechtshof 18^{en} Oktober sprak ik het vonnis uit, in het geestelijk gerechtshof gegeven, tegen Amelberga Heyndricx en hare dochter Anna Maria Cruypelant. Zij werden veroordeeld dóór de plaatsen der prochie te gaan met een wit bovenkleed, met geeselroeden van hen afhangend, enz. Daarenboven moeten zij tien jaren in ballingschap buiten het bisdom van Gent verblijven. Ziet over die personen en over dat slecht huis op den 6^{en} Mei en ook de archieven, enz.

proces van den pastoor van Thielrode Den 6^{en} December kwam de pastoor van Thielrode bij mij opdat ik met de andere pastoors zou onderteekenen tot het hernemen van het proces dat hij verloren had nopens de tienden van het vleecech.

jam oes signasse me excepto et consentire in gravame 80 librar̄
lland tu ill̄ a me demisi. 16. dec̄bris venerunt Pastor Tham̄is : et
Pastor ex elversele iterum pet̄ituri eandem signaturā, dixi hoc esse
c̄tra c̄s̄ctia meam, quippe qui lites odi ecclesiasticor̄ qui toti deo
drent vacare et Parochiae suae invigilare dixerunt ob multas r̄aones
me ad hoc teneri. In et illos a me vacuos demisi. tande multa ver-
sans etc hanc signaturā dedi 21 dec̄bris infrascriptis subscripsi cum
hic expressis D^{nis} C̄fr̄ib̄ solo vnionis servandae motivo

Ita se habent Gesta Anni 1699

JvanNienlande

pbr oratory

1700.

esús
ovorum 15 Marty venit familiis decani c̄ facilitate a parte Illmi ad come-
dendi ova reclamantibus ut ajebat, oibus pastoribus quod illa facil-
tas concederetur in ita piscis abundantia et circa medietate quod erat
eni feria 2ª post dom : 3. quod et antequā publicao possit fieri erit

Ik wilde er niet in toestemmen, zeggende dat zijn recht niet zoo zeker
was, enz. Hij antwoordde dat reeds allen, ik mitgenomen, ondertee-
kend hadden en dat zij in den last van 80 ponden vlaansch toestem-
den. Ik zond hem nochtans weder. Den 16^{en} December kwamen de
pastoor van Temeche en de pastoor van Elversele om opnieuw het-
zelfde handteeken te vragen. Ik antwoordde dat het tegen mijn gewe-
ten was, daar ik eenen afkeer heb voor processen van geestelijken,
die heel en gansch met God zouden moeten bezig zijn en minne
Parochie bewaken. Zij zegden dan, dat ik om vele redenen gehouden
was van het te doen. Nochtans hen ook zond ik weder met ledige
handen. Eindelijk na lange overweging enz. gaf ik den 21^{en} December
dat handteeken in dezer voege : ik heb met de Heeren, mijne me-
debroeders, die hier vermeld staan onderteevend, alleenlijk om de
eenheid te behouden.

Dat was hetgeen gebeurde in het jaar 1699.

JvanNienlande

pr. van het Oratorie

1700.

het eten
vaneieren Den 15^{en} Maart kwam de knecht van den deken met de toelating
door zijne Hoogwaardigheid gegeven, eieren te eten. Al de pastoors,
zegde hij, kenren die toelating af, omdat zij verleend wordt in znk
eenen overvloed van visch en naar het midden van den vasten. Wij

Dominica laetare. verba búllae Phil : Er : v : Noot dei et ap : S. Gr ep : Gand etc oib̄ has visuris sal i duo c̄ nobis pro parte Magistratú aliorúm̄ súbditor̄ nrae diocaes : expositae fuerunt variae raones, signanter raritas et caritas pisciu, magnaq̄ in súbditis paupertas, nobis propterea súpplicando út hac quád ovor̄ us̄ c̄cederemús : line ē quód hijúsmodi jústis causis, aliisq̄ aiú n̄r moventib̄ matúre c̄sideratis : permittimús út eade quád dúrante exceptis singúlis feriis 4. 6. et sabb. ac tota hebdomada : majori etc dat Gand : 12 Marty 1700. additúr i line : síos súbditos poenit̄tes et auditores efficaciter moneant quatenús a peccatis et noxiis excessibús abstinentes hijús nrae dispensaõnis gratia aliis poenit̄tia et charitatis operib̄ diligenter studeant c̄pensare.

convensio
haeretici I May vocatús súm ad Matthia Ivens alias Geúsen Backer qui paulú infirmús caepit agere de aiúe salute, et admisit oia quae illi proponebam. postera die iter̄ ill̄ revisens pety a vellet abjúrare haeresim, qui dixit qd̄ ita, accersivi itaq̄ R. P. de febúre, et Anth :

hadden immers den tweeden dag na den derden zondag van den vasten, en het zal de Zondag van « Laetare » zijn, eer men de toelating zal kunnen bekend maken. De woorden der bul waren : « Phil. Er. v. Noot, door de genade van God en van den Apostolijken Stoel, Bisschop van Gent, enz. Aan allen die deze zullen zien, groet in den Heer. Daar van wege de Magistraten en andere onderdanen van ons bisdom, verscheidene redenen vóórgesteld werden, namentlijk de zeldzaamheid en de duurte van den visch, en de groote armoede onzer onderdanen; en zij ons daarom gevraagd hebben dezen vasten het gebruik van eieren toe te staan; verleenen wij, na rijpelijk die ernstige redenen en andere beweegredenen voor onzen geest onderzocht te hebben, die toelating voor gansch den vasten, uitgenomen den woensdag, den vrijdag en zaterdag van iedere week en ook gansch de goede week, enz. Gegeven te Gent den 12^{en} Maart 1700 ». Op het einde is er bijgevoegd : « De pastoors worden verzocht hunne onderdanen in den biechtstoel en op den predikstoel krachtig te vermanen dat zij, de zonden en andere schadelijke buitensporigheden vermijndend, het verleenen van deze dispensatie door andere werken van boetvaardigheid en liefde met iever moeten vergoeden.

bekeering
van eenen
ketter Den 4^{en} Mei werd ik geroepen bij Matthias Ivens, anders Geusen Backer, die een weinig ziek geworden op de zaligheid zijner ziel begon te denken, en alles aannam wat ik hem vóórstelde. 's Anderendaags, als ik hem opnieuw bezocht, vroeg ik hem of hij de ketterij

vā Gheyte oratory frē et cora illis tamquā testi^b abjūrata haeresi admisit oīa pūncta catholicae religionis quāe illi proposui v : g : de Eucharistia, de 7. sacramtis, de ecclīa, de diva virg : de purgatorio, de indulgtiis etc 3. May sūa sponte accersivit ad se quāscūm in vita habierat verba discordiae et venia petiit : ite dixit mihi : q̄do vra revtia mihi administrabit extrema ō dt a me petere an credam Chrū praestem in eucharistia quā hoc firmiter credo. praeterea i sign doloris de absentia a tplo et amoris i paūperes jussit singūlis nūmerari p̄ suos Nove florenos id est tres florenos tplo, paūperib vero sex. 4. May illi extrema administravi et cora venerabili fecit fidei professionē prout i pastoralī exprimitur : et ea facta devotissime ecclīae sacra sūcepit : toto tpore morbi fuit valde patiens et d̄ novo scrūpulo cōscīae torqueretur iter me vocari jussit. 5. May petiit a me Dne Pastor estne adhuc aliq̄od mediūm quōd ad salutem meam posset cōducere et ad remissionem peccatorum meorum ? tū illi suggessi indulgtias S : S. Trinitatis i extremis p̄ grale absolutione.

wilde verzaken. Hij antwoordde van ja. Ik deed dus den E. P. de Febure en Ant. Van Gheyten, broeder van het Oratorie, komen; en in huone tegenwoordigheid als getuigen, verzaakte hij de ketterij en nam al de punten aan van den katholieken godsdienst, die ik hem vóórstelde; bijv. : het II. Sakrament des Auters, de 7 sakramenten, de II. Kerk, O. L. Vronw, het vagevuur, de aflaten; enz. Den 5^{en} Mei deed hij uit zijn eigen de personen bij hem komen met wien hij binst zijn leven had getwist, en vroeg hun vergiffenis. Hij zegde mij ook : « Als gij, Eerwaarde, mij de laatste sakramenten zult toedienen, dan moet gij mij niet vragen of ik geloof dat Christus in het II. Sakrament tegenwoordig is; want dat geloof ik vastelijk ». Daarenboven in teeken van droefheid over zijne afwezigheid in de kerk en in teeken van liefde voor de armen beval hij aan de zijnen hun uegen guldens te betalen; te weten drij guldens aan de kerk, en zes aan de armen. Den 4^{en} Mei diende ik hem de laatste sakramenten toe, en vóór het Hoogwaardige deed hij de geloofsbelijdenis gelijk zij in het «Pastorale» uitgedrukt staat. Na ze zeer godvruchtig gedaan te hebben ontving hij de sakramenten der II. Kerk. Binst gansch den tijd zijner ziekte was hij zeer verduldig; en als een nieuwe gewetenstwijfel hem folterde deed hij mij opnieuw roepen. Der 6^{en} Mei vroeg hij mij : « Heer Pastoor, is er nog een middel dat mij tot mijne zaligheid brengen kan en tot de vergiffenis mijner zonden ? » Dan sprak ik hem van

statim se petiit posse inscribi et accepto scapulari osculatus est illud et collo imposuit. 6. May dicebat Due Pastor ick ē hebbe noyt blyer werck gedaē als dat ick met ú gecontracteert hebbe in het Cathol̄ geloof daer ick in wil sterve. 11 May hora 10 vespertina obiit post longū c̄ficiē ē morte verūm s̄per sibi praesens et dei misericordia implorans nisi quod spatio vnius horae extra se fuerit et omni sensū destitūtis.

int lóyen
over doot

5 Augusti oes de Mag' stratū Dom̄ Pastoralē ēvenientes et loen in oedeo concedentes fratri Congr̄ orat. s̄ub pensione ordinaria alior̄ musicor̄ simū tractarunt de ordine pulsandi ī exequiis quod ordinavimus út seq̄r.

1 voor de kerekhoffijkē vier poose te lúyē de 1. te negē úrē de 2. tē thie úrē alst lyek inde kerek comt de 3 alst lyek begravē wort de 4 als de Roúw úytgaet.

2 voor half kereklyke 6. poose de j te halfúr acht de 2. tē Negen úrē de 5^e te half úr thie de 4 alst lyek inde kereke comt de 3. alst begravē wort de 6. als dē Roúw úytgaet.

de aflaten der Allerheiligste Drievuldigheid, die bij het sterven gegeven worden door eene algemeene absolutie. Aanstonds vroeg hij of hij kon ingeschreven worden, en als hij den scapulier ontving kustte hij hem, en plaatste hem rond zijnen hals. Den 6^{en} Mei zegde hij: « Heer Pastoor, ick en hebbe noyt blyer werck gedaē als dat ick met ú gecontracteert hebbe in het Cathol̄ geloof daer ick in wil sterve ». Den 11^{en} Mei, om tien uren 's avond, stierf hij, na eenen langen doodstrijd; zoo nochtans dat hij altijd zijne tegenwoordigheid van geest behielt en de barmhartigheid van God afsmeekte. Enkel gedurende den loop van een uur was hij buiten zich zelve en van alle gevoelen ontbloot.

int lóyen
over doot

Den 5^{en} Augustus kwamen al de heeren van het Magistraat in de Pastorij te samen en verleenden eene plaats op het hoogzaal aan eenen broeder der Congregatie van het Oratorie, met het gewoon jaargeld der andere muzikanten. Terzelvertijd bespraken zij de manier van de klok te luiden binst de lijkdiensten. Wij hebben ze op de volgende wijze vastgesteld.

1 voor de kerekhoffijkē vier poosē te lúyē de 1. tē negē úrē de 2. tē thie úrē alst lyek inde kerek comt de 3 alst lyek begravē wort de 4 als de Roúw úytgaet.

2 voor half kereklyke 6. poosē de j te halfúr acht de 2. tē Negen úrē de 5^e tē half úr thie de 4 alst lyek inde kereke comt de 3. alst begravē wort de 6. als dē Roúw úytgaet.

5 voor kereklykē 7 poosen. de j^e soo de kereke opē lūyt de 2. te half ūr acht de 5. te 9 ūre de 4. tē halfūr thie. de 5 soo het lyck inde kereke comt. 6^e soo het begraeve wort de 7^e als de Roūw ūytgaet.

4 voor koorlykē 8. poose de j^e soo de kereke opengaet de 2. te 7 ūre de 5 te acht ūre. de 4. te negē ūre. de 5 tē half thie. de 6 alst lyck inde kereke comt de 7. alst begraeve wort de 8 als de roūw ūytgaet.

Die wilt va savonts te vore lūyē moet ee pont gr̄ geve ae kereke volgens het reglement etc.

5 Naer Middach iemant begraevē worde moete de bovenstaende poosē gereguleert worde dat dat alleē choorlykē ē kerekl̄ mogē de j^e poose lūyē te 12 ūre half kerekl̄ de j^e poose te j ūre kerekhoflykē de j^e poose ee ūre voor het lof ē soo navenkant de andere poose tot ider lyck syn getal, als voor middach is gespecificeert.

6 Armlykē hebbe 2. poose de j^e soo het lyck inde kereke comt, de 2^e soo het begraeve wort.

Item is alsdan gheresolveert
het Reglement vande Sangers
opden oxael als volgt

5 voor kereklykē 7 poosen. de j^e soo de kereke ope lūyt de 2. te half ūr acht de 5. te 9 ūre de 4. te halfūr thie. de 5 soo het lyck inde kereke comt. 6^e soo het begraevē wort de 7^e als de Roūw ūytgaet.

4 voor koorlykē 8. poose de j^e soo de kereke opengaet de 2 te 7 ūre de 5 te acht ūre. de 4. te negē ūre. de 5 te half thie. de 6 alst lyck inde kereke comt de 7. alst begraeve wort de 8 als de roūw ūytgaet.

Die wilt va savonts te vore lūyē moet ee pont gr̄ gevē ae kereke volgens het reglement etc.

5 Naer Middach iemant begraeve worde moete de bovenstaende poosē gereguleert worde dat alleē choorlykē ē kerekl̄ mogē de j^e poose lūyē tē 12 ūre half kerekl̄ de j^e poose te j ūre kerekhoflykē de j^e poose ee ūre voor het lof ē soo navenkant de andere poosē tot ider lyck syn getal, als voor middach is gespecificeert.

6 Armlykē hebbe 2. poose de j^e soo het lyck inde kereke comt, de 2^e soo het begraeve wort.

Item is alsdan gheresolveert
het Reglement vande Sangers
opden oxael als volgt

nieuw Reglement gemaect den 31 Jan :
1705. de misse tot 3 guld

Sanghmeester p.	0 : 2 : 9		0 : 2 : 6
Organist	0 : 2 : 2		
Brys	0 : 1 : 10		
Phyenbroeck	0 : 1 : 10		
Des houbois	0 : 1 : 18		
Broeder orat	0 : 1 : 10		
Ryckaert	0 : 1 : 10		
1 ^e viole	0 : 1 : 9		
ij ^e viole	0 : 1 : 6		
Basviole	0 : 1 : 5		
Blaeser	0 : 0 : 8		
			0 : 18 : 4

2 misse voor de guld 1 : 18 : 4

Nota : dat by den heer pastor en schepenen is goet gevonden, om het dikwijls veranderen van Cathecisant, dat de jonste van neghen ponden gr die de prochie Jaerlyckx geeft tot het uytdeelen der prysen

nieuw Reglement gemaect den 31 Jan :
1705. de misse tot 3 guld

Zangmeester. p.	0 : 2 : 9		0 : 2 : 6
Organist	0 : 2 : 2		
Brys	0 : 1 : 10		
Phyenbroeck	0 : 1 : 10		
Des houbois.	0 : 1 : 10		
Broeder orat	0 : 1 : 10		
Ryckaert	0 : 1 : 10		
1 ^e viole	0 : 1 : 9		
ij ^e viole	0 : 1 : 6		
Basviole	0 : 1 : 5		
Blaeser	0 : 0 : 8		
			0 : 18 : 4

2 missen voor de guld 1 : 18 : 4

Nota : dat by den heer pastor en schepenen is goet gevonden, om het dikwijls veranderen van Cathecisant, dat de jonste van neghen ponden gr die de prochie Jaerlyckx geeft tot het uytdeelen der prysen

sañde van den ontfanger getelt worden in handen vanden pastor. dñs etc. betael door den ontfanger charles de graeve 9 : 0 : 0.

Mevrouw
de jonghe

51 oct. sepulta e apud Rec. D^{na} de jonghe. familia ista e i contestatione litis c̄tra pres, quoad titul̄ fundatoris qui negatur Dno de jonghe et it̄ illo titulo pt̄ illie sepeliri. ja a multis diebus, me id petente dn̄s de jonghe et ūxor addixerant casu quō mir moreretur illa ad t̄pl̄ Parochiale p̄ cler̄ deducenda, imo pridie sepulturae, et ipse consiliariis annuerat dictis, interea guardianus accedit consilium et tot̄ investit, et me accedens dixit hoc ee c̄tra illor̄ privilegia et nos ee sub diocesi Gandavensi et se gaudae quaerere funera ad dom̄ mortuaria adeoq̄ et hic velle idipsum, post multa a me opposita conclusim̄s ut nos ex domo mortuaria quaeremus et ad t̄pl̄ deducemus et factis commendationibus illi a coemeterio illud ad sua ecclia sepeliend̄ pducerent. postridie Consiliarius applaudens illi medio, iter accessit Guardianus et dixit se mutar̄ corā syndico et c̄siliario, replicavi illos vocari fr̄es minores ab eo quod ubiq̄ se minimos fateantur etc et c̄stiones illor̄ hoc h̄re, quod pastoribus ō possint obsis-

sañde van den ontfanger getelt worden in handen vanden pastor. dñs etc. betael door den ontfanger charles de graeve 9 : 0 : 0.

Mevrouw
de Jonghe

Den 50^{en} October is bij de Minderbroeders begraven Mevrouw de Jonghe. Die familie is in proces met de paters, over den titel van stichter, die den heer de Jonghe ontkend wordt; en mit kracht van dien titel allēen mag zij daar begraven worden. Reeds sedert langen tijd hadden de heer de Jonghe en zijne echtgenoot, op mijne vraag, goed gevonden, dat, kwam hunne moeder te sterven, zij door de priesters naar de parochiale kerk zou gevoerd worden. Zelfs den dag vōor de begrafenis, had de raadsheer in dat besluit toegestemd. Intusschentijd ging de Guardiaan bij den raadsheer, randde alles aan, en zegde als ik bij hen kwam : dat het tegen hunne voorrechten was, dat wij in het bisdom van Gent waren en zij te Gent de lijken naar het sterfhuis gingen halen; zoodat zij hier hetzelfde wilden doen. Na dat ik veel tegen hetgeen hij zegde had opgeworpen, kwamen wij op de volgende wijze overeen : wij zouden het lijk in het sterfhuis gaan halen en naar de parochiale kerk voeren; en, na de gebeden voor de afgestorvene, zouden zij het van het kerkhof tot in hunne kerk dragen, om het daar te begraven. 's Anderendaags kwam de Guardiaan eene nieuwe maal bij den raadsheer, die de overeenkomst volstrekt goedgekeurd had; en zegde, in tegenwoordigheid van den meyer en van

tere sed cedere dant : tūm clamose dixit Gúard propterea non faciam inquit nec cedam : tūnc seorsú ady Consiliari (prius me cessurum dicens salvo tū jure Pastoralí) et dixi me ē illis pribús nolle h̄re lite, sed me illmo locútúr etc no mir̄ P̄re Gúard noluisse cedere et ēe mūtāt quia Archipraetor hora j̄ merid illi adfuerat et instigaverat et s̄bornaverat ne Pastori aliquid concederet. P̄res itaq̄ Recoll : fúnús ē s̄uo Apparatu a domo mortuaria ad s̄m̄ sacell̄ deduxerunt et sepe-lierunt, pulsantibus campanis nostris. postridie ī festo S. S. oim̄ vicariús statione obeims ī t̄plo nro et o invitatus ad mensa nra, venit ad aedes nras dicens « ick com al ordinair, ben ick willecom ? », dixi illi me injúria o velle tā viliter vendicare et adduxi ē ad mensa, et post mensa de illa re colloq̄tes, dixit si dua de jonge ē sepelevissemus illis coeremoniis út fecimus resilivissemus a contractú nro et conati fuissemus nobis oim̄ volentium liberam sepúltaram vendicare. profecto bene haec concordant q̄d pridie mihi dixerat gúard :

den raadsheer, dat hij van gedacht veranderd was. Ik antwoordde : dat zij minderbroeders genoemd werden omdat zij overal bekenden dat zij de minste zijn enz., en dat er in hunnen regel stond dat zij aan de pastoors niet mogen weérstaan, maar hun moeten toegeven. Dan zegde de Guardiaan al roepend : « daarom zal ik het niet doen, noch toegeven ». Daarop ging ik afzonderlijk bij den Raadsheer (eerst had ik gezegd dat ik wilde toegeven op voorwaarde dat het recht van den pastoor behouden werd) en zegde dat ik met die Paters geene oneenigheid wilde hebben, maar zijne Hoogwaardigheid zou spreken, enz. Het verwondert mij niet indien Pater Guardiaan niet wilde toegeven en van gedacht veranderde; want de hoofdbaillin was om een uur van den achtermiddag tot hem gegaan, en had hem opgestoken niets aan den pastoor toe te geven. De paters Minderbroeders dus hebben het lijk met hun gerief van het sterfhuis naar hunne kapel gevoerd en dan begraven, onder het luiden van onze klokken. 's Anderendaags, op den feestdag van Allerheiligen deed Pater Vicaris een sermoen in onze kerk, en daar hij tot het middagmaal niet uitgenoodigd geweest was, kwam hij naar onze woonst en zegde : « ick com al ordinair, ben ick willecom ? » Ik antwoordde dat ik mij over de beleediging, die ik had moeten lijden, op zulke lage wijze niet wilde wreken; en leidde hem aan tafel. Na het middagmaal, terwijl wij over die zaak spraken, zegde hij : « hadden wij mevrouw de Jonghe met die ceremoniën niet begraven gelijk wij het deden, wij zouden van onze overeenkomst afgeweken zijn; en wij hadden dan ge-

« wy hebben slecht geweest dat wy sulcken c̄tract hebben aengegaen », et quod no oia finera possim̄s sepelire ut Gandae.

ita se Habet Annis Dⁿⁱ 1700.

JvanNieulande

pbr or Pastor.

1701.

exequie
regis
caroli

17 Januarij hora 5^a a meridie rogati a parte Patriae inchoavimus vigilijs defunctor̄ pro rege defuncto Carolo 2. seditibus s̄no ordine in plano chori Archipraetore et Archi-scabinis; ego am̄ cum pluviali nigro sedeba in medio chori in faldistorio assistentibus hinc inde eum face duobus acolythis in odeo supra sacristia cantores canebant psalmos in phaberdon ut i Paschate : lectiones canebantur ad pulp̄it in medio chori positum post ultima lectione dicto pr̄ noster et recitata oratione pro rege factae sunt laudes c̄ venerabili singulis Archiscabinis in manu tenentibus face ex feretro p̄ famulos delata, post laudes data aqua benedicta ad sua redierunt. postridie hora 8^a cantata

tracht ons de vrije begraafplaats te verzekeren van allen die het zonden willen ». Waarlijk dat komt wel overeen met hetgeen de guardiaan mij den dag te voren gezegd had : « wy hebben slecht geweest dat wy sulcken c̄tract hebben aengegaen; en dat wij niet al de lijken mogen begraven gelijk te Gent ».

Zoo verging het jaar des Heeren 1700.

Jvan Nieulande

pr. van het Oratorie, pastoor.

1701.

lijkdienst
van den
koning
Karel

Den 17^{en} Januarij om drij uren na den middag begonnen wij, op de vraag van het Land, de vigilieën der overledenen voor den overleden koning Karel II. De Hoofdbaillin en de Hoofdschepenen zaten volgens hunne orde op den koor; ik zat te midden van den koor, gekleed met eenen zwarten koormantel, en bijgestaan liuks en rechts van twee acolieten, die eenen fakkel droegen. Op het hoogzaal boven de sacristie zongen de zangers de psalmen in « phaberdon », gelijk op Paschen. De lessen werden gezongen aan den koorlessenaar, te midden van den koor geplaatst. Na de laatste les, zegden wij den « pater noster » en lazen het gebed voor den koning. Dan werd het lof gedaan met het Hoogwaardige Sakrament, terwijl al de Hoofdschepenen eenen fakkel in de hand hielden, door de dienstknechten van den catafalk genomen. Na het lof gaf ik het gewijd water en

missa ē Diac : et sūbd pro rege proūt ab Illuo p litteras nobis mandatū erat, post illam cantatae sūnt laudes tono ordinario. hora decima cōparentibūs Arcēlūpraetore et Arcēlūscabinis inceptū est sacri solenne, et post evangeliū, dicta a me oratio fūnebris ex altari, sedentibūs in medio chori Diacono et sūbd, medio am assistente, qui itē sedebat ē Cappa nigra. post oratione ad offertoriū Archi collegiū accessit ē Candelūla triū ūnciar ē media : maximū qd afferebatūr sūnt solidūs. post missam accessimūs oes ad feretrū, ibiq̄ solemniter factae commendationes, sūbdiacono cricem tenente : oīa tandē pacta sūnt et conclusa p aquae benedictae aspersionē.

Tali ferme ritū minūs in solempi id est sine phaberdon et oratione lūnebris, etiam exequias pro rege celebravimūs 21 Januāry a meridie hora 5^a dicendo officin defūctor, et post 5. noctūrnos data benedictione, Miserere cantat est et conclusū, ite postridie hora 10. caetera ut ante sūnt psolūta. A pte patriae accepimūs 7. libras fland annimerando q̄tuor te deūm laūd quae variis occasionib̄ cecineramūs :

keerden zij weder naar hunne woonst. 's Anderendaags werd om acht uren eene mis met diaken en subdiaken voor den koning gezongen, gelijk zijne Hoogwaardigheid door eenen brief het ons opgelegd had. Na die mis werden de « Landen » gezongen in den gewonen toon. Om tien uren begon de plechtige mis, waarin de Hoofdbaillin en de Hoofdschepenen tegenwoordig waren; en na het evangelie, sprak ik van het altaar de lijkrede uit. Binst die rede zaten de diaken en de onderdiaken in het midden van den koor, en tusschen hen de assistent die met eenen zwarten koormantel gekleed was. Als de lijkrede gedaan was kwam het Hoofdkollegie ten offer met eene kaars van drij onsen en half; hetgeen men meest offerde waren stuivers. Na de mis gingen wij naar den catafalk en lazen er plechtig de gebeden voor de overledenen; wijl de onderdiaken het krmis hield. Alles eindelijk werd gesloten door het besproeien met het wijwater.

Op bijna de zelfde wijze, minder plechtig nochtans, t. i. z. zonder « phaberdon » en zonder lijkrede, hebben wij ook den 21^{en} Januarij eenen lijkdienst gedaan voor den koning. Om drij uren na den middag hebben wij het officie gelezen van de overledenen, en na de drij nachtgetijden, en het geven van den zegen, werd de Miserere gezongen en de dienst geëindigd. 's Anderendaags werd om 10 uren alles, gelijk hooger, volbracht. Van wegen het Land kregen wij 7 ponden vlaamsch, met er vier « Te Deum landamus » bij te rekenen, die wij in ver-

praetensio erat 8 : 0 post haec specificanda sunt singula in libello supplicii quod ommissum est : nam a parochia accepimus 4 libr. Fland. et 10 sol. et in minus fecimus. itaque pro Te deum ponatur 4 : 0 : 0 pro orat. : limbri : 0 16 : 0 pro assistente e. Cappa 0 : 12 : 0 pro solemnitate e. vigil. : quoad Phaberdon et pluribus personis quia ordinarie sunt in exequiis chori.

9 febr. p^a die quadragesimae accepi litteras a D^{no} Decano quibus pro hac quad. concedit mihi facultate dispensandi in esu carnis pro infirmis ante oes Pastores sine litteris hac potestate usi sunt secundum decretum Ill^{mi} 1678 quod jam videtur revocatum.

5 May quidam miles teutonicus deserens et a fugiens a gallis et captus in kemseke, et hic in domo patriae per biduum detentus et jam Antverpia funibus ligatus deducendus in transitu ad coemiterium elingit et hinc ad ipse quo ductores eum persequentes voluerunt eripere : nos vero hora 5. sicut erat dies ascensionis dⁿⁱ, ipse introcuntes et hoc factum et alteraciones contemplantis azyli libertate vendicavimus : ductores vero

scheidene omstandigheden gezongen hadden. Wij hadden 8 ponden gevraagd. Alles moet dus stipt bepaald worden in het smeekschrift dat vergeten werd; want van de prochie kregen wij 4 ponden vlaamsch en 10 stuivers; en nochtans wij hebben er min voor gedaan. Men moet dus 4 : 0 : 0 stellen voor den « Te Deum », 0 : 16 : 0 voor de lijkrede, 0 : 12 : 0 voor den assistent met koormantel; voor den dienst met vigilieën, den Phaberdon, en meer personen als er gewoonlijk zijn in de koordiensten....

Den 9^{en} Februarij, eersten dag van den vasten outving ik eenen brief van den Heer Deken waarbij hij mij de macht gaf, voor dezen vasten, het eten van vleesch aan de zieken toe te laten. Vroeger maakten al de pastoors zonder brieven van deze macht gebruik, volgens het decreet zijner Hoogwaardigheid van 1678, dat nu herroepen schijnt.

Den 5^{en} Mei, werd een duitsche soldaat, die van de Franschen was weggelopen, te Kemseke gevangen genomen geweest was, en hier in het landhuis gedurende twee dagen in het gevang had gezeten, met koorden gebonden naar Antwerpen geleid. In het voorbijgaan vluchtte hij in het kerkhof en dan in de kerk, waar de bewakers hem vervolgden om hem er uit te halen. Doch als wij om 5 uren, het was de dag van Ons Heer Hemelvaart, de kerk binnenkwamen en het gebeurde alsook den twist daarmede ontstaan zagen, hebben wij de vrijheid van toevluchtsoord verdedigd. Op bevel van den meyer van Kem-

ex ordine Heb : praet : i keurs. coemeterii indequāq̄ minientes usq̄ ad vesper. vigilarunt : i vero audierunt captivum suum elapsū ēē, et dicebatur ab aliq̄būs indūtus veste quaesularia et ē vesperi circa 9 esset administrand vni aegro triduo post defuncto, opinio plurimor erat nos ill̄ tunc illa occasione liberasse, alii aliter loquebantur : et no parva erat turbatio inter pusillos rege galliae hanc in re et fact hoc latius inquisitur, imo vindicta captur aiebant in auctores liberationis huius desertoris etc.

statio
praed
Antv :

6. May venit P. verschuere Tr Abbatis S. Petri Gand et institit plurim apud R. P. Praepos : Pastore Thamis : ut posset concionari i ded : scribit ad me R. P. Praep : et petit hoc fieri posse ob multa obsequia p ill̄ expectanda etc respondi me i c̄lusione jubilaei ex cathedra proclamasse me psonaliter concionatur et acquievit praepositus tunc eo die scripsi Antv : notand quod quide P. Praed praestiterunt nobis obsequia ē necl hic morarentur P. Rec : sed etia singulis vicib̄ honestu dedimus honorariu 2° Tr̄es hospitio excepimus

seke, omringden de bewakers het kerkhof langs alle kanten, en bleven waken tot in den avond. Dan vernamen zij dat hun gevangene ontvlucht was. De eenen zegden dat hij ontsnapt was vermomd in nonnekleederen; en daar rond 9 uren van den avond de laatste Sakramenten moesten gedragen worden aan eenen zieken, drij dagen later gestorven, was het gedacht van het grootste getal, dat wij hem bij die gelegenheid bevrijd hadden. Anderen spraken anders. Ook was de onrust onder de vreesachtige personen niet gering; zij zegden dat de koning van Frankrijk het gebeurde van naderbij zou onderzoeken, zelfs dat hij zich zou wreken op hen die den weggelooopen soldaat hielpen bevrijden, enz.

sermoen
der Pre-
dikheeren
van Ant-
werpen

Den 6^{en} Mei kwam P. Verschueren, broeder van den abt van Sint-Pieters te Gent, en vroeg dringend aan den E. P. Overste, pastoor van Temsche, of hij met de kerkwijding mocht prediken. De E. P. Overste schreef of dit kon zijn, om reden der menigvuldige diensten die wij van hem mochten verwachten enz. Ik antwoordde dat ik bij het sluiten van het jubilé van den predikstoel afgeroepen had dat ik zelf ging prediken. Pater overste nam mijne reden aan, en ik schreef dan in dien zin naar Antwerpen. Men moet hier bemerkten dat de Paters Predikheeren ons zeker diensten bewezen, als de Paters Minderbroeders hier hun verblijf nog niet hadden; maar ook iederen keer gaven wij hun eene deftige vergoeding. 2° Wij verleenen de gastvrijheid

quod nō ē obligationis. 5° a sua parte deficiunt drent ē concionari Dominica ⁊ albis et apud nos excipere cōfessiones a coena Dni n̄sq̄ Domini : ⁊ albis q̄d o faciunt nec etia id mult̄ appeto ob rationes 4° q̄t ad statione ⁊ dedicaone t̄pli concio l̄ri o pt, d ē solemn̄is processio seu onneganck met wagens etc, quia tunc offertori d̄ni prosq̄ter. d̄ am o fit praestat pastor ipse concionetur parti quia scabini ⁊ c̄p̄tū eccl̄iae deleverunt vel cassarunt 3 solidos qui praedicatorib̄s solebant dari, parti quia ē v̄n ex solemniorib̄s festis etc

scabini 17. Juny venit me invisu D. Praeter Ph : et narrans q̄modo n̄iper accepisset a me n̄unti quō int̄maba me ab Ilmo accepisse litteras ad eand Te Deum laud., illeq̄ diceret se hoc retulisse Magistratui addidit simul q̄d vn̄s pro oib̄s responderit, « Den Pastor moet weten wat hy in syn kerk te doen heeft » : et nota antehac male coeperunt d̄ talia mandata Illmi nō revelare nisi in coin ex cathedra. dei providia me gubernet.

24. Juny hora 9 Illm̄s D^{ns} Gand c̄firmavit in Parochiali eccl̄ia et

aan hunne broeders, waartoe wij niet verplicht zijn. 5° Van hunnen kant komen zij aan hunne plicht te kort. Zij zouden immers den Zondag van Beloken Paschen moeten prediken, en bij ons biecht zitten van Witten Donderdag tot Beloken Paschen; en doen het niet. Daarbij om verscheidene redenen begeer ik niet vurig dat zij het doen. 4° Wat het prediken op de kerkwijding betreft, dien dag kan het sermoen niet gedaan worden, omdat er dan eene plechtige processie is of « onneganck met wagens enz. » en het offer voortgezet wordt. Als echter de processie niet uitgaat is het beter dat de pastoor zelf het sermoen doet, deels omdat men in de kerkrekening de 3 schellingen weggelaten heeft, die gewoonlijk aan de predikanten gegeven werden; deels omdat het een der plechtigste feestdagen is, enz.

schepenen Den 17^{en} Junij bracht de Heer Meyer mij een bezoek. Hij vertelde mij dat hij onlangs van mij eene mededeeling gekregen had, waarbij ik hem liet weten dat ik van zijne Hoogwaardigheid het bevel had gekregen den « Te deum » te doen zingen; en dat hij die mededeeling aan het Magistraat had doen kennen. Hij voegde er bij dat een voor allen had geantwoord : « Den Pastor moet weten wat hy in syn kerk te doen heeft ». Ik moet hier bemerken dat zij vroeger het kwalijk genomen hadden, als ik zulke bevelen van zijne Hoogwaardigheid enkel in het sermoen van op den predikstoel deed kennen. Dat de voorzienigheid van God mij leidde !

Den 24^{en} Junij, heeft zijn Hoogwaardigheid van Gent, om 9 uren,

visitatio
Ill^{mi} oia fecit prout scripsi in Antiphonario. ē bis apud nos pranderet multa ab illo pety inter quae seq̄tia, quid de frequentatione tabernae iuventutis dixit se manūtenere decreet 2° iterato mihi cēssit absolvendo tales, quia fecerat casum sibi reservat, ite meis oib̄ dedit il dubitant a sit conventicuū ad quod req̄r̄r̄ ut ex edicto eo conveniunt vel saltē multi simul se ibi inveniant, et sic cēventicuū inchoantes illic perdurent ad horas. quoad scabella E choro eliminanda nihil resolvit ver p̄misit ut D^a de jonge sū poneret sed fieret separao medy altaris ab altariū lateralibus. 4° coemeteriū undiq̄ patens iussit oclidi praecipue ad plaga merid vulgo lanthuis. 5° dedit mihi facultates viginti haereticos absolventi et eccl̄iae reconciliandi. 6° duos citavit vñ adūterū sūsp̄ct̄ et ab qui o tenērat pascha quoru primo dedit paterna Admonitionē. 7° proposūi illi casu de malo matrimonio et invalido Bl dixit sic cē relinq̄uendos et nihil dicendu illis. 8° plūrima de R. P. Recol : de sepultura D^{ae} de Jonge de sacro ante concione etc. P. Recoll dixerunt se facturos quidquid Illmo placeret imo sac̄ illud

Bezoek van zijne Hoogwaardigheid het vormsel in de parochiale kerk toegediend, en alles gedaan gelijk ik het geschreven heb in het Antiphonarium. Daar hij twee maal bij ons het middagmaal nam heb ik hem veel gevraagd; onder anderen het volgende. Wat er gedaan moet worden met het bezoeken der herbergen door de jonkheid? Hij antwoordde dat hij het gegeven decreet behield. 2° Meermaals verleende hij mij de macht aan zulke personen de absolutie te geven, want hij had er een geval van gemaakt aan hem voorbehouden. Hij gaf ook die macht aan de mijnen, als zij twijfelen of er eene vergaderingplaats bestaat; waartoe vereischt is dat de menschen er opzettelijk bijeenkomen, of ten minsten dat er vele zich daar vinden, en met zoo eene vergadering te beginnen, er uren lang blijven. Wat de knielbanken betreft, die uit den koor moeten weggenomen worden, heeft hij niets beslist. Nochtans heeft hij aan Mevrouw de Jonge toegelaten er hare knielbank te plaatsen; maar er moet een afschutsel vervaardigd worden tusschen het middenaltaar en de zijaltaren. 4° Hij gebod het kerkhof dat langs alle kanten open is te sluiten; vooral langs den kant van het zuiden, t. t. z. van het landhuis. 5° Hij gaf mij de macht aan twintig ketters de absolutie te geven en hen met de kerk te verzoenen. 6° Hij deed twee personen bij hem komen, eenen die van echtbreuk verdacht werd en eenen anderen die zijnen Paschen niet had gehouden; en gaf den den eersten eene vaderlijke vermaning. 7° Ik stelde hem het geval

omissúros et sese popúl̄ ad irā eccl̄ia ep̄ulsúros vel saltē hortatúros, q̄d vix credo múlto minús priñ. 9° commisit mihi út monerē saeculare aliq̄s sacerdotē hic ī Parochia scandala dantē. 10. mirari se dixit nos tali campanila quae r̄ipta est popúl̄ ēvocare et hoc ī die festo 11. Decanús Wasiae illi assistens dixit q̄d dām manū tenere j̄ns meúm, út intersim ep̄útñ va het octroy q̄d ja a duobús annis fit cora Archipraetore tamq̄a commissario auditionis ep̄útñs Parochiae S. Nicolai Wasiae. 12. dixit mihi P. A. sollicitare beneficiū extra Oratoriū imo et faeminas pro illo sollicitasse, quā vna nominavit set D. Cú : ñ : G : W : addidit se ò factúr sine meo c̄ssú. 13. múlta dixi de sepúlturis, sed videbatúr Ill^{mo}s non subscriptúrñs libello súpplico hic annexo et a me c̄cepto ò tn praesentato. 14. proposúit mihi q̄modo quāeda L. d. Gl. illi S. Paúli convenisset et múlta illi dixisset de schola sua súb titúlo S. Francisci. pety ab Illmo an esset illiús mens út P. Rec. ī scholis cathecisarent quòd illa filia videtúr praetendere, dixit absolute q̄d nō, sed bene prout c̄ordat̄ habet in

vóór van een slecht en ongeldig huwelijk; hij antwoordde dat men de zaak moest laten gelijk zij was, en niets zeggen aan die personen. 8° Ik zegde hem ook veel over de E. P. Minderbroeders; over de begraafplaats van Mevrouw de Jonghe; over de mis vóór het sermoen, enz. De P. Minderbroeders zegden dat zij alles zouden doen wat aan zijne Hoogwaardigheid behaagde, zelfs die mis achterlaten en het volk dwingen naar onze kerk te gaan of ten minste het aanzetten om het te doen. Ik kan dit echter bijna niet gelooven, en veel minder het eerste. 9° Hij belastte mij eenen wereldlijken priester te verwittigen, die hier in de prochie vergernis veroorzaakte. 10° Hij drukte zijne verwondering uit dat wij het volk bijeenroepen met eene geborsten klok, en dat op eenen feestdag. 11° Wijl de Deken van het Land van Waas bij hem was, zegde hij mij dat ik mijn recht moest handhaven, van tegenwoordig te zijn in de rekening van het oktrooi, die reeds sedert twee jaren geschiedt vóór den Hoofdbailiu, als kommissaris aangesteld tot het hooren der rekening van de prochie van Sint-Nicolaas. 12° Hij zegde mij dat pater A. eene prebende vroeg buiten het Oratorie, en dat zelfs vronwen, waarvan hij er eene noemde, Mevr. Cú. ñ. G : W :, het voor hem verzochten. Hij voegde er bij dat hij het zonder mijne toestemming niet zou doen. 13° Veel sprak ik over de begraafplaatsen; doch zijne Hoogwaardigheid scheen niet geneigd het smeekschrift te onderteekeren, hier bijgevoegd, dat ik opgesteld had, maar hem toch niet toonde. 14° Hij legde mij nit hoe zekere

templo suo hoc praestarent. 15. pety litteras admissionis ad c̄less :
aúdiendas pro P. de febure cúnis ípús p̄ examē ad 5 annos erat
prolongat, misit me ill^ms ad seer, qui petiit seeda pro memoria,
quae data est a pre de febure.

scabellae 27 Júnij me inscio serra dissecta súnť dúo oratoria vel scabella in
dissectae íplo j^m úxorís Archipraetoris 2^m D^{lae} va Zare : dúo quae ite stabant
in choro nempe Archipraetoris et Decani efr SS. Trinitatis integra
mansere : magna desúper e inqúisitió lacta, múltae devotae quae
claves porticae ípli habebant citatae et ad júramí coactae st, múltae
minae et mihi et meis intentatae. paúcis hanc c̄fusiónē Il^{mo} scripsi
et 19. Júly Thamisiis illi ibide c̄firmanti enarravi, qui faet o vide-
batúr improbare imo inhibúit mihi ne sinere restitúi : dixi já vū
restituí ee, nihil reposúit.

de eisdem 15 nov : D^{la} va Zare p̄ dúos hoies me inscio jússit antiqúo loco
poni súnť scabellúm immediate ante súnť sac̄ i die Dnico et post
concione venit illúe captúra locúm, et accensis candelis i altari D.

L. d. Gl. te Sint-Pauwels bij hem gekomen was, en hem lang gespro-
ken had over hare school, aan den H. Franciskus toegewijd. Ik vroeg
aan zijne Hoogwaardigheid of het zijn gedacht was dat de paters
Minderbroeders in de scholen den cathecismus geven, gelijk die jonge
dochter het schijnt te beweren. Hij antwoordde volstrekt van neen,
maar dat zij, gelijk het staat in de overeenkomst, het in hunne kerk
moeten doen. 15° Ik vroeg hem eindelijk brieven van volmacht tot het
hooren der biechten voor P. de Febure, wiens tijd door een exaam
tot 5 jaren verlengd geweest was. Hij zond mij tot den sekretaris,
die om de zaak te onthouden een geschrift vroeg, dat hem door
P. de Febure gegeven werd.

knielban- Den 27^{en} Júnij werden, buiten mijnen weet, twee bidplaatsen of
ken wor- knielbanken, in de kerk afgezaagd; de eerste die der echtgenoot van
den afge- den Hoofdbailliu, de tweede die van Juffrouw van der Zare. Twee an-
zaagd dere, die insgelijks in den koor stonden, te weten van den Hoofd-
bailliu en van den Deken van het broederschap der Allerheiligste Drie-
vuldigheid, bleven onaangeroerd. Er werd over de zaak een groot
onderzoek gedaan; vele godvruchtige personen, die de sleutels van
het portaal der kerk hadden werden geroepen en gedwongen linnen
eed te doen; vele bedreigingen werden gedaan tegen mij en tegen de
mijnen. In weinige woorden schreef ik over die verwarring aan zijne
Hoogwaardigheid, en vertelde hem de zaak den 19^{en} Julij tot Tamsche,
waar hij het vormsel toediende. Hij scheen het gebeurde niet af te

virg. jússi deferri librū ad altare S. Nicolai illic̄ celebrat̄ est sac̄r
mediae ii^{ae} post sac̄r arroganter íplo excessit. a meridie ante into-
natione vesperar jússi scabell̄ deferri ad últim̄ c̄fessionale ante sacell̄
S. Arnoldi : illa am̄ postridie ad med i0 jússit iter p̄ fr. Mertens
reponi. ego eode die Lúnae ad med. 4^{ae} iterato jússi poni úbi priús
illa accedens ad Laudes et videns scabell̄ i parte última eccl̄iae indig-
nanter recessit.

oratoriú
deseñ

Hoc anno dúo ex hac Domo oratorio valedixerunt vnús i Julio
P. Aertsens alter i Sept̄bri P. Bouret et alter illor jam inde libenter
rediret et hic habitaret út patet ex ejús litteris ad me datis 14 Nov :
sed ō facile fiet etc

músiçi

20 Novemb : convocavi músicos oes et ad diligentíus c̄parendúm
hortatús sím et c̄ illo die aliquís illor esset defunctús, et saepe
recúsassent gratis aliqúid pro nobis facere, sic pety quíd in poster
vellent an etiá solvere vel alia via convenire : et verbis últro citroq̄
habitos sic convenimús. j^o nos gratis debemús sepelire morientes et

keuren. en gaf mij zelf het verbod die knielbanken te laten herplaat-
sen. Ik zegde dat er reeds eene weérgeplaatst was; waarop hij niets
antwoordde.

over
hetzelfde

Den 15^{en} November deed Juffrouw van der Zare, door twee man-
nen hare knielbank, buiten mijnen weet, op de oude plaats stellen,
juist vóór de hoognis, op den Zondag; en na het sermoen ging zij
er plaats nemen. De kaarsen waren aangestoken op het altaar van
O. L. Vrouw. Ik gaf het bevel den boek op het altaar van den H.
Nicolaas te dragen; waar dan ook de mis van half er elf gedaan
werd. Na de mis ging zij met trotschheid nit de kerk. Na den mid-
dag, vóór het begin der vespers deed ik de knielbank wegdragen naar
den laatsten biechtstoel, vóór de kapel van den H. Arnoldus. 's An-
derendaags, om half er tien deed zij ze door broeder Mertens weder
plaatsen. Dien zelfden Maandag om half er vier gaf ik opnieuw het
bevel die knielbank te plaatsen waar zij eerst gestaan had. Als Juffrouw
van der Zare naar het lol kwam en hare knielbank in het achterste
deel der kerk zag, keerde zij verontwaardigd weder.

twee ver-
laten het
oratorie

Dit jaar hebben twee bewoners van dit huis het Oratorie verlaten,
een in Julij P. Aertsens, de tweede in September, P. Bouret. Deze
laatste zou reeds gaarne wederkeeren en hier zijn verblijf nemen,
zooals het blijkt, uit de brieven die hij mij schreef den 14^{en} No-
vember, maar het zal niet gemakkelijk gaan, enz.

de muzi-
kanten

Den 20^{en} November riep ik al de muzikanten bijeen, en heb hen
aangewakkerd met meer vlijt te verschijnen. Daar dien dag een der

actū ministrantes músicos : itē illi gratis debent canere si quī ex patribus vel fratib' ipsis moriantur. 2° debemus etiā nos gratis canere duas missas de S. Caecilia : illi itē gratis debent canere Missam D. Virginis 17 Septemb : i solemnitate ejusde Divinis^{ae} Matris : itē in festo S. Philippi Nery.

scabellū 21 nov : accepi Litteras ab Illūo Gand circa amotū scabellū (nam ut illa jactabat se scripsisse ita et ego Illūo scripseram) respondet itaq̄ his verbis. caeterū nūlla facultas aut privilegiū ad restaurandū seū collocandū sedile in presbiterio vro pro illo vrorū expeditū fuit in scribatū meo. et Illūus in initio sui regiminis declaravit nūlla privilegia aut facultates posse suffragari illi homin' nisi scripto obtinerit adeoq̄ etc ē itaq̄ in scriptis nihil habeat D^a va Zare nō est tolerandū scabellū sed choro ejiciendū etc.

nova campana 12. dec : benedixi novae campanae, habita potestate a Decano Wasiae, et eligens in Patrimonos D^{nos} de Magistratū, ei nomē imposui S. Annae. praeparaverā hoc chronicon CaMpana Ista Deo saCra quōd

muzikanten gestorven was, en zij dikwijls geweigerd hadden iets kosteloos voor ons te doen, heb ik hun gevraagd wat zij voor de toekomst wilden doen of ook betalen, of op eene andere wijze overeenkomen. Na van weers kanten lang over de zaak getwist te hebben, kwamen wij zoo overeen. 1° Wij moeten de muzikanten die in werkelijken dienst zijn kosteloos begraven, als zij sterven; zij moeten insgelijks kosteloos zingen als een van onze paters of van onze broeders sterft. 2° Wij moeten ook de twee missen der H. Cecilia kosteloos zingen; zij moeten insgelijks de Mis van O. L. Vr. kosteloos zingen, den 17^{en} September, op de plechtigheid van onze Goddelijke Moeder, en ook op den feestdag van den H. Philippus Nerus.

knielbank Den 21^{en} November ontving ik van zijne Hoogwaardigheid van Gent, eenen brief over de weggenomen knielbank, (want gelijk Juffrouw van der Zare zegde dat zij geschreven had, had ik ook aan zijne Hoogwaardigheid geschreven); waarin hij mij antwoordt met de volgende woorden : « overigens geen enkele toelating of voorrecht van eene bank te herstellen of te plaatsen in uwen koor, werd voor geen enkel uwer onderdanen in mijn sekretariaat verzonden. En zijne Hoogwaardigheid heeft in het begin van zijn bestuur verklaard, dat noch voorrechten, noch volmachten voor iemand geldig waren, indien hij ze niet schriftelijk bekomen had. Daarom, enz. » Bijgevolg daar Juffrouw van der Zare geen schriftelijk bewijs bezit, mag de knielbank niet toegelaten worden, maar moet men ze uit den koor verwijderen, enz.

in o e insculpt ob tporis brevitatē. gravitas illius ascendit ad 1115 pond.

Hoc anno nati et baptiz : 243.

mortui s̄t communicant 77	} 175	finit Annus 1701.
o communicantes vero 98		JvanNieulande pbr oratory.

Annus Dni 1702.

coemete- 4 Aprilis accepi ab Ilmo litteras coemeteriu melius claudendi,
riūm deposueram e illi querelas illud undequaque patere, et respondet
claudend sequi tenore R^{de} D^{ne} Pastor. duas ex nunc instituumus visitationes
psonales in ecclia S. Nicolai et nec in 1^a nec in 2^a illae factae fue-
runt querelae circa via publica p̄ coemeterium : interim cum nunc
deferantur, et dignum sit et raoni esentaneum impedire ne christianor
cp̄ora a brutis aalib̄ calcantur, et statuta synodalia hujusmodi transi-
tum prohibeant hisee mandamus revtiae v̄rae in eo discrete providere,
et nos precib̄ v̄ris commendantes manemus R. v̄rae Humillimus servus

nieuwe Den 12^{en} December heb ik de nieuwe klok gezegeud, na daartoe de
klok macht verkregen te hebben van den deken van het Land van Waas.
Als peters koos ik heeren van het Magistraat en gaf haar den naam
van S. Anna. Ik had het volgende jaarschrift gereed gemaakt « CaMpana
Ista Deo SaCra » « Deze klok God toegewijd », maar omdat de tijd
zoo kort was kon het niet in de klok gebeeldhouwd worden. Zij weegt
1115 pond.

Geboortens en doopsels van dit jaar 243.

dooden boven de eerste kommunie 77	} 175.	Einde van het jaar 1701.
onder de eerste kommunie 98		Jvan Nieulande priester van het Oratorie.

huwelijken 54.

Jaar des Heeren 1702.

het kerk- Den 4^{en} April ontving ik van zijne Hoogwaardigheid eenen brief om
hof moet het kerkhof beter te doen sluiten. Ik had hem immers de klachten
gesloten doen kennen door velen mitgedrukt omdat het langs alle kanten open
worden was. Hij antwoordt mij in de volgende wijze. « Eerw. Heer Pastoor.
Wij hebben onlangs twee persoonlijke bezoeken gedaan aan de kerk
van Sint-Nicolaas, en noch in het eerste, noch in het tweede, werden
er klachten gedaan over den openbaren weg dóór het kerkhof. Daar
zij nu gedaan worden, daar het waardig is en redelijk te beletten
dat de lichamen der kristenen door de beesten vertrappt worden, en
daar de beshuten in de synode genomen dergelijken dóórgang ver-
bieden; bevelen wij u bij dezen daarin bescheiden te voorzien. Wij

signat erat P. E. Episcopus Gandavensis. Ad latius habebatur Gandae
5. April 1702.

capelle
ter Eeken 5. Aprilis cum esset capitulus ecclesiae resolutum fuit « dat de outfanck
va Capelle ter eeke moet separaet gebrocht word e een gesie heb-
bende de voorgaende jaere naer advenant te reguleren o t' synder
tyt te sie hoe veel jaerl inkomt e als dan vande kereke soo veel
afteneme tot het opbouwe vande Capelle ter eeke het weleke om veel
rede mit is etc ».

infans
Archipri 21. July Apud P. Recoll : sepultus e me inscio puer Archiprae-
toris Wasiae puer 14 Mensium quantum am ad jura

costerye 20 July cum essem in Thielrode e aliis pastoribus ad subscriben-
dum compositae liti ejus circa decimas carni auidi a Decano Wasiae
post morte custodis illius officii no tam pacifice ad nos devolvendu
quia o e beneficium sed officium ut laicale ait, adeoq Episcopum ut
Patron in nos actum extra hoc faciunt jo verba extractis et incorpora-
tionis nrae dictam congregat : oratory, ait III : Triest ad praefata

bevelen ons in uwe gebeden en blijven uw zeer ootmoedige dienaar.
P. E. Bisschop van Gent ». Op den kant stond er Gent 5^{en} April 1702.

capelle
ter Eeken Den 5^{en} April, in het vaststellen der kerkrekening, werd er beslo-
ten : « dat de outfanc va Capelle ter eeke moet separaet gebrocht word
e een gesie hebbende de voorgaende jaere naer advenant te reguleren
o t' synder tyt te sie hoe veel jaerl inkomt e als dan vande kereke
soo veel afteneme tot het opbouwe vande Capelle ter eeke het weleke
om veel rede mit is, enz. »

kind van
den hoofd- bailliu van het Land van Waas, een kind van 14 maanden bij de
bailliu paters Minderbroeders begraven. Wat echter de rechten aangaat...

costerye Den 20^{en} Julij, als ik te Thielrode was met de andere pastoors,
om het bijgelegd proces van den pastoor der plaats over de tienden
van het vleesch te ondertekenen; hoorde ik van den deken van het
Land van Waas zeggen, dat na de dood van den koster zijne bediening
ons zoo vreedzaam niet zou toekomen. Het is immers zegde hij geene
prebende, maar een gansch wereldlijk ambt; zoodat de Bisschop, in
zijne hoedanigheid van « Patronus » tegen ons ging handelen. Daar
tegen hebben wij 1° de woorden van onze overeenkomst en van onze
inlijving in het Bisdom. « De Congregatie van het Oratorie, zegt zijne
Hoogwaardigheid Triest, nemen wij aan voor de parochie van Sint-
Nicolaas, door dit decreet. Aan dezelfde congregatie, op zulke wijze

Par : S. Nic : admittim̄s p̄ hoc un̄ decretum, eidem̄ Congregat. sic admissae affectamus unim̄s et in ppetuum incorporamus saepe dictam Parochiale eccl̄ia seu Pastorat̄m S. Nic : , nec o oia et singula beneficia et officia in ea fundata cum eorundem jurib et proven- tibus, et p̄ntiis vniversis ii july 1632. patet ite ex statutis Gand fol 122 et 80 ubi habes jurant quod custodes praestant, et nec moder- nis Joēs Bauwens, qui jam per 44. annos in ea functione fuit, et quā etiā a R. A. P. va Sande primo Oratory pastore accepit, apud Illm Dñ Triest se hoc jurant praestitisse dicit. inquire ite Thamisiis vel Gandavi in Registro titulor et constabat P. de Jonge Oratory Pbr s̄uper custodia S. Nicolai esse ordinatum quid certius itaq̄ quā ea esse Oratory etc Nota āclo 15. expresse T̄ri Matricularia quod idem e quod custodia.

35 p. vā
proch. 22. july Magistratus notarii misit qui insinnavit cassatione annuae pensionis 55. librar fland nolentes de caetero solvero ob transactione inita c̄ p. Notaire et 29 july rescribit mihi R. A. P. praeapos : maneo

aangenomen, verleenen wij en vereenigen voor eeuwig, de meer dan eens vernoemde parochiale kerk of pastoraat van Sint-Nicolaas; alsook al de prebenden en bedieningen die in die kerk gesticht zijn, met al hnnre rechten en gansch hun inkomen. 11^{en} Julij 1632. » Hetzelfde blijkt ook uit de grondwetten van het Bisdom van Gent, bl. 122 en 80, waar gij den eed hebt dien de kosteren alleggen; en de tegenwoordige koster Jan Bauwens, die reeds sedert 44 jaren dat ambt bekleedt, en het verkreeg van den Z. E. P. van Sande, eerste pastoor van het Oratorie, zegt dat hij dien eed bij zijne Hoogwaardigheid Bisschop Triest niet gedaan heeft. Zoekt insgelijks te Temsehe of te Gent in het register der titels, en gij zult zien dat P. de Jonghe, priester van het Oratorie, als koster van Sint-Nicolaas aangesteld werd. Is er dns iets zekerder, dan dat de kosterij aan het Oratorie toekomt? Bemerkt dat er in artikel 15 staat « ambt van bewaarder der naamrollen », wat hetzelfde is als kosterij.

35 p. van
de prochie Den 22^{en} Julij zond het Magistraat eenen notaris om mij de wei- gering te doen kennen, wat het betalen betreft van het pensioen van 55 ponden vlaamsch, die zij in het vervolg niet wilden betalen om de overeenkomst met P. Notaire gesloten. En den 29^{en} Julij schreef mij de Z. E. P. Overste : « Ik blijf van gedacht dat men niets moet doen tegen de prochie van Sint-Nicolaas, in de moeilijkheid der 55 ponden, maar dat men, als de tijd verlopen is, de betaling moet

adhuc in st̄tia nihil ee agendū c̄tra parochia S. Nicol : in difficultate 53 p. sed evoluto ipore petenda solūtionem et execūtoriales impendendas in c̄aa o solūtionis : o obest c̄tractūs p. Notaire quia ille o praestitit qd̄ spopondit faciendo sese fortem pro assn̄ praepositi. fateor qd̄ posset is difficultates pati et S. Nicolaenses lire jus ut ipsūm aggrediantur. ast viderit ipse. st̄tia etia hodie examinavi et inveni clarissimam, ut latiūs ostendi poterit. interim de his plura in m̄itio affatū. ita i litteris.

incen-
diūm
Bever :

22. july eade inq̄ua die circa meridie it e subortūm incendiūm in Beveren ut Ambustae sint sexaginta domūs et familiae 120. quod p ebriosim pistore volentē in ebrietate sua fornacē sua striere causat est Notanda dies Mariae Magdalenaē quae dilexit mult itē 13 Aug : 1695 Brūxellae p bombas destructae i Assumptione D : v : vi Amoris definetae. itē 23 May 1690. pagus Noster S. Nicolai exustus in festo vener : sacri. dies profecto st quib charitate flagrare deberemus et quia o accendimur p incendiū p̄nimur etc.

vragen en gerechtelijke volmacht gebruiken indien zij bij geval niet gedaan wordt. De overeenkomst van P. Notaire is geen hinderpaal, want hij deed niet wat hij beloofde met te verzekeren dat hij de toestemming van den algemeenen oversten zou verkrijgen. Ik beken dat hij moeilijkheden zou kunnen lijden, en dat de inwoners van Sint-Nicolaas het recht hebben hem aan te vallen. Maar daar moet hij in vóorzien. Ik heb de zaak ook vandaag onderzocht en vind ze heel klaar; gelijk het breeder zou kunnen getoond worden. Daarbij wij zullen meer over de zaak handelen als wij elkander zullen spreken ». Zoo stond er in dien brief.

brand te
Beveren

Den 22^{en} Julij, denzelfden dag, ontstond er, rond den middag, zulk een brand te Beveren dat zestig huizen verbrand werden en 120 familieën beproefd. Die brand werd veroorzaakt door eenen dronken bakker, die in zijne dronkenschap zijnen oven wilde gereed maken. Men moet den dag aanteekenen waarop het gebeurde, te weten den feestdag van Maria Magdalena, die vurig bemind heeft. Insgelijks, dat den 13^{en} Augustus, 1695, Brussel door beschieting verwoest werd; op den feestdag der Hemelvaart van O. L. Vr., die uit liefde gestorven is. Eindelijk, dat den 23 Mei 1690, onze prochie van S. Nicolaas verbrand werd, op den feestdag van het Allerheiligste Sakrament. Het zijn voorzeker dagen waarop wij zonden moeten branden van liefde tot God, en omdat die liefde in ons niet ontstoken is, worden wij door brand gestraft.

M. H. : de 14. Augústi valedixit Oratorio P. de febúre cújús exitúm tragoedia
febúre mirabilis est secúta etc redire volenti et de novo habitare in hac
domo ò e c̄cessu.

12 7bris c̄ novo c̄fessario P. Segers Gandavū excúrri ad Illū a quó
inter varia accepi potestatē júngendi tales matrimónio q̄do talis ē
nessitas et interea ad Episcop̄ ò possē excírrere vel scribere q̄do ē
pericūl in mora habeo ite desúper litteras a secretario datas 22. aúg.
1702.

17 Nov : hora 10 mane in die fori ad valvas ípli haec erat affixa
pascilie (?) : « den Heere Pastor van alhier sal believen met syne
met = hem = woonende ondersaeten op te houden van te vervolgen
den Lofweirdighen Heer m. de febúre op pene dat hooger Hant
sich sal bemoeden ». nota oes litteras esse collectas ex impressis
scriptis et fuisse majúscilas v. g. prima littera erat D etc.

sic se habet

Annús 1702.

Annús Dⁿⁱ 1705.

29. Janúary evocatús ad scabinos simúl convenimús ad reformandúm

M. H. : de Den 14^{en} Augustus verliet P. de Febure het Oratorie. Een wonder
febúre tremspel volgde op zijn vertrek, enz. Later wilde hij weérkeeren en
op nieuw dit huis bewonen; maar het werd hem niet toegestaan.

Den 12^{en} September ging ik naar Gent bij zijne Hoogwaardigheid
met den nieuwen biechtvader P. Segers. Ik verkreeg onder anderen van
zijne Hoogwaardigheid de macht zekere huwelijken in te zegenen, als
er eenige noodzakelijkheid is, als ik noch bij den Bisschop kan gaan,
noch hem schrijven en er gevaar is in het wachten. Ik heb ook brieven
over dat punt, door den sekretaris, den 22^{en} Augustus 1702,
gegeven.

Den 16^{en} November, om 10 uren 's morgens, op den dag der
markt, was het volgende op de deuren der kerk vastgemaakt : « den
heere Pastor van alhier sal believen met syne met = hem = woonende
ondersaeten op te houden van te vervolgen den Lofweirdighen Heer
m. de febúre op pene dat hooger Hant sich sal bemoeden ». Bemerkt
dat al de letters nit gedrukte schriften genomen waren, en allen
hoofdletters waren; bijv. de eerste letter was D enz.

zoo verging

het jaar 1702.

Jaar des Heeren 1705.

Den 29^{en} Januarij werd ik bij de schepenen geroepen, en wij kwa-

sangm̄r odeúm et c̄ plonasci locúm tenens Br. imperfecte músicam calleret statuerunt scabini fre Oratory Petr : Anné húic statúto Gr. jod obstrepens et c̄tra oēs de Magrú satis absúrde deblaterans inter alia dixit reformato Br : ī praesti et examinato et invento incapaci « Br : gy syt dúl » insinúans oēs velle ejús interneconē « gy sýt in wolven handen geleverd », oes praestes quási lúpos l̄ms. Br : ite statim et ibi et alibi lacrymans ivit ad Maj. v. Be : quí múlta etiā dixit c̄tra Orat : etc et interea ego ad ostendendū me o nisi bon ordinē quāerere p̄nisi ít oia emolúmenta cederent illi sicút aute.

Nota c̄ fr̄ ner gratis faciat offic̄ Cantoris si cúsú t̄poris filiús vidúae vel ō inveniatur capax vel moriatur Oratorio petend̄ dic̄ offic̄ ī mercedē laboris praestiti, vel etiā eo título quod nemo possit ill̄ ī cantú reprehendere etc.

sangm̄r 9 Júlý úterq̄ Magistratús commisit fr̄i nro Petro docere dúos choroaulos pro pensione ord̄ Parochiae dúar librar̄ fl̄ et etiamsi exigúa sit pensio addixi me hoc misero t̄pore eo acqúiescere pro decore

zang- men te zamen overeen het hoogzaal te hervormen. Daar Br. die den
meester zangmeester vervaagde, maar op eene onvolmaakte wijze muziek kende, stelden de Schepenen eenen broeder van het Oratorie Pieter Anné in zijne plaats. Gr. jod. viel hevig uit tegen die schikking en sprak op eene belachelijke wijze van al de heeren van het Magistraat. Hij zegde onder anderen aan den afgedankten Br. die dan tegenwoordig was, en na onderzoek onbekwaam gevonden geweest was : « Br. gy syt dúl » en als wilden allen zijne dood, « gy syt in wolven handen geleverd ».

Zoo aauzag hij allen die tegenwoordig waren als wolven. Br. ook weende hier en elders; en ging tot Maj. v. Be : die veel ook tegen het Oratorie zegde. Intusschentijd, om te toonen dat ik niets anders zocht dan de goede orde, liet ik toe dat al de winst hem lijk te voren zou gegeven worden.

Bemerking. Daar onze broeder kosteloos het ambt van zanger vervult, moet men, indien in den loop der jaren de zoon der weduwe of onbekwaam bevonden wordt, of sterft, de vermelde bediening voor het Oratorie eischen; als belooning voor het werk dat gedaan werd, of ook om deze redeu, te weten dat niemand hem kan berispen over zijnen zang.

zang- Den 9^{en} Julij, heeft het een en het ander Magistraat aan onzen
meester broeder Pieter den last toevertrouwd van twee zangers te onderrichten, voor het gewoon pensioen der prochie van twee ponden vlaamsch.

Domus dei reliquū adjectur me etc praestes erant D. Petrus Zama. D va Zare. Egid de Maere, stadl̄i Backer, franc. de Cock, Greff. de Jode, et fam. fr Mertens in gradib̄ Domus Paroch : illud firmiter ordinantes.

logement i Sept. venerunt i S. Nicolai vary milit phalanges et scabini hospitia distribuentes vicari Generalem Dⁿⁱ Malo in domo ira voluerunt hospitare (qui ubiq̄ ad quascumq̄ parochias divertens apud Pastores p se hospitatur) sed noluit praefatus Amplissimus Dⁿⁱ : dicens hoc no licere : « want het Oratorie, seyde hy, heeft specie van ee clooster, die niet beleyt oft gelogeert e wordē », et sic evasimus et hospitatus est apud Jud : de vleeshouwer.

vlees eten 7. dec : hae litterae seqtes a rege mittebantur. « de president en raetsl̄ s' conincks vā Castilien etc Lieve e welb... de Arts Biss : va Mech : hebbe ingevolge vā Brievē va syn heyl. geacc^t dispensie e pmissie o alle saterd vlees te etc gedure de Termy vā ee geheel Jaer, gel oock geheel dē vaste door, behaūd de vrydaegē e saterd. in

En alhoewel het pensioen zeer klein is, zegde ik toch dat ik er in toestemde om den slechten tijd, omwille van den luister van het huis Gods; en dat ik het overige zou bijvoegen enz. Waren tegenwoordig : de heer Pieter Zaman, de heer van der Zare, Egidius de Maere, stadhonder Backer, Frans De Cock, Greffier De Jode, en de knaap Fr. Mertens. Op de trappen van het prochiehuis hebben zij alles krachtig bevestigd.

logement Den 1^{en} September kwamen tot Sint-Nicolaas verscheidene benden soldaten; en de schepenen in het uitdeelen der kwartieren, wilden den Heer Malo, algemeenen vicaris, (die altijd, naar welke prochieen hij ook ging, bij de pastoors zijn verblijf nam) in ons huis de gastvrijheid doen verleenen. Maar de gemelde Zeer Eerwaarde Heer wilde het niet doen, omdat, gelijk hij zegde, dat niet toegelaten was : « want het Oratorie, seyde hy, heeft specie van ee clooster, die niet beleyt oft gelogeert e wordē ». Zoo ontsnapten wij aan dien last. Hij nam dan zijn verblijf bij Jud. De Vleeschouwer.

vlees eten Den 7^{en} December werd de volgende brief van wege den koning gezonden : « dē president en raetsl̄ s' conincks va Castilien etc Lieve e welb... de Arts Biss : va Mech : hebbe ingevolge vā Brievē va syn heyl. geacc^t dispensie e pmissie o alle saterd vlees te etc gedure de Termy vā ee geheel Jaer, gel oock geheel de vaste door, behaūd de vrydaegē e saterd. in c̄sideratic vā jegenwoordigē orloge e vbot grael

consideratie vā jegenwoordigē orloge ē v̄bot grael va commercie mette vyandē : soo dient dese ō ūl te adverterē va ingevolge de brieve vā syne M^t vā 29. der voorl̄ maent besorge de noodige dispositie, te eynde datter genoechsame provisie va vlees gedaē wordē voor ūl district ē dat de neiringē vā viscoopers vā geene onnuttige haer ē voorsie sonder dies te blyve i gebreke waermede... Lieve ē welb... blyft gode bevolē... geschreve inde camer vā voorū raede tot Gendt de 5 dec. 1705 gepar^{tt} v. Piet e ondert. M. t'kint » post haru publicatione p duo sabbata multi comederunt carnes Decanus Wasiae scripserat Illmo hoc fieri p Wasia : rescribit illi H^{mus} hoc tenore Gandae 12. x̄b 1705 R. A. Dne Huc usq̄ nulla ē relaxata dispensatio nec a sua sanctitate, nec ab Illmo Duo Archiepiscopo nec ab Illmo Dno uro ordinario aute natalitia Dni, sed remittit sua sanctitas hujusmodi dispensatione arbitrio et c̄sciae ordinarior. adeoq̄ praemūtarae et inordinatae scriptae s̄ litterae circulares in v̄ris expressae. haec jussus s̄ R^{tae} v̄rae rescribere, ut se his pro salute gregis possit c̄formare. d

vā commercie mette vyandē : soo dient dese ō ūl te adverterē vā ingevolge de brieve va syne M^t vā 29. der voorl̄ maent besorge de noodige dispositie, te eynde datter genoechsame provisie va vlees gedaē wordē voor ūl district ē dat de neiringē va viscoopers vā geene onnuttige haer ē voorsie sonder dies te blyve i gebreke waermede... Lieve ē welb... blyft gode bevole... geschreve inde inde camer vā voorn raede tot Gendt de 5 dec. 1705 gepar^{tt} v. Piet ē ondert. M. t'kint ». Na het alkondigen van dien brief, hebben velen vleesch geēten op twee zaterdagen. De Deken van het Land van Waas, schreef dan aan zijne Hoogwaardigheid, dat men dat deed in het Land van Waas. Zijne Hoogwaardigheid antwoordde hem met de volgende woorden. « Gent 12^{en} December 1705. Z. E. Heer. Tot nu toe, werd er vóór Kerstdag geene dispensatie gegeven noch door zijne Heiligheid, noch door zijne Hoogwaardigheid, den Heer Aartsbisschop, noch door zijne Hoogwaardigheid, onzen Heer Bisschop. Maar zijne Heiligheid laat dergelijke dispensatie aan het goeddunken en het geweten der bisschoppen over. Daarom is de omzendbrief, in den uwen afgeschreven, te vroeg en ongeregeld geschreven. Ik moet u dit schrijven, opdat gij er u zoudt kunnen naar schikken voor de zaligheid uwer kudde. Ik blijf... onderteekend, uw nederige dienaar F. Sigers ». Na het ontvaangen van dien brief zoud de deken aan de pastoors eenen omzendbrief van volgenden inhoud : « Z. E. H. Medebroeder, ik ont-

maneo R. v. erat signat Ilum : S. f Sigers. post has Decanus ad Pastores misit circulares Hoc tenore A. R. D. Confr : recepi litteras ab Ilm... patet ex his in hac dioecesi nec disposit quoad esum carni diebus sabb : haec omnino iudicavi intima R. vris ut suisq̄ respective D. Pastor esulat saluti suor etc.

Annus Dⁿⁱ 1704.

accort
vande
35 p.

Cum jam acriter diu multumq̄ litigat et inter Oratoriu et Parochia de 53 libris fland. et haec nō fuisset apparentia concordiae tum ob contractum, quē P. Notaire se debita auctorisatione a superiorib habita, inierat, ē ob dubia verba decreti regis, tandem coepi tentare an salte minus dando non vellent rem eponere : varia et hic intercurrere et nec illud medium profuisset nisi D. 622 imp : sese interposuisset, quē saepius ad hoc rogaveram. inter praeliminaria concordiae proposuera ut a iplo quaedam haberemus, et loco darent annue pro vino 12. lib : fland quas jam aliquot annis solverunt darent nunc 15. lib : fland. dixerunt quide verbis, sed scripta desunt, quod stante jam fixa summa 20 librarū fland loco 53 lib : e iplo circa

ving eenen brief van zijne Hoogwaardigheid... daarnit blijkt dat er in dit bisdom nog niets vastgesteld is over het eten van vleesch op de zaterdagen. Ik was van oordeel dat ik u dat volstrekt moest laten weten, opdat ieder heer pastoor in de zaligheid zijner onderdanen zou kunnen voorzien » enz.

Jaar des Heeren 1704.

accort
vande
35 p.

Na dat het Oratorie en de prochie reeds hevig, lang en veel gestreden hadden over de 53 ponden vlaamsch, en er tot nu toe geen schijn van overeenkomst was, beproefde ik eindelijk, zoowel om de overeenkomst, die P. Notaire zonder de noodige toelating der Oversten gesloten had, als om de twijfelachtige woorden van het decreet van den koning, of zij met minder te geven de zaak niet zouden willen vereffenen. Verscheidene hinderpalen echter deden zich vóór, en ook dat middel ware niet gelukt, indien de heer..., dien ik dikwijls daarvoor aangesproken had, niet tusschegekomen ware. In het voorbereiden der overeenkomst had ik voorgesteld dat wij iets van de kerk zouden hebben, en dat zij in plaats van ons jaarlijks 12 p. vlaamsch voor den wijn te geven, die zij reeds sedert eenige jaren betalen, zij ons nu 15 pond vlaamsch zouden geven. Mondelings stemden zij er in toe; maar een schrift, dat hen verplicht, nu de som van 20 ponden vlaamsch in plaats van 53 vastgesteld is, iets mit het inkomen

vinū aliquid dispouent et interea Grefliariūs in compūtū post concordatū seq̄te ponit pro Apostilla « sonder te trecken in consequētie » etc vexae itaq̄ nūmq̄a cessabūnt.

1705.

In Martio coepit apud Recoll quīdam Antv : Noie Neckens dealbare et expolire Altare P. verstr̄ pro quō illi Dabat 80 lib. fland. desūper debebat v̄str̄ solvere pro illiūs mensa singulis mensibūs 15. flor et deb̄ festis et dnicis ill̄ in mensa sua alere. debebat solvere aūr̄ etc ita ut altare illūd illi facile c̄stiterit tribūs millibūs florenor̄.

In Martio itē coepi ego, collectis ab incolis aliquib̄ pecūniis, erigere novam sedem concionatoria illamq̄ p̄fectam in Templo ereximūs i Januāry 1706.

29. Jūny visitavit Parochiā et c̄firmavit p̄eros Ill^ms Gand. Phil. Erard. va Noot et tribūs apud nos noctibūs p̄noctans rediit ad sua. c̄ illo ipore scabini fecissent novum vexillum vellentq̄ illūd benedici, potestatem hoc faciendi dedit mihi Ill^ms in sine strepitū ait.

der kerk te nemen voor wat den wijn betreft, ontbreekt volkomen. Intusschenlijd stelt de greflier in de rekening, na de overeenkomst het volgende als Apostille : « sonder te trecken in consequētie » enz. De plagerijen zullen dus nooit eindigen.

1705.

In Maart begon zekere Antwerpenaar, met name Neckens, bij de Minderbroeders het altaar van P. Verstr̄ in het wit te stellen en te polijsten, waarvoor hij 80 ponden vlaamsch kreeg. Daarenboven moest Verstr̄ voor zijn eten 15 guldens iedere maand betalen, en op de feest- en zondagen moest hij hem aan zijne tafel ontvangen. Hij moest ook in goud betalen. Zoo zal dat altaar hem gemakkelijk drij duizend guldens kosten.

Ook in de maand Maart begon ik, na eenig geld bij de inwoners verzameld te hebben, eenen nieuwen predikstoel te doen maken, en als hij voltrokken was hebben wij hem in de kerk opgericht den 1^{en} Januarij 1706.

Den 29^{en} Junij bezocht zijne Hoogwaardigheid van Gent, Phil. Erardus van Noot onze prochie, en diende aan de kinderen het vormsel toe. Hij verbleef drij nachten bij ons, en keerde dan naar zijne verblijfplaats weder. Daar rond dien tijd de schepenen een nieuw vaandel hadden doen maken, en het wilden laten zegenen, gaf mij zijne Hoogwaardigheid de macht van het te doen; zonder lawijd nochtans zegde hij.

18. Sept : misit ad me Magistratús p̄ praetore « ee laet wete dat ick het stroyē daek van het hús vā hovenier gestelt op het Pastorye lant sal hebbe af te worpe binne i4 daege oft dat de officier tot mynē coste sal affbrekē ».

29 dec : in festo S. Jois Patroni mei habúi última concionē in antiqúa cathedra et novam extrúximús illi sūpposúi lapidē sepúlchrale Pastoris hújús loci hanc habens inscriptionem : « Hier leet begraeven den Eerw. H^r ende Mr Wilhem helegeer wylent erfachtich Pastoir deser kereke van S. Nicolaes in Waes die sterft den 28 April A^o 1562.

sic se habet Annús 1705.

JvN pastor.

Annús D. 1706. ja Janúary ex nova cathedra pridie erecta declamavit Erúd. D^{nús} Matthias de Caúwer Pastor in Somerghem hújús Parochiae oriúndús pro straena dedit oib̄ haec verba ecclí 4. 25 fili conserva tpus. posieram illi hoc chronicō in cathedra Matthias De CaU'er pasCet. aliúd haC Die gregeM hUnC.

Den 18^{en} September zond mij het Magistraat door den meyer « ee laet watē dat ick het stroyē daek van het hús vā hovenier gestelt op het Pastorye lant sal hebbe af te worpe binne i4 daege oft dat de officier tot mynē costē sal affbreke ».

Den 29^{en} December, op den feestdag van den II. Johannes, mijnen patroon heb ik voor de laatste maal in den ouden predikstoel gepredikt, en hebben wij den nieuwen opgericht. Ik heb er den grafsteen van eenen pastoor dezer plaats onder gelegd. Op dien grafsteen stond het volgende opschrift : « Hier leet begraeven den Eerw. H^r ende Mr Wilhem helegeer wylent erfachtich Pastoir deser kereke van S. Nicolaes in Waes die sterft den 28 April A^o 1562 ».

Zoo verliep het jaar 1705.

JvN. pastoor.

Jaar des Heeren 1706. Den 1^{en} Januarij hield de zeer geleerde Heer Matthias De Cauwer, pastoor van Somerghem en in deze parochie geboren, eene redevoering in den nieuwen predikstoel, den dag daarvoren geplaatst. Als nieuwaarsgeschenk gaf hij aan allen die woorden van den Eecll. 4. 25 : « Mijn zoon bewaart den tijd ». De volgende jaarschriften had ik voor hem op den predikstoel geplaatst : « Matthias de Cauwer zal voeden », en « dezen dag deze kudde ».

colman 5 Apr. sabbato s^{to} obiit proles mascula Advti Colma, et quia iura fabricae secūnd ejus iudiciū nimis excedebant iussit cadaver i St Aegidi deferri illicq̄ me inscio in die Paschae vesperi sepultūm est q̄d postridie rescieus.

Wasia occupata 25 May in quem diem incidebat dies Pentecostes initis e c̄lletūs inter hispanos, gallos, dūcib Bavario et villeroy et hollandos Germanos Anglos dūcibūs Mailboirgh et Audekereke prope Lovani et nri caesi vel saltē in fūga acti deseruere Civitate Lovani : Brūxell : Mechil Lir etc ita ut etiam occupata Ganda Linias Wasianas deseruerunt : et 1^a Juny milites Hollandi dūce Collyns in foro nro reparuerunt circiter trecenti, et spondentes oem benevolentia, imo se it oēs civitates velle subicere legitimo regi Carolo 5° filio Imper : Antverpiam petivere : 2^a Juny eā civitate sliter ut alias sine ulla oppugnacione petitari, et ita fact ē, ut se etia dederet sine ulla oppugnacione, sliter oia fortalitia annexa ut cast̄r, peirle, Magriet etc Brūgae sliter et aldenard sine oppugnacione venerunt.

Colman Den 5^{en} April, Zaterdag der goede week, stierf de zoon van den advokaat Colman, en omdat de rechten van het kerkfabriek volgens zijn oordeel te groot waren, deed hij het lijk naar St Gilles voeren; waar het buiten mijnen weet op Paschen, des avonds begraven werd. Als ik dat 's anderendaags vernam...

Het Land van Waas wordt bezet Den 25^{en} Mei, dag waarop Sinxen viel, begon dicht bij Leuven, de slag tusschen de Spanjaarden, de Franschen, onder het bevel van Bavario en Villeroy, en de Hollanders, de Duitschers, de Engelschen, onder bevel van Mailbourgh en Audekereke. De onzen werden verslagen, of ten minste op de vlucht gedreven; en ontruimden de steden van Leuven, Brussel, Mechelen, Lier enz., zoodat zij, na het bezetten van Gent, ook de Wasche lijnen verlieten. En den 1^{en} Junij verschenen nagenoeg drij honderd Hollandsche soldaten op onze markt, onder het bevel van Collijns. Zij beloofden de grootste welwillendheid; zegden zelfs dat zij enkel de steden aan den wettigen koning Karel III zoon van den keizer wilden onderwerpen; en vertrokken dan naar Antwerpen om den 2^{en} Junij aan die stad te vragen van zich lijk de andere steden zonder eenig beleg over te geven. Zoo geschiedde het; zij gaf zich over zonder eenig beleg. Hetzelfde gebeurde met al de forten die er aan verbonden zijn, lijk het kamp, Peirle, Magriet, enz. Ook Brugge en Oudenarde kwamen zonder beleg in de handen der vijanden.

Annús 1707.

jubilaeum 24. Marty ēvocatús a Magistratú accúsatús fūi a Magistro paúp :
qđ trúnecum jubilaei illo insecio evacuássē et pútabat qđ volúisse ac-
ceptos inde núnmos ad meúm libitū distribúere qđ tamē o inten-
dera, sed ētra sicút i aliis jubilaeis adhuc feceram bona fide proees-
seram evacuáns ne a fúrīb evacuáretúr 2º quía repletús erat trúnecús
3º út in fine jubilaei Magro paúp : traderē : ētra illi hoc credere
nolentes volúere novā serā súperaddere trinco vel a me clavē tollere.
dixi me ee i possessione prout et praedecessor meús fuit ēservandi
clavē illā quíae est Gazophilaei lpli. volúit magr paúp : ab officio
suo defungi, dixi me facile aliu inventúr. verbo finito ēcessú mansi
ego i possessione, et ad finē usq̄ jubilaei trúnē evacuávi et inventae
sunt librae. fland. 60 : 0 : 0.

Recol- 27. Marty accepi litteras ab Ilmo Gand. súper negotio vniús Angli
lectae qui ēversús volebat júngi euidam Parochianae meae et quía út reens
erat baptizatus a quóda Recoll : súpposuit Il^{mús} ill o vere ēversúm

Jaar 1707.

jubilaeum Geroepen den 24^{en} Maart door het Magistraat werd ik door den
armmeester beschuldigd van buiten zijn weten den offerblok van het
jubilaem geleedigd te hebben. Hij dacht dat ik het geld dat ik er
uit genomen had volgens mijn goeddunken wilde uitdeelen, wat echter
mijne bedoeling niet geweest was. Integendeel, gelijk ik het gedaan
had met de andere jubilaems, had ik in goeder trouw gehandeld,
met den offerblok te ledigen opdat de dieven hem niet zouden ledi-
gen; 2º omdat hij vol was; 3º om op het einde van het jubilaem
het geld aan den armmeester te geven. Maar zij geloofden het niet,
en wilden een nieuw slot op den offerblok doen zetten, of mij den
sleutel afnemen. Ik zegde daarop, dat het mijn recht was dien sleutel,
gelijk mijn voorganger, te bewaren, daar hij de sleutel is van den
offerblok der kerk. De armmeester wilde zijn ontslag geven van zijne
bediening. Ik antwoordde dat ik gemakkelijk eenen anderen armmees-
ter zou vinden. In een woord, na het einde van den twist bleef ik
in het bezit van den sleutel, en tot op het einde van het jubilaem
heb ik den offerblok geleedigd. Er werden 60 ponden vlaamsch in
gevonden.

Minder- Deu 27^{en} Maart ontving ik van zijne Hoogwaardigheid eenen brief
broeders nopens de zaak van eenen engelsman, die zich bekeerd had en met
eene vrouw mijner parochie in het huwelijk wilde treden. Daar hij

sed potius oia agere in vilipendiū Religionis ūrae itaq̄ inter alia haec verba scribit bene notanda c̄tra recollectas. deinde ait non noscitur quis sit ille p̄r Alphonsus qui testim : c̄cessit c̄versionis et au habuerit facultatem baptiz̄di quāam Ill^{ms} raro et rarissime c̄cedit ūtpote muneris Pasto^{ris} etc de post scripsi latiūs testimoniu et Ill^{ms} expedit dispensatione 28. Marty 1707.

p. Ghys j^a Aprilis Mechlinia habitaturus et vice-pastorat obiturus hinc discessit R. P. Lid. de Smidt, in ejus locum venit 5. Aprilis R. P. Phil. Ghys et ab Illmo Gand. approbatus est pro biennio incipiendo a 22. Marty 1707.

sepultura
orat : 12. Aprilis in Compūtu pauper d velle amice c̄ Magistratū colloqui quod pridie male i c̄pūtu eccliae ordinassent qd̄ Oratoriū dret solvere libra fland. pro sepultura fr̄is Guīll. defuncti, dixit stadhouid backer qui hic fuit d regulant de sepultur : ab ill^{mo} hieret, qd̄ Pastor et custos eent Pastor e coster vry aiebat d testes adhibere scabinos brugman, vareud etc dixit Grelliaris Gr Jan (volens iudicare stadli

maar onlangs door zekeren Minderbroeder gedoopt was, dacht zijne Hoogwaardigheid dat hij niet rechtzinnig bekeerd was; maar dat hij eerder alles deed tot versmading van onzen godsdienst. Hij schrijft dus onder ander het volgende, dat men wel moet bemerken wat de Minderbroeders betreft. « Daarenboven, zegt hij, men weet niet wie die P. Alphonsus is, die het getuigschrift van bekeering gegeven heeft, en of hij de toelating verkregen heeft van te doopen; toelating die zijne Hoogwaardigheid zelden, zeer zelden verleent, daar het de bediening is van den pastoor ». Later schreef ik een breeder getuigschrift, en zijne Hoogwaardigheid zond de dispensatie den 28^{en} Maart 1707.

p. Ghys Den 1^{en} April vertrok van hier de E. P. Lodewijk De Smidt, om naar Mechelen te gaan wonen en er het ambt van onderpastoor uit te oefenen. In zijne plaats kwam den 5^{en} April de E. P. Phil. Ghijs, die van zijne Hoogwaardigheid goedgekeurd werd voor twee jaren, te beginnen met den 22^{en} Maart 1707.

begraaf-
plaats
van het
Oratorie Den 12^{en} April, bij het vaststellen van de rekening der armen, als ik vriendelijk aan het Magistraat zegde, dat zij daags te voren in de kerkrekening slecht besloten hadden, dat het Oratorie een pond vlaamsch moest betalen voor de begraafplaats van broeder Guilelmus; zegde de Stadhouder Backer, die tegenwoordig was als de voorschriften nopens de begraafplaatsen door zijne Hoogwaardigheid vastgesteld werden, dat de pastoor en de koster vrij waren. Als ik als getuigen de schepenen

backer) « gy syt kints », sic calūniose explodens q̄d afferebat, ī ego dixi illūd regulām ee posī q̄ia tñ ecclia erat in penūria et ī maxima penūria oratori nihil dedit nec petit e et ja ūltro dedi mille florenos etc. praeterea penūria cessante lex dret cessare, ut « het recht vā het Negemanneke » et tñ illa oīa nihil apūd aīos exacerbatos effecere, aliūd itaq̄ue mediūm tentandūm.

matri-
monium

15 dec : franc : Bern : de Clerq Graphacūs in Stek : jūctūs est Isab : va Speyē in sacello Dom : scripsi eodem die Illmo q̄modo solūs ē sola accesserit ad aedes nras ē tñ indixisse ip̄l ēe adeīnd, veritūs itaq̄ majora incommoda nā dicebat p sponsā oēs de sūa parentela jūctos ee in sacellis etc timens itē ne sponsa relicta abiret (erant enī imparis conditionis) et alia incommoda jūxi eos. et interea vix potūi impedire qū Ill^{mus} mitteret apparitore ex cūria etc.

Incipit Annūs Dⁿⁱ

1708.

organum

P^a die Anni Praetor, scriba et Archisch : Zamā mihi apprecatūri

Brugman, Varendonek enz. nam, zegde de Greflier Gr. Jan, tegen den Stadhouder Backer « gy syt kints »; op die wijze hetgeen deze be-
weerde met laster verwerpend. Dan zegde ik dat de vermelde voor-
schriften genomen geweest waren, omdat de kerk dan arm was; dat
in die allergrootste armoede het Oratorie niets gegeven had en dat
men ook niets gevraagd had; dat ik reeds duizend guldens had ge-
geven, enz. Ik voegde er bij dat als die armoede eindigde, ook de
genomen wet moest eindigen; gelijk « het recht vā het Negemanneke ». En nochtans dat alles kon niets teweeg brengen op de verbitterde harten. Een ander middel zal dus moeten beproefd worden.

huwelijk

Den 15^{en} werd in de kapel van ons huis het huwelijk ingezegend van Franc. Bern. De Clerq, schrijver te Stekene, met Isabella Van Speyen. Denzelfden dag schreef ik aan zijne Hoogwaardigheid dat zij alleen naar onze woonst gekomen waren, alhoewel ik gezegd had dat zij naar de kerk moesten gaan. In de vrees dus van grootere zwaarigheden, want hij zegde door zijne verloofde dat al de leden zijner familie in kapellen getrouwd waren, enz.; in de vrees ook dat hij zijne verloofde zou verlaten en weggaan — zij waren immers van ongelijken stand —; in de vrees van nog andere moeilijkheden; heb ik ze door het huwelijk verbonden. En intusschentijd kon ik bijna niet verhoeden dat zijne Hoogwaardigheid eenen beambte zond van het Geestelijk gerechtshof, enz.

felix anni aúspiciū in Domo mea sermones miscēre de organo Praetor noluit ūt c̄ficeretūr et clanculo idipsū aurib scribae insúsúr-
ravit : postridie in Domo civica praeste foreeville mihi dixere, si ego
possim sine gravamine Parochiae ipsis insciis a Particūlarib accipere,
se ō c̄tradictūros : dixi i00 lib : fl : a Joē Romboút quias mihi c̄ces-
sere pro c̄ficienda cathedra ō omnino i hoc ee insúptas, sed me
viridē cappā vel plúvialē ō ep̄tatur̄ asserúi, c̄tra ait Grefliariús,
ep̄ta, et tūc ito plús restabit pro organo conficiendo.

jouff melis 13 Jan : obtúli Magistratii ex parte D^{ne} Melis 4 lib : monetae
cúrrentis pro oleo lampadis argteae ab ipsa olim datae : ite dedit
illa eodē die i00 flor ūt annie distribúeretūr in pane pro paúperib
ad quátiior florenos. qd sic ē acceptat... eodē die addixi me datūr
cassije i00 libras monetae círrr : pro strata lapidea c̄ficienda úsq̄ ad Smeskē
te betacle op twelf Jaer annie 50 gul ē de Prochie moet dito Cassye
10 Jaerē lanck onderhoúde ē te eynde vā 10. Jaerē in staet stelle

Begin van het jaar des Heeren

1708.

orgel Den eersten dag van het jaar, als de Bailliu, de Sekretaris, en de
Hoofdschepen Zaman, mij een gelukkig jaar kwamen wenschen; spraken
zij over het nieuw orgel. De Bailliu wilde niet dat men het zou
vervaardigen; en zegde dat bedektelijk aan den Sekretaris. 's Ande-
rendaags zegden zij mij op het prochiehuis; in de tegenwoordigheid
van Foreeville, dat indien ik zonder last voor de prochie, buiten
hunnen weet, het noodige geld tot het vervaardigen van het orgel
van bijzonderen kon verkrijgen, zij er zich niet zouden tegen ver-
zetten. Ik zegde dat de 100 ponden vlaamsch van Johannes Rombaut,
die zij mij toegestaan hadden om den predikstoel te vervaardigen, in
dat werk niet volkomen verbruikt waren, maar dat ik den groenen
koormantel niet zou rekenen. Waarop de Greflicer zegde, rekest hem
maar, zooveel te meer zal er overblijven voor het maken van het orgel.

juffrouw Den 13^{en} Januarij gaf ik aan het Magistraat, van wege Juffrouw
Melis, 4 ponden courant geld, voor de olie der zilveren lamp die zij
eertijds geschonken had. Zij gaf ook dien zelfden dag 100 guldens
om jaarlijks aan de armen in brood uit te deelen voor vier guldens.
Die gift werd onder die voorwaarde aangenomen... Denzelfden dag
kassij beloofde ik 100 ponden courant geld te geven, voor den steenweg
die tot aan het Smesken moest gelegd worden. Die som is op twaalf
jaren te betalen, jaarlijks 50 guldens. De prochie moet die kassij tien
jaren lang onderhouden, en op het einde van die tien jaren in den

als tē Daegē vā opmaekinge. tē selvē Daegē hebbē de Magistraet my eē laet wetē gesunde om het huys vā Ja Maes met pannē te decke volgens het decreet vā koninck vercregē etc.

Musici	12 Marty 1708. aengegāe met de Músicantē ee accort dat sy Jaerl sülle treckē elf pondē gr vā wegē het broed : va Ald : Dryvuldicheyt het eerste Jaer sal verschynē p ^a Marty 1709 ē soo voorts de partitie daer van is aldus voor het lof alle de woensdage van het Jaer gedúrende	6 : 8 : 1
	voor De Misse, lof, e absolutie Generael i festo solemn :	
	D. Jesú 28 Jan :	1 : 0 : 0
	voor de dry missē en loven de dry daege naer h. Dryv :-	
	Dach	1 : 10 : 0
	voor de Misse van Requiem daeghs naer h : Dryv : Dach	0 : 18 : 4
	voor de Misse e lof op S. Catharina Dach	1 : 0 : 0
	voor de Misse vā Doot-stryt op vasten-avond-Dynsdach	0 : 11 : 8
		11 : 0 : 0

staat stellen van den dag der opmaking. Denzelfden dag heeft het Magistraat mij « een laat weten » gezonden om het huis van Jan Maes met pannen te dekken, volgens het decreet van den koning vercregen, enz.

Muzikan- ten	Den 12 ^{en} Maart 1708 is er eene overeenkomst gesloten met de muzikanten, volgens dewelke zij jaarlijks elf ponden grooten zullen trekken van wege het broederschap der Allerheiligste Drijvuldigheid. Het eerste jaar zal verschijnen den 1 ^{en} Maart 1709 en zoo voorts. De verdeling van die som is de volgende :	
	voor het lof al de woensdagen van het jaar	6 : 0 : 0
	voor de mis, lof, en generale absolutie op den plechtigen feestdag van O. H. Jesus	1 : 0 : 0
	voor de drij missen en loven de drij dagen naar den dag der H. Drijvuldigheid	1 : 10 : 0
	voor de mis van Requiem daags naar den dag der H. Drijvuldigheid	0 : 18 : 4
	voor de mis en het lof op S ^t Catharina's dag	1 : 0 : 0
	voor de mis van den doodstrijd, op den dinsdag van vastenavond	0 : 11 : 8
		11 : 0 : 0

Duae con- Cum 5 Juny incidere simul dominica ja et Dnica S. S. Trinitatis
 frat. ve- et soleat cfrat : S. S. Trinit illo die post summu sac hre proces-
 ner : et sione, noluit cedere cfraternitas venerabilis : dicendo se etia illo die
 Trin : in sione, noluit cedere cfraternitas venerabilis : dicendo se etia illo die
 etesta- post summu sac hre processionē sua menstrua, ut obviare scandalis
 tione cionatus sum mane, quod solet fieri illo die a prandio et proces-
 sione S. S. Trinitatis feci post meridie. imposter obviand et Illmo
 indicand, an o cveniat, etsi cfraternitas vener : de senio glorietur,
 ut habeat Archiefr : S. S. Trinit. i die honoris sui omnimoda liber-
 tate etc dnica proxima quae erat sda dnica et privilegiata e ind :
 plenar : SS. Trinitatis voluit cfraternitas vener : etsi habuisset sua
 supplicat : mane iter cparere post vespas d esset facienda processio
 S. S. Trinit : et accensis candelis Cfrat : S. S. Trinit : et accede
 famulo venerab : ut et suas accenderet inhibui et clanculo dixi :
 « Brys wie heeft u dat belast » et nolenti ad hoc respondere dixi
 « wacht u va dat te doe : ick be meester i myn kereke » : ille sta

Twist tus- Daar op den 5^{en} Junij terzelvertijd de eerste zondag viel der maand
 schen de en de zondag der Allerheiligste Drijvuldigheid, en het broederschap
 twee broe- der Allerheiligste Drijvuldigheid gewoonlijk op dien dag, na de hoog-
 derschap- der Allerheiligste Drijvuldigheid gewoonlijk op dien dag, na de hoog-
 pen van mis, processie hield; wilde het broederschap van het Hoogwaardige
 het Hoog- niet wijken voor het eerste, zeggende : dat zij ook dien dag, na de
 waardige niet wijken voor het eerste, zeggende : dat zij ook dien dag, na de
 van de hoogmis hare maandelijksche processie hield. Om alle schandaal te
 Drijvul- verhoeden, heb ik 's morgens gepredikt, wat dien dag gewoonlijk na
 digheid den middag geschiedt; en hield de processie der Allerheiligste Drij-
 vuldigheid na den middag. In het vervolg moet zulk geval vermeden
 worden; en moet men aan zijne Hoogwaardigheid vragen, of het niet
 zou betamen, alhoewel het broederschap van het Hoogwaardige op
 zijnen ouderdom roemt, dat de Archieconfrerie der Allerheiligste Drij-
 vuldigheid volkomene vrijheid hebbe op zijnen eeredag, enz. Den vol-
 genden zondag, tweeden zondag der maand, waaraan het bekomen
 van eenen vollen allaat vastgehecht was; wilde het broederschap van
 het Hoogwaardige, alhoewel het zijne processie 's morgens gehouden
 had, op nieuw na de vespers verschijnen, als de processie der Aller-
 heiligste Drijvuldigheid moest gebeuren. Als de kaarsen van het broe-
 derschap der Allerh. Drijvuldigheid reeds ontstoken waren, kwam de
 knaap van het broederschap van het Hoogwaardige, om ook de zijne
 te ontsteken. Doch ik zegde hem in stilte : « Brys wie heeft u dat
 belast? » En daar hij niet wilde antwoorden, zegde ik hem : « wacht
 u va dat te doe; ick be meester i myn kereke ». Aanstonds ging hij

abiit ad suos et retulit illi vagantes circa processione S. S. Trinitatis
p̄ coemet : postridie c̄venerint et oēs trib̄ exceptis s̄ubscripsere ut
mihī a c̄cilio flandriae mitterent citaoue : i5 jūny feria 4 ego id
inaudiens ab Adv : va Speye a meridie nec venerabile circūgestavi
nec c̄theda processionaliter incesi ut soleo tamquā caput et prae-
positus istius Cfrat : vener : praeterea per famul̄ accersivi ad sacris-
tia Decan et Manne vā Raede Joos vleesh : et Nic : qui oēs me
c̄tenuendo ivere suas vias. nota pro responso Ill^m dre ee arbit̄
tamquā instit : Cfrat : nota 2 : ee insolit̄ ut duae processiones fierent
in die de eodē s̄ubjecto. nota. 5. o hri in regulis p̄ octava imo ne
quidē in octava process : ee facienda nota. 4. tamquā ep̄us accephal̄
suo capiti rebellant. 5° credunt relationi famuli sui. 6° etsi ego inhi-
buisse poterant inter accedere quia adstabant ego ō repulisse etc 7°
quā firmā et rata possunt trahere resolutione sine capite suo q̄d ego
s tamquā praepositus.

weg en vertelde het gebeurde aan de zijnen. Deze zwerfden om de
processie der Allerh. Drijvuldigheid en kwamen 's anderendaags te
samen. In die vergadering hebben allen, buiten drij, hun handteeken gege-
ven ten einde mij eene dagvaarding door den raad van Vlaanderen te doen
zenden. Den 15^{en} Junij, eenen woensdag, als ik het vernam van den
advokaat Van Speyen, heb ik het Hoogwaardige niet rondgedragen
en ben ik niet processiegewijs nitgegaan, gelijk ik het gewoonlijk
doe als hoofd en proost van het broederschap van het Hoogwaardige.
Daarenboven door den knaap deed ik den Deken en de Mamen van
den raad Joos Vleesch. en Nic., naar de sacristie komen. Doch allen
misprezen mijne uitnoodiging en gingen hunnen weg. Voor hetgeen
het antwoord betreft, is er eerst te bemerken : dat zijne Hoogwaar-
digheid scheidsrechter moet zijn, daar hij het broederschap instelde;
2° dat het ongehoord is twee processieën te houden op denzelfden
dag en voor hetzelfde onderwerp; 3°, dat er in de standregels niet
staat dat men processie moet houden gedurende de octave, zelfs niet
op den dag der octave; 4° dat zij, als een lichaam zonder hoofd
tegen hun hoofd opstaan; 5° dat zij aan het verhaal van hunnen knaap
geloof hechten; 6° dat zij niettegenstaande ik hunne processie ver-
boden had, zij hadden kunnen naderkomen, daar zij tegenwoordig
waren, en dat ik ze voorzeker niet zoo terug gestooten hebben, enz.
7° Hoe kunnen zij een deugdelijk en vast besluit nemen zonder hun
hoofd, dat ik ben als proost?

lis instrú- J octava vener 14 júny venit Decanus post súpl : fúriens ad
 enda de sacerist : ēq̄ierens de injúria etc « dat de Priester » ait « niet te
 casú enarrato. gaúw e hadde wech geweest vā aútaer eer ick er by was, ick hadde
 de deke vā h. Dryv : ee súflet gegevē e syn flambeeúw tegē d'aerd
 gesmetē. al sóút my hond. pat : cost ick salt úytvoere. ick e hebbe
 de Pastor niet vā Doe ick hebbe de geirt vā het Oratorie : ick salt
 vrekē daer ick eā ». 8. si jús habúissent ad súplie : adfúissent,
 sed d inhibere famúlo candelas accendere ille eúeur : ad capita et
 fúit capút hooftmā v : b : in schútt : hof besich met schiete ita
 dixit mihi Praector Decanus erat ē súis etc.

Dúm Anno 1705 eodē die s̄it dnica infra octav : ēporis Ćhri 10 júny
 ide casús accideret cessit Ćfr : S. S. Trinitatis in process : Matúrina
 et iverúnt inter braxatores et Ćfrat : vener : medy, et a Meridie
 petiit fam : Ćfr : S. S. Trinit. a famúlo vener. « bryg hoe salt gaē
 naer middach » resp : « wy e hebbender niet te seggē tis ūl toer »
 et oia pacífice peracta ad Ćfirm : nota d famúlús S. S. Trinit nes-

een proces Op de octave van het H. Sakrament, den 14^{en} Junij, kwam de
 zal inge- Deken, na de processie, woedend in de sacristie, om zich te beklā-
 spannen gen over de geleden oneer, enz. « dat de Priester, zegde hij, niet te
 worden over het gaúw e hadde wech geweest vā aútaer eer ick er by was, ick hadde
 beschre- de deke vā h. Drijv : ee súflet gegevē e syn flambeeúw tegē d'aerd
 ven geval gesmetē. al sóút my hond. pat : cost ick salt úytvoere. ick e hebbe
 de Pastor niet vā Doe ick hebbe de geirt vā het Oratorie : ick salt
 vrekē daer ick eā ». 8. Indien zij in hun recht geweest waren, wat de
 processie betreft, dan hadden zij tegenwoordig geweest. Maar als ik
 aan den knaap verbood de kaarsen te ontsteken, liep hij naar de
 de hoofden van het broederschap. De hoofdman V. B., lijk mij de
 Meyer zegde, was in het schluttershof bezig met schieten, de deken
 was bij zijne familie, enz.

Als in 1705 denzelfden dag, te weten den zondag binst de octave
 van het H. Sakrament, 10^{en} Junij, hetzelfde geval zich vóórdeed; gaf
 het broederschap der Allerh. Drijvuldigheid toe voor de processie van
 den morgen en hare leden gingen vóór het broederschap van het
 Hoogwaardige. Na den middag vroeg de knaap van het broederschap
 der Allerh. Drijvuldigheid aan den knaap van het Hoogwaardige :
 « bryg hoe salt gaē naer middach ». Hij antwoordde : « wy e hebbender
 niet te seggē tis ūl toer »; en alles verging in vrede. Het is ook
 aan te merken, dat de knaap der Allerh. Drijvuldigheid, niet we-

ciret post vesp : sequi c̄plet : accendit istius faces et fr. de Maere monuit ill̄ desuper q̄ cera n̄mi c̄sumeretur.

i9 júny missa ē Gand : s̄pplica ad proc : Lambrecht « o tot myne last te presenterē dito req̄t voor de raet va vlaend : o te v̄rygē ee complente de troeble de fait ». d̄ mili insin̄abunt nihil aliud faciend : quā p̄ praetore mitte et insin̄i j̄ regūla (?)

haec s̄pplica seu complente o ē data executioni quia 3 Jūly civitas Gand. a Gallis ē intercepta etc o mira dei providtia et vigilans oculis in sibi commissos, qui auctor fuerat v. b. hujus turbae paulo post ipse Gandae o citatus sed captus est, et i castro Gand. detinetur et illi solverunt expensas nihil d̄cedo.

concion : 14. júly sabbato adivi Gúard : P. Rec. dicens illi me audisse q̄d apud
Recoll postrodie a Patre Otto haberetur c̄cio (na dnica última invitaverat popūl̄ his verbis : « sondach toecomende sal ick thoone datse voldoe met hier het woort godts te hoore ») de verbo dei etc diceba illi ad quid illa c̄dicerent etc et fassus ē Gúard : franc. de bont auidore

tende dat na de vespers het completerium gezongen wordt, de flambeenwen van dat broederschap ontstak, en dat broeder de Maere hem verwittigde dat het was op die wijs te veel ging verbruikt worden.

Den 19^{en} Julij werd naar den procureur Lambrecht tot Gent een smeekschrift gezonden « o tot mynē last te presenterē dito req̄t voor de raet va vlaend : o te v̄rygē ee complente de troeble de fait ». Terwijl zij mij zullen zeggen dat er niets anders te doen is dan door den meyer...

Dat smeekschrift of complente had geen gevolg, want den 5^{en} Julij werd de stad Gent door de Franschen ingenomen enz. O wonder der voorzienigheid van God wiens oog waakt op hen die hem toevertrouwd zijn ! V. B. die de oorzaak geweest was van die moeilijkheid werd weinigen tijd later niet naar Gent gedagvaard, maar gevangen genomen, en wordt nu in het kamp van Gent gehouden. Zijne aanhangers hebben, zonder iets te zeggen, de kosten betaald.

sermoe- Den Zaterdag, 14^{en} Julij, ging ik bij den Guardian der Minder-
nen bij de broeders, om hem te zeggen dat ik vernomen had dat 's anderendaags
Minder- Pater Otto een sermoen ging doen over het woord Gods. Den voor-
broeders gaanden Zondag immers had hij het volk uitgenoodigd met deze woorden : « sondach toecomende sal ick thoone datse voldoe met hier het woort godts te hoore ». Ik vroeg aan den Guardian waar dat alles ons ging leiden, enz. Hij bekende dat Franc. De Bont, die tegen-

súbrissime d illa invitāo fieret : ō obstante monitione mea et ō obstante praestia R. P. Dirsselair a me misso dixit : « ick hebbe gehoort datter somige leeren datse niet en voldoen met hier het woort godts te hooren » etc c̄tra ait quatuor pontifices c̄cesserunt nobis et oīb̄ ord : mend : jesúitis inclúsis hoc privilegi et nec Episc. P. heirinx idē docet etc 5. Aug : dixit P. verstr̄ ja p̄ tres d̄nicas invigilavi et jússi invigil : (oplette) an pastor nihil c̄tra c̄cion : P. Otto diceret et si fecisset ipse ad Ep̄ ivisse : dicenti d̄no verecútere « P. R. Gy è soút daer soo al ḡe accrút hebbe » : irē t̄ ad Archidiaç vel secretari ait etc tū etiā dixit oīa quíde adhúe bene in Parochia : « maer daer è is niet eene straffe predicant » etc.

50 7bris c̄trari ē annútiat et diçt̄ pro c̄cione in sacello P. P. Recoll :

organista 5. oct : Magistratús me ō c̄petenter citarar et c̄parens desúper quáerelas deponens dixit praetor quód me defúncto nūllús Pastor itā aúthoritātē sit habitúrús, « het oratorie ait mach wel bidden dat ú

woordig was, gegrimlacht had als die uitnoodiging gedaan werd. Niettegenstaande mijne vermaning, niettegenstaande de tegenwoordigheid van den Eerw. Pater Dirsselair, door mij gezonden; zegde Pater Otto : « ick hebbe gehoort datter somige leeren datse niet en voldoen met hier het woort Gods te hooren, enz. » Integendeel, ging hij voort, vier pauzen hebben aan ons, en aan al de bedelorden, de Jezuieten medebegrepen, dat voorrecht toegestaan, en zelfs de Bisschop... Pater Heirinx leert hetzelfde enz. Den 5^{en} Augustus zegde Pater Verstr. : « reeds drij zondagen heb ik opgelet en doen opletten, of de pastoor tegen onze leering niet zou prediken ». Pater Otto zou dan gezegd hebben : « indien de pastoor het gedaan had, ware ik zelf bij den Bisschop gegaan ». En daar de heer Verecauteren zegde « E. P. Gy è soút daer soo al ḡe accrút hebbe »; antwoordde hij : « dan zou ik tot den Aartsdiaken, of tot den Sekretaris gaan, enz. » Bij dezelfde gelegenheid zegde hij ook : dat alles zeker nog goed was in de prochie; « maer daer è is niet eene straffe predicant, » enz..

Den 50 September, werd het tegenovergestelde aangekondigd en gezegd over de sermoenen in de kapel der Paters Minderbroeders.

organist Den 5^{en} October had het Magistraat mij op eene onbehoorlijke wijze gedagvaard. Als ik daarover mijn beklag deed, zegde de Meyer, dat na mijne dood geen enkele pastoor zulk groot gezag zou hebben dan het mijne. « het oratorie » zegde hij, « mach wel bidden dat ú Revtie

Revtie noch 100 jaer leeft want wy sullen in toecomende ander mesuren nemen » etc tande dixere i t' wechgeve va orgel dat ick maer voce consültativa e hebbe negavi, et múltis argutis ostendi c̄trari. statuimís ergo paritate voē ad ip̄is pro organista Aúgustín Dhaímaúe Insúlense.

Hoc anno Matrimonio júcti	61
Baptizati	250
mortui commún : 85 púeri 74 in toto	159
ergo plúres baptizati quia mortui	91

Ita finit Annús

JvX pastor

Annús Dⁿⁱ 1709.

infans D : D^{no} Le Roÿ et D : v : Z. 50 Dec 1708. natús erat infans, quē, quía Le Roy nolúi domi baptizare sine baptismo detinúere usq̄ 8. january 1709, adiens illos, accepi pro responso « je prendrai ún religion à mon Gre », sc̄ans se o c̄trare relig : cath :... etc... « si l'evêque de Gand me fait venir à Gand je le ferai, et voís aútres aússi venir a Rome »

noch 100 jaer leeft want wy sullen in toecomende ander mesuren nemen » enz. Zij zegden eindelijk dat ik in 't weggeven van het orgel maar eene raadgevende stem had. Ik loochende dat en bewees het tegenovergestelde door veel bewijzen. Bij gelijkheid van stemmen hebben wij dus voor eenen tijd als organist aangesteld Augustinus Dhaumauc.

Huwelijken van dit jaar	61
Doopen	250
gestorven boven de eerste kommunic : 85;	
kinderen : 74; in het geheel	159
dus meer doopen dan sterfgevallen	91

Zoo eindigt het jaar

JvX. pastoor.

Jaar des Heeren 1709.

het kind van Mijnheer Le Roy Mijnheer Le Roy en Juff. v. Zare, was den 30^{en} December 1708 een kind geboren. Omdat ik het niet wilde doopen in hnn huis, hielden zij het zonder doopsel tot den 8^{en} Januarij 1709. Als ik dan tot hen ging, kreeg ik voor antwoord : « je prendrai ún religion à mon Gre » : alsof hij zich niet bekommerde om het katholiek geloof... enz. « si l'evêque de Gand me fait venir à Gand je le ferai, et voís aútres aússi venir à Rome », enz. Later schreef ik verscheidene brieven over de zaak aan zijne Hoogwaardigheid, die mij antwoordde dat ik hen

ete postea varias ad Ill^m Litteras scribens accepi pro responso me ill^m dre epellere rescripsi hoc faciend ee curia spirituali ete et tandē c̄ nihil fieret delatūs e p̄ier ad Baptism...

Rel. S. 9. jūny 1709 pontificaliter in t̄plo nro celebrans Ill^ms Gandav :
crúcis exaltavit Reliquias S^{ae} Crúcis et maximús fuit concúrsus populi, ita út vix t̄pl̄ caperet, comitati s̄unt R. P. Recollectae c̄ cruce sua et toto eventú.

resolú- 22. nov : Magistratus commisit mihi solvere cuídam faeminae ex
tiones laesdonek, ee sack geirste, costende als nú 25 schell gr. itē resol-
cúm magri vinnis dare Búrsam D. P. Roose Joanni de Jonge stúdioso Tham.
breestraete. ite resolut qđ c̄lr Laur : de schepper possit canonē
Búrsae p̄ vnu Ann trahere hoc e úsq̄ ad Maju 1710 ergo octo libras
fland : pro emptione librōr.

Paúca hoc Anno Annotata s̄t

JvN pbr orat

Annis 1710.

organum 25. Marty in c̄gregaone Magistratus data e mihi plena potestas
faciendi organ ea c̄ditione út Magistratus a sua parte daret 4. hondert

moest dwingen. Ik schreef weder dat het geestelijk gerechtshof dat moest doen enz. Eindelijk, daar er niets gedaan werd, werd het kind ten doop gedragen.

Reliquiē- Den 9^{en} Junij 1709, deed zijne Hoogwaardigheid van Gent eene
en van het pontificale mis in onze kerk, en verhief de reliquieēn van het H. Kruis.
H. Kruis De toeloop van het volk was zeer groot, zoodanig dat de kerk de
geloovigen nauwelijks kon bevatten. De E. P. Minderbroeders met hun
kruis en heel het klooster namen deel aan de plechtigheid.

besluiten Den 22^{en} November gaf het Magistraat mij last, aan eene zekere
met het vrouw van Haesdonek, eenen zak gerst te betalen, die nu 25 sch.
Magistraat gr. kost. Wij besloten insgelijks de beurs van pastoor Roose te geven
genomen aan Jan De Jonge, student te Temsche, Breēstraat. Er werd ook be-
sloten dat Laur. De Schepper de jaarlijksche eijns van die beurs voor
een jaar zou mogen trekken, te weten tot de maand Mei 1710, dus
acht ponden vlaamsch, om boeken te koopen.

Dit jaar is er weinig aangeteekend.

JvN, priester van het Oratorie.

Jaar 1710.

orgel Den 25^{en} Maart werd mij in de vergadering van het Magistraat vol-
komene macht gegeven het orgel te doen vervaardigen, op voorwaarde

pont gr̄ cōurant gelt 1600 gūl vā kereke 800 gūl vā prochie et nota me caetera dre procurare, solūm organ c̄ lignis sine sc̄ulptūra etc constat ̄ 3 millia florenor moneta cambiati. vide archiva.

scholm̄r 18. jūny in c̄ventū vna admisimū Arnoldū Mesdach aet : 58 an : pro Didascalo Gaud : et addixit Magistratū Domū c̄dūctiōne quāe facile c̄stabit 20 lib : fland : ite addixit vna mecu ̄ 3 libras fland si se bene gerat loopers 6 st schryvers itē cyffere 20. st par maent Armkind voor niet.

sepultūra 27 jūny sepulta e apud R. R. P. Rec : Mevr Ramont ux : Grefl :
D: Ra- Wasiae vesp : ad med : 10. sine pulsū nr̄ar c̄panar, sine nullo comite
mont apud P. Rec : nisi p̄ quātūor hōies stipata Rheda quā vehebatur usq̄ ad Magnā
portā Ecclīae Recoll : et illic a duobūs frat̄r : c̄pore in feretr̄ reposito
ablatūm e ad Ecclīa et a vicario sepult̄ Guardiano assistente c̄ quātūor
amicis fūneri.

via crucis 14. 7bris invitavi p̄ R. P. de volder Duos de Magistratū, ut eo die post vesp̄as poneremū stationes viae crucis dnicae : respondit

dat het Magistraat van zijnen kant 4 honderd ponden grooten conrant geld zou geven, de kerk 1600 guldens, en de prochie 800 guldens. Het overige moet ik bezorgen. Het orgel alléén met het hont, zonder het snijwerk kost vijf duizend guldens wisselgeld. Ziet de archieven.

school- Den 18^{en} Junij hebben wij te samen Arnoldus Mesdach, 58 jaren
meester ond, geboortig van Gent, als schoolmeester aangenomen. Het Magistraat verleende het luiren van een huis, wat gemakkelijk 20 ponden vlaamsch zal kosten. Het verleende ook te gader met mij 5 ponden vlaamsch, indien hij zich wel gedraagt. Loopers, 6 stuivers; schrijvers, insgelijks; cijfferen, 20 st. in de maand; armkinderen voor niet.

begraving Den 27^{en} Junij werd Mevrouw Ramont, echtgenoot van den greffier
van van het Land van Waas, 's avonds bij de E. P. Minderbroeders be-
Mevrouw graven, zonder het luiren van ouze klokken, zonder dat het lijk ver-
Ramont gezeld was. Alleenlijk waren er vier mannen rond het rijtuig, waar-
mede het tot aan de groote poort der kerk van de Minderbroeders
gevoerd werd. Daar werd het lijk op eene draagbaar geplaatst, in de kerk gedragen en door den vicarins begraven. De Guardiaan met vier vrienden waren aan den lijkdienst tegenwoordig.

kruisweg Den 14^{en} September heb ik door den E. P. De Volder de Heeren van het Magistraat nitgenoodigd ten einde dien dag, na de vesp̄ers, de statieën van den kruisweg des Heeren te plaatsen. De Meyer en de Greflier antwoordden dat zij niet op officieele wijze vergaderd waren

Praetor ē Greff : se o eē collegiater ēgregatos, adeoq̄ o posse respondere, inter nihil ētra dicentes processim̄s hora indicta et ēvenit facile tertia pars Parochiae, et p̄ Arithmeticūm fixo palo locūm benedixim̄s et cecinim̄s ô crux ave spes unica. postea Illmo p̄ litteras explicni oia, qui summo gaudio affectus jussit p̄ D. Secretari mihi rescribere oia esse ad placitū.

Ita sese hic Annus habet
Jvan Nieulande,
pbr orat Pastor.

doots- 6. febr. Anni 1711. cum Magistratu in domo parochiae resoluū ē,
beend quod possit mutari domuncula seu dootsbeenderen-huiskē : praetor
ajebat eā transferenda ad locū antiquū sub fenestra frontispicy ad
Meridiem grelliaris dissinadebat ego dixi ē P va Remoortere et Eg.
de Maere ea collocandā (et consentit praetor) prope eimde locū ut
Ill^{ms} posset se vertere ad cruce dñ sua visitaone instituit.

depütatio 10 Marty ē collegialiter essemis ēgregati in útroq̄ magistratū in
ad P. Domo parochiali decretum e ut Praetor et Greff : Baert irent ad
Recoll :

en bijgevolg niet konden antwoorden. Intusschentijd, daar zij niets zegden tegen ons voornemen, trokken wij weg op de gestelde uur; en zeker het derde deel der parochie nam aan de plechtigheid deel. Na op iedere plaats eenen staak geplant te hebben, hebben wij die plaatsen gezegend en gezongen : « ô crux ave spes unica ». Naderhand heb ik door eenen brief alles uitgelegd aan zijne Hoogwaardigheid, die gansch verhengd mij door den Heer Sekretaris deed schrijven, dat alles volgens zijn goeddunken gebeurd was.

Dit gebeurde binst dit jaar.

Jvan Nieulande.

priester van het Oratorie, pastoor.

doods- Den 6^{en} Februarij van het jaar 1711, werd er met het Magistraat
beende- op het prochiehuis besloten, dat het doodsbeenderenhuisje veranderd
renhuisje mocht worden. De Meyer zegde dat het moest gesteld worden op de
oude plaats, onder de venster van den gevel op den zuiderkant. De
Greffier raadde het af. Ik echter met P. Van Remoortere en Eg. De
Maere, stelde vóór (en de Meyer nam dit voorstel aan) van het te
plaatsen nabij dezelfde plaats, opdat zijne Hoogwaardigheid, als hij
de kerk bezoekt, zich zou kunnen keeren naar het kruis.

afvaardig- Den 10^{en} Maart als wij op het prochiehuis vergaderd waren met
ging bij de het beide Magistraat werd er besloten, dat de Meyer en de Greffier
P. Minder- broeders Baert naar de E. P. Minderbroeders zouden gaan, om hun te vragen

R. P. Recollectas petitūri an vellent observare contractū suū prae-
cipue circa cathecismu festis et duicis in suo sacro matutino, que
intermittunt ja aliquo t̄pore 2° circa numer, quia t̄nt ja inde hic
eūrsu theologicū adeoq̄ plures fr̄es duos lectores etc post aliquot
dies 17 inq̄uā Marty venit ad me P. Guardianus dicens se factūr cath-
ecismū ī primo sacro, ver̄ ē instaret duica passionis (d̄ incipiūt cor
stationes) rogavit ut post Pascha ad duica 22 paschae posset differre.
sic factū et tunc de novo resumpserūt Cathecism ex cathedra.

Haghel 17 May hora 3 pomerid : prima die dedicationis tam vehemens in
pago et ruri cecidit grando ut domūs et agri summe laederentur,
vitra et scandalae tecti in t̄plo Parochi : et P. Recoll : a parte
aūstrali totaliter quassarentur etc ruina in Domo pastoralī in vitris
et tecto et horto ascendit plus quā ad cent libras flandricas.

17 july 1711. resolvit Magistr̄ me ad c̄ficiendu Monte calvariae posse
accipere lapides topiales ex coemiterio praeste aedituo, petiit et dixit
aliquis « daer en sullen geen 3 dūyst cassyen toe gaen » etc interim
ego acceptavi et ut est sine eo qd̄ dicere tot vel tot etc.

of zij hunne overeenkomst zonden willen onderhouden, vooral wat
den cathecismus betreft op de feestdagen en de zondagen in hunne
mis van 's morgens, cathecismus die zij reeds eenigen tijd achter-
laten. Daarna moeten zij ook spreken over het getal der paters, daar
zij hier reeds eenen leergang van Godgeleerdheid hebben en bijgevolg
verscheidene broeders, twee leeraars, enz. Na eenige dagen, te weten
den 17^{en} Maart kwam P. Guardiaan bij mij, om mij te zeggen dat
hij den cathecismus zou uitleggen in de eerste mis. Daar echter Passie-
zondag nabij was (dan beginnen hunne preken) vroeg hij om het te
mogen uitstellen tot na Paschen. Zoo gebeurde het, en dan hernamen
zij het uitleggen van den cathecismus op den predikstoel.

hagel Den 17^{en} Mei, om vijf uren na den middag, op den eersten dag
der kerkwijding viel er zulk een geweldige hagel in de prochie en op
den buiten dat huizen en akkers buitengewoon veel te lijden hadden; dat
de ruiten en de schalieen van het dak der prochiekerk en der kerk
van de P. Minderbroeders langs den kant van het zuiden heel en
gansch verbrijzeld werden, enz. De schade in de pastorij voor de
ruitē, het dak en den hof klimt tot boven de honderd ponden vlaamsch.

Den 17^{en} Julij 1711, besloot het Magistraat dat ik kassijsteenē uit
het kerkhof mocht nemen om eenen kalvarieberg te vervaardigen. In
de tegenwoordigheid van het Magistraat zegde zekere persoon : « daer
en sullen geen 3 dūyst cassyen .oe gaen » enz. Intusschentijd nam ik
dat besluit aan gelijk het is, zonder te zeggen, enz.

Portaelen 24 Augusti « heeft de H^r Pastor verthoont vā dat hy geerne soude
2. biecht- verandere de portaele ende van het portael naest het lanthúys te
stoelen maeckē de vonte ende van het gone naest de beestemert een plaetse
o alle prondelingē in te stelle... Is gheresolveert de portaele te Laeten
staen, gelyck sy nū iegenwoordich syn, ende de vonte wat te ver-
mindere, ende daer inne te stellē twee biechtstoelē, eenē aē S^t Ar-
naùts choir voor dē 3. priester, dē anderē aende vonte voor dē Pr
Terminaris ende daer toe is toegestaen ses hondert gùldens, ende by
aldien de kereke geen gelt en heeft, datme vande contresse soude
verleene een obligatie aenden Heere Pastor jegens dry tē honderdē...
Actim 24 Aug : present den Meyer de Schepenen vande Zare, Saman,
de Maere van Remoortere, gressier ».

Orgel 27. Mov : convocato mihi cum útroque Magrū oblatae sunt sex
wech-ge- supplicae pro novo Organista cōstitiēdo j^o a R. P. Ghys : 2 ab Or-
geven gan : 1 Belcele. 3 ab Organista in Crúybeke 4. ab Organista in Hamme
3. ab Organista in Zele. 6° ab Adriano dū Farq ex Nivelles et p
vota (nota quod meum votū a praetore prim pēteretur quod haecnis
ō est ita praticat sed cētra sper dissensio fuit in Organistae officio

Portalen Den 24^{en} Augustus « heeft de H^r Pastor verthoont vā dat hy geerne
2. biecht- soude verandere de portaele ende van het portael naest het lanthúys
stoelen te maecke de vonte ende van het gone naest de beestemert een plaetse
o alle prondelingē in te stelle... Is gheresolveert de portaele te Laeten
staen, gelyck sy nū iegenwoordich syn, ende de vonte wat te ver-
mindere, ende daer inne te stellē twee biechtstoelē, eene aē S^t Ar-
naùts choir voor dē 3. priester, dē anderē aende vonte voor dē Pr
Terminaris ende daer toe is toegestaen ses hondert gùldens, ende by
aldien de kereke geen gelt en heeft, datme vande contresse soude
verleene een obligatie aenden Heere Pastor jegens dry te honderde...
Actim 24 Aug : present den Meyer de Schepenen vande Zare, Saman,
de Maere, van Remoortere, gressier ».

benoe- Den 27^{en} November, als ik met het beide Magistraat vereenigd was,
ming van werden ons zes smeekschriften aangeboden om eenen nieuwen organist
enen aan te stellen; 1° door den E. P. Ghys, 2° door den organist van
organist Belcele, 3° door den organist van Cruijbeke, 4° door den organist
van Hamme, 5° door den organist van Zele, 6° door Adriaan du Farq
van Nijvel. Door de stemming bekwam de organist van Zele de plaats.
Ik moet hier aantekenen dat de Meyer eerst en vooral mijne stem
vroeg, hetgeen tot nu toe zoo niet gebeurde; integendeel altijd was

donando) obtinuit Organista ex Zele. habet pro fixa pensione a Templo 5. libras flandr : a Parochia 20 lib : fl : dt docere duos juvenes gratis dt cōparere pro eadē pensione in Missis de Requie feriis 2^{is} etc.

21. dec̄br : dūm Magistratūi dicerem me velle elligiem d : virg : ante c̄fessionale P. Ghys transferre ante portā introitus (lyckdeure) et ponere in t̄plo M̄tre dolorosam, nihil oblocūti sūnt, sed praetor retulit litē de D^{nis} S. Nicolai Gandavi q̄modo imago S. Pharaïldis : debūerit praeponi imagini Salvatoris : et vide ait ne en Illmo sit tibi difficultas. dixi S. Carol Borr : id praecipere ut in frontispicio ec̄cliam poneretur Imago D. virg : et oes acquieverunt.

Ita hoc Anno
peracta ut supra
JVN pbr orat.

1712 11 July in Magistratū praesentib deputatis va het Beverse resoluūt e circa dominēcula i coem : collapsa et diet d dicere eē nria : « moet het geboiwt worden, datmen het opmaeckt vel boiwt » itaq̄ mihi reliquere.

er verdeeldheid in het verleenen van het ambt van Organist. Als vast pensioen heeft de Organist van de kerk 5 ponden vlaamsch, van de prochie 20 ponden vlaamsch. Hij moet kosteloos twee jongelingen het zingen aanleeren, voor hetzelfde pensioen moet hij ook verschijnen in de missen van Requiem op de Maandagen, enz.

Den 21^{en} December als ik aan het Magistraat zegde dat ik het beeld der H. Maagd, dat vóór den biechtstoel van P. Ghijs staat, vóór de lijkdenr wilde plaatsen, en in de kerk een beeld stellen van de Moeder der smarten; brachten zij niets in tegen dat voornemen. Maar de Meyer herinnerde het proces van de heeren van St Nicolaas te Gent, waardoor het beeld der H. Pharaïldis vóór het beeld van den Zaligmaker geplaatst werd. « En ziet zegde hij dat gij geene moeilijkheid hebt met zijne Hoogwaardigheid ». Ik antwoordde dat de H. Carolus Borromens beveelt op den gevel der kerken het beeld van de H. Maagd te plaatsen.

Alles geschiedde dit jaar
lijk het hooger vermeld is.
JVN priester van het oratorie.

1712 Den 11^{en} Julij werd er in het Magistraat, in de tegenwoordigheid der afgevaardigden van het Beversehe een besluit genomen nopens het luisje dat op het kerkhof staat en ingevallen was. Als ik zegde dat het noodig was, werd er gezegd : « moet het geboiwt worden, datmen opmaeckt of boiwt ». Men liet mij dus de zaak over.

18 Júlý electi st in novos scabinos Joos de vleeschoúwer, Phil : de Canwer : Joes Snoeck, et Carolús de Schepper.

Paúca hic notavi quia
alibi ea expressi.

JVN pbr orat.

1713 17. júlý venerint ad me dño scabini Júd. de vleesl̄ et Car : de schepper pro institúendis precibús (biddach) pro serenitate. dixi me nō posse institúere quia desúper 9. Júnij 1715 a cúria Spirituáli cita-tús sún etc.

21. júlý convocátus a Magrú retúlere praetor et Greffiariús q̄modo apúd Ill^{mum} meā cau súp̄ Mille librar̄ fland egissent et Episcop̄ de-disse Apostilla « gehoort het advies va Lantdeken etc. » retúlere ite se c̄sulúisse Advocatós et eor̄ sententiá esse casú quó Epús nolit c̄sen-tire, possint et dant ill̄ premere mit̄do reqúesta, quia ille t̄ e in-spector, et ò p̄t prohibere opera cōni c̄silio facta : itaqué cogendús ad approbandá obligãone data. q̄d scabini assúere se fuisse et esse factúros casú quó o c̄sentiát Ill^{mús}.

Den 18^{en} Julij werden als nieuwe schepenen gekozen Joos De Vlees-houwer, Phil. De Canwer, Johannes Snoeck en Carolus De Schepper.

Ik heb hier weinig aangeteekend.

omdat ik het elders gedaan heb.

JVN priester van het Oratorie.

1713 Den 17^{en} Julij kwamen twee schepenen Jnd. De Vleeshouwer en Car. De Schepper bij mij ten einde eenen biddag in te richten tot het bekomen van schoon weder. Ik zegde dat ik het niet mocht doen, daar ik den 9^{en} Junij over dat punt door het geestelijk gerechtshof gedagvaard geweest was, enz.

Den 21^{en} Julij werd ik outboden door het Magistraat. De Meyer en de Greffier deelden in die vergadering mede, hoe zij mijne zaak, wat de duizend ponden vlaamsch betreft, bij zijne Hoogwaardigheid verdedigd hadden, en dat de Bisschop de apostille gegeven had : « gehoort het advies va Lantdeken enz. ». Zij deelden ons insge-lijks mede dat zij advokaten geraadpleegd hadden, en deze van ge-dacht waren, dat, indien de Bisschop niet wilde toestemmen, de Heeren van het Magistraat hem mochten dwingen met een verzoekschrift te zenden, daar hij enkel opziener is, en de werken op algemeen oordeel uitgevoerd niet mag beletten. Men moet hem dus dwingen den gegeven schuldbrief goed te keuren. De schepenen zegden dat zij het zonden doen, in geval zijne Hoogwaardigheid zijne toestemming niet zou geven.

BIJVOEGSEL.

Als de kronijk van Pastoor J. van Nieulande bijna gedrukt was, werd ons, door Mr Willemsen, eene mededeeling gedaan nopens den dag zijner begrafenis en de plaats waar hij in de kerk van den H. Nicolaas begraven werd. Het is een uittreksel uit den Register der begravingen, dat op het stadhuis onzer stad berust. Wij geven het dus onder den vorm van bijvoegsel.

« in choro divae virginis decima septima marty 1714 in ecclesiae sepelivi R. D. Joannem van Nieulande pbr oratory et pastorem hujus ecclesiae aetatis circiter 55 annorum obierat 15.

Ita est.

L. Loyaerts Archipbr Wasiae ».

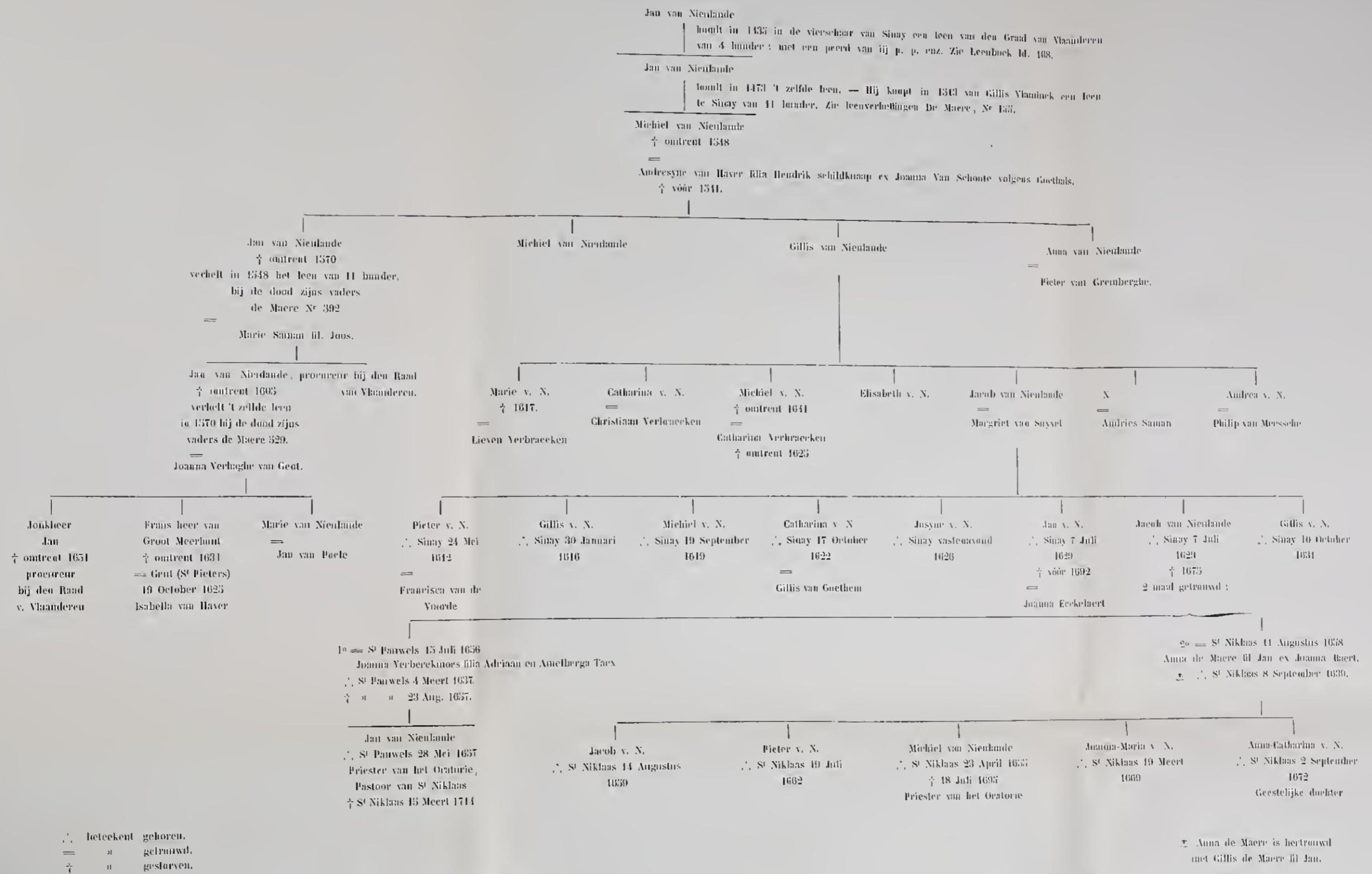
Ziehier nu de vertaling van dit stuk.

« Den zeventienden Maart 1714 heb ik in de kerk, op den koor van de goddelijke Maagd, den E. H. Johannes van Nieulande, priester van het Oratorie en pastoor dezer kerk, begraven. Hij was rond de drij en vijftig jaren oud, en was den vijftienden der maand overleden.

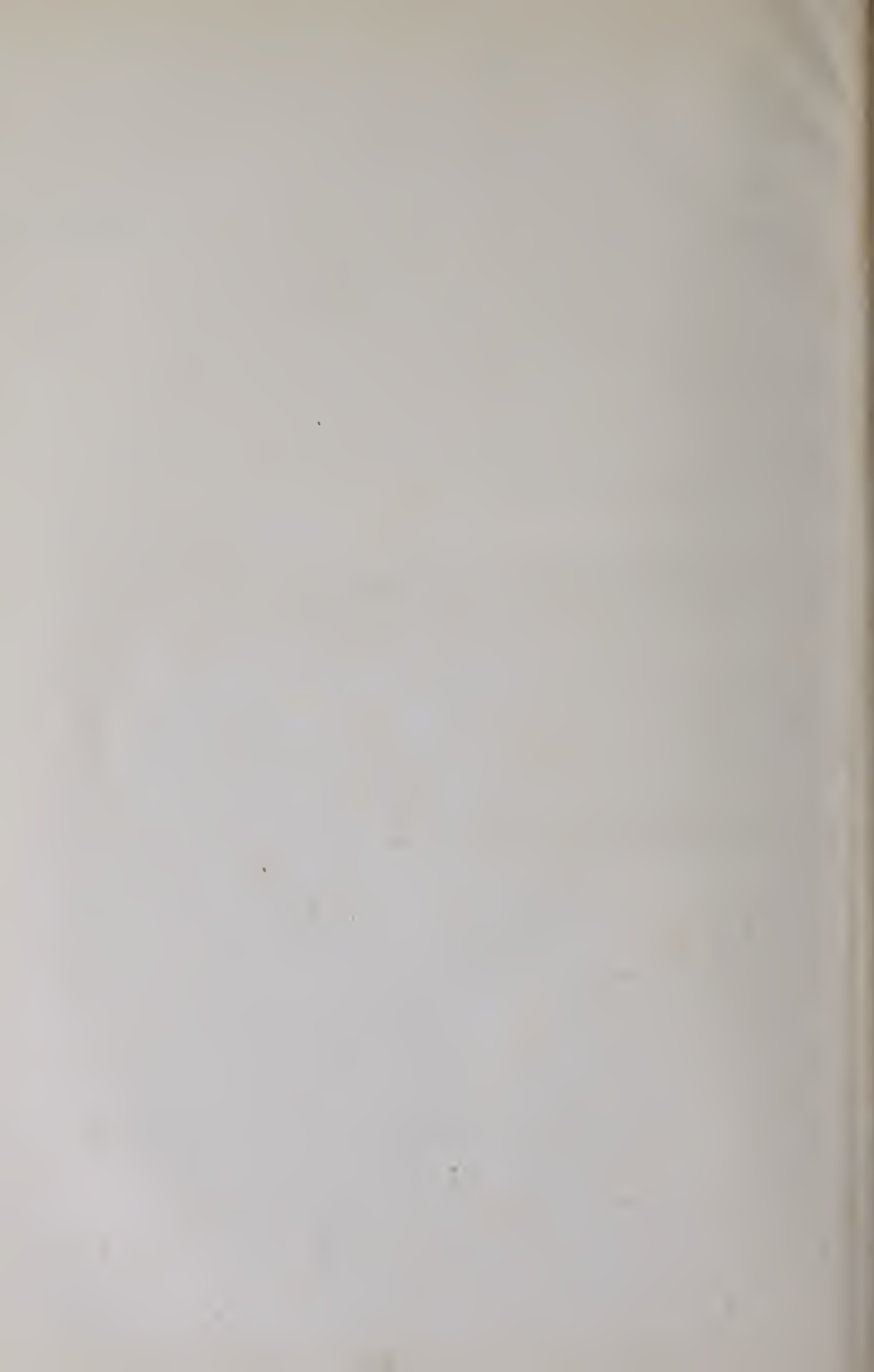
Zoo is het.

L. Loyaerts Deken van het Land van Waas ».

STAMBOOM VAN PASTOOR JOHANNES VAN NIEULANDE.

Deze stamboom werd opgemaakt door den Eerw. Heer Annaert, rustend pastoor tot Stekene.

GELDELIJKE TOESTAND EENER WAASCHE PROCHIE IN 'T MIDDEN DER XVIIe EEUW.

Wij zegden eens in eene der openbare vergaderingen van onzen Kring : (1) « wij dienen aan onze gemeente- arm- kerk- en andere » besturen te doen begrijpen dat alle hunne oude papieren, zonder » eenige uitzondering, hun eigen belang aanbieden voor den geschied- » schrijver; dat uit elk dezer iets spreekt van de oude besturen, » van hunne samenstelling, hun gezag, hunne bevoegdheid, van de » personen en de familien die de openbare ambten bekleedden, van » hun doen en laten, van hun karakter, van de omloopende ge- » dachten van hunnen tijd, van den invloed der Staatsomwentelingen, » van de manier van leven in 't openbaar en bij den huiselijken » heerd. »

Weinigen lijd daarna, al was het om dit gezegde te bevestigen, verscheen de belangrijke studie van ons medelid, eerw. heer Annaert : *Eene Heiliggeesttafel in de 16^e eeuw.* (2) Eenige armen-rekeningen der jaren 1500 dienen er tot grondslag voor een volledig onderzoek over de inrichting der Armenkamers of Heiliggeesttafels, en geven aanleiding tot zeer belangrijke beschouwingen op den maatschappelijken toestand onzer voorouders.

Wij hebben de taak op ons genomen op gelijke wijze, en enkel uitgaande van eenige parochierekeningen van het midden der XVIIe eeuw, den bestuurlijken en geldelijken toestand te onderzoeken eener Waasche gemeente van dien tijd.

(1) Annalen XIX. 213.

(2) Annalen XX. 149.

Tot grondslag van ons werk nemen wij de prochie- de kerk- en de armenrekeningen van Temeche van de jaren 1643 tot en met 1649. (1)

Tot goed begrip van de zaken dient eerst een woord gezegd over den historischen toestand van dien tijd.

De mogendheden waren bezig aan de langdurige en moeilijke besprekingen van het vredeverdrag dat eerst in 1648 zon gesloten worden en dat in de Geschiedenis bekend is onder den naam van *vrede van Munster*. Ondertusschen wierden de vijandelikheden voortgezet. In 1644 had de prins van Oranje met de vereenigde legers der Franschen en der Hollandsche Staten, na een beleg van eene maand, het Sas-van-Gent veroverd. Het volgende jaar (1645) namen de Franschen verschillige steden van Fransch Vlaandren en drongen door tot tegen Gent, terwijl Frederik-IIendrik teruggeslagen in zijne poging tegen Antwerpen, Hulst ging belegeren en er in lukte deze stad in te nemen. (2)

Zooals licht te begrijpen is, ons land van Waas dat midden inlag van alle die krijgsbewegingen had deerlijk te lijden aan brandschattingen. Het was gedurende die jaren een gedurig om en weer loopen door het land van Spaansche en Staatsche legerbenden, en onder bedreigen met plundering, een dagelijksch afpersen van mondbehoefden, krijgslogisten en diensten van allen aard. Zoo wierden in 1643 Lokeren en Stekene door de Hollanders geplunderd (3) en menige andere parochie zeer slecht behandeld. « *In 1646* » — zoo schrijft » de Castro « *bedreven de Loreyners meer rampen aan de landtslieden als de vijanden oyt souden hebben gepeyst, den schrick was soo groot in dese landen voor Carel Hertog van Lorreyne en syn volck dat hy overal wierd voor een spreekwoordt gebruykt tot schroom van ygelyk* » (4). De regimenten van Allemanny lagen in Rupelmonde. De prins van Oranje kwam van Bergen-op-Zoom naar het Sas van Gent en vandaar naar Stekene waar de Fransche Maarschalk de Grammont zich bij hem aansloot met zes duizend man.

(1) Deze rekeningen berusten in het gemeente-archief van Temeche.

(2) Eene omstandige beschrijving der belegering van Hulst is te vinden in de Chronieke van F.-J. de Castro. *Annalen XI. 203.*

(3) Cronycke de Castro. *Annalen XI. 203.*

(4) *Ibid. 287* en ook *Chr. van Vlaend. p. 675 en 676.*

Hunne geheele legermacht bedroeg 50.000 mannen, met welke zij naar Temsche kwamen. Oranje nam zijnen intrek in de Vier Heemers en de Grammont bij de paters van het Oratorie. Hun oogwit was het kasteel van Temsche, moedig verdedigd door kapitein Hans Verkest, stormenderhand in te nemen. Vier en twintig uren lang beschoten zij het kasteel, dat er deerlijk door gelavend was, en welks bezetting, na eerlijke overgaaf, opruimde. Bij deze belegering verloor majoor Huygens der Staatschen het leven met menigeen zijner soldaten; en het bleek weldra dat deze verovering van Temsche weinig baten zou; immers het plan der belegeraars om alhier de Schelde over te steken en Antwerpen langs den Zuidkant aan te vallen, bleek weldra onuitvoerbaar te zijn, daar eene overmacht van Spaansche troepen den rechteroever der Schelde bezetten. Ook verlieten Grammont en Oranje reeds des anderendaags het veroverde kasteel en vertrokken langs den kant van St Gillis.

Behalve dat de jonge prins van Oranje eenen inval deed met eenige Staatsche benden, ging het voor ons land in het volgende jaar (1647) wat beter. Zoo ook in 1648 toen op 5 Junij de vrede tusschen Spanje en de Nederlanden te Munster in Westphalen geteekend wierd. Dit jaar nochtans lagen de *Loreyners*, zoo men ze noemde, nog in Rupelmonde en bedreven groote schade in geheel den omtrek. Eindelijk was 1649 een rustig maar nog geen gelukkig jaar, immers, door overvloedige slagregens, mislukte de oogst en de prijs der granen steeg zeer hoog.

Ziedaar de historische toestand. Daarbij dient een woord over den bestuurlijken toestand.

Eene *parochie van den platte lande* had alsdan een eigen bestuur, bestaande in algemeenen regel, in eenen burgemeester en zeven schepenen, genoemd en aangesteld door den heer der prochie. Daar waar twee of meer heerlijkheden waren in de zelfde parochie waren dan ook twee of meer burgemeesters met twee of meer Schepenenbanken — zooals te St Nikolaas en te Lokeren, waar eene bijzondere Schepenbank bestond voor het Beversche — of wel verstonden zich aldaar de heeren voor het aanstellen van een enkel plaatselijk bestuur.

In Temsche was een enkel bestuur, geheel door den heer van Temsche benoemd (1).

(1) Zie denombrement der heerlijkheid van Temsche tusschen de archieven der

Dit bestuur voegde zich alle jaren *pointers* en *setters* toe voor het innen der belastingen en had eenen *greffier* doorgaans voor het leven genoemd. In vele plaatsen, namelijk in heerlijkheden die hoogere, middelbare en leege justicie, nitoeffenden, was bovendien een baljuw als rechtstreeksche vertegenwoordiger van den heer. De Schepenbank hield zitting van veertien tot veertien dagen of meer, en in bijzondere omstandigheden wierden tot de vergadering opgeroepen wat men de *notabelen* ende *gegoede* noemde, zooals voor het aanhooren der rekeningen, en vooral voor het beramen van de quote der omstel-lingen, zooals wij verder zullen zien.

Nemen wij nu de *prochierekeningen* in hand.

Wij zien dadelijk dat voor een zelfde jaar verschillende rekeningen opgemaakt zijn. Immers voor elk slag van inkomen der gemeente, of voor elke soort van belasting, wordt eene afzonderlijke rekening gehouden; en, zooals wij ook verder zullen zien, er waren meermaals verschillende ontvangers voor elke soort van inkomen.

Elke dezer afzonderlijke rekeningen begint met eene

Hoofding,

op eenige woorden na altijd de zelfde. Wij schrijven hier over, tot voorbeeld, en zullen naderhand ontledeu, de hoofding der rekening van de « *settinck* » 1646.

Rekeninghe, bewys ende reliqua die by desen is doende Jan van Gheyte s^r Anths ontfangher vande pointinghen ende settinghen der prochie van Temsche van den Jaere ende Ougst XVIe ses en veertich van de menichveuldige uuytsendinghen van boren logierēn van soldaten als de maendelycke contributie die betaelt wort aende hoochmoghende heeren staten van de gheuniceerde provincien, ommeghestelt by Bailliu Burchmre ende Schepenen metghrs pointers ende setters, die over de selve op den Jaere voorst ghestaen en ghepoint hebben, te weten over het Cauwerburch Jan Bolssens, over het Westende Marten Staudt ende Pr Montmorency, over het Oostende Jan Smet Jans Laur̄s Nicolaus Buytaert ende Gillis Buytaert over het dorp Laur̄s Gheylinck ende Baudewyn Coohman tot seven guldens op het ghebruyck van ieder ghemet, soo proprieteyt

St Pietersabdij te Gent (in het Staatsarchief). Men leest er onder andere « *eenen opperbailiu ende onderbailiu (aenstellen) en seven schepenen.* »

als pacht, volghende de resolutie ende accorden by voors. Burchm. en Schepenen metghaders pointers ende setters ghesloten den XIII^{en} maerte XVIe seven ende veertich, de hofsteden soowel in 't dorp als buyten te lande ghenomen op inckelen grondt, voorts overleyt den staet van schulden ten bijsijn ende presentie van alle de bovens personen en dienvolghens ommeghestelt achtervolghende den generalen metincboeck berustende onder Adriaen Weytack, wel rekeninghe den rendant is presenterende aen de vooru Bailliu Burchm ende Schepenen, pointers ende setters, metgh^{rs} aen notable ende ghegoede die heml. over d'auditie deser rekeninghe sullen willen presenteren, alles in ponden schell. penninghen groot soo hier naer volcht. (1)

Eene gelijke hoolding staat aan de rekening van zelfde jaar van zelfden ontvanger Van Gheyte, over de *pointing der leege landen*, aan deze van de *omstellinghe opde negotie ende gestaetheyt*, en aan de rekening van ontvanger Lucas Hasselman van de *settinghe van den afdrift*.

Zelfde onderverdeeling van het geheel inkomen der parochie in vier onderscheidene rekeningen vinden wij terug voor elkeen der vijf jaren die wij hier in het bijzonder onderzoeken. Daaruit blijkt dat het gewoon inkomen der parochie uit twee bijzondere belastingen voortspoot, waarvan de eerste in drie afdeelingen was onderscheiden : de omstelling op de *negotie ende gestaetheyt*, en de *pointing of settinck* op de landen, hooge en leege, met den afdrift.

A. Omstelling op de *negotie ende gestaetheyt*. Deze was eene belasting op het vermoedelijk inkomen, een hoofdelijke omslag. Burge-meester en schepenen samen met de *pointers en setters* stelden voor elk jaar eene rol vast voor deze belasting. Tot het bepalen der sommen, door elken burger daarop te betalen, wierd rekening gehouden van de vermoedelijke opbrengst van dezès eigendonnen of dezès landgebruik en op de vermoedelijke opbrengst van zijnen handel of « *negotie* ».

De belasting op het inkomen, *taxe sur le revenu*, door vele onzer tegenwoordige Staathuishoudkundige uitgekreten als een bijna toepasselijke grondslag voor 's lands inkomen, om rede van den willekeur der lastenheffers, om de onmogelijkheid van juiste schatting des inkomen, en om meer andere redenen, zal wel door onze vaderen

(1) Archief van Temsche. Rekeninghe ende quohier vān Jaere 1646 blad. 1. Samen ingebonden met de overige rekeningen van hetzelfde jaar en met de rollen der settinck.

der XVIIe eeuw niet als dusdanig zijn aanzien geweest. Wat het ons doet vermoeden 't is dat deze taxatie zeer vaderlijk op elke gemeente of parochie gebeurde, elk jaar, door de schepene pointers en setters, de gelijken dus, de geburen van den belaste, *met alle consideratie*, zoo de stukken spreken, *nadien de staet van schulden overgheleyt was*. (1) Verders dat meest alle prochien in Vlaanderen vrijelijk dit stelsel van belasting hadden aanveerd, en dat voor de meeste plaatsen bevolen was dat *in het taxeren van de gestaetheyt ende negociatie moet regard genomen worden op elcks vermogen ende faculteyt, ende soowel op haerlieden lasten van Renten, Schulden, Kinderen ende diergelijcke, als op haerlieder goederen*. (2) Eindelijk dat zelden tegen deze belasting reclamen wierden ingediend; dat, zooals wij verder zullen zien, zeer weinig moest terugbetaald worden wegens *over-tauxatie*, zooals men dit noemde, en dat nog minder bij de taxatie van het eene jaar, een burger meer getaxeert wordt wegens *te cort-tauxatie* van het vorige jaar.

B. *Pointing of settinck*. Het is daar of omtrent onze tegenwoordige grondbelasting, eene rechtstreeksche belasting op den eigendom. Daar of omtrent zeggen wij, want 1° de belasting droeg niet zooals nu op een wettelijk bepaald cadastraal inkomen, maar wel op de oppervlakte, zooals hedendaags in de meeste onzer vlaamsche polders en wateringen de dijkgeschotten of lasten nog geheven worden, en zooals in hierbovenstaande hoofding der rekening 1646 gemeld staat : *tot seren guldens op het ghebruyck van ieder ghemet*.

2° Hedendaags vergt het Staatsbestuur een vast recht van 7 procent op het cadastraal inkomen, wijl alsdan telken jare, het prochiebestuur volgens nood, per gemet, zulke of zulke, zelden dezelfde somme, van eigenaar en gebruiker alvroeg. Zoo wierd er omgesteld voor 1645 veertien guldens (25,40) voor 1646 zeven guldens (12,70) voor 1647 zes en twintig schellingen (14,15) voor 1648 zes en twintig schellingen (14,15) voor 1649 drie en dertig schellingen en vier grooten (fr. 18,14).

Men denke nochtans niet dat ten opzichte van het heffen der belastingen geen hoegenaamd verschil gemaakt wierd tusschen de landen ten opzichte van hunne hoedanigheid. Zeker de landen waren niet gecadastreerd zooals heden, verdeeld in klassen, en men had geen

(1) Alzoo in meest alle de hoofdingen der rekeningen van *gestaetheyt*.

(2) Alzoo, onder meer, in het Reglement op den afdrijf in den lande van Waes van 22 Mei 1628. Zie Placcaert-boecken van Vlaenderen III. 398.

bepaald belastbaar inkomen voor elk nummer vastgesteld; maar, ten einde rechtveerdig te werk te gaan, wierden voor Temsche de grondlasten afzonderlijk geheven voor de hooge en voor de leege landen.

Door leege landen verstond men de weide- en zaailanden van den Esch-polder, van het Meulenbroeck achter het Kasteel en van het Schanselbroeck, ook Oostbroeck genaamd. Men zag in dat deze leege landen alsdan soms aan overstroming waren blootgesteld en dat zij bijzondere lasten te dragen hadden van onderhoud der dijken en verschillende verdedigingswerken aan de Schelde (1). Van daar de bijzondere *pointing* en *settinck* der leege landen. Voor de jaren 1645 tot en met 1649 wierden de leege landen getaxteerd aan den helft van de hooge.

Eene bijzondere regeling komt vóór over eigendom of gebruik van landen op Temsche welke behoorden aan personen andere parochien bewonende. Zeer verschilliglijk wierd dezès medebetaling in de prochiekosten gerekend in de verschillende streken van ons Vlaamsche land, tot, van 1660 tot 1680 onderscheidene *placcaerten* dit punt kwamen regelen en eenigzins gelijkheid brachten in de toepassing der reglementen (2). Zulke op een ander wonende eigenaars of gebrnikers wierden *afdrijvers*, of *afsetene* genoemd. Wij zien dat over hunne belastingen afzonderlijke rekening gemaakt wierd onder den naam van *afdreft* of *afdrift*. Deze personen wierden, volgens gebruik in het land van Waas, niet *getaxteerd* in den omslag op *gestaetheyt en negotie*, maar wierden op eene bijzondere taxatie gebracht in dezen *afdrift*. Zoo betaalden zij, per gemet, in 1645 tot twee pond, zes schell. 8 gr. in 1646 maar 25 schell. 4 gr. in 1647 een pond zes schell. 8 gr. in 1648 dezelfde somme en in 1649 tot één pond 15 schell. 4 gr.

Wij zegden hooger dat er geen cadaster bestond. Voor het heffen der gróndlasten wierd gebruik gemaakt van wat men den *generalen metinckboeck der prochie* noemde. Onze landelijke gemeenten onderhielden met zorg — en dikwijls vinden wij nog in hun archief bewaard

(1) Zoo bestond er alsdan voor het Schanselbroeck een bijzonder dijkgeschot van 16 sch. 8 gr. op elke spaede broucklandts (9,07). — Z. archief van het Oostbroeck in 't gemeente-archief van Temsche. De *spaede*, oude landmaat stond gelijk met 400 roeden (h. 0,59,44).

(2) Zoo voor het land van Waes, een *placcaert* van 23 Mei 1665 en een van 6 April 1680 *Place.* van Vlaenderen III 412—413 voor het land van Dendermonde, 12 Januari 1661, voor 't land van Aelst 3 Febr. 1661 voor den Ouderburg van Gent 11 Oct. 1662 enz. (Ibid. III *passim.*)

— dergelijke *metinckboecken* met de medegaande landkaarten (1). Een der schepenen of een persoon daartoe bijzonder aangesteld was met bewaren dezer boeken en kaarten gelast. Van daar dat wij in de hoofding hierboven lezen : *achtervolghende den generalen metinckboeck bernstende onder Adriaen Weytack*.

Hadden de Temschearen van het midden der XVIIe eeuw geene andere belastingen te betalen als dezen hoofdelijken omslag en die grondbelasting? Hier valt te onderscheiden. Evenals nu bestonden er *rechtstreeksche* belastingen, dusdanig zijn deze waarvan wij tot heden gesproken hebben, en de eenige alsdan alhier betaald en ook *onrechtstreeksche*, meest *vertierrechten* (droits de consommation). Van dit tweede slach bestonden er eenige die over geheel Vlaanderen geheven wierden, zooals op het zout en meer andere en waarover wij hier niet willen uitweiden, omdat dit te verre afwijken ware van ons onderwerp; maar er waren ook twee die eigen waren aan Temsche. Deze zijn : 1° Het *meetgeld*, eene taks die geheven wierd op de koopwaren welke op de markt van Temsche of op de kaai verhandeld wierden. In de XVIIe eeuw was alhier vooral de handel in fruit en bijzonderlijk in krieken zeer bloeiend, welke handel voornamelijk met Holland gedreven wierd. De belasting bedroeg ééneu stuiver op elk 100 pond krieken en eenen halven stuiver op elke mand of zak ander fruit (2).

2° Eene *belasting op de bieren en de wijnen*. Het koninklijk octroij dat dezelfde toestond had dezelfde vastgesteld op twee grooten op elke ton bier in Temsche ingevoerd, ééneu grooten op elke ton in de gemeente gebrouwen, op elke hame Rhijswijn twaalf grooten en op elk stuk anderen wijn acht grooten (3). Het bedrag dezer taxen is

(1) Zulke *metinckboecken* ook soms *landquashieren* genoemd moeten te vinden zijn in de gemeente-archieven van Beveren, Calloo, Elversele, Haesdonck, Kemseke, Lokeren, Nienkerken, Rupelmonde, St Gillis, Sinay, Stekene, Temsche, Vracene en Zwyndrecht — van Kemseke, Moerbeke, Sinay en Thielrode bernsten er in het Staatsarchief te Gent. Landkaarten van de XVIIe, de XVIIIe en vorige eeuwen zijn in de gemeente-archieven te vinden van Basel, Beveren, Grybeke, Elversele, Haesdonck, Kemseke, Lokeren, Melsele, Nienkerken, Rupelmonde, St Gillis, St Pauwels, Sinay, Stekene, Thielrode, Verrebroeck, Vracene, Waesmunster en Zwyndrecht. (Zie Archives Provinciales de la Flandre-Orientale, ook Siret. Het Land van Waes en De Potter en Broeckaert.

(2) Volgens octroy in 1610 toegestaan aan den hertog van Bourbonville, heer van Temsche.

(3) Het octroy dezer taxen wordt bewaard in 't Archief van het Noorder-departement te Rijssel, Rekenkamer, 48, Charterboek, bl. 184.

naderhand tot verscheidene reizen veranderd, en wij kunnen niet met zekerheid vaststellen op hoeveel zij juist beliep rond 1645.

Van de opbrengst dezer onrechtstreeksche belastingen komt er niets vóór in de proclierekeningen. Dit komt hier uit voort dat deze belastingen, niet door de proclie, maar wel door den heer van Temsche geheven wierden. Voor deze waren zij dan ook nog geen zuiver inkomen, want met de opbrengst van het meetgeld moest de heer de dijken helpen onderhouden tot nabij Waesmunster en de helft der rechten op bieren en wijnen moest besteed worden aan het herbouwen en onderhouden der procliekerk.

*
*

Hoe werd dan te werk gegaan voor het vaststellen en het innen der rechtstreeksche belastingen?

Een *reglement voor het platte land* werd den 50 Julij 1672 uitgevaardigd (1) waarin vaste regels wierden voorgeschreven over de manier van rekening maken over de gelden der parochie. In de jaren 1645-49 was daarover nog geene vaste regeling, en de schepenbanken, schikten zich enkel naar van onds bestaande gebruiken. Ziehier hoe het er alsdan te Temsche, en, denken wij, in meest alle de prochien van Waas, toeging.

Op eene harer algemeene vergaderingen, in bijzijn der *pointers en setters* werd door de Schepenenbank een staat opgemaakt der schulden van de proclie. Die staat werd getiteld: *Staat declaratie en specificatie van tgonne die van de proclie ende heerlicheyt van Temsche schuldich ende ten achteren syn soo van ayden, beden ende subventien aen syne Mat' gheaccordeert, capituae penninghen van renten, croisen van diere, vlieghende schulden als anderssins*. Men denke niet dat het iets was in den aard van de begrooting of budget jaarlijks door onze hedendaagsche gemeentebesturen op te maken. Neen, 't is eene enkele opsomming van de betalingen die men voor het loopende jaar denkt te moeten doen, zonder eenige orde, alles onder een met oude schulden, croisen of intresten van renten binnen het jaar vervallende, kost van inkwartiering van soldaten, gedwongen leveringen voor de legers enz. enz. alles zooals het maar in het hoofd kwam, meermaals zelfs zonder sommen, met de enkele aanduiding: *Memorie*.

Deze staat gemaakt zijnde beraamde de schepenenbank dat tot het weren dezer kosten er zou omgesteld worden een *taux* van zooveel per gemet eigendom, zooveel per gemet in pacht, zooveel op den

(1) Zie Placcaerten van Vlaendren, III, 336.

afdrift, en dat men *op negotie en gestaetheyt* zou heffen *naer bevindt ende ghelegentheydt*. Onmiddellijk daarna wierden de pointers ende setters aangeduid die gelast wierden den *setting* te doen, 't is te zeggen te beramen en vast te stellen hoeveel elke burger zou te betalen hebben in elkeen der deelen van de belasting.

De lijst die zij aldus opmaakten droeg de naam van *ommestellinghe* en wierd overgemaakt aan de ontvangers die het op zich namen de aldus vastgestelde belastingen te doen binnenkomen. Voor het *setten* en ook voor het schrijven der *ommestellinghe* wierd eene zekere verdeeling der parochie aangenomen. Er waren één *setter* voor de heerlijkheid van Canwerburg, twee voor den westkant van het dorp (*westende*), drie voor den oostkant (*oostende*) en twee voor het dorp zelf.

Een woord nu over de *ontvangers*. In de XVIIIe eeuw wierden de ontvangers der prochien door den koning aangesteld (1). In de XVIIe was dit echter nog niet zoo. Het ambt van ontvanger der *settinghen* enz. wierd aanbesteed, *minst doende den naesten*. Het loon des ontvangers bestond in eenen *tantiesme* op de ontvangen sommen en het ontvangerschap wierd toegekend aan den burger die zich met den minsten *tantiesme* wou te vrede bonden. Dit *aanbesteden*, of zooals men het ook noemde dit *ophanghen van den boeck* gebeurde in het openbaar, na bekendmaking door behoorlijke *kerckgheboden*. Ik heb in het archief van Temsche een stuk gevonden van 1649 de voorwaarden vaststellende onder welke het ontvangerschap wierd aanbesteed, en deelen dit mede tusschen de aanhangsels onder letter B. Wij lezen daarin dat het den ontvanger bijzonder ten laste wierd gelegd de belastingen zoo haastig mogelijk te doen binnenkomen dat hij verplicht was goede *seker of borche* te stellen, en meer andere voorschriften.

De ontvanger was gelast met geheel de verhandeling der gelden van de prochie; niet alleen met de ontvangst der *settinghen*, *tauxeringen* enz. maar ook met den *uytghaef*; hij deed alle betalingen voor de prochie doch enkel op mandaat van burgemeester en schepenen.

Zijne manier van boekhouden was uiterst eenvoudig. Voor wat de ontvangsten betreft, hij had het *quohier* van het vorig jaar, dat zijn voorganger verplicht was hem bij het ingaan van het dienstjaar over te

(1) Zie *Reglem. voor den lande van Waes* 30 Sept. 1702 in de *Place. van Vlaendren* IV, 548 art. 1.

maken. Wij zagen hooger dat het wierd nagezien en in regel gebracht met behulp van den *generalen metinckboeck*. Dit was, zooals men dit nu zou noemen, zijn belastingrol. Daarop deed hij zijne ontvangsten, hoe? dit weten wij niet juist, maar wij mogen veronderstellen dat hij vastgestelde ziddagen hield. Immers een *placcaert* van later tijd regelt zulke ziddagen en 't is genoeg gekend dat doorgaans zulke *placcaerten* niets anders dan reeds bestaande gebruiken bepalen en regelen. Volgens dit *placcaert* van 6 october 1706, *moet den ontvanger vande prochie alle Sondagen en Heyligdagen sit-dagen houden ontrent de kercke, dog niet in eene herberge op de boete van dry guldens ten profyte van den bailiu* (1).

Wat den *uytgheef* betreft, of de ontvanger daarvan boek hield weten wij niet. In geen enkel gemeente-archief hebben wij tot heden iets gevonden dat den aard had van een dagboek des ontvangers; wij vonden er enkel *liassen* van de mandaten, en hebben dus reden om te denken dat de ontvanger, in plaats van eenen dagboek, enkel eene koord had waaraan de mandaten na mate hunner uitbetaling wierden aangeregen. Wat ons in dit vermoeden bevestigt 't is de vorm zelf der rekeningen. Onder de rubriek *Uytgheef* staan daarin alle uitgaven bont doorengemengeld, zonder eenige rangschikking, niet zooals zij methodisch uit eenen boek hadden kunnen opgenomen zijn, maar eenvoudiglijk in het orde, of liever wanorde, waarmede zij aan de koord waren *geliasserd* geweest (2).

De betalingen en de verzendingen van gelden naar het hoofdcollegie van Waas enz. wierden ook met weinig orde gedaan. Was er geld in kas, de ontvanger haaste zich betalingen te doen en wel vooreerst deze waar meest aangelegen was, bijvoorbeeld deze waar *executie* opliep tegen de dorpsmagistraten, zooals wij verder zullen zien. In de jaren 1645—49 echter was ons land van Waas erg geteisterd geweest door de plaag van den oorlog, de belastingen kwamen zeer traag binnen, en men ziet het goed aan de rekeningen dat ons dorpsbestuur zeer dikwijls in geldverlegenheid verkeerde.

Ook is het niet te verwonderen dat in zulke omstandigheden de rekeningen niet onmiddellijk na het verloopen van het dienstjaar konden gesloten, opgemaakt, nagezien en goedgekeurd worden. Zoo zien wij de rekeningen van 1645 maar nazien en goedkeuren in April 1647,

(1) Place. van Vlaendren IV 261. art. L.

(2) Gemeld placeaert en meer andere hadden voor doel eenig order te brengen in den geldelijken dienst der parochien.

deze van 1647 in Januarij 1650, deze van 1648 in november 1649 enz. Geen wonder ook dat aldus bij het opmaken der rekening de verscheidenste toestanden voorkomen. Zulke ontvanger, blijkt het soms, heeft op verre na zooveel niet uitgegeven als ontvangen, zulke andere heeft meer uitgegeven als ontvangen. In het eerste geval opent men wat men eene *rekeninge purgatieve* noemt, waarin als ontvangst gebracht wordt de sommen die zelfde ontvanger schuldig is gebleven aan de prochie en waarop deze ontvanger algaauw voor de prochie verdere uitgaven doet. In tegenovergesteld geval worden aan den ontvanger zijne verschotten betaald door een zijner opvolgers.

Zoo kennen wij nu den aard der belastingen en de wijze waarop zij geheven wierden. Tellen wij nu eens op wat zij voor Temsche van 1645 tot 1649 oprachten. Volgende tafel geeft de volledige opsomming :

	— 1645 —	— 1646 —	— 1647 —	— 1648 —	— 1649 —	TOTAAL.
Settinghen (hooge landen)	7088.16.05	3354.04.00	4076.15.11	4056.05.01	5038.18.11	20311.00.04
Id. (leeg landen)	305.08.03	150.17.08	177.02.09	174.15.07	220.03.03	1228.07.06
gestaetheit en negotie	1286.09.03	700.03.10	763.02.03	806.13.00	982.06.00	4664.07.05
weesenboek (1)	37.16.10	23.08.00	26.10.11		37.17.04	
afdreft	760.18.08	338.15.03	419.03.05	416.14.11	372.16.03	2225.88.06
Totaal.	9479.09.05	4787.08.09	5462.15.03	5454.08.07	6852.01.09	2036.03.09

Bovenstaande sommen zijn aangegeven in ponden, schellingen en grooten, immers geheel de rekening werd aldus opgemaakt en 't is te bemerken dat wanneer de aanhaling van andere munten spreekt, bij voorbeeld van guldens en stuivers, de somme *in margine* wordt herhaald in ponden. Hieronder geven wij bovenstaande tafel weder in franks en centiemen :

	— 1645 —	— 1646 —	— 1647 —	— 1648 —	— 1649 —	TOTAAL.
Settinghen (hooge landen)	77154.71	3685.02	44372.87	44149.28	54844.90	259.206.78
Id. (leeg landen)	3324.11	1642.22	1927.99	1902.32	2396.25	11.192.89
gestaetheit en negotie	14001.86	7621.09	8305.94	8779.78	10691.67	50767.99
weesenboek	411.88	254.69	288.93		412.15	
afdreft	8272.06	3904.88	4562.36	4527.85	6234.61	27301.76
Totaal.	103.164.62	52.107.90	59.438.69	59.359.23	74.579.58	348.669.42

Gedurende de jaren 1645 tot en met 1649 betaalden de inwoners van Temsche dus aan rechtstreeksche lasten fr. 348669,42 of gemid-

(1) De *settinghen* op goederen van weezen, onder voorgdelijk bestuur staande, wierden gewoonlijk afzonderlijk gerekend, zoo onder andere, voor de jaren 1645—49, maar bijgebracht soms bij rekening van den *afdreft*, soms bij deze van *gestaetheit en negotie*.

(2) Zie *Annalen Oudheidsk. kring*, XX, bl. 154.

deld per jaar 69755,88 fr. en daar die inwoners alsdan ten getalle waren van circa 4000, zoo blijkt het dat zij per hoofd betaalden en per jaar fr. 17.45.

Waarom wierden in die jaren zulke hooge belastingen geheven? Dat zal blijken uit het onderzoek der uitgaven welke wij zoeven ondernemen zullen. Immers de belastingen wierden beraamd op de uitgaven welke bij het ingaan van het jaar voorzien wierden; tegenstrijdiglijk met hetgene nu geschied. Onze hedendaagsche besturen bij het opmaken van hunne begrooting regelen hunne uitgaven naar de opbrengst der belastingen en andere inkomsten, wijl onze voorouders het cijfer der belastingen rekenden naar de voorziene noodige uitgaven. Onze polderbesturen bieden menige trek van gelijkenis met de oude prochie-besturen. In overleg met de groote gelanden van den polder (de gegoeden en notabelen van eertijds) voorzien zij jaarlijks de noodige uitgaven en regelen volgens deze het cijfer der polderlasten of dijkgeschotten.

..

Onderzoeken wij nu de **Uitgaven**, of den **Uytgheef** zooals het in onze rekeningen genoemd wordt. Het is voorzeker geen gemakkelijk werk. Zooals wij reeds hooger zegden, de uitgaven komen vóór in de rekening de eene door de andere, zonder eenige orde, zonder eenige rangschikking. 't Was maar in 1671 dat een *Reglement voor het platte Landt* voorschreef: *In de prochie-rekeningen moet gebracht worden den Ontfang ende Uytgref onder dry respectieve Rubribriquen, te weten, d'eerste van den Uytzendt van de Casselrye ende 't Landt, alsmede van de Betaelinge daerop gedaen, de tweede van 't gene uytgesonden tot Betaelinge vande renten ende croiserende Obligatien ende de derde van de Prochie-kosten* (1).

Wij hebben getracht de volledige opsomming te maken der uitgaven van de jaren 1645 tot 49 dezelfde verdeelende in drie klassen zooals dit later reglement voorschreef, te weten:

I. Betalingen aan den Vorst, aan het hoofdecollegie, en contributie aan den vijand.

II. Renten en croisen.

III. Prochie-kosten.

Handelende over deze eerste reeks, verreweg de belangrijkste, zullen wij gelegenheid hebben een en ander te zeggen over de *beden*,

(1) Zie Placcaerten van Vlaendren. Reglem. voor het platte Landt, 30 July 1672, III. 363, art. LXIX.

Deze algemeene optelling der uitgaven vergelijkende met den optrok, hooger gemaakt van het inkomen gedurende zelfde jaren 1645—49 zoo kunnen wij vaststellen de volgende

Balans :

Optrok der uitgaven. . 52146.18.01

Optrok der ontvangsten. 52056.05.09

zoodat er 110 L. 14. S. 4 gr. meer werd uitgegeven als ontvangen en dat voor het jaar 1650 de ontvangers eene somme van fr. 1125.04 zullen moeten vergoeden hebben.

Gaan wij nu over tot nader onderzoek der verschillende uitgaven.

I. De algemeene lasten,

of zooals hooger aangehaald *reglement voor het platte landt* deze noemt : *den Uytscndt van het Landt*.

Men weet dat de belastingen niet door den vorst, naar willekeur, geheven wierden maar dat zij vrijelijk gestemd wierden door de Staten. Wanneer de vorst in geldgebrek verkeerde, wat, vooral in tijd van oorlog, wel dikwijls voorviel, zond hij naar de Staten eene *bede* zooals men dit noemde. De Staten sloegen er beraad over en stelden de somme vast die zou geheven worden, alsook de voorwaarden mits welke die somme aan den vorst zou overhandigd worden. Het besluit van de staten, de belastingswet, droeg den naam van *bede*, *ayde*, *subsidie*, dikwijls ook *ayde* *extraordinair*.

Wijl in andere graafschappen of hertogdommen de verdeeling van de *ayden* telkens moest bepaald worden, en vastgesteld worden voor welk aandeel elke gemeente of parochie die dragen zou, wierd in Vlaandren de *repartitie der ayden* gedaan op den vasten voet van den *Transport*. Deze was een soort van rol waarin bepaald was voor hoeveel elke stad, heerlijkheid, land of ambacht zou bij te dragen hebben in alle *beden*, *ayden* en *subsidien*. De eerste *transport* dagteekent van 1505 en wierd gemaakt tengevolge van het vredeverdrag van Athis-sur-Orge, door hetwelk de Fransche koning voor goed in bezit kwam van Fransch Vlaandren, maar daarentegen aan Robrecht van Bethune overdroeg, of *transporteerde* (van daar den naam *transport*) den helft der boeten door Vlaandren aan Frankrijk verschuldigd. De transport wierd herhaalde malen gewijzigd, onder andere in 1408, in 1515 en 1651 (1).

(1) Het museum van onzen Kring bezit een prachtig afschrift van den transport

De verdere onderverdeeling op de platte-land gemeenten werd gedaan door de hoofd-collegiën. Zoo ook in ons land van Waas.

Meermalen ontstonden betwistingen over het uitzenden van de *beden* door het hoofd-collegie (1) bijzonderlijk met het land van Beveren, betwistingen die meermalen bijzondere beslissingen van den Raad van Vlaandren veroorzaakten. Zoo vinden wij dat in den *transport* van 1651 het land van Waas *getaxeerd* was *V Ponden XVIII Schellingen XI Deniers*, daeronder niet begrepen het Landt van Beveren, 't gene aldaer *separatelyck* gebrocht ende *getaxeerd* is op *XVI Schellingen X Deniers* (2). Doch bij *sententie* van den 16 July 1652 *verklaert* is, dat het voornoemde Landt van Waes met het *Berversche* in den *Transport* van Vlaendren maer en moet betalen *V Ponden XVIII Schellingen en XI Deniers* (3).

Dat wil zeggen dat in elke honderd ponden door de Staten van Vlaandren aan den vorst toegestaan, het land van Waes vijf pond, achttien schell. elf den. te betalen kreeg.

In vroegere tijden deden de graven van Vlaandren de hun toegestane *ayden* en *subsidien* ontvangen door hunne *Ontfanghers-Generael*. Vóór de XVIe eeuw deed het land van Waas door een der hoofdschepenen of door den greffier zijn aandeel dragen naar deze ontvangers-generaal, maar in 1520 schonk Keizer Karel aan ridder Lieven van Pottelberghe eenige leengoederen in het land van Waas, onder andere Wissekereke, onder Basel, aan welk goed hij met den titel van *baronie*, erfelijk en ten eenwige dage vasthechte het ontvangerschap der *subsidien* in het land van Waes. Door deze begiftiging schiep de Keizer een nieuw tot dan nog onbekend ambt; en wij vinden dat wezentlijk dit ambt — niettegenstaande herhaalde tegenwerking van het hoofdcollegie van Waas — tot het einde der XVIIIe eeuw, door de heeren van Wissekereke is uitgeoefend geweest (4).

Ziehier hoe men te werk ging: de Staten van Vlaandren de *bede* van den Vorst aanveerd hebbende en het cijfer vastgesteld hebbende van de *ayde*, zoo liet de Ontvanger-Generaal weten aan het hoofd-

van 1513, met sierlijke letter geschreven en opgehusterd met vele geschilderde blazoenen, gifte van den heer Wauman van Temsche. Zie daarover onze nota in Annalen XVIII, bl. 223.

(1) Zie de aantekeningen van van der Vynekt uitgegeven door ridder de Schoutheete in onze Annalen, b. III.

(2) Place. van Vlaendr. III. 378.

(3) Gener. Index der Place. van Vlaandren, v^o Transport. Nota bl. 609.

(4) Zie het handschrift van van der Vynekt. Annalen III, bl. 277.

collegie van Waas dat, volgens den transport, het land van Waas in deze *ayde te contribueren* had tot de somme van..... Het hoofdcollegie deed de *repartitie* van deze somme tusschen de prochien van het land en zond dezelfde over aan den ontvanger der subsidien te Basel, die daarover dan berichten zond aan gezegde prochien om de gestelde sommen te doen binnenkomen. Wij hebben in het gemeente archief van Temsche zulken brief gevonden van 1657 — van weinige jaren later dus als het tijdstip waarmede wij ons bezig houden — en schrijven die over tusschen de aanhangsels van ons werk onder letter C. Hij bevestigt wat wij hierboven zegden over de manier van *repartitie* te maken.

Gedurende de jaren 1645—49 betaalde de prochie van Temsche wegens *ayde extraordinaire* : 1645 L. 2 S. of circa fr. 17885,71. Niet altijd wordt in de rekeningen juist aangeduid op welke *ayde* de aangeteekende betaling gedaan wordt. Wij kunnen nochtans aanstippen dat er betaald werd, eerst en bijzonderlijk op eene *ayde extraordinair van twelf hondert duysent guldens uutghesonden den XVIIe Meye XVIe vijf en veertich* (1) in drie verschillende *payementen* volgens den transport over Vlaandren *ghepartiseert* (sic). Verders werd er ook betaald op de *repartitie* van mindere *ayden*, zooals eene van 17 Julij 1647 (2), eene van 26 Augusti 1648 (3) en van 10 Mei 1650 (4) waarvan in onze rekeningen het algemeen bedrag niet staat aangeteekend.

Benevens deze *ayden* verleend aan den Vorst, kwamen de **Generaele kosten van den lande van Waas**.

Het was maar sedert 1585 dat eindelijk, door tusschenkomst van Alexander Farnes de buitensporige aanmatiging van de Gentenaars op de steden en landen van het kwartier van Gent hadden opgehouden, en dat ons land van Waas voor goed eigen en onafhankelijk besturen kon. Dit eigen bestuur bracht het recht mede voor het hoofdcollege van rechten te heffen op de prochien, om te voorzien in de algemeene kosten van 't Waasche, zooals kosten van bestuur, en in tijde van oorlog de zware krijgslasten die op het land drukten (5).

(1) Prochierekening Temsche van 1645, bl. 483.

(2) Prochierekening Temsche van 1648, bl. 89.

(3) Prochierekening Temsche van 1649, bl. 51.

(4) Zelfde rekening bl. 56.

(5) Zie Saman, Exposition des trois États du Pays et Comté de Flandre 1711.

Van deze algemeene kosten wierd de repartitie rechtstreeks gedaan door het hoofdcollege, en de gelden moesten door de prochien betaald worden in handen van den aangestelden ontvanger (1).

In de jaren 1645—49 was ontvanger heer Jaak Van der Elst, hoofdschepene (2). In onze prochiererekeningen heeten alle betalingen aan 't hoofdcollege gedaan: *Item betaelt aen den bovens. commis dheer Jacques Van der Elst.*

In dien tijd van oorlog, van gedurig heen en weertrekken der legers door onze landen, had het land van Waes gedurig groote sommen noodig, ook zien wij de prochien betalen op volgende *uytsenden* :

1	2000 ponden den 19 Juli	1643	16	4000 ponden den 24 Januari	1648
2	20000 gulden den 9 April	1644	17	4000 id. den 13 Februari	id.
3	3000 ponden den 28 October	id.	18	4000 id. den 6 Meert	id.
4	4000 id. den 28 October	1645	19	4000 id. den 20 Mei	id.
5	3000 id. den 10 Meert	id.	20	4000 id. den 27 October	id.
6	3400 id. den 10 April	id.	21	4000 id. den 21 November	id.
7	4000 id. den 8 Mei	id.	22	4000 id. den 16 January	1649
8	4000 id. den 19 September	id.	23	5000 id. den 3 Meert	id.
9	8000 id. den 25 Febrnari	1646	24	2500 id. den 3 April	id.
10	4750 id. den 24 Mei	id.	25	500 id. den 5 Oogst	id.
11	3000 id. den 11 Januari	1647	26	7000 id. den 21 October	id.
12	5000 id. den 28 Meert	id.	27	8000 id. den 7 November	id.
13	1000 id. den 13 Juni	id.	28	6500 id. den 22 Januari	1650
14	12000 pattacons den 23 December	id.	29	2500 id. den 23 Mei	id.
15	5000 ponden den 17 Januari	1648			

Op deze verschillende *uytsenden* betaalde de prochie van Temsche gedurende de jaren 1645 tot 1649, in honderd twee en dertig *payementen* tot 9785 ponden en 11 schellingen, of in franks circa 106512,56. In de *repartitie* tussehen de prochien van Waas, was Temsche vrij hoog *getaxeert*; immers hare tusschenkomst was van weinig min dan 10 procent. Zoo zien wij haar betalen op 3000 ponden 298 L. 7 sch. 6 gr. en op 4000 ponden 597 L. 16 sch. 8 gr.

Dat de aanzienlijke *uytsenden* door 't land van Waas gedaan wierden voor het bestrijden van oorlogskosten blijkt wel uit de rekeningen waar die *uytsenden* gemerkt worden als gedaan: *voor de vaert en fortificatie int quartier van Moerbecke, over exemptie van wintergarnisoen, voor secours aent legher van baron beck, voor vivres four-*

(1) Zie, over het ambt der ontvangers van het Hoofdcollege, het handschrift van van der Vynekt, annalen III, bl. 275.

(2) Zie Magistratures du Pays de Waes, chev. de Schoutheete, Ann. III, bl. 187.

ragien enz. op S. Jan Steen, aen de vyfthien compagnien van Moerbeke 't garnisoen van Dendermonde, de Lorreynen enz.

Het aandeel van Temsche — ^{* *} circa 10 ten honderd — in de algemeene kosten van het land van Waas was zeker al zeer hoogloopend, maar daar bleef het niet bij.

Tot het begin der XVIIe eeuw was het in het openbaar recht een algemeene regel dat de belastingen als *ayde* aan den Vorst toegestaan gedragen wierden door de gemeenten (prochien, heerlijkheden enz.) afzonderlijk elk voor zijn zijn gesteld aandeel, zoodat wanneer eene gemeente niet in staat was te betalen, daaruit een verlies ontstond voor den Vorst, en dat de eene gemeente nooit voor eene andere kon te betalen hebben (1). Het moet zijn dat deze algemeene regel niet toegepast werd op de *uytsenden* voor de algemeene kosten van het land van Waas, want wij zien dat het hoofdecollegie, niettegenstaande lange tegenstribbeling der prochien, deze de eene voor de andere doet betalen, wanneer er zijn die tengevolge van plundering, verwoesting of andere groote rampen, hunne *quoten* niet kunnen opbrengen. Wij zien zelfs dat de betwisting daarover ontstaan en vóór den Raade van Vlaandren gebracht zijnde, de veroordeeling medebracht der *solvabele* prochien.

Temsche betaalde van 1645 tot 1649 aldus op de quote van andere prochien tot de aanzienlijke somme van 5858 L. 3 sch. 10 gr. of fr. 41995,77.

Ziehier het bedrag der betalingen :

Voor de parochie Moerbeke	687 L. 15 sch. 9 gr.	(7485,24)
» » » Zwijndrecht	1075 » 15 » 4 »	(11708,09)
» » » Burcht	1042 » 6 » 5 »	(11544,86)
» » » Sinay	182 » 5 » 2 »	(1982,86)
» » » Stekene	559 » 11 » 1 »	(5696,05)
» » » Rupelmonde	449 » 5 » 2 »	(4888,88)
» » » Cruybeke	1 » 5 » 9 »	(12,92)
» » » Exaerde	80 » 7 » 2 »	(874,87)
Te samen	5858 » 3 » 10 »	Fr.(41995,77)

Wij hebben niet kunnen achterhalen op welke wijs en in welke evenredigheid de *quote* der *insolvabele* parochien overdragen werd op de *solvabele*. Wierd de *quote* van alle de *insolvabele* gelijkelijk op alle de *solvabele* verdeeld, of wierd zulke parochie bijzonder aangewezen

(1) Poultet. Hist. politique interne de la Belgique. Louvain 1879, 539.

om den tekort van zulke andere in te vullen. Wat ons zou doen denken dat dit laatste stelsel in voege was, 't is dat buiten de acht hierbovengenoemde parochien er nog andere waren in het land van Waas die zeer veel geleden hadden van den oorlog en dus zeer waarschijnlijk hunne quote niet konden opbrengen. Behalve dat wij dit weten uit de bijzondere geschiedenis van verschillige Waasche gemeenten (1) kunnen wij nit de vooronsliggende prochie-rekeningen van Temsche bijzonderheden vernemen als deze: *Item betaelt aen syn excellentie den Grave van St' Amour over een stuck wyn van weghens dese prochie hem belooft ende gheiondt, ten regarde de selve by den voors. Grave soude in recommandatie ghehouden worden ende deur hem berryt wesen van gepillieert ende ghefouragieert te worden ghelyck als ghebeurt is aen die van Cruybeke, Nieukercke, haesdonck ende andere naburighe prochien, ende aen Secretarius van voorn heere over een paer handtschoenen...* (2)

Wij begrijpen dat, voor wat de *generale costen van den lande van Waas* betreft, het betalen der *solvabele* over de *niet solvabele* kan in zwang gebracht zijn, daar immers geldt het maar toepassing van plaatselijke gebruiken of reglementen eigen aan het land van Waas, maar dat *solvabele* prochien gelijk Temsche wel eens betaalden over de quote van *insolvabele* in de *ayden* aan Zijne Majesteit, dat komt ons vreemd vóór, 't is immers eene inbreuk op eenen vasten grondregel van het openbaar recht van dien tijd. En nochtans dat vinden wij, onder andere in de rekening van 1648. *Betaelt aen dheer Jan Bapt. Dhanins comis van het subsidie extraordinare (sic) van Vlaendren (5) de soue van een hondert veerthien ponden derthien schell. vier gr. over de reste en volle betalinghe..... over de quote van die van Sweyndrecht in de uytsettinghe van vier hondert duysent guldens ghedaen in Augusto XVIe vyf en veertich by de heeren gheestelycke en vier Leden slants van Vlaendren.....* (4) Hoe kwam er tegen zulke inbreuk op het recht geen tegenstand? Onze voorvaders waren anders zeer nauw gezet op het stuk hunner vrijheid in zake van lastenbetaling, en weigerden alle belasting door hen zelf niet vrijelijk gestemd. Dat zien wij anders voor de minste aangelegenheid, en wel nog in

(1) Zie Van den Bogaerde, Siret, De Potter en Broeckaert in hunne geschiedenissen onzer gemeenten, *passim*.

(2) Rekening 1645, bl. 33.

(3) De heer Dhanins was *commies* of aangestelde van den erfelijk ontvanger van Waas, heer baron van Wissekerke waarvan wij hooger gesproken hebben.

(4) Prochierrekening Temsche 1648, bl. 236.

de rekening Temsche 1649. *Betaelt aen Jan Corthals bewys hebbende van Jan de Malsche de some van neghen ponden achtien schell. elf gr. over deser prochie quote in eene some van dryendertich pondt XIII schell. IX gr. ende thien deniers die de selve schuldich is beneffens die van ducknam, lokeren, waesmunster, elversele, thielrode, bazel ende rupelmonde over de quote van de prochien van s^{te} nicolaes, nieukercke, haesdonck ende cruybeeck by den selv. de malsche goet ghedaen in syne rekeninghe ghesloten den 26 maerte XVIe neghen ende veertich welke voorn vier prochien refuseren te betaelen midts sylieden duytsendinghe ende authorisatie niet onderteekent en hebben.....* (1) En dat ook Temsche zich anders nog al te trekken liet, om de schuld van de andere prochien te betalen, blijkt hieruit dat, niettegenstaande hare veroordeeling om te samen met de andere *solvabele* voor de *insolvabele* te betalen op de *liquidation* der jaren 1641 en volgende, de betalingen over Bureht nog niet geheel gedaan waren in 1649, ofschoon Temsche daartoe andermaal was veroordeeld geweest bij sentencie van 19 November 1647 (2).

*
*
*

1645 L. 2 schell. (fr. 17885,71) op de *ayden*, 9785 L. 11 sch. 7 gr. (fr. 106512,56) op de gemeene kosten van Waas, en 5858 L. 5 sch. 10 gr. (41995,78) op de *quoten* van andere prochien, of al te samen 15286 L. 17 sch. 5 gr. (fr. 466594,05) belastingen op vijf jaren 't was al ongehoord; maar daar kwam, bij overmaat van rampspoed, nog bij dat bij tijden ons land van Waas, als ingenomen, als veroverd moest aanzien worden door de legers der Staten van Holland, en dat gedurende deze tijden de Staten zich verhaasten op ons land, als op een wingewest *contributien* te slaan.

Wij vinden evenwel niet dat de staten geld aldwongen van de *generaliteyt van den lande*, maar wel van de prochien afzonderlijk, mogelijks omdat die gewilliger betaalden, en zoo zien wij maanden en maanden lang onze arme prochien lasten betalen, van den eenen kant aan den erfelijken ontvanger voor Zijne Majesteit, aan het hoofdcollege voor het land van Waas, en van den anderen kant aan de hoogmoghende heeren staten van Hollandt!

Zulke betalingen komen vóór in onze Temsche rekeningen voor een geheel bedrag van 1451 L. 10 sch. 04 gr. (fr. 15582,74) begriipende de *contributie* van de maanden September tot November 1645, van

(1) Prochierekening Temsche 1649, bl. 181.

(2) Prochierekening Temsche 1648, bl. 81.

January tot October 1646, van January tot November 1647 en van January tot Mei 1648, of in het geheel dertig maanden. Het normaal cijfer dezer contributie was per maand 280 nederlandsche guldens of 46 L. 15 sch. 4 gr. (fr. 307,93) maar daar kwamen bij het wisselgeld, waarover wij zooeven zullen handelen, en allerhande kleine kosten verschilliglijk genaamd : *quittanciegeldt*, *recognitiegeldt*, *porte-expres*, enz., en daarbij ook de kosten van onderhoud van zekere *sauvegarde* alhier door de Staatsche in 1643 aangesteld.

De ontvanger voor de Staten was aldan zekere heer Lus verblijvende in Hulst, en wij zien in de rekeningen dat de contributie hem in Hulst moest gedragen worden. Dat is ook te zien in de voorwaarden van aanbesteding van het ontvangersambt van Temsche (zie aanhangsels, letter B) alwaar de reizen van den ontvanger van Temsche naar Hulst voorzien worden. Of die heer Lus wezentlijk in Hulst verbleef valt nochtans te betwijfelen, want verre weg de meeste ontvangsbewijzen zijn niet door hem onderteekend maar wel door *Hesther Lus, huysvrou van den ontfangher*.

Zeer goedwillig nochtans betaalden de Waasche prochien deze *contributie* niet aan de Staatsche. Zoo vinden wij in de rekeningen zekere somme mitgesteken voor den eereloon van advokaten die door dertien parochien gelast wierden om in den Haag de belangen van het land van Waas te verdedigen in zake van contributie. Zelfs lezen wij in de rekening 1643 : *betaelt de some van een en twintich ponden gr. aen advocaet Smasius ghedeputeert naerden Haegh om te bekommen dat de repartitie niet soude geschieden op den voet van den transport*. Uit deze aanhaling, en bemerkende dat later wel eens de Hollandsche contributie *brandschat* genaamd wordt, mogen wij afleiden dat er moest sprake geweest zijn van deze *contributie* te heffen, zooals de vlaamsche, 't is te zeggen volgens den transport, maar dat onze parochien daartegen gewerkt hebbende, eene vaste *tauxatie* hebben bekomen, (maandelijks 280 guldens voor Temsche).

* *

Onder de rubriek *bijkomende kosten*, hebben wij in de algemeene optelling der uitgaven welke in onze prochierekeningen vóórkomen, eene heele reeks betalingen samengevat welke ook betrek hebben op het betalen der algemeene lasten, en waarvan de wisselgelden het bijzonderste aandeel uitmaken.

Wij bemerken dat de inwoners van Temsche hunne lasten betaalden in ponden, schellingen en grooten, — zoo ook zijn alle de prochie-rekeningen opgemaakt — en dat in zelfde munte betaald wierd aan

het hoofdcollege, want bij de kwittancien van den heer Van der Elst, wordt nooit wisselgeld bijgerekend. Anders is het voor de betalingen op de *ayden*, aan commies Dhanins voor den erfelijker ontvanger, en voor de contributie aan Staten, aan ontvanger Lus.

Volgende aantekeningen in de rekeningen, voorkomende kunnen voor wat de kennis der muntwaarden betreft van eenig belang zijn.

Tot twee of drie maal ontmoeten wij de aanduiding : *in rekeninghe gebracht weghens verlies aen gouden of silveren spetic*, waarmede bedoeld wordt het verlies door de ontvanger geleden op munten welke hun wettig gewicht niet hadden.

Verlies gheleden door den ontvanger op eenighe aesen doordien alhier gheweghen wiert met dry remedien ende den ontvangher met twee (1). Hier uit zou te besluiten zijn dat men zich nog niet algemeen schikte naar de voorschriften van 't *placcaet* van 21 Mei 1618, waarin was vastgesteld dat de *remedie van goude munte twee aesen is*. En nochtans zeer strenge verordeningen waren opvolgentlijk het *feyt van de munte* komen regelen (2).

*
*

Verders hebben wij nog in de eerste afdeeling der uitgaven, 't is te zeggen bij de buitengewone en algemeene uitgaven bijgeselreven in onze opsomming de wijngelden en presenten, enz., die menigvuldig in de rekeningen vóórkomen, en te samen beliepen voor 1645-49 tot 1152 L. 19 sch. 01 gr. of in fr. 12540,58.

Deze samentrok was niet gemakkelijk om maken. Immers het is dikwijls zeer moeilijk om bepalen of zekere uitgaven die het voorkomen hebben van eene *courtoisie*, zooals men dit noemde, aan deze of gene ambtenaar gedaan, enkel en eenvoudig een geschenk daartstellen, waarmede men de gunst van dien ambtenaar zocht te verwerven; dan wel of de gifte gedaan werd om bevrijd te worden van zekere lasten, zooals ontijdige inkwartiering van soldaten en andere. Inderdaad het beoogde doel staat wel dikwijls maar niet altijd uitdrukkelijk verklaard in de rekening. En nochtans daarin is een groot verschil te maken; vele lasten, bijzonderlijk voor wat de dienst der legers betreft, konden in geld worden afgekocht, men noemde dit eene *redemptie* of *exemptie*. Daarom hebben wij menigmaal

(1) Prochierekening Temsche, 1646, bl. 151.

Remedie, ponderis aureorum nummorum supplementum, zegt Kiliaen, een bijgevoegd gewichtje bij het wegen der goudstukken.

(2) Zie Placc. van Vlaendren, 21 Mei 1618, id. 18 Meert 1633, enz. enz.

in twijfel verkeerd over den aard van zulkdanige uitgaven, niet wetende of zij dienden onder de rubriek *presenten* gerangschikt te worden dan wel of zij behoorden bij de *krijgslogisten*, *rations* enz., waarvan zij de *redemptie* of den uitkoop verbeeldden. Waar zij maar eenigzins dit laatste voorkomen hadden hebben wij hen als dusdanig opgesteld. Niettegenstaande dit beliep onze opsomming der *presenten* of *wijngelden* tot de aanzienlijke som van 1152 L. 19 sch. 4 gr. hetgeene bevestigt wat wij in een vorig werk over de XVIIe eeuw (1) zegden : Willen wij de oude rekeningen van dien tijd nazien, wij zullen bijna van blad tot blad het bewijs vinden hoezeer in de zeden des tijds was doorgedrongen dit gebruik van, aan ambtenaars van alle slach, geschenken van allen aard, en meest nog wijnen, te vereeren.

Eenige bijzonderheden over dit geven van *presenten* komen niet van onpas. Zij werpen licht op de zeden en gebruiken van dien tijd. Daarom willen wij aanhalen aan welke ambtenaars zij wierden aangeboden, in wat die geschenken zoo al bestonden, en om welke reden die geschenken wierden, voor zooveel te minste wij dit alles omstandig aangeduid vinden.

Volgende dus als voorbeelden :

A. Aan hoofden der legers :

Baron Beck, ontvangt opvolgentlijk, boven en buiten verschillende geschenken in geld, *twee quartelen wijn, twee sacken haever in plaetse van den vetten hamel vroeger beloofd, twaelf voederen hoi* boven geld-presenten aan zijnen kwartiermeester en zijnen secretaris, *eene sende van visch en patrijzen, vier vette haemels en een lam, een hondert spuerinck, thien en half coppelen kiecken, vier manden criecken, nog eene sende visch, een quartel wijn, en 556 gulden 16 stnivers wijngelden, gepresenteert* aan mevrouw de barones de Beck.

Aan den gouverneur van Hulst, of aan de Staatsche legeroversten aldaar liggende zien wij aanbieden : *twee sacken appelen, twee tonnen bier, twee vette hamels, eene kevie kieckens, ses hespen, twee sacken haever, nog twee sacken appelen, vijf coppelen patrijzen voor den heer van Brederode, twee tonnen Diestersch bier, eene tonne goet bier en eene andere, seven en veertich potten criecken, twee vette hamels.*

Aan andere legerhoofden der Staatsehen, liggende in St Jan Steen,

(1) Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis in de XVIIe eeuw. Ann. XXI. 2^e aflevering. Onder andere een gansch opgetuigde legerwagen, ter waarde van 14 L. 18 sch. 6 gr. (fr. 162,44).

in Stekene en elders, *een stuck wijn, hoi, verschen visch, tonneu bier, dry coppelen kieckens aen den grave van Waldyck te St Jan Steen* en nog eens vier coppelen enz. enz.

En opvolgentlijk zien wij zulksdanige geschenken vereeren aan de hoofden van doortrekkende partijen, aan bevelhebbers van forten en legerplaatsen, zooals : de graaf de St Amour, commissaries Longhenaël, sergeant-majoor Van Erp, op 't fort te Burcht, don Pedro della Costera en zijn sergeant-majoor don Juan della Pila op 't kasteel van Antwerpen, colonel Allemagne of Allemanny den dueq d'Amalfi (sic), graaf Karel van Croy, don Juan de Pardo, de graaf van Brnay (?) coronel Stobbeleer, de cavallier de Villeneuve (sic) te Lokeren, aan den generael der Lorreyne lighende te Rupelmonde, aan baron de Clinchamp en den capiteyn der Iersche lighende te Rupelmonde, den capiteyn Van de Werve, don Meschia, marquis de Caracena, aen de mevrouw van den quartier maistre generael van 't regiment Navarre enz. enz.

En ook ontelbare geschenken aan kapitein Hans Verkest op 't kasteel van Temsche.

En bij de meeste dezer geschenken komen aanhalingen als de volgende : *voor sekere goede diensten, om de prochie te bevrijden van partyen, om syn volck elders te logieren, om ons te bevrijden van foule of van pillagie* enz.

B. Aan den heer van Temsche.

Was alsdan heer van Temsche de hertog Alexander II van Bournonville, (1) graaf van Hemmin-Liétard, baron van Caumont enz., een uitstekend krijgsman. In den tijd die ons bezighoudt was hij in den bloei des levens en meesttijd voor den dienst des konings van Temsche afwezig. Hij hield nochtans, waar hij zich ook bevond de belangen onzer prochie voor oogen, en had hij niet kunnen beletten dat zijn kasteel door den vijand veroverd en bezet wierd, hij wist meermalen aan zijne onderhoorige van Temsche diensten te bewijzen. Uit herkenning voor deze zien wij ons prochiebestuur hem dikwijls een of ander *present ofte courtoisie* vereeren. Meestal zijn deze geschenken van weinig bedrag en bestaan, in *criecken, manden coucken* (koeken) en andere lekkernijen, aan Mevrouw de Bournonville of aan hare kinderen verzonden; meermaals ook in vlas, waaruit wij zonden mogen besluiten dat die edele damen wel zorg droegen voor de lijnwaadkas, en mogelijk, volgens 't gebrnik van den tijd, nog wel zelf spinnen.

(1) Zie verders over deze, Van der Vijnekt. Ann. III. bl. 99.

Ik vind ook wel eens aangeteekend : *aen Mevrrouwe de Bournonville, ten respecte laerer diensten en intercessie by de generaels voor welvaren der prochie.* Maar dit zijn al maar kleinigheden. Bij het tijdelijk herstellen van den vrede kwam de heer van Temsche terug zijn kasteel voor eenigen tijd bewonen. Te dier gelegenheid, zooals wij het verder zullen zien, bij de bestuurlijke uitgaven, wierd hij allier zeer plechtiglijk ontvangen, en de prochie, uit dank voor de diensten door hem bewezen, bood hem een geschenk van niet min dan duizend gulden waarde, *voor synen willecomme*, te weten de herstelling van alle de daken des kasteels, zooerg in den laatsten oorlog beschadigd. Wij komen daar verder op weder.

C. Aan zekere Ambtenaars.

Ons prochiebestuur vond het ook van belang de bijzondere gunst in te winnen van zekere ambtenaars die in zekere omstandigheden diensten bewijzen konden, zooals de hoogbailliu, de hoofdschepene van Waas enz.

Wij vinden in de rekeningen dat onze bestuurders steeds genegen waren, vooral waar het mogelijk was aan die heeren van het hoofdcollegie kleine diensten te bewijzen. Zoo zien wij gedurig aanhalingen als deze :

*den soon van den heer hoochbailliu gevoert naer Eechove (1) (2)
calck gevoert naer Belcele, voor den heer hoochbailliu....
den heer greffier met huysvrouw, kinders en eenighe coffers en
meubels gevoert naer St Nicolaes op 8 november 1645.....
een waghē riet gevoert naer Belcele voor den hoochbailliu.....
meubelen van bailliu naer Belcele gevoert.....
met waghē de meubelen van den greffier van lande (3) gevucht
uyt St Nicolaes.....
bagagie van hoogbailliu naer Belcele.....
voor bailliu hout naer Belcele gevoert en steen naer St Nico-
laes voor den heer greffier.....
met de schuyte naer Eechove gevoert m^{me} van Vremde en m^{me}
van Exaerde. moeder en vrouw van den hoogbailliu.
den hoochbailliu ghevaren naer Eechove....*

(1) Was alsdan hoogbailliu Maximiliaan Van der Gracht heer van Vremde, Schardan, Eechove enz., echtgenoot van dame Geertruide de Gruntere, vrouw van Exaerde, zie Van der Vijck. Ann. III, 99.

(2) Zijn zoon Jan Frederik volgde hem op in zijn ambt in 1649, zie ibid. Zij hadden hime woonst op 't Kasteel van Belcele.

(3) Was alsdan griffier heer Willem Van der Sare, zie V. d. Vijck. Ann. III, 268.

een wagen arduinsteen naer St Nicolues voor den greffier.....
verroer witten steen voor den greffier van lande.....
een voer plantsoen gebracht op hof van hoochbailliu te Belcele.....
peerden aen den caros van don Luis Cairo.....
item aen den caros van de moeder van don Luis..... enz. enz.

Buiten deze diensten geeft men hem ook geschenken :

visch voor den heer hoochbailliu.....
eenen swarten hoet vereert den stadthouder van lande..... (1)
coop van twee vette haemels voor heer Van de Sare ende
Paddeschoot..... (2)
een sack visch of salm mynheer van Paddeschoot, om hem
te recommanderen de repartitie van de weirbaere mannen.....
eene partye visch voor den hoochbailliu om te tracteren den
bisschop.....
twaelf sacken haever geiondt den hoochbailliu in recompense om
ghetracteert te hebben m. erw. heere den bisschop.....
eene sende visch den heere hoochbailliu.....
aen baron van Wissekercke (3) dry hondert oesters, een coppel
patryssen, een coppel cappoenen.....
een haemel (men voegt er ditmaal niet bij of het een vette
was) aen den greffier van lande van Waes..... enz. enz.

D. Eindelijk zien wij ook geschenken bieden ter gelegenheid van het stellen der *sauvegarde*. In 1646, tijdens de belegering van het kasteel door den prins van Oragne en graaf de Grammont had de prochie twee *sauvegarden* bekomen. Men noemde zoo twee officieren van het leger die gesteld wierden in handen van het magistraat, tot verzekering dat het leger aan de prochie niet de minste schade zou veroorzaken. Het bekomen van zulke verzekering tegen overlast, afpersingen en zelfs plunderingen, wierd zeer hooggeschat. Ook zien wij dat om zulk voordeel te verkrijgen aan de legeroversten geschenken wierden geboden, dat er dergelijke wierden geschonken aan de officieren als *sauvegarde* aangeduid, alsook aan allerande personen die tot het bekomen van deze gunst hadden bijgedragen. Eenige voorbeelden :

(1) Was alsdan stadhouder (conseiller pensionnaire) de heer Erasmus Van der Donckt, zie Van der Vijnckt. Ann. III, bl. 256.

(2) In de prochierekening 1645 zijn de laatste woorden geschrapt en vervangen door : *aen seker goeden heere voor diensten aen de prochie*. De heer van Paddeschoot was de hoofdschepene Karel d'Hertoghe.

(3) De erfelijke ontvaenger der *ayden*, zooals wij hooger gezien hebben.

- aen de keuken van de officieren houdende de prochie in hunne sauegarde* wierd tot 53 L. 11 sch. 4 gr. besteed (fr. 604,80).
aen pater Joannes de Schuepdrijver procurator vunt Oratorie weghens de fransche sauegarde, 5 L. gr. (fr. 52,65).
aen de twee levende sauegarden de prochie ghedient hebbende als het leger hier lach, 42 L. 14 sch. 2 gr. (fr. 464,85).
aen gruef de S'Amour roor de sauegarde vercregen door toedoen van pater van Wesenbeke 42 L. gr. (fr. 457,14).
Item aen grave Charles van Croy 17 L. 18 sch. gr. (fr. 194,85)
 enz. enz.

Het zou te verre leiden geheel dezen kapittel van *wijngelde en presenten* te ontleden, wij hebben er enkel het belangrijkste willen uitrapen.

Oorlogskosten.

Dit woord in eenen zeer algemeenen zin gebruikende had mogen voor hoofding staan aan bijna al de voorgaande artikelen der uitgaven. Indien onze prochie alsdan zooveel te betalen kreeg aan *ayden* voor Zijne Majesteit, aan *contributie* voor de Staten en meest nog aan *quoten* voor de *generatiteyt van den lande van Waes*, dan was dit wel ter gelegenheid van den oorlog. Wij gebruiken hier echter het woord in den beperkten zin van oorlogskosten die rechtstreeks op de prochie vielen, zonder bemiddeling van hoogere besturen.

Het is genoeg geweten hoe legerbenden in optocht tegen den vijand uitgestrekte rechten bezaten, en overigens nog altijd bezitten, om van de steden en dorpen die zij doortrokken alle soorten van diensten te vergen, zooals inkwartieringen, leveringen van mondbehoelten enz. enz. Onze prochierekeningen staan er vol van.

Wij hebben die voor de rekeningen welke wij nu onderzoeken in vijf klassen onderverdeeld. Zie er hier de opsomming van :

	in Ponden.	in Franks.
A. <i>Rations</i> , werk en leveringen	549.11.04	5983.66
B. Krijgslogisten, inkwartieringen, wintergarnisoen .	4893.19.05	53269.21
C. <i>Teeringen</i> van soldaten enz.	1568.11.03	17074.36
D. Keurlingen, pionniers, wachten	1335.15.09	14540.32
E. Wagen- en schuiddiensten	608.02.04	6620.94
Totaal.	8936.00.01	97488.49

Niet zonder reden dus dat, als wanneer onze wethouders beraanden wat er voor het loopende jaar zou moeten omgeestelt en geint worden, zij schreven in dit soort van budget waarvan wij hooger spraken :

Item alsoo de prochie daeghelicx beswaert ende belast wordt met passagen ende repassagen van soldaeten uitlopende partyen soo van de staeten van de gheunieerde provincien als van Syne Maj. leveringhen van fourrage houdt keerssen placquillas taxas rations ende andere menichvuldighe onverwachte oncosten daervan altyt eene goede somme ghereet moet wesen en ommege-stelt worden inghevolghe van de reglementen daerop ghemaect soo wordt daervooren uitgetrocken de somme van (1) (niet aangeduid).

A. Eene eerste, de minste ofschoon toch aanzienlijke, reeks van oorlogskosten bestond in rations en verschillende leveringen voor de doortrekkende legerbenden, dikwijls aangemerkt onder de spaansche namen van *placquillas* en *taxas*. (2)

Uit de opsomming dezer leveringen moeten wij besluiten dat de doorreizende legers een goed deel bereden troepen of ruitery telden, want talrijk en hoogoplopend zijn de leveringen van *hoei* en andere *fourragien*, zooals men dit noemde. Tot tweemaal zien wij de prochie aanzienlijke leveringen daarvan doen voor rekening van het hooft-college, (3) die dezelve aan de prochie aanrekende, maar buiten deze zijn er nog zeer talrijke voor bijzondere rekening der prochie. Insgelijks leveringen van *haever*, *stroot* en *klaeveren*, en menigmaal uitgaven aan het *gersen*, 't is te zeggen het in de weide stellen van peerden.

Verders voor de doortrekkende soldaten tot verwarming en verlichting menigvuldige leveringen van *hout* van *kolen* en van *keersen*. Onder den artikel hout vinden wij bijzonderlijk aangeteekend als brandhout *knoppelinghen* en *mutsaert* 't is te zeggen groot hout en ook enkele malen *hout voor d'affuyten vant geschut der Lorreyne* en *banderoyen* die geleverd wierden te Hulst.

Onder eene rubrick mondbehoefsten zouden wij kunnen rangschikken *vleesch*, *broot*, *boter*, *hollantse caes*, *kieckens*, alsmede *bier* en meermaals *Diesters bier*.

Eindelijk nog verschillende leveringen zooals van *poer* en *loot*, van

(1) Prochierekening van 1646, in fine.

(2) *Placquillas*, *taxas*, *rations*. Verschillige spaansche en fransche benamingen aanduidende de gedwongen leveringen van eetwaren enz.

(3) In 1643 voorzag men tusschen de *uytgaven*: *grootte somme bij die van den lande beneffens de casselrye van den Oudenburch Dendermonde en Aelst voort leveren fourragie aen 5700 peerden*, en verders leverde de prochie voor het hoofdcollege 10000 busselen *hoei*, kostende 1100 guldens (fr. 1338,42).

buspoeder en ook van *spaeden*. Wij kunnen dit niet goed uitmaken in den tekst der rekeningen, maar mogen veronderstellen dat den aankoop van dezen krijgs- en werkvoorraden niet voor de doortrekkende vreemde benden zal gedaan zijn, maar wel voor de keurlingen en wachten der prochie, waarover wij verder zullen handelen. Zelfde bemerking geldt voor de levering van *hoefysers en nagelen* die ook wel voor den wagensdienst der prochie kunnen gedaan zijn.

Wij kunnen evenwel bij dit alles nog voegen de notas van cereloon van M^{ter} Michiel de Dijkeker en M^{ter} Jan Grietens, chirurgijns, voor *het cureren van diversche gequetste soldaeten* en over de levering van *medicamenten* door Marten Notschael, ook chirurgijn, en Abraham Bagghyn. Deze notas zien er zeer gematigd uit. Het moet zijn dat ten dien tijde de diensten van die geneeskundige heeren niet rijkelijk betaald wierden, want de twee eerst genoemde chirurgijns, buiten het beoefenen hunner kunst, deden aan landbouw, of minstens aan den kweek van pluimgedierte, meermalen komen zij voor in de prochie-rekeningen voor leveringen van kiekens. Ook merken wij aan eene uitgaaf voor *het graven van doode peerden der staten*.

Eene enkele maal vinden wij, namelijk in de rekening van 1645, dat voor eene nogal groote levering van hout, door het prochiebestuur, tot aanbesteding werd overgegaan, of voor *minstdoende de naeste*.

Een nogal eigenaardig verschijnsel : de rekeningen of *specificatien* door de *leveranciers* ingediend bij de schepenen en door deze met *ordonnantie tot betaelinghe* bekleed, wierden somtijds in betaling gegeven en van hand tot hand overgeleverd, zoodat wij dikwijls in de rekeningen vinden : item betaelt aen A..... *transport hebbende van B..... dewelcke selfde transport houdt van C..... over leveringhe van.....*

Dikwijls ook wierden de vereischte leveringen niet in natuur gedaan, maar met geldsommen afgekocht, en dan wierden deze in rekening gebracht onder den naam van *redemptie* of *exemptie*, zooals wij hooger reeds hebben aangestipt. Daarvan een paar voorbeelden :

*voor redemptie van 2451 rations aen selfde regiment der Lorreyne
ten advenante van een schell. elck ration. 122 L. 11 sch. (1).*
*voor redemptie van rations en andere aen baron de Clinchamp,
marquis de Couflans en andere van de Lorreyne 200 L. gr. (2).*

(1) Prochierekening Temeche 1645, bl. 463.

(2) Prochierekening Temeche 1646, bl. 243. Bij andere nummers der rekeningen staat soms onbewimpeld het inzicht uitgedrukt met welk onze wethouders deze

Opmerkelijk is het ook dat meermaals aangeteekend staat : *gecort op de quote*, waarmede beduidt wordt : zulke inwoner heeft eene of andere levering gedaan voor de legers, en het bedrag zijner rekening is hem goed gemaakt, tergelegenheid van het innen zijner belastingen. Deze bemerking geldt ook voor de kapittels welke wij verder onderzoeken en wel bijzonder voor de inkwartieringen en logementen van soldaten.

B. Verre weg de hoogste som van oorlogsuitgaven dient ingeschreven onder de hoofding *krijgslogisten, inkwartieringen, wintergarnisoen, enz.*

In zijne kronijk van het Land van Waas zegt Fr. Joz. de Castro dat den 9 Ougst (1646) den prins van Oragne en den grave van Grandmont syn tsamen gekomen op de prochie van Themsche met een leger van 50000 mannen. Oragne nam binnen de gemelde prochie syn logist in de vier Eemers, en Grandmont by de priesters van 't Oratorie. Voor dit logist vinden wij in de prochierekeningen weinig of geene bijzonderheden, enkel is er spraak van eene kleine vergoeding aan de paters Oratorianen. Maar van in 1643 tot en met 1650 staan de rekeningen vol van uitgaven voor *logeringen* van colonels of *cornels, capiteynen, quartiermeesters, alpherissen, tambours*, en soldaten van allen rang. Ook zeer veel *redemptien van logisten*.

Wij kunnen nog aanmerken als hooggeplaatste legerhoofden alhier eenige dagen verbleven hebbende ten koste der prochie, *Syne Excellencie Lamboy en don Luiz Cairo, commissaris generael der cavallerie* (sic). Zulke personen van aanzien hadden altijd bij hun op reis een aanzienlijk gevolg van onderhoorige van allen aard en rang; zoo lezen wij dikwijls in de rekeningen : *met secretaris, adjudant, hofmeester, met suite van knechten en meyssens*, ook wel op tijd : *met sijnen cappelaen*.

In zijne aanspraak op onze laatste algemeene vergadering, onze heer voorzitter van het verblijf van markies de Courtebourne in het land van Waas sprekende, haalde aan hoe de legers in het begin der XVIIIe eeuw eenen aanzienlijken nasleep hadden van bedienden en werklieden. Dat was alreeds zoo driekwart eeuw vroeger en vooral bij de spaansche legerbenden. Deze nasleep, welke in onze streken de *bagagie* van het leger genaamd wierd, veroorzaakte vele kosten

redemptien deden, zoo onder andere in de rekening 1643, bl. 444 : aen don Antonio de Villa commandant van vijf compagnien ruyters als redemptie van logement en bovendien courtoisie om dry compagnien en een deel syner camaraden naer Thielrode gesouden (te hebben).

aan onze parochien in de welke hij wierd ingekwartierd. Zoo hebben wij hooger gezien hoe zij de peerden der bagagie dienden te voorzien van hoes, stroo, klaver enz., en zullen verder aanzienlijke uitgaven aan te stippen hebben voor het vervoer der bagagie, tot het welk de parochie gedurig peerden, wagens en schuiten te leveren had. (1)

Men weet dat het bijzonderste deel der bagagie van de Spanjaarden bestond in de huisgezinnen der soldaten, de vrouwen en de kinderen. Terwijl de mannen vochten op de grenzen wierd de bagagie met inbegrip van vrouwen en kinderen in *somer-* of in *wintergarnisoen* gesteld bij de landslieden op kosten der prochien.

Krijgsoversten of beambten van het leger op reis naar het oorlogsveld hadden ook volgens de reglementen en *placcaerten* van den tijd het recht van hun huisgezin te doen inkwartieren, niet alleen voor één of twee dagen, maar voor maanden. Zoo vinden wij op tijd in de rekeningen aanhalingen van volgenden aard :

Voor cost vuer en licht (van logement wordt hier niet gesproken) *aen de vrou van Auditeur Leroux met vyf kinderen, twee peerden, een knecht en eene maerte den tydt van LXXXV daegen.* XIXL XVI. s. VIII gr.

Het verblijf in de prochie van zulk ambtenaars gezin koste dus voor 83 dagen fr. 215,87 of omtrent de fr. 2,54 daags.

Maar zulke afzonderlijke inkwartieringen 't was nog van het ergste niet, wat een eelste geesel was voor onze prochien 't was de nederzetting van de geheele *bagagie* van het leger in eenige dorpen. Ook zien wij het hoofdcollégie van Waas en de prochien al doen wat zij maar kunnen om dien geesel af te keeren. Ongelukkiglijk, 't is de wet van den oorlog, en al wat zij kunnen beproeven 't is van *redemptie* te bekomen, 't is van bij middel van eene vaste somme, de legerhoofden ter hand gesteld, te bewerken dat deze hunne inkwartiering gaan zoeken in eene andere streek, of zelf hunne kosten koopen bij de landslieden, opdat da prochiebesturen niet zouden gedwongene inkwartiering bij de burgers bevelen. Want, olschoon de burger daarvoor door de prochie betaald wierd, rechtstreeks of bij middel van eene *cortinghe op sijne quote*, onze landslieden zagen met schrik die vreemde soldaten en ook wel hunne vrouwen en kinderen hunne huizen binnenkomen.

(1) Bij de aanhangsels onder lettere schrijven wij af 1°) een brief van het hoofdcollégie twee legerstaffen naar Temsche zendende, en de *specificatie* of beschrijving van de samenstelling dezer.

Gedurende langen tijd had Temsche aan inkwartiering der *bagacie* kunnen ontsnappen, maar in 1648 kwam alhier een deel spaansche vrouwen en kinderen zijnen intrek nemen, te weten van 5 Juli tot 1 October en eene andere afdeeling van 1 October tot 16 November dus gedurende 155 dagen. Was het eene groote kost voor de prochie? Voor zeker. Een juist totaal cijfer kunnen wij niet vaststellen want de cijfers der rekeningen zijn niet genoeg bepaald ingeschreven, een deel der kosten is er te samen met andere uitgaven bij de *minderinghen* of *cortinghen op de quote begrepen*, en andere malen onbepaald met uitgaven van geheel anderen aard versmolten. Wij durven nochtans verzekeren dat dit vrouwenlogement op zijn minste 520 ponden (fr. 5760) aan Temsche koste.

Wij kunnen evenmin juist bepalen hoe talrijk deze vrouwen- en kindertroepen wel waren, want terwijl in zekere deelen der rekening vaste cijfers voorkomen, staat er in andere meermaals *verscheydene* of *vele spaense vrouwen* zonder nadere bepaling. Er worden er met naam en toenaam, tot honderdtwintig aangewezen, en er is uitdrukkelijk spraak van honderd veertig kinderen. Opmerkenswaardig is het dat tusschen de spaansche en andere vreemde namen, welke wij in dit deel der rekeningen vinden, er verschillende zijn die op heden in ons land van Waas nog worden teruggevonden, zooals de Castro, Rodrigo of Rodrigus, Armurotto, Mallentjer, Lopez, Dacosta en meer andere. Waaruit mag besloten worden, dat, na den oorlog, hier en daar, uit dienst tredende soldaten, *gereformeerde* zooals men hen noemde, zich met hun gezin zullen geplaatst hebben. En, wat dit vermoeden bevestigt, 't is dat juist in Rupelmonde, de plaats waar langsten tijd, de vreemde garnisoenen op het kasteel verbleven hebben, in evenredigheid der bevolking meest zulke vreemde namen gevonden worden.

Maar kunnen wij niet met zekerheid de geheele som vaststellen der kosten van dit vrouwengarnisoen, wij kunnen toch eenige eigenaardige bijzonderheden aanhalen. Zoo bemerken wij dat de kosten zeer verschillig getaxeerd zijn, volgens den rang door den soldaat in het leger bekleed, zooals wij dit reeds deden bemerken voor de logering van soldaten.

De inkwartiering van eene vrouw zonder kinderen wordt betaald volgens den rang van haren man, van 4 tot 9 stuivers daags, voor eene vrouw met één kind van 5 tot 9 stuivers, voor eene vrouw met 2 kinderen van 6 tot 9, enzoovoorts tot eene vrouw met vijf kinderen (de eenige welke ik met dit getal vermeld vind) getaxeerd

op 9 stuivers. Eene enkele maal vind ik ook melding van de moeder van eenen soldaat ingekwartierd voor 4 stuivers daags.

Boven de kosten van logement wierd aan elke soldatenvrouw, bij het verlaten der prochie, eene vergoeding betaald onder den naam van *taxas*. Om welke reden en krachtens welk reglement deze gegeven wierden hebben wij niet kunnen vinden. Wij bemerken dat deze *taxas* van één tot twee schellingen en tien grooten bedragen, en dat hun bedrag verschilt van de eene tot de andere. Eene vrouw voor vier stuivers ingekwartierd geweest ontvangt gewoonlijk een schelling *taxas*, deze aan vijf stuivers heeft van 1 sch. 4 gr. tot 1 sch. 6 gr. deze van zes stuivers van 1 sch. 4 gr. tot 1 sch. 8 gr. deze van zeven stuivers van 1 sch. 4 gr. tot 2 sch. deze van acht stuivers van 2 sch. tot 2 sch. 4 gr. en eindelijk deze van negen stuivers van 1 sch. tot 2 sch. 10 gr. Van waar dit verschil in het taxeren der inkwartieringen en het stellen der *taxas*? wij vragen het ons nutteloos af.

Tot driemaal vinden wij in de rekeningen dat voor het logeren van de spaansche vrouwen onze wethouders een huis of kamers gehuurd hadden. Was het omdat niet alle de vrouwen bij burgers konden ingekwartierd worden? Ook wel eens dat men op het *prochiehuys* of *vierschaere* bedden had gesteld voor *siecke vrouwen*; en eindelijk deze veelzeggende bijzonderheid :

Item betaelt aen Jan Provost de some van een pont thien schell. gr. van ghelogiert thebben op den XXVII ende XXVIII nov. XVIe achtenevertich den noubre van bet (meer) dan dertich vrouwen, kinderen met haerlieder baggasie, tot Temsche ghecomen van Thielroode haesdouch en ander prochien — van tregiment spangnaerden in den lande ghelegghen en treckende tschepe naer haerlieder garnesoen — deselve gegeven hout kerssen oulien kolen en stroot mette bedden — ermede ghehadt groote vuylicheyd.....

C. **Teeringen van soldaeten.** Onder deze benaming komen in de rekeningen zeer talrijke uitgaven voor van verteeringen aan eten en drank door de voorbijtrekkende legerbenden gedaan. Er zijn weinige bijzonderheden over aangestipt. In hun geheel bedragen deze uitgaven voor de jaren 1645 tot 1649 de som van 1568 L. 11 sch. 3 gr. of fr. 17074,56.

Wij hebben ons de moeite getroost op te nemen tot hoe hoog deze verteeringen der soldaten, voor rekening der prochie beliepen in eenige der bijzonderste herbergen of afspaningen van Temsche te dien tijde, en bevonden :

	in ponden.	in franks.
<i>In den haene, by wed. Gheert van de Poete . . .</i>	537.13.07	5852.21
<i>In den Inghel, by Hendrick Pots</i>	235.05.11	2560.97
<i>In de vier Heemers, by Jacques de Latteur . . .</i>	203.05.06	2212.45
<i>In het Gulden Hoofd by Augustyn van Hoorebeke . .</i>	136.07.04	1484.23
<i>By Adriaen Flicx of Felix</i>	95.06.00	1037.28
<i>In de Swaene, by Mathys Weytack</i>	60.00.05	653.29
<i>Op Eggeloo by Andries Vercauteren</i>	50.16.02	553.01
<i>In de schilt van Mechelen, by Jan Weemaes . . .</i>	37.17.00	411.97

en verders bij eenige *taverniers*, zooals men ze noemt, vele verschillende verteeringen maar van veel minder bedrag.

Meest altijd wordt enkel aangeduid : *teeringen van diverse soldaten*, enkele malen wordt meer bepaaldelijk gezegd : *een capiteyn met.... soldaten, een alpheris* (1) *een quartier-meester, soldaten en ghevanghene enz.*

Even als men zeer onverschillig lasten en contributie betaalde aan het een of het ander der oorlogende volkeren, zoo ook schijnen de soldaten van het een zooals van het ander leger even goed ontvangen te zijn geweest : want wij lezen dikwijls : *aen soldaten soo sconincx als van de Staten*. En immers mit geheel den samenhang der rekeningen is het geheel onmogelijk uit te maken of onze bevolking en ons prochiebestuur het alsdan meer met den Spanjaard of meer met den Hollander hield. Noch de eene noch de andere zie ik eens maar *vijand* genoemd. Het komt waarlijk vóór of onze bevolking alsdan geheel onverschillig was aan den uitslag der krijgswegingen en maar één enkel doelwit had : zooveel mogelijk aan de zware lasten des oorlogs ontsnappen.

De verteeringen in de herbergen, taveernen en afspanningen, die wij tot zulke aanzienlijke sommen zien belooopen, zijn allen op eenige kleine uitzonderingen na, gedaan door soldaten in dienst. Van andere personen treft men er hoogst zelden aan : zoo eene enkele maal van soldatenvrouwen, eens de *knechten van heer hoogbailliu, boden en schepenen besorghende daffairen van de prochie, eenige ceurlingen der prochie, de luyders van de kercke*.

Het verteer bestond vooral in bier en wijn geleverd met den pot, soms toch, maar zeer zelden zien wij geheele tonnen bier in rekening brengen, waarschijnlijk voor talrijkere benden, zooals bijvoorbeeld eens aangeteekend staat : *bier geleverd mette tonne aen de ruyters gheleghert op den arckenbogaert*. Door *arckenbogaert* wordt

(1) Alpheris, alferis, enz. was de benaming van den vaandeldrager.

hier bedoeld, denken wij, het schuttershof der gilde van St Sebastiaan, welk hof zeer uitgestrekt was en gelegen aan den vliet achter het toenmalige klooster der Predikheerinnen.

Eenmaal vinden wij melding gemaakt van brandewijn, die geleverd werd *oen de Staetsche sauvegarde van de kercke* en die genoemd wordt *gebronde wyn*. Van dan af, denken wij, zal alreeds verbod geweest zijn brandewijn te verkoopen aan de soldaten, zooals later door een *placcaert* van 4 Juny 1699 zeer streng verboden wierd (1).

Het mag wel gezegd worden dat indien de bevolking aanzienlijke schade leed door den oorlog, deze schade niet alleen door den vijand, maar ook door de verdedigers des vaderlands wierd veroorzaakt. Het verblijf in Temsche van Kapitein Hans Verkest, tot verdediging van het Kasteel, is daarvan een klinkend bewijs. Onze wethouders zonden aan het hoofdecollegie van Waas een vertoogscrift, waarvan wij een afschrift in ons gemeentearchief hebben teruggevonden. Het is getiteld : *Specificatie ende declaratie van de oncosten, lasten ende schaede onderstaen ende ghedoocht by die van de burcht ende heereycheyt van Temsche deur het logement vanden capiteyn Hans Verkest binnen Temsche begonst XVII Octobris 1643 ende gheeynt XV maerte 1648*. Daarin worden opgesomd alle de leveringen, door de prochie gedaan, aan het garnisoen van het kasteel, tot beloop eener som van 278 L. 5 sch. 3 gr. (fr. 5023,85) voor verschillende leveringen van brood, hout, keersen enz. enz. Daarna volgen eenige opgaven die wij letterlijk overschrijven om wille van hun belang, en bijzonderlijk om de omstandige beschrijving daarin gedaan van de noodlottige gevolgen van een oorlog-garnisoen :

Met alle welcke bovenscreven assistentie den voorn̄ hans verkest, ende syne comp^{ie} gheensints hun hebben willen contenteren maer sustinerende dat hemlieden achtervolghende tvoors̄ ordre van den Baron de Beck moeste ghegheven worden de rolle subsistentie, hebben bedreven alle sorten van extorsien, van de insetenen met geweldt afhaelende vivres, fouraige ende stroot, de vruchten ende groenen op het velt door haeren vrouwen ende kinderen die in groote menichte waeren by daeghe ende by nachte ghestolen, de bestiaelen uyt de stallen ghehaelt ende gheslaeghen, de vischeemers alst hun beliefde openghebrocken ende daeruyt ghenomen haerl. provisie, van de visschers schippers ende coopliden vele getts ende contributien uytgheperst, de selve anderssints belettende haerl. cost te winnen ende een ighelyck ten nyttersten vererende,

(1) Zie Placc. van Vlaendren IV. 799.

daervan de schaedē onbegrypelyck is, ende ten minsten wel moet ghe-
nomen worden op twintich duesent guldens (fr. 56280,00).

Bovendien hebben de voornom soldaten ende officiers daghelycx vier
ghemaectt wel op hondert diversche plaetsen, houdende elcken soldaet
een mesnaige (ménage, huishouden) ende vierstede a part, hebbende
meestal vrouwe ende kinderen ende daertoe ghecapt ende ghehaelt veele duysen-
de boomen, als Slachaut soo dat blyckt by wettelycke visitatie ende esti-
matie van schepenen van den polder van het Oostbroeck binnen Tem-
sche dat alleentlyck binnen den selven polder deur dese soldaeten ghecapt
ende gheveert syn dry duysent vyff hondert ende twee en veertich
boomen die de voors. schepenen inckelyck omtē veldoene aen de beschry-
vinghe van het collegie ten selven tyde ghedaen gheestimeert hebben ter
eerden liggende op eene somme van vyf duysent vyf hondert ende twee
guldens (fr. 9980,65).

Bovendien hebben de selve soldaeten op alle andere quartieren ende
wycken van de prochie ghecapt ende wechghehaelt menichte boomen ende
ende haut daervan eenighe insetenen ten selven tydt haerlieden declaratie
overghebrocht hebben omme te veldoene aende bovenschreven beschryvinghe
van het collegie..... ter somme van neghenhondert neghenentachtich
ponden neghethien schelling. (fr. 10774,95).

Uit dit alles blijkt dat het garnisoen van Hans Verkest al te samen
aan de prochie zou gekost hebben fr. 80061,45. Onze wethouders
vragen dan ook aan het hoofdcollegie van Waas van dit in « rype
consideratie » te willen nemen in de liquidatie van jaeren 1644 en
1645 want dat van dit alles nog niet meer in rekening is gekomen
als 25 pond (fr. 272,11).

Er is hier dus spraak van eene buitengewone uitgaaf, niet in de
gewone rekeningen voorkomende, en het blijkt dat onze wethouders
in onderhandeling daarover waren met het hoofdcollege. Het is dui-
delijk dat zij van dit hooger bestuur wilden bekomen dat deze reke-
ning op de *ghemeene costen van den lande* zou gebracht worden, en
dus door geheel het land van Waas gedragen.

Wat besliste het hoofdcollege daarover? Wij dachten eerst dat de
vraag der wethouders van Temsche was ingewilligd geweest, omdat
wij in de prochierekeningen geen spoor vonden van de buitengewone
onkosten van het garnisoen; maar wij vonden later in het gemaente-
archief eenen belangrijken bundel, rakende het verblijf van Hans
Verkest in Temsche, 1645—48. Daarin vonden wij vooreerst eene
resolutie der schepenenbank bestatigende dat door dit *onghenadich
logement ende wintergarnisoen de prochie ghenootsaect is gheveest te*

lichten eene somme van ses duysent guldens (fr. 10884,00) ten intreste van acht ten hondert. — Het Hoofdcollege heeft dus het verzoek onzer wethouders geheel of gedeeltelijk van kant gewezen, en onze prochie is er voor in de schuld geraakt.

De *resolutie* neemt verder in aandacht dat het *niet ghepermittert nochte gheradich en is de penninghen langer ten intreste tot laste van de prochie te laeten loopen ende naementlyck tot sulcken excersiren intreste*, en welken middel vinden zij om die leening nitbetaald te krijgen? *Nil novi sub sole!* Ik hoorde wel eens hevig uitvallen tegen den *emprunt forc * of gedwongen leening, als een hatelijk uitvindsel der fransche republiek. Mis! Onze Temsche wethouders van den helft der XVIIe eeuw kenden ook deze manier van geldslaan, en ik zou niet durven verzekeren dat zij die hadden uitgevonden! Ziehier hoe de *resolutie* de zaken regelt :

Ghesolveert tot het aflegghen van de voorseyde ses duysent guldens op te nemen van de principaelste ende beste ghestaedde persoonen van prochie by maniere van leeninghe ofte anticipatie van settinghe tot bovenschreven somme inder manieren soo hiernaer ghetauxeert staet met expresse belofte ende toesegh dat de voorseyde insetenen van haerlieder gheanticipeerde gheleende somme van ghelde sullen hebben ende proffiteeren intrest naer advenant den penninck XVIe welcken intrest sal blyven loopen tot ses weken naer het doen van de voorseyde aenstaende settinghe, als wanneer haerlieder gheadvanceerde somme met alle verloop en intresten sal ghelicquicteert worden ende ghecort worden, jeghens de voorseyde haerlieder settinghe sonder eenighe difficultheyt..... hebbende niet min de schepenen wel willen te kennen gheren dat inghevalle dese tauxatie niet opgebrocht en worde men sal ghenootsaect syn daedelyck de penninghen te vinden by eene particuliere ommestellinghe ende op elk naer advenant syn ghebruyck.

Volgt de *repartitie* dezer gedwongen leening, door de welke 207 burgers in veertien klassen worden gerangschikt, en in te brengen hebben van  en tot vijftig ponden. Het geheele bedrag der leening is 1566 ponden (fr. 17044,85). — Uit de stukken blijkt niet hoe verders de zaak geregeld wierd; alles doet nochtans gelooven dat, nit de opbrengst der leening, de prochie hare schuld kweet. Wat echter raadsel blijft, het is het gemis aan overeenkomst tusschen de som aan het hoofdcollege aangegeven fr. 80061,00, deze der aangegane schuld, fr. 10884,00 en deze van de gedwongen leening, fr. 17044,00.

Sluiten wij deze nota over de buitengewone kosten van het garni-

soen Verkest en keeren wij terug tot het onderzoek der rekeningen.

D. Keurlingen, pionniers en wachten.

In de XVIIe eeuw was, volgens de beste schrijvers, het militair stelsel als volgt : De vorst had recht naar goeddunken legerbenden in te richten, zonder dat de staten recht hadden zich daarmede te bemoeien. De vaste legerbenden wierden bekostigd door den Vorst, niet door het land. Deze vaste legerbenden mochten niet anders als uit vrijwilligers bestaan. Gedwongen oproep van soldaten had tegenstrijdig geweest met alle grondwettelijke voorschriften van dien tijd. Niettemin bestond er een soort van *Landweir* zooals in Duitschland. De vorst mocht ingeval van nood, voor het verdedigen des lands, tegen inval van vreemden, alle weerbare mannen van 18 tot 60 jaar onder de wapens roepen. Maar alsdan nog, zooals het reeds was in het Frankische tijdvak onzer geschiedenis en geheel de middeleeuwen door, bleef men een grondig onderscheid maken tusschen wat men eertijds *heirvaert* of *heervaert* noemde en de *landweir*.

Heirvaert — *expeditio exercitalis* — was de uittocht uit het land, de veldtocht. Deze mocht door den vorst niet ondernomen worden, tenzij met benden door hem zelf gelicht, zonder eenigen dwang, en op zijne eigene kosten. De *landweir* — *patriæ defensio* — integendeel had maar plaats in geval van dringend gevaar voor het vaderland, en dan alleen konden onze voorvaders tot dienstneming gedwongen worden, *om mede de palen van den lande te helpen bewaren*, zooals oude *charters* dit noemen (1).

Dit laatste was het geval in het tijdstip waarmede wij ons bezighouden. De vijandelijke Hollandsche en Fransche legers waren in het land gedrongen, belegerden onze steden en plunderden de dorpen en kasteelen. Daarom had op bevel der hoogere ambtenaren de *bancklock* of *storm-clock* geluid en bevelen waren alle minderwetten gezonden om tot *verdediginghe van den lande* de weerbare mannen te wapenen. Dit alles gebeurde volgens de voorschriften van het algemeen reglement van 4 December 1624 (2). De aldus opgeroepen mannen hadden daarom niet allen oprechten krijgsdienst te doen. Zij wierden vooral tot drie verschillige einden gebruikt, en daartoe in drie klassen verdeeld :

1° *Keurlingen*, die behoorlijk uitgerust en gewapend oprecht solda-

(1) Alzoo in onze beste schrijvers. Zie onder andere Pouillet. Hist. polit. interne de Belgique. Louvain 1879, bl. 360. — Raepsaet, Œuvres complètes, III, bl. 336, enz.

(2) Placc. v. Vlaendren III, 1083 enz.

tendienst deden; niet in tochten tegen den vijand, maar in het verdedigen der sterkten;

2° *pionniers*, die door de prochie van spaden, houweelen of bijlen voorzien, gingen werken aan de verschansingen tegen den vijand opgeworpen.

3° *wachten*, die op de prochie zelf verbleven om de bevolking te bevrijden tegen plundering van vreemde soldaten, die ook gelast waren de *deserteurs* en kwaaddoenders op te zoeken en aan te houden, en zelfs de komst van den vijand te bespieden.

Van 1645 tot 1649 had Temsche meermalen mannen te leveren van de drie verschillende klassen. Wij hebben in het gemeente-archief een paar stukken teruggevonden die zulken oproep van *weerbare mannen* betrek hebben en schrijven die over tusschen aanhangsels van ons werk onder letter D. Het eerste is een brief van 18 Mei 1648 waarbij de raadspensionaris Erasmus Van der Donckt (1) namens het hoofdecollegie van Waes aan de wethouders van Temsche laat weten dat prins Leopold dnizend gewapende mannen opeischt van het land van Waas om de stad Kortrijk die in handen is van den vijand te helpen ontzetten.

Deze oproep zoo wij in den brief kunnen lezen werd gedaan volgens alle de wettelijke voorschriften :

enkel voor het behoud van de palen van het rijk, het geldt hier immers het ontzet van eene vlaamsche stad door den vijand veroverd :

enkel voor eenen bepaalden tijd, *voor den tijt van acht daghen*;

de dienst zou gedaan worden ten gezamentlijke kosten van den prins en van de prochie, *belovende syne hoocheyt hemlieden te doen gheven boven den ordinairen loon van prochie het ammunitiebroot.*

Wij lezen bovendien in den brief dat het contingent van het land van Waas zou dienst moeten doen als *pionniers* want de keurlingen van Waas zullen moeten hebben *de twee derde spayen en een derde hauweelen omme aldaer geemployeert te worden tot het trecken van de linie*, 't is te zeggen het opwerpen van schansen en verdedigingsdijken.

In het waasche contingent had Temsche te leveren 99 mannen waarvan 66 voorzien van spaden en 33 van hauweelen of bijlen. Men hield aan een spoedig op voet brengen of *mobilisatie* — zooals men dit nu noemt — van de keurlingen, want de brief van het hoofd-

(1) Zie over Van der Donckt, het handschr. van V. d. Vynekt in onze Annalen III, bl. 236.

college bevoel dat de Temsche keurlingen des anderendaags 's avonds of uiterlijk den volgenden morgend moesten in Lokeren zijn, om er onderzocht te worden en vandaar voorts te reizen.

Het tweede stuk dat wij in de aanhangsels overschrijven toont ons hoe het bevel door onze wethouders wierd uitgevoerd. Of zij juist op den gestelden tijd met hunne mannen gereed waren weten wij niet. In alle geval de lijst der Temsche keurlingen was maar den 25^{en}, dus den vijfden dag na het bevel, opgemaakt. Wij vernemen er uit dat in plaats van 99 mannen, zooals gevraagd was, er maar 78 naar Kortrijk gezonden wierden, waarvan er maar tien voorzien waren van *suaphaenen*, 't is te zeggen geweren, en *bandouliers* ofschoon het al gewapende mannen waren die men opgeëischt had. De overige hadden enkel spaden hantweelen of bijlen, het zij dat zij die zelf hadden medegenomen — zoo leest men dikwijls in de rekeningen — het zij de prochie die voor hen gekocht had, zooals wij ook dikwijls lezen en onder andere ten einde de bemerkingen onder aan den rol.

In dezen rol der manschappen en ook aan de bemerkingen die er zija bijgeschreven — wij denken door den *capiteyn der Ceurlinghen*, *Franchoys Suy* — vernemen wij nog meer belangrijke bijzonderheden. Zoo, onder andere, dat de plaatsvervanging of *remplacement* zeer in voege was. Het is genoeg gekend dat er ter dien tijde geene loting bestond en men weet welke opschudding het in onze streken te weeg bracht, wanneer Frankrijk deze allier invoerde zoo tegenstrijdig met de begrippen van vrijheid waarop geheel onze oude wetgeving gegrond was. (1) Het leveren van weerbare mannen, in tijd van nood, wierd over het land *gerepartieerd* tusschen de prochien, en de prochiebesturen duidden de mannen aan; zoodat deze keurlingendienst wierd opgelegd op zelfde wijze als de geldelijke belastingen. De Keurlingendienst wierd, zooals wij zagen, door de prochie en door den Vorst betaald, en het was maar wanneer de aldus betaalde loon niet genoeg vrijwillige dienstnemingen uitlokte, dat de prochie tot aanduiding van keurlingen moest overgaan. De aangeduide burgers hadden altijd het recht eenen plaatsvervanger aan te bieden; en wij zien dat zij er ruimschoots gebruik van maakten : op den rol welken wij uitgeven zijn niet min als 56 plaatsvervangers ingeschreven. Men zal de aantekeningen bemerken : *N..... over sijnen vader*, *N..... over sijnen sone*, *N..... over sijnen broeder*, zelfs vinden wij eens de plaatsvervanging

(1) Een placeaert van 30 Maert 1702 had evenwel alreeds de militaire loting willen invoeren. Zie place. v. Vlaendren IV, 1482 en volg.

van eenen plaatsvervanger, *Joris Wauters over hans de cock*, dewelke alreeds ging *over Pillaet metser*. — Hoe en hoeveel zulke plaatvervangingen betaald wierden weten wij niet, in den voorhandigen rol vinden wij nochtans aangemerkt bij den naam *Andries de Schryvere* die dienst nam *over pieter van royen : ontfaen dry daeghen en bovendien van p^r van royen XIII stuyvers*; waarmede wij kunnen opmaken dat boven de veertien stuivers hem door de prochie betaald (vier stuivers daags) hij van deze welke hij vervangde er nog veertien bij ontving.

Wij zien ook uit de bemerkingen op den rol bijgeschreven dat verschillende opgetrokken Keurlingen niet tot in Kortrijk gingen, maar van Lokeren of van Gent terugkeerden, van dan anderen kant lezen wij in den brief van het hoofdcollegie dat, bij hunne aankomst tot Lokeren, de mannen moesten *gheristeert* worden. Dit te samenbrengende mogen wij met grond veronderstellen dat er eenige aldaar wierden afgekeurd, en waarschijnlijk ook in Gent, waar mogelijks eene tweede keuring of *visite* plaats greep. Men zal ook bemerken dat drie van die wederkeerende Temscheuaren in Lokeren en zelfs in Gent nog eenen plaatsvervanger aanstelden, waarmede te besluiten dat het plaatsvervangen zeer gemakkelijk aangenomen werd, zelfs nog na het dienstnemen.

Wij hebben ons wat langer beziggehouden met dezen keurlingendienst voor Kortrijk omdat wij er meer inlichtingen in over vonden; maar deze was de eenige niet welke Temsche van 1643 tot 1649 op te leveren had. Menige andere *uytgang* zooals men het noemde kregen zij te verrichten, zooals uit de prochierekeningen op te maken is :

1° van *uytganghen mette waepens jehens den ryant* is er nog spraak als volgt : *waependienst te Rostynen* (1), *uytgheweest mette waepenen naer de Clinghe en elders*; *in de belegheringhe van het Sas van Ghendt, sesendertich daghen op de Meerspeye* (2), *insetenen in de waepen op tfort Franchipani* (3) *in 1643*; *idem op de nieuwe fortificatiën van Moerbeke*; *Ceulingen der prochie liggende in Hulst enz. enz.*

2° van pionniërdiensten vinden wij aangeteekend : *weestpionniëren naer Malderen*; *een sergeant met insetenen weest wercken mette speye*; *in 1648*, buiten den tocht naar Kortrijk, nog *pionniërs te Veurne en te Nieupoort enz.*

(1) (2) en (3) Rostynen, de Moerspeye en Franchipam waren kleine sterkten of schansen langs den verdedigingsdijk en vaert van Moerbeke.

5° van wachten, zeer talrijke aanhalingen : *wacht op de velden, waecken snachts achter idurp, ghewaeckt op den toren, wachten op teasteel na tvertreck der sodaeten, wacht voor tgaedeslaen der fransche peerden, wacht op den Oostberg (oostelijk uiteinde der parochie) teghen de Lorreynen, burghers op wacht tegen de Lorreynoisen (sic) comende pluynderen, wacht teghen d'excursie en pluynderinghe der franchoyzen; aen Adriaen Vlaeminck (alsdan koster) en vijf ghesellen voor kerckwachten enz. enz. ook wel : gaen vernemen naer tlegher der staten, wacht op uytsien naer den eyant enz.*

Keurlingen, pionniers en wachten stonden onder bevel van oversten door de wethouders aangeduid, zoo vinden wij meermaals in de rekeningen genoemd *Franchoyz Suy* of *Suys, capiteyn onser insetenen, de sergeanten* : Adriaan de Meersman, Michiel de Winter, Joos van Tricht, Jan Vereanteren, de *corporaelz* : Joos Weemaes, Pieter van Acker, Mathens Hasselman, Willem van Meerveene, Daniel Joos, Michiel De Dycker, Simon van Eynde of van Hende, Thoemaes Annens en Gillis van Wanwe; als *officieren van de wacht* : Jan Egghe Simon de Coek. Temsche had alsdan ook een vaandeldrager of *appheris*, Jan van Mieghem en een *tamboer*, Baptist Janssens.

Volgens de aantekeningen van *capiteyn Suys*, hooger besproken, werd er van wegens de prochie betaald aan de *ceurlingen* of *pionniers* op diest gaande buiten de prochie *tot vier stuivers daeghs* (iets meer als 56 centiemen). De *ceurlingen wacht houdende op de prochie* wierden betaald *per tour*, maar wij kunnen niet vinden waarin de *touren* bestonden of hoe langen tijd die diensten duurden : wij veronderstellen dat zij geene vaste bepaling hadden, dat het enkel, zooals de naam het aanduidt, *ronden*, waren die door de wachten gemaakt wierden naar de verschillige mitkanten van de prochie. Immers wij vinden die zeer verschilliglijk betaald, aan 1 sch. 5 gr. (67 centiemen) 2 sch. 8 gr. (1 fr. 45 c.) tot 15 en tot 20 schell. (10 fr. 88) denken wij volgens den duur der ronde en volgens het getal en den rang der wachten die er aan deel namen. De solde der wachten draagt in de rekeningen den bijzonderen naam van *Ouderlinckheldt*.

Buiten de *dachgelden* van de *ceurlingen* en het *ouderlinckgeldt* van de *wachten* veroorzaakte het ophouden van deze gewapende macht aan de prochie menige somme, zoo : voor den *aencoop van snaphaenen, roeren, loot, poyer, buskruyt, lonten, spayen* enz. menige leveringen van mondbehoefden voor wachten op dienst : *broot, caes, bier* enz. alsook voor verwarming en verlichting van den *corps de garde* die gehouden wierd op de *vierschaere* of *prochiehuys, hout, keerssen* enz.

De Keurlingen wierden ook soms gelast met het opzoeken der *deserteurs* van het leger. Over het aanhouden van deserteurs hebben wij in het gemeente-archief dien brief van 1645 teruggevonden die wij tusschen de aanhangsels overschrijven.

E. Wagen- en schuitdiensten.

Eene laatste bron van oorlogskosten voor de prochie bestond in den gedwongen dienst voor de legers met peerden, wagens en schuiten. Volgens de bestaande reglementen en gebruiken konden zulke diensten, welke wel eenigzins doen terugdenken, op de *corvées*, *heerendiensten* of *vroondiensten* uit het middeleeuwsch tijdvak, in tijd van oorlog altijd van de prochien geëischt worden. Ook maakten de legerhoofden wel ruimschoots gebruik van dit recht. Wegens zulke diensten betaalde Temeche van 1645 tot 49 de som van 608 L. 2 sch. 4 gr. (6620 fr. 94).

Voor dienst met wagen en twee peerden werd gemiddeld gerekend : van Temeche naar Hulst van één pond tot één pond negen schell. (van fr. 10.88 tot 15.78) naar Mechelen, maar 15 schell. (fr. 8.16) naar Belcele 41 schell. (5.99) naar St Niklaas 8 schell. (fr. 4.55), naar Moerbeke 20 schell. en evenveel naar Lokeren (fr. 10.88) enz. enz.

Voor dienst met de schuit en met twee of vier man :

Naar Antwerpen 12 schell. (fr. 6.55), naar Lier 2 pond (fr. 21.76), naar Burcht 10 schell. (fr. 5.44), om eenen persoon naar Dendermonde te varen 4 schell. 6 gr. (fr. 5.00) enz. enz.

Alle deze wagen- en schuitdiensten zijn, op een paar uitzonderingen na, oorlogsuitgaven, het hidt altijd in de rekeningen : *schuppen en haureelen gevoert naer Moerbeke, peerden gespannen aen den waghen van eenen spaenschen coronel, vrouwen en bagagie van spaensche soldaeten gevoert naer Stekene, gequetste soldaten per schuyt naer Antwerpen, siecke soldaeten naer Stekene gevoert om monster te passeren, peerden aen de carossen van don Luiz Cáiro, mette schuyt cruyt loot en lonten snachts naer tcasteel gebrocht* enz. enz.

Zonder tal zijn ook de diensten van overzet over de Schelde bijzonderlijk in 1646 tijdens de belegering van het kasteel en in 1648 wanneer onze schippers gelast wierden met de overvaart te Rupelmonde der regimenten der *Lorreyuen*. Wij vinden dat deze laatste dienst door het hoofdecollegie van Waas aan onze prochie vergoed werd, als gedaan voor de *generaliteyt van den lande*.

Tusschenin vinden wij ook wel eens eenen vervoerdienst die niet den aard had eener oorlogsuitgaaft, maar 't is van weinig belang. Zoo zijn de schuit- en wagensdienst verleend als eene *courtoisie* aan

den hoogbaillin, aan den greffier van het hoofdcollege of aan den heer van Temsche, waarover wij hooger een woord gezegd hebben; en zoo vind ik ook nog de volgende: *de bagage en meubelen van eerv. paters recollecten van Hulst van de waghens gelost en op de pleyte naer Gendt ghedaen*, en verders tot tweemaal: *rede met calcck naer St Gillis roor de paters recollecten te Hulst*. Waarnit wij leeren hoe onze wethouders eene hulpzame hand reikten aan de Franciscanen die, in 1645, bij het innemen van Hulst mit die stad gebannen wierden (1). De tweede aanhaling geeft stof tot nadenken. Het is genoeg gekend dat na hunne verdrijving uit Hulst de paters zich zochten in St Nikolaas te vestigen, maar dat zij zeer lastig daartoe konden machtiging bekomen en dat zij zich ondertusschen voorloopig in St Panwels nederzetten. Dat zij zouden beginnen bouwen hebben in St Gillis, zooals dit tweemaal vervoeren van kalk door de Temschenaars het zon doen denken, is echter eene onbekende bijzonderheid.

De wagensdiensten waarover wij tot nu spraken waren kleine afzonderlijke diensten, naar gelang der omstandigheden dan en dan al eens bezorgd bijzonderlijk aan doortrekkende benden. Bovendien werd de prochie in dien tijd tot tweemaal belast met het leveren van telkens vier wagens met de noodige peerden en volledige uitrusting om te dienen in het leger van prins Leopold te Armentiers zooals het in de rekening van 1646 voorkomt, en de tweede maal in 1649—50.

Voor dit laatste *carroy* hadden de wethouders eenvoudig de *capiteyn der ceurlingen van prochie* met alles gelast. Deze bracht er zijne rekeningen over in gezamentlijk bedragende 164 ponden (fr. 1785,05). Maar voor het *carroy* van 1646 hadden onze wethouders alles zelf ingericht. In plaats van peerden en wagens te huren hadden zij beproefd zelf alles te koopen, peerden en wagens, peerdeknechten daarvoor in hunnen dienst te nemen, en later, na einde van den diensttijd, alles weerom te verkoopen. Wij hebben uit de rekeningen de verschillige posten samengeraapt en gerangschikt, en wij vinden:

dat de prochie nitgaf voor den aankoop van negen peerden, meest van inwoners der prochie afgekocht, tot 152 L. 7 sch. 4 gr. (fr. 1658,41); het minste peerd gekost hebbende 11 L. 10 sch. (fr. 125,17) en de meeste 20 ponden (fr. 217,69);

(1) Zie Les frères-mineurs recollets au pays de Waes, par Felix Van Naemen. Annales XIV, bl. 82.

gemaakt worden. Buitengewone gevallen, gansch onvoorzien, zooals invallen van den vijand, waardoor de uitgaven der prochie op eens zeer hoog stegen en het spoedig opeischen van groote *uytsenden* voor de generaele *costen van lande* hadden soms voor nitwerksel dat de prochiekas opeens ledig geraakte. Dit zooveel te meer dat de gelden der *omsettinghen* maar traag binnenkwamen, van zitdag tot zitdag van den ontvanger en dat de ontvangers niet altijd gereed waren of in staat waren om verschotten te doen.

In zulke omstandigheden werd er overgegaan tot eene geldleening. Men had alsdan niet hetzelfde gemak tot uitschrijven van gemeenteleeningen, het nitgeven van stadsloten enz. Neen de prochie had het bij de ontvangsten, de opbrengst van den verkoop der prochie-peerden en wagens, op de jaarmerkt van Opdorp, bedragende 124 L. 1 sch. (fr. 1550,20). Welke somme afgetrokken van bovenstaande nitgaven, de geheele kost van 't *carroy* op de som brengt van 105 L. 14 sch. 5 gr. (fr. 1150,70). Waaruit blijkt dat onze wethouders met aldus zelf alles te regelen vrij beterkoop waren gediend geweest als drie of vier jaar later wanneer over een gelijk *carroy* van vier wagens, de rekening van hunnen kapitein 58 L. 5 sch. 7 gr. (fr. 654,55) meer bedroeg.

* .

II. Renten en Croisen.

Wij onderzochten tot nu het eerste deel der uitgaven, omfattende de betalingen van *ayden aen den vorst*, de *quote der prochie in de algemeene kosten van den lande*, de *contributie aen de Staten* en de buitengewone *costen van oorloghe*. Nu hebben wij eenen blik te werpen op eene afdeeling, in de latere reglementen, zooals in dit van 1671, genoemd de *uytgaven aen renten en croisen*, of zooals wij nu zouden zeggen, de dienst der gemeente-schuld.

Wij hoeven bij dit onderzoek niet lang stil te blijven. Wij hebben enkel deze algemeene bemerking te bemaken dat het er alsdan bij de prochiebesturen heel anders toeging als bij onze hedendaagse gemeente-besturen. Nu wanneer de gemeente voor groote nitgaven staat, zooals voor het nitvoeren van aanzienlijke openbare werken, wordt zeer gemakkelijk tot leening overgegaan, en het betalen der schulden op rekening onzer nakomelingen geschreven. Alsdan wierden zoo goed mogelijk de buitengewone als de gewone uitgaven voorzien en, volgens beraming over deze, wierden er meerdere of mindere lasten aan de bevolking opgelegd.

Maar het kon niet anders of er moest wel eens misrekening

dat men de wagens met hunne toebehoorten van *persen*, *zeylen* enz. te samen betaalde 51 ponden (fr. 555,09);

de huur van de peerdeknechten beliep te samen tot 15 L. 1 sch. (fr. 142,64) maar er waren nog tal van kleine bijkomende kosten zooals : *aenkoop van coorden en sweepen*, *beslaghen van de peerden*, *het gersen van de prochiepeerden*, *tweemaal oversetten der peerden en waghens*, *het cureren van twee siecke prochiepeerden* en het *opsoecken van een peert van tearroy dat tot Doornick verloren was*, alles te samen bedragende 15 L. 7 sch. 1 gr. (fr. 145,55).

Zoodat geheel het *carroy voor Armentiers* gekost heeft 229 L. 15 sch. 5 gr. of fr. 2500,89. Maar wij vinden in rekening gebracht, niet beter als eenen bijzonderen burger, zij moest zich geld zien aan te schaffen bij eenen of anderen geldschieter, op intrest, of trachten de prochiegebouwen met renten te belasten.

Op het einde van 1649 was Temeche aldus met leeningen en renten belast voor eene geheele som van 2494 ponden (fr. 2712,92) waarover zij jaarlijks aan intresten en croisen had op te brengen 158 L. 7 sch. 5 gr. (fr. 1719,75).

Opmerkenswaardig is het dat gedurende die droeve jaren van oorlog 1645-49 de schuld der gemeente niet bezwaard wierd, maar dat integendeel op de rekening van 1648 eene rente der prochie uitbetaald wierd, groot zijnde in kapitaal 402 L. 10 sch. 6 gr. (fr. 4585,28). Ook bemerken wij dat in 1645 de betaling van de intresten en croisen op verschillende leeningen en renten wat verachtend zijnde, dit achtergestel in 1645 en 46 wierd ingehaald; zoo bemerkt men het overigens aan de cijfers zelf : vijf maal het jaarlijksch bedrag dezer croisen of 5×158 L. 7 sch. 5 gr. ware 791 L. 16 sch. 5 gr. wyl er gedurende die vijf jaren daarop betaald wierd tot 824 L. 16 sch. 4 gr. of 55 L. 1 gr. (fr. 559,75) meer.

De leeningen en renten waren aangegaan dus vóór 1645, uit sommige aanhalingen der rekeningen leeren wij dat hun ontstaan veroorzaakt wierd uit zware onvoorziene lasten der prochie zooals : *voor de prochie quote in eenen nytsent van duysent ponden* — *voor de prochie quote in 600.000 guldens door Vlaendren aen syne Maj. gheacordeert in 1629* — *voor de quote in 4000 ponden van den lande in meert 1651 enz.* en dat drie dezer renten waren bezet op de *vier-schaere of schepenhuys de corps de garde en schole*. Eene der renten bedragende in kapitaal 128 pond liep in voordeel van den *ghemeenen armen van St Nicolaes*, en van eene andere van 64 pond had de geldschieter, zekere heer Pieter Verhulst van Antwerpen afstand gedaan,

of *transport* gegeven zooals men zegde, aan het klooster van St Anna consolatie van Temsche, dat er jaarlijks de croos van ontving.

III. Bestuurkosten en allerlei.

Met het onderzoek der uitgaven dezer derde en laatste reeks dringen wij dóór in het inwendig bestuur der *prochie*, in de gemeentelijke huishouding. Immers de tot nu besproken uitgaven zijn ofwel algemeene lasten van Vlaandren of van het land van Waas, ofwel buitengewone toevallige kosten van oorlog en andere.

Jammer dat voor vele der uitgaven van deze reeks de bijzondere bestemming der gelden niet duidelijk verklaard wordt. Ontelbaar zijn immers in de prochie-rekeningen de aanbalingen van dezen aard: *Aen den heere schepen N... de some van..... iceghens verschotten door hem over de prochie ghedaen...* enz. In de vijf rekeningen die wij hier onderzoeken komen er zulke *verschotten* vóór tot een beloop van 525 L. 10 sch. 08 gr. (fr. 5720,09). Er moet daarin spraak zijn van eene menigte zeer geringe alledaagsche uitgaven, want wij zien dat zoohaast eene of andere uitgaaf tot een zeker cijfer beloopt dezelve nauwkeurig bepaald en beschreven wordt. Ook is daarbij begrepen menig cijfer van *vaccatie* van burgemeester of schepen, greflier of mindere prochiebeambten.

Het is genoeg geweten dat vroegertijd de gemeente-beambten niet op vasten trok of jaargeld stonden; te minste niet de wethouders; mindere beambten alleen genoten een *jaer-pensioen*, en dan uog maar voor hinnen gewonen dienst; de bezoldiging der wethouders en alle buitengewone diensten der mindere beambten wierd aan deze vergoed per *vaccatie*. Zoodanig dat in bovenstaande cijfer van fr. 5720,09 de geheele vergelding begrepen is der diensten van burgemeester en schepenen, der buitengewone diensten van greflier, ontvanger enz. enz. en dat het onmogelijk is deze juist te berekenen, daar zij daar in vermengeld staan met een aantal kleine uitgaven van allen aard.

Nochtans kan men daarvan een gedacht maken als men nagaat dat, voor wat het opmaken der rekeningen, het begrooten der omstelling, het vaststellen van den rol der belastingen betreft, het gewone en bijzonderste werk onzer wethouders, onze prochiebestuurders regelmatig *getaxeerd* wierden, elk de eene zoowel als de andere, op *tree schellingen* (fr. 1,09) *voor elcken dach besoigne*. Wij mogen veronderstellen dat voor hun buitengewoon werk zij op denzelfden voet *getaxeerd* wierden.

Wij hebben kunnen opmaken wat er binnen de vijf jaren 1645-49

aldus door de prochie Temsche aan de wethouders betaald wierd als loon voor hun gewoon werk.

Vooreerst komen in rekening de *journeen van de auditeurs der rekeninghe*, 't is te zeggen burgemeester, schepenen, greffier, *poincters en setters*, *gegoede ende notabelen*, 't is te zeggen het schepenen collegie en de gemeenteraad van onzen tijd. Daaraan wierd er in die vijf jaren betaald 195 L. 6 sch. gr. (fr. 2105,95) of gemiddeld per jaar (fr. 420,79).

Daarbij komt de loon van den ontvanger. Wij hebben hooger gezien dat het ontvangerschap wierd aanbesteed *minst doende den naeste*. Welnu wij zien in de rekeningen dat gedurende die jaren dit ambt, ten gevolge van dezen publieken oproep, zeer verschilliglijk bezoldigd wierd : in 1645 *aen den 92^{en} penninck*, in 1646 *aen den 62^{en}*, in 1647 *aen den 90^{en}*, in 1648 *aen den 171^{en} en den 121^{en}*, in 1649 *aen den 103^{en} penninck*. In geheel wierd aan de ontvangers betaald 550 L. 7 sch. 1 gr. (fr. 5595,60).

Aan den greffier wierd betaald, voor het *stellen der rekeninghe*, *ses grooten het blat* en eene gelijke somme *voor het appostilleren en maeken den double*. Door *stellen* der rekening wordt verstaan het bijebrengen, onder opgave door den ontvanger daarvan gedaan, van de verschillige posten van ontvangst en uitgaal en het schrijven der rekening; door *appostilleren* wordt aangeduid het nazicht der rekeningen, samen met de wethouders en de notabelen, en het aanmerken *in margine* van de beslissingen. Zoo zien wij immers altijd aangeeteekend : *per specificatie en quictauctie, transeat per declaratie, op notitie en affirmatie* en andere meldingen, beduidende dat de bedoelde post der rekening aanveerd wierd hoofdens ingebrachte bewijzen of verklaringen der wethouders.

Wij bewonderen het soms hoe onze oude wethouders, hunne ambtelijke geschriften uitbundig en met eenen overvloed van woorden en omschrijvingen lang wisten uit te rekken; maar het komt ons vóór dat zucht naar nauwgezetheid en juiste uitdrukking niet altijd hunne eenigste drijfveer was, als wij aanmerken dat onze greffiers, per blad betaald wordende, van jaar tot jaar, meer woorden bij elken post der rekening, en minder posten op elk blad schreven. — In de jaren 1645—49 wierd er aan den greffier Jan Goethals voor schrijven en appostilleren der rekeningen betaald tot 46 L. 8 sch. 10 grooten of voor eene dezer bewerkingen 25 L. 4 sch. 5 gr. Waaruit volgt dat hij had beschreven op dien tijd ten dienste der prochie-rekeningen negen honderd negen en twintig bladen of 1858 bladzijden.

Men zal een gedacht hebben van den inhoud van elk blad als men wil aanmerken dat de hoofding eener rekening, zooals wij er bij den aanvang van ons werk eene overschreven, niet min als drie bladzijden innaam en dat het gedeelte rekening welk wij nitgeven, als model, onder letter A der aanhangsels den inhoud is van 40 bladzijden. In algemeene regel komen op eene bladzijde maar van één en half tot twee posten der rekening vóór.

Trekken wij nu deze verschillende gewone jaarlijksche uitgaven samen die betrek hebben op het vervaardigen der rekeningen, zoo vinden wij voor dit tijdvak 1645-49 :

voor de <i>auditeurs</i> der rekeningen	195 L. 6 sch.
voor de <i>ontvangers</i>	550 L. 7 sch. 4 gr.
voor den <i>greffier</i>	46 L. 8 sch. 10 gr.

of te samen. . . 570 L. 4 sch. 11 gr.

dus een middelcijfer per jaar van circa 114 L. en 4 $\frac{1}{2}$ grooten, of in franks 1241.02.

Ambtenaars van minderen rang, ondergeschikte bedienden zien wij in de prochie rekening weinig voorkomen met een vast jaargeld of *pensioen*, maar ontelbaar zijn de aantekeningen : *N. over diverse diensten*, *N. over diverse voyagien en vaccatien* enz. mitszondering wordt nochtans gemaakt voor de schoolmeester, waarvan wij verder zullen spreken, en den officier der parochie, ook genaam *dienaer van den bailliu*, die, buiten en boven talrijke vaccatien, eene jaarwedde van vier pond (fr. 45,54) geniet).

Dit ambt van *officier* of *dienaer* wierd in het tijdvak, welk ons bezig houdt, eerst door zekere *Symoën de Cock*, later door *Jan Egghe* vervult, zeer verscheiden waren de diensten welke deze ambtenaar aan de gemeente bewees. Men ziet hem beurtelings als ondergeschikte gerechtsdienaer den bailliu ter zijde staan waar deze, in naam van den heer het gerecht mitoefent, aanhoudingen doen en beteekeningen, dan weer ziet men hem bemoeid met het inrichten der wachten, en andere malen in de zeer ondergeschikte bedieningen van briedendrager en boodschapper.

Men weet dat in onze prochiebesturen de bailliu de rechtstreeksche vertegenwoordiger was van den heer. Ook wierd hij door den heer bezoldigd en had hij een zeker inkomen van het bestuur der heerlijke goederen en meer andere profijtten. Geen wonder dus dat wij hem niet in de prochie rekeningen zien voorkomen, tenzij eene enkele maal, wegens verschotten door hem voor de parochie gedaan, aan de plechtige ontvangst van den heer van Temsche, als deze, na den

oorlog, terug op zijn kasteel kwam (1). Evenzoo de bailliu der heerlijkheid van Cauwenburch, ook eene enkele maal, om samen met den greffier van Temsche naar Hulst te zijn geweest in *deputatie* voor de prochie, waarvoor aan deze ambtenaren wierd uitbetaald 8 L. en 4 schell. (fr. 89,25) (2).

Wij zien ook in de rekeningen dat om de wille van den oorlog en de verplichting welke hij voor de prochie medebracht van gedurig benden *ceurlingen*, *pionniers* en *vachten* in te richten, men tijdelijk een *officierkorps*, als wij dit zoo mogen noemen, had aangesteld. Wij zegden er hooger een woord over, maar moeten hier in het voorbijgaan bemerken dat gedurende een drietal jaren twee *sergeanten* der prochie eenen vasten loon van 4 ponden 's jaars genoten (fr. 45,54) waarbij wordt aangeteekend dat de heer van Temsche hun eene gelijke jaarwedde betaalde. De *capiteyn* der prochie *Franchoys Suy*s wordt niet aangeteekend als eene vaste jaarwedde genie-tende, evenmin de *alpher* of vaandeldrager, Frans Duerinck, en de *tamboer* Jan-Baptist Janssens. Het is waar dat deze laatste gelijkertijd schepenenbode was en in die hoedanigheid bijna dagelijkschen dienst deed voor de prochie, waarvoor hij tot twintigmaal in de rekeningen geschreven staat voor eene geheele som van 48 L. 12 sch. 7 gr. (fr. 529,50).

Laat ons hier aanmerken in het voorbijgaan, dat de eenigzins ronkende en hoogklinkende namen van *officier*, *capiteyn*, *alpher* enz. ons niet mogen een verkeerd gedacht doen opvatten over den maatschappelijken toestand der ambtenaren welke zulke titels droegen. Evenals onze schepenen doorgaans kleine burgers waren of landbouwers, of zooals schepene De Cock, de slachter welke de vette lamels leverde voor de *presenten*; zoo ook vinden wij dat *Capiteyn Franchoys Suy*s de schaliedekker is welke wij verder aan de reparatie van het dak der vierschaar zullen vinden en menige officier ontmoeten wij aan nog nederiger, wij gingen zeggen aan nog min verheven werk als de schaliedekker.

Onderzoeken wij nu het bedrag van eenige openbare diensten. Wij hebben voor eenige dezer, voor zooveel dit mogelijk was, de cijfers uit den warboel der rekeningen trachten uit te rapen en samen te tellen.

(1) Was alsdan bailliu van Temsche zekere Jan Fraes en voor hem was het Thomas Smet.

(2) De bailliu van Cauwerburch was alsdan Gillis Laurens.

Voor het *openbaar onderwijs* dat in onze tijden aan onze gemeenten zulke aanzienlijke geldopofferingen vraagt werd jaarlijks in ronde cijfers vijftien pond grooten besteed, (fr. 165,27). Schoolmeester Pieter Van de Velde genoot een jaargeld van twaalf pond (150,61) en aan de paters van het Oratorie, die kosteloos onderwijs gaven in den catechismus, werd jaarlijks toegekend omtrent drie pond (fr. 52,65) *voor taencoop van beeldekens als prijzen voor den catechismus*. Bij zijne jaarwedde van twaalf pond had meester Van de Velde vrije inwoon in het schoolhuis. In de XVIIe was het openbaar onderwijs nog overal zeer gebrekkig ingericht, en het mag tot lof van onze Temsche wethouders gezegd worden dat zij van in de XIVe eenw al eenen schoolmeester of *scholaster* betaalden en een schoollokaal openhielden. In de oudste reuteboeken van Temsche vinden wij dat de prochie achter het gebouw der *vierschaere* nog een huis bezat voor schoollokaal en woonst des onderwijzers dienende. Eene tweede zaal van hetzelfde huis werd voor verschillende diensten des bestuurs gebruikt en onder andere als *corps de garde*, in tijden van oorlog of beroerten, voor de prochiewacht. Merken wij hier ook aan dat juist gedurende het tijdstip waarmede wij ons bezighouden, en wel in het jaar 1649, de priesters van het oratorie alhier eene latijnsche school inrichtten die zeer bloeiend werd en die opvoeding en geleerdheid bezorgde aan vele jongelingen die later groote plaatsen bedienden of zich eenen naam maakten in de vrije kunsten (1).

Wij hebben niet kunnen vinden in de rekeningen of de prochie, buiten het jaargeld van den onderwijzer nog andere uitgaven te doen had voor de school. Wij mogen dus veronderstellen dat den aankoop van schoolgerieven tot last bleef van de leerlingen; evenzoo, denken wij de verwarming van het schoolhuis. Immers het is nog geene honderd jaar geleden dat in onze landelijke gemeenten nog het onde gebruik bestond dat de schoolkinderen op bepaalde dagen elk eene schei brandhout medebrachten.

Openbare werken. Onder deze rubriek hebben wij vooreerst in te schrijven eenige kleine kosten van onderhoud der prochiegebouwen, de *vierschaer*, het *schoolhuys* en de *corps de garde*, zooals aan schrijnwerkers, glazenmakers, metsers enz. ook aan schaliedekker Franchoy's Suys, die wij alreeds ontmoet hebben in de voor de prochie veel kostelijker bediening van *capiteyn* der wachten. Wel spaarzaam werd door onze wethouders dezen onderhoud der openbare gebouwen

(1) Zie daarover meer bijzonderheden in De Potter en Broeckaert. Temsche bl. 181.

hezorgd, want alle rekeningen daarover betaald gedurende deze vijf jaren hielopen samen maar tot 15 L. 7 gr. (fr. 141,81). De scholaster tot meerder profijt der prochie sloeg wel zelf op tijd de hand aan het werk; wij zien hem vóórkomen in de prochierekening met 5 L. 4 sch. 6 gr. voor *reparatie van deur van corps de garde en van schouwe van tschoolhuys*, en dan was daar nog inbegrepen het *houden van eenen dach van een trompetter en synen knecht* van wegens de prochie bij hem ingekwartierd.

Bij deze kosten van onderhoud der openbare gebouwen mag bijgerekend worden de jaarlijksehe uitgaaf voor het *stellen der orlogie*. Deze dienst wierd verricht door den koster Adriaan Vlaminek, die er een jaarlijksch *pensioen* voor genoot van acht ponden fr. 87.07). Wij moeten nochtans opmerken dat wij dikwijls bij de aantekening *aen den coster voor stellen der orlogie* deze melding vinden: *en voor redemptie syner schoven*, of *en voor afkoop syner omhalinghen*. Waarin dit juist bestond kunnen wij niet bepalen. Het is te veronderstellen dat vroegertijd de koster het recht zal gehad hebben zekere omhalingen te doen hij de parochianen — een soort van tiende — en dat dit gebruik later afgeschafte wierd, mits zekere jaarlijksehe vergoeding (redemptie) daarover door de prochie betaald.

In dien tijd wierd ook eens betaald, voor *reparatie der orlogie*, zeven pond grooten (fr. 76,19). Het openbaar uurwerk van den kerktoren behoorde alsdan wel aan de prochie, niet aan de kerk, vermits wij de prochie er den geheelen onderhoud van zien betalen. Opmerkelijk is het dat de prochie van zeer oude tijden een torenuurwerk bezat; met rede zelfs mogen wij denken dat Temeche een der eerste zoo niet het allereerst in onze streek zulk uurwerk geplaatst heeft. In 1400 waren zulke toestellen nog zeer zeldzaam. De beroemde murklok van Wallingford te Londen dagteekende maar van de XIVe eeuw, deze van Padua wierd maar in 1544 geplaatst, en wij weten uit den octroy-brief van den hertog van Burgondië, van 20 Junij 1405 (1), dat alsdan de Temeche wethouders vergunning kregen om een accijsrecht van 40 ponden te heffen voor herstellingswerken aan kerktoren en het plaatsen eener horlogie.

Als verdere openbare werken dienen aangestipt buitengewone herstellingswerken aan de wegen van den oostkant des dorps en bij-

(1) Deze brief is bewaard te Rijsel in les archives du département du Nord. B. 1600. Zie de Coussemaker, Gherbode etc. *Annales du comité Flamand de France*. T. XXVI, 1901—1902, p. 262.

zonderlijk den weg over den Oostberg (baan naar Rupelmonde en Basel) welke wegen, zoo de rekeningen, *erg beschaet waeren door de incursien van de Lorreynen van Rupelmonde*. De uitgaaf bedroeg 4 L. 4 sch. 8 gr. (fr. 46,08).

Deze uitgaaf was nog eens een noodlottig gevolg van den oorlog. Van den zelfden aard zijn ook werken als de volgende: *stellen van draeyboomen en bermen aen de Steenebrugge* 5 L. 2 sch. 8 gr. (fr. 55,69) welke doet denken aan eene soort barricade of afsluiting welke men aan den ingang van het dorp, langs den kant van het kasteel, op de brug over den vliet, zou hebben opgeworpen; ook nog: *eecke plancken en eene valdeure op twelfsel der kercke om dinsetenen op te vluchten* 5 L. 5 sch. 10 gr. (fr. 55,85).

Als een bewijs dat onze oude wethouders eerbied hadden voor de *oude pampieren* der prochie — iets wat onze kring als een goed voorbeeld zou mogen voorleggen aan onze hedendaagsche gemeentebesturen — 't is dat wij verschillende malen in de rekeningen uitgaven vinden voor het in zekerheid brengen der prochie archieven, gedurende de gevaren van den oorlog. Zoo was den *coffer met de pampieren* eerst gevlucht geweest op het Kasteel, en later, waarschijnlijk tijdens de belegering van hetzelfde, op het welfsel der kerk. De Kerkmeesters ook, zoo wij in de kerkerekeningen vinden van dien tijd, hadden hun archief en de kostbaarheden der kerk naar Antwerpen in verzekering gebracht.

Eeredienst. Als op onze tijden onze openbare besturen bij toeval eens iets uit te geven hebben voor zaken die den godsdienst of den Kerkelijken dienst aangaan, zooals bijvoorbeeld deelneming aan de processie, schrijven zij het in onder de voorzichtige benaming van eeredienst, *service d'honneur*. In den tijd dat de Roomsche Katholieke Godsdienst staatsreligie was, dat kerkelijk en wereldlijk recht, kerkelijk en wereldlijk bestuur, zoo innig verbonden waren, ware het geen wonder zoo wij in de rekeningen, zelfs in de eenvoudigste prochie-rekeningen, uitgaven vonden voor godsdienstige werken, onder de juistere benaming van *Heeredienst* of Godsdienst, *service divin*. Evenwel zijn de uitgaven, welke onder deze rubriek kunnen gerangschikt worden, van gering bedrag, maar 129 L. en 5 sch. voor de vijf jaren 1645—49 of gemiddeld per jaar 25 L. 46 sch. 7 gr. (fr. 272,44).

Daarin is begrepen een jaarlijksch pensioen van 10 ponden welk de prochie aan den organist der kerk, meester Jan Verbrecht, uitbetaalde. Wij vonden nergens eene wettelijke bepaling krachtens welke het jaargeld van den organist een last der prochie zou zijn;

de middelen ontbraken niet aan het kerkbestuur om zelf deze jaarwedde te betalen; en wij moeten diensvolgens veronderstellen dat het ingevolge een oud gebruik, of krachtens eene overeenkomst tusschen kerkelijk en wereldlijk bestuur aldus geregeld wierd.

Wij vinden ook eene jaarlijksche uitgave van omtrent vijf pond (fr. 54,42) voor den helft van *waschticht en flambauwen van kermesse*, waarmede bedoeld wordt de waskeersen die in de plechtige processie gedragen wierden door de wethouders en de bijzonderste ingezetenen. Dit waslicht wierd voor den helft door de kerk, en voor den anderen helft door de prochie, bekostigd. Deze laatste betaalde ook *de sanghers en speellieden die mette kermisse songhen*, te weten in de processie, en gaf daarvoor jaarlijks 4 L. 10 sch. benevens de somme welke er het kerkbestuur voor uitgaf.

Als de bisschop alhier vormen kwam, zien wij ook de prochie kosten maken om dezen hoogen kerkelijken ambtenaar waardiglijk te ontvangen. Van 1645 tot 49 kwam hij tweemaal op Temsche hetgeene aan de prochie gekost heeft 36 L. 10 sch. 8 gr. (fr. 597,62) voor *thuyden van clocken, deffroy van knechten en peerden, tractement in tclooster en logement by de paters vant Oratorie*.

Wij zien ook dat soms de parochie eene aalmoes gaf aan bedelende kloosterorders, maar 't was van gering bedrag en in *redemptie* van de *ommeganghen* welke zij gewoon waren te doen. Eene enkele maal vinden wij de *paters kermelieten van Antwerpen* ingeschreven voor eene *aalmoes* van dertien schellingen (fr. 7,08); maar de paters Recollecten van Hulst komen jaarlijks om vier pond (fr. 45,54). Over die Recollecten van Hulst zijn vele bijzonderheden te vinden in het werk van den heer Felix Naemen, in onze Annalen verschenen. Merken wij hier in 't voorbijgaan bij dat wat aldaar gezegd wordt over den tegenstand die zij hier en daar ontmoet hebben wegens hunne vestiging in het land van Waas, nog eens blijkt uit onze Temsche prochierekeningen. Ik vind in margine der rekening van 1674 geschreven: *transeat maer met protest dat de paters Hulst verlaten hebben en syn teruggetrocken in Gendt*, waaruit besloten wordt dat zij geen recht ven *ommeganghen* meer hebben in 't land van Waas.

Feesten en openbare vermakelijkheden. Wij vinden geene de minste uitgaaf voor openbare vermakelijkheden ter gelegenheid van Kermis ten zij deze die wij in vorig artikel hebben gerangschikt omdat zij gedaan zijnde voor de processie, een godsdienstig karakter heeft. In het midden der XVIIe eeuw zullen, zooals nu nog op kleine lande-

lijke gemeenten onze inwoners de kermisdagen in familie gevierd hebben, rond de groote tafel op Vlaamsche wijze goed van spijs en drank voorzien; en deden niet zooals hunne nakomelingen die van hunne wethouders, groote toelagen eischen voor vuurwerken, luchtballen en wat weet ik nog.

Maar als het er hij eene buitengewone gelegenheid eens op aankwam feest te vieren, dan wierden er geene kosten gezien. Zoowel als honderd jaar later, toen Temsche deze plechtige ontvangst bereidde voor hertog Karel van Lorreyne, waarover onze kronijkschrijver de Castro zulken uitbundigen lof schrijft (1) wist men in den helft der XVIIe eeuw zeer prinselijke ontvangsten in onze parochie in te richten. Men wist er zelfs meer geld voor uit te geven, niettegenstaande de benauwde tijdsomstandigheden.

Het was in 1649, zooals wij het gezien hebben, de prochie had veel geleden door den oorlog. Sedert verschillige jaren was de heer van Temsche afwezig, in dienst zijnde van Zijne Majesteit in de legers, het kasteel bezet door kapitein Verkest was door hem moedig verdedigd geweest tegen de vereenigde aanvallen der Hollanders en Franschen en was deerlijk beschadigd geweest. Nu was er tengevolge van het vredetractaat van Munster eenige verpozing gekomen. De heer van Temsche, hertog van Bournonville zou terug zijnen intrek nemen op het kasteel. Dit was een goed en groot nieuws welk de igwoners met de grootste vreugde vernamen, en die vreugde moest natuurlijk in openbare feesten lucht geven. Ook lezen wij in de rekeningen : *Item heeft de rendant betaelt aen dheer Thomaes Fraes de de some van elf hondert neghenenvyftich guls over tgone by hem verschoten in het tracteren van de hoogheborn en machtighe heere Alexander van Bournonville grave van Hennin heere van Temsche generael wachtmeestere van syne keyserlycke ma' (2) alhier doende syne entree gheselschap met myn heere de grave van Penerande ambassadeur en plenepotentiaire van syne ma' mevrouce syne moeder susters en*

(1) Zie annalen I, 78 en volg.

(2) Alexander II, hertog van Bournonville, graaf van Hennin-Lietard, baron van Cammont, enz. was een uitstekend krijgsman en even verdienstelijk staatsambtenaar. Ridder van het Gulden Vlies en gouverneur van Valensijn, werd hij in 1662 hoogbaljuw van Waas, welke bediening hij in 1663 voor hoogere ambten neerlegde. Hij overleed in Augustus 1690 ond 74 jaren, na gehuwd te zijn geweest met Joanna-Francoise de Ligne van Arenberg, die hem in 1663 in 't graf was voorgegaan. (Zie De Potter en Broeckaert, Temsche bl. 59, het handschrift van Van der Vynekt, Annalen Oudheidskring, III, enz. enz.).

*broeders met groote suite van edelieden en audece wetghaders degou
daerore ghecomen sijn als myn heere den merquis sone van de
prince van Espiaoi den tyt van ses ofte seven daeghen.....*

ƒ iii^{xx} xiii L. iii sch. iii gc.

Honderd drie en negentig pond, drie schellingen, vier grooten of elf honderd negen en vyftig brabantische guldens (fr. 2402,49) zijn voor dien tijd eene vrij belangrijke somme. De ontvangst van den heer met zijne *groote suite* zal dus wel zeer plechtig geweest zijn. Jammer dat wij van de *specificatie* over het vershot van baillin Fraes niets terugvinden. Hopen wij dat verdere opzoekingen in ons gemeente-archief, tot heden nog niet volkomen geraangschikt, wel meer bijzonderheden mogen aan den dag brengen. Tot heden vond ik nog niets tenzij eene rekening over het *cappe van onyva* om langs de straten van het dorp te planten. Aan de plechtige *entree* of optocht zullen waarschijnlijk wel deelgenomen hebben de plaatselijke alsdan bestaande maatschappijen, zooals de bloeiende St Sebastiaansgilde, en de aloude rederijerskamer *de Wyngaetraecke*: *Ootmoedigh veesaemt* of broederschap der H. moeder Anna; en mogelijks wist men alsdan reeds — zooals bij de ontvangst van Karel van Lorreyne in 1759 (1) en zooals men het van al veel vroeger bij de plechtige *omwegange* ter eere van de H. Amelberga plaecht te doen — zinnebeeldige groepen samen te stellen en *figuree* om te dragen. Bestonden dan alreeds niet de bekende renzenfamilie van Temsche, het Zeeschip, de Walvisch, de Kemel, de Steur van Ste Amelberga, de maagdenwagen enz.? (2) Wij hopen daarover later wel eens wat meer te kunnen mededeelen.

De vreugde der inwoners was zoo groot bij deze blijde inkomst van den heer dat het niet bij deze feestviering blijven zou, men wilde hem ook, een *present* aanbieden en het zou wat anders zijn als de gebruikelijke vaten wijn: Schepenen en notabelen boden aan den heer een credit van duizend gulden (fr. 1814,06) om hem zijn kasteel te helpen herstellen dat zooals wij hooger zagen zoo erg van de belegering geleden had.

Buitengewone werken. Onder dergelijke rubriek zou men heden- daags in de gemeente-rekening opnemen deze werken aan het kasteel, waar wij een woord dienen over te zeggen. Het waren vooral de daken van de heerenwoningen der omgeevende gebouwen die door de vijandelijke kogels waren getroffen geweest, en wat ook veel geleden had 't was *het hoofd aan de schelde*. Eene schilderij toebe-

(1) Zie Annalen I, bl. 78.

(2) Zie De Roo, De Wonderbare Maagd Ste Amelberga, bl. 383.

hoorende aan de familie De Coninck van Temsche, en overgeprint in boekdeel VIII onzer Annalen, biedt een gezicht op Temsche in 1621, men kan er op bemerken dat het overdekt gedeelte der gebouwen van het kasteel zeer aanzienlijk was. Het is niet te verwonderen dat om zulke daken te herstellen betrekkelijk groote sommen van noode waren, en derhalve komen sommen als van 50 ponden (fr. 544,22) voor geleverd *schaliebert*, 66 L. 18 sch. 4 gr. (fr. 718,57) voor *journeen van de schaliedeckers*, ongeminderd eene *ton bier* van één pond 6 sch. 8 gr. (fr. 14,51) ons geenzins overdreven vóór. Op zelfde schilderstuk bemerken wij dat *het hooft aen tcasteel*, dat merkelyk vooruitstak in het vaarwater der Schelde, geheel met paalwerk was afgezet tegen de woede van den stroom en waarschijnlijk om als landingsplaats te dienen voor den dienst van de burcht. Dit paalwerk zal ook zeer beschadigd geweest zijn, want aan *reparatiewerck, uytvloeyen en inlegghen van pylers, aen journeen van temmerlieden*, zien wij mitgeven tot 50 L. en 5 schell. (fr. 545,85). En het blijft dan nog te weten wat er wel meer voor die werken door den heer wierd bijgelegd; want de sommen hierboven aangehaald maken maar te samen degene niet van duizend guldens welke, zooals wij zegden, door de prochie aan den heer was aangeboden. Zoo staat op den rand der rekening nitgedrukt: *op minderinghe vande een daysent guldens by de insetenen aen syne Exc. gepresenteert voor synen willecomme tot reparatie van tcasteel*.

De Potter en Broeckaert verhalen (Temsche bladz. 107): « Aan het kasteel wierd eene aanzienlijke schade toegebracht. De hofmuur en de bruggen waren door den vijand schier teenemaal afgeschoten en 't gebouw zelf onderstond eene groote verwoesting, zoodat in 1648 de noodig bevondene herstellingen geschat werden op de som van 1,520 gulden. »

De schrijvers halen niet aan waar zij deze inlichtingen gevonden hebben. Wij willen gaarne aannemen dat zij die niet uit de lucht gegrepen hebben; maar het geheele cijfer van 1520 gulden dat zij vermelden komt ons onverklaarbaar voor. Als alreeds de 1000 guldens door de prochie geschonken verteerd wierden enkel en alleen aan het herstellen der daken en van het paalwerk, zouden dan de overige 520 gulden (fr. 580,50) voldoende geweest zijn voor het hermaken van den hofmuur en van de bruggen, voor het herstellen van het gebouw zelf? Neen de herstellingswerken zullen veel meer gekost hebben. Mogelijks dat de 1520 guldens door onze schrijvers aangehaald de som uitdrukken welke de werken aan den heer van Temsche gekost hebben, boven de 1000 gulden van de prochie.

Verschillige uitgaven. In dit laatste kapittel der gewone prochie-uitgaven blijft ons enkel over eenige kleine posten der rekeningen aan te halen, waarbij een of andere bemerking niet van onpas komt.

In onze hedendaagsche gemeente-rekeningen zien wij zelfs de kleinste dorpen jaarlijks duizenden franken moeten besteden om het te kort aan te vullen der rekeningen van den armen en der godshuizen, om te voorzien in den onderhoud der behoeftige gemeentenaren in openbare gestichten van andere plaatsen, als deelneming in fondsen voor krankzinnigen, blinden, enz. in een woord de openbare weldadigheid gaat er met een groot gedeelte der gemeente-middelen weg. In de XVIIe eeuw integendeel was in algemeene regel het inkomen van den armen-disch, zoowel als deze van het kerkbestuur voldoende om in de gewone uitgaven te voorzien. In de rekeningen van 1643—49 vinden wij in het geheel maar twee uitgaven die onder de benaming van weldadigheid zouden kunnen ingeschreven worden : 5 l. 6 sch. 8 gr. (fr. 56,28) *aen mr de dycker, chirurchyn voor tcureren van eenen armen man door de Lamboysche deur schoten* — 't is dan alles wel ingezien nog eene oorlogsuitgaaf — en eene *aelmoes aen Tanneken Cosyn om uyt de prochie te gaen*, 8 schellingen (fr. 4,55).

Het ambt van landmeter moest in dien een arm postje zijn. Zoo zien wij zulken ambtenaar betalen voor het meten van alle de schorren van den Esch en van het Oostbroeck tien schellingen (fr. 5,44); 't is waar dat dit van chirurgijn niet veel winstgevender was, de greffier van Temsche, *hebbende eene contusie bekommen in dienst der prochie* wierd verzorgd, door meester Grietens, voor de som van acht schellingen (fr. 4,55).

Is het wel geweten dat in het midden der XVIIe eeuw ons land van Waas, soms noch bezocht wierd door vossen, en dat de besturen premien betaalden voor het uitroeien van die schadelijke dieren? Temsche betaalde in dien tijd, *voor het vanghen van eenen grooten vos*, eene premie van 4 schell. (fr. 2,18).

De heer van Temsche, hebbende in zijne heerlijkheid de rechten van hogere, middelbare en lagere justicie, had eene gevangenis in het kasteel, onder toezicht van eenen cipier. Als het eens gebeurde dat de prochie voor hare rekening eenen gevangene had te doen ophouden moest zij aan den cipier den onderhoud van dien gevangene betalen, boven het *cipiersrecht*. Zoo lezen wij eens in de rekeningen : *aen den cipier van teasteel de teiringhe van twee ghevanghen vyf daeghen met syn recht sluyten en onsluyten xx schell.* (fr. 10,88).

Eene aanzienlijke uitgaaf, waarvan de weergade in onze moderne

gemeente-rekeningen niet te vinden is, 't was *het draeghen van brieven*. Op onze dagen wordt de postdienst voor de ambtelijke briefwisseling gratis bezorgd door het Staatsbestuur, maar in dien tijd, was het altijd maar expresse boden te zenden. Zeer dikwijls wierd die bode-dienst gedaan door de ondergeslikte gemeente-bedienden, en het is niet mogelijk uit de rekeningen eene volledige opsomming te trekken van dezen post-dienst, maar men kan een gedacht maken daarover als men wil nagaan dat voor de talrijke brieven naar de hoogere besturen, naar den heer van Temsche die veel in Brussel verbleef enz. enz. doorgaans volgende porten betaald wierden: een bode naar St Niklaas van 1 sch. (fr. 0,54) tot 1 sch. 8 gr. (fr. 0,91) naar Beleele of naar Waesmunster 2 sch. (fr. 1,09) naar Lokeren 5 sch. 4 gr. (fr. 1,81) naar Gent 8 sch. (fr. 4,55) naar Brussel 8 tot 10 sch. (fr. 4,55 tot 5,44).

Het luiden der groote klok was voor vele omstandigheden in gebruik. Gedurende ons overzicht der rekeningen van 1645—49 hebben wij haar aldus storm hooren kleppen voor het vergaderen der prochie-wachten, en triomf hooren luiden bij plechtige inkomsten zooals van den bisschop. Of zij soms ook brand klepte heb ik in de rekeningen niet gevonden, maar wel dat zij over dood luidde in geval van openbaren officieelen rouw; aldus over het afsterven der *coninghinne van Spanien*, en in 1648 over *den prins don Balthasar Charles, eenighen sone van den coninck*.

Gerechtskosten. Bij de gewone bestuurskosten valt bij te rekenen de *proceskosten*, die voor deze vijf jaren beloopten tot 594 L. 14 sch. 04 gr. (fr. 6475,15). Veeltijds staan deze in de rekeningen ingeschreven, zonder juiste bepaling, in dezer voege: *een advocaet N..... of procureur N..... voor proceskosten*. Zoo staan er in de rekeningen voor zoo wat 110 L. 15 sch. (fr. 1204,50). Bij de overige, meer bepaald, past eenigen nitleg.

Wij zegden in het eerste deel van ons werk dat Temsche benevens andere prochien van Waas, aanzien als *solvabel*, in de *repartitie* van de gemeene kosten van het land, te betalen kregen over de andere *insolvabele* parochien. Dat deze betaling van een anders schulden niet zeer gemakkelijk te verkrijgen was zal niemand verwonderen. Ook wierd er duchtig over geprocedeert. Het geding bleef langen tijd op den rol van het Hof van Vlaanderen en later van den grooten Raad van Mechelen. Dertien *solvabele* parochien verdedigden zich te samen tegen elf *insolvabele*. Hoeveel de kosten bedroegen weten wij niet maar wij kunnen verzekeren dat zij van belang waren. Gedurig wierden

tusschen de dertien, die in hun verweer bezweken waren, staten van onkosten gerepartiseerd, op welken voet weten wij niet, maar dat weten wij, dat het aandeel van Temsche daarin niet min als 549 L. 14 sch. (fr. 5806,26) bedroeg. En dan sommen wij nog maar de betalingen op die van 1645 tot 49 daarop betaald wierden; wijl het zeer wel mogelijk is dat voor en na dien tijd er ook nog op betaald wierd.

Gal Temsche van den eenen kant aanzienlijke sommen uit om zich te vrijwaren tegen de betaling van andermans rekeningen, het moest ook soms wel wat uitgeven om het innen van zijn eigen inkomen te verzekeren. Talrijk zijn dan ook de betalingen voor *kosten van insinuatie aen insetenen voor betalinghen op de settinghe*, ook voor *insinuatien aen dese sich gheabsenteert hebbende van de uytganghen*; een bewijs dat de inwoners zich op tijd nog al wat te trekken lieten voor het betalen hunner belastingen en voor hunne dienstneming als kenrling of wacht. Er wierd daarvoor betaald 52 L. 4 sch. (fr. 550,48). Wij kunnen niet wel aannemen dat geheel deze som zou betaald zijn aan *insinuatien*, want wij vinden eens in de rekening *insinuatie aen achtentachtich insetenen absent van de uytganghen xx schell.* Als men, voor een pond grooten, 88 vermaningen uitdroeg, dan zou men, in deze veronderstelling, moeten aannemen dat, op die vijf jaren, meer als twee duizend acht honderd verwittigingen gedaan wierden.

Over het betalen der *contributie* aan de Staten van Holland was ook op tijd eenige moeilijkheid en meer dan eens zien wij de prochie eenen advokaat zenden naar Hulst, en eens zelfs naar den Haag, om er de belangen der prochie te gaan voorstaan. Met hetzelfde doel wierd eens de greffier naar 's Gravenhage gezonden, die, zoo hij aanteekeent, aldaar nog 10 schellingen verloor op het goud van *twee souvereynen en een pistole*. Aan zulke gezantschappen betaalde de prochie tot 25 pond (fr. 250,54).

De polder van Melsele overstroomd zijnde, verzocht deze prochie kwijschelding van hare *quoten*. Vele parochien van Waas, beducht zijnde dat, zij, bij *accumulatie*, de lasten van Melsele zouden te betalen krijgen, zonden in gezantschap naar Gent en naar Brussel, de greffiers van Temsche en van Lokeren. Van daar deze melding in de rekening 1649 :

aen denselven greffier de somme van twee ponden derthien schell. vyf grooten over de quote deser prochie neffens die van St Nielaes, Stekene, Lokeren, Basel, Cruybeke, Vracene, St Gillis, Waesmunster en meer andere in de vacatien by denselven ghedaen neffens den greffier van

Lokeren tot Brussel alsoock tot Ghendt in de saecke jeghens die van de prochie van Melsele versoeckende quyttscheldinghe en recompentie van contributie ter cause van het vloeyen van haeren polder.....

De prochien van Waas hadden vrijdom van den tol van Rupelmonde. Dit recht was onbetwistbaar. Niettemin rezen er dikwijls moeilijkheden op, tengevolge van de aanmatigingen der tollenaars. Temeche in het bijzonder had uit dien hoofde meermaals processen met die van Rupelmonde. Van 1645 tot 49 zal het zoo erg niet zijn toegegaan; wij vinden maar eens eene uitgaaf en maar van drie pond (fr. 52.65) voor proceskosten tegen de tollenaars.

Wij hebben in het eerste deel dezer studie nog al lang uitgeweid over het belastingstelsel, en getoond hoe de prochiebesturen de lasten voor de algemeene kosten *gerepartisseert* moesten doen binnenkomen en die aan het hoofdcollège van Waas regelmatig ter hand stellen. Terloops maar hebben wij alsdan aangehaald dat het hoofdcollège tegen burgemeester en schepenen een recht van executie hadden, 't is te zeggen, dat wanneer de quoten der prochie niet regelmatig en op gestelden tijd bij den ontvanger van den lande binnen kwamen, burgemeester en schepenen daar persoonlijk over verantwoordelijk konden gesteld worden, dat zij daarvoor konden *gheexecuteert en gheapprehendeert* worden.

De *placcaerten* waren zeer streng over het innen der lasten, ofschoon dit maar eene halve eeuw later voor het land van Waas bepaald wierd (1) was het toch al in het gebruik dat *executie oock vermacht te gebeuren sonder sommatie tot laste van de ontfangers van de prochie de gevallen payementen niet betaelende binnen de dry weken*.

Zoo zien wij burgemeester en schepenen van Temeche, gedurende deze vijf jaren verschillende malen voor betalingen aan het hoofdcollège en eens zelfs voor eene betaling op de *quote* van Moerbeke in hechtenis nemen. Een later reglement van 8 Juni 1671 (2) bepaalde dat voor het vervolg de prochien aan hulle geëxecuteerde wethouders niet meer zouden mogen betalen als drie schellingen (fr. 1,65) daags. In den tijd waarmede wij ons bezighonden ging het nog anders. De prochie betaalde volledig den onderhond en het verteer der schepenen gedurende hulle inhechtenishouding. Ook vinden wij in de rekeningen talrijke betalingen voor teiringen van gevangen schepenen, te

(1) Reglement voor den lande van Waes 30 Sept. 1702. — Zie Placcaerten van Vlaendren IV 530 art. XIX en XX.

(2) Zie Place. van Vlaendren III 390 art. IV.

St Niklaas, aen Maria van Eruerde taverniere in het Landthoys, aen Jan de Bacher, weert in den Inghel, Jan Oppens en Balthasar van Schoote, en andere taverniers, te samen bedragende 60 L. 8 sch. 11 gr. (fr. 657,91) een bewijs dat onze wethouders het zich binst hunne gevangenschap niet lieten verdrieten. Daarbij hadden de gevangennemen, *insinuation* enz. gekost 15 pond en 1 schelling (fr. 142,04).

Wij vinden aangaande het gevangennemen van onze schepenen eene nog al eigenaardige bijzonderheid. Men weet dat in het kasteel van Rupelmonde van over zeer onde tijden de staatsgevangenis was der graven van Vlaanderen. De *cipier* dezer gevangenis, in dien tijd zekere Roelant de Keersghietere, beweerde een recht van *cipirage* te hebben op alle inhechtenisnemingen welke, niet alleen in Rupelmonde, maar in geheel het land van Waas, gepleegd wierden. Aangaande deze is volgende melding onzer prochie rekening van 1646 niet zonder belang :

Item betaelt aen roelant de Keersghietere cipier van het casteel van Rupelmonde de somme van vyfthien schellingen grooten over syn recht van cipirage van de apprehentien die ten laste van schepenen deser prochie syn gheschiedende soo tot Ste Nicolaes als elders, ende dit voor een jaer verschenen Januario XVIIe sevenenveertich volghende syne requeste mits welke aen de voorn Keersghietere het voorn pensioen opgheseyt is, mits aldaer gheene ghevanghenisse meer ghehouden en wort, dus XV sch. gr. (fr. 8,16).

* *

Om het overzicht van den geldelijken toestand onzer prochie 1645—49 te volledigen kan het wel nuttig zijn ook een kijkje te nemen in de rekeningen van kerk- en armbestuur. Van deze besturen is het archief ook wel bewaard gebleven.

Het Kerkbestuur van Temsche had in die jaren een gemiddeld inkomen van omtrent twee honderd pond grooten. (fr. 2176,87). De geheele som voor de vijf jaren bedraagt 1005 pond 14 schell. 2 gr. (fr. 10892,87). Dit inkomen was meer dan voldoende om in de gewone uitgaven te voorzien, want binnen den loop dezer vijf jaren zien wij de kerkmeesters tot tweemaal geld plaatsen in bezette renten, eene van 48 pond (fr. 522,45) en eene van 57 L. 6 sch. 8 gr. (fr. 416,55) en dan nog sloot het laatste der vijf jaren met een batig slot van 46 L. 4 sch. 5 gr. (fr. 502,99).

Onder de gewone inkomsten der kerk vinden wij :

1° *de gelden van de schaele*, gewoonlijk onderverdeeld in schaal-gelden van de *sondaeghen*, van de *heilichdaeghen* en van de *uytvaerten*, gemiddeld per jaar opbrengende 25 L. 7 sch. 7 gr. (fr. 254,45).

2° van *wijn geschonken in de kereke aen de communicanten*. In den paaschtijd en op sommige bijzondere hoogdagen werd aan de geloovigen, die ter II. Tafel naderden, gelegenheid geboden, na de communie, eenen teug wijn te drinken. Het moet zijn dat de *communicanten* in vergelding eenen kleinen penning offerden. Derhalve komt onder deze rubriek gemiddeld een som van 6 L. 10 sch. 2 gr. (fr. 70,84).

3° Onder eene derde rubriek komen gewoonlijk in de rekening verschillende kleine ontvangsten zooals van den verkoop der *noten* op het kerkhof wassende, het verpakken van het *gers* van zelfde kerkhof en de opbrengst van de voorwerpen welke men in de kerk offerde.

Deze *offranden* bestonden meest in keersen, vlas, boter, lanen en hennen, en bijzonderlijk eieren. Gemiddeld bezorgde het aan de kerk 15 pond (fr. 165,26).

4° De *kerkeblock* of offerblok bracht gewoonlijk op 2 L. 10 sch. (fr. 27,21).

5° Er werd aan de kerk een *recht van sepulture* betaald, welk verschillig was volgens den stand der personen die begraven wierden, waarschijnlijk volgens de klas van den lijkdiens. Het minste recht was van vier schell. (fr. 2,18) en vervolgens van acht schell., een pond, een pond en vier schell. tot de hoogste klas die twee pond (fr. 21,77) betaalde. als het lijk binnen in de kerk begraven werd. Uit dit *recht van sepulture* ontstond voor de kerk een gemiddeld inkomen van circa 7 L. 11 sch. 8 gr. (fr. 82,54).

6° Eene nogal belangrijke bron van inkomsten voor de kerk bestond in de *pachten* van hare eigen goederen. De kerk bezat in eigendom omtrent zestien gemeten land en weide. Alle zes jaren wierden deze openbaar verpacht en wij vinden dat in 1645-49 de jaarlijksche pacht-som beliep tot 28 L. 16 sch. (fr. 515,47).

7° Boven hare eigendommen bezat de kerk een aanzienlijk getal *renten*, ingeschreven in den grooten *renteboek* der kerk. Van deze *renteboek* bestaan in ons kerkarchief twee exemplaren, het eerste van 1506, het tweede van 1618, beide schoon geschreven op perkament en kostelijk in leder ingebonden. Zij worden dikwijls vermeld onder den naam van *kerkeliggher* of *slaeper*. Opmerkelijk is het dat, vooral in het dorp, bijna alle eigendommen met eene of andere rente ten voordeele van kerk of armen, door de godvruchtigheid of menschlievendheid onzer voorouders, belast waren; zoodat wij uit de gezamentlijke aanduidingen der kerk- en armeslapers de geheele topographie van Temsche in 1506 en in 1618 hebben kunnen opmaken, iets wat ons mogelijks voor verdere studiën over Temsche zeer wel kan te pas komen.

De renten der kerk waren of wel *penninckrenten*, in den slaper en ook in de rekeningen nog onderverdeeld in *grootte en kleine penninckrenten* of wel *terwe* of *coorenrenten*, bestaande in jaarlijksche *prestatien* van eenige maten koren of terwe. Soms vinden wij hier de benaming van een *Temsche reertel cooren* of *terwe*. De veertel stond gelijk met eene maat en half, of *onderhalve maete*, zooals het gewoonlijk gezegd wordt. Wij zullen verder aanstippen hoe de *terwe- en coorenrenten* van den armen aan de H. Geestmeesters voldaan wierden in natuur, 't is te zeggen wezentlijk in het bepaald getal maten of veertels koren of terwe. Aan de kerk integendeel betaald men die renten in geld volgens den prijs van den dag, op den voet van den spijker of *spicker van lande van Waes*. Wij weten niet of de Waaschen spijker geheel bekend is, en daar het van belang kan zijn die eens gelijk op te maken, schijnt het ons nuttig hier in het voorbijgaan aan te duiden welke waarden hij voor den zak koren en terwe aangaf voor de jaren 1644 tot 1648 zooals dit blijkt uit onze kerkrekeningen.

Spijker van het land van Waas.

Jaren.	voor den zak koren	in franks	voor den zak tarwe	in franks
1644.	. . . 21 schell. gr.	fr. 11,45.	28 schell.	fr. 15,24.
1645.	. . . 16 schell. 6 gr.	8,98.	21 schell. 6 gr.	11,70.
1646.	. . . 14 schell.	7,62.	25 schell.	15,60.
1647.	. . . 21 schell.	11,45.	55 schell.	19,05.
1648.	. . . 7 gulden	12,70.	9 guld. 12 st.	17,41.

Voor de jaren 1645—49 was voor de kerk de gemiddelde opbrengst harer renten van allen aard 54 L. 6 sch. 11 gr. (fr. 587,75).

8° Een eigenaardig artikel van inkomsten voor de kerk was dit van de *smoutpotten*. Men weet dat in vroegere tijden het kerkelijk gebruik van ondertrouw of belofte van huwelijk te doen algemeen onderhouden wierd. Personen van geringeren stand begaven zich daarvoor ten huize van den heer pastoor; maar welstellende burgers vonden het voornamer deze ceremonie te laten geschieden ten huize van de bruid, en te dier gelegenheid een familiefeest in te richten; iets waarvan wij nog de weergalm hooren op onze dagen in het gebruikelijk verloovingsfeest of *diner de fiançailles*. Het paste natuurlijk niet de eerw. h. pastoor aldus ten huize te ontbieden zonder eenige vergelding. Daarom was het gebruik ontstaan te dier gelegenheid aan de kerk eenen pot smout of olie te vereeren, dienstig om in de godslamp verbrand te worden. Later wierd deze vergelding niet meer in natuur gegeven maar wel in geld afgekocht. Daarvan dat in het midden der XVIIe eenw nog jaarlijks eene rubriek voorkomt : *redemptie*

van eenen pot smout voor dese die ondertrouw ghedaen syn ten huysse. De pot smout wierd alsdan op twee schell. gr. geschat (fr. 1,09) en daar er in die vijf jaren tot 5 L. 16 sch. op het artikel smoutpotten betaald wierd, zoo beschuiten wij daarnit dat er in dien tijd 58 verlovingsfeesten gevierd wierden.

Dit alles waren gewone ontvangsten van de kerk. Als buitengewone ontvangsten is er voor dien tijd niets bijzonders aan te stippen. Buiten een legaat van 25 pond grooten (fr. 272,11) door de julfvrouwen Gheenssins aan de kerk gejouwd, vind ik niets dan den verkoop van eenige noteboomen op het kerkhof rond de kerk gewassen en opgebracht hebbende 8 L. 11 sch. 10 gr. (fr. 95,51) en een jonste aan de kerk gedaan bedragende 1 L. 6 sch. 8 gr. (fr. 14,51) ter gelegenheid der *uytvaert van den sone van den hoochbailliu Maximiliaan Van der Gracht.*

Geven wij nu een kort overzicht van de uitgaven der kerk.

Onder een eerste kapittel kunnen gerangschikt worden de *pensiönnen*. Zij zijn in het algemeen niet hoogloopend. Onder de benaming van *distributie ordinaire* wordt jaarlijks betaald aan den *pastoor* 1 L. 10 sch. gr. (fr. 16,55) aan den *onderpastoor* 15 sch. (fr. 8,16) aan twee *cappelaenen* te samen zooveel als aan den pastoor, aan den *koster* ook 15 sch. Maar de koster heeft bovendien 5 sch. (fr. 2,72) voor het *vaghen der kerk* en 2 sch. (fr. 1,09) voor het *singhen vant Ons Lievrouerlof* waarvoor hij ook 1 sch. (fr. 0,54) ontvangt van het armbestuur (waarschijnlijk ingevolge eener fondatie). Merken wij ook aan dat het kerkbestuur ook aan zelfden koster jaarlijks 2 pond (fr. 21,77) betaald voor het *stellen der orlogie* boven de 8 ponden (fr. 87,07) welke de prochie hem daarvoor gaf, zooals wij hooger gezien hebben.

De *organist*, die, zoo wij reeds zegden, jaarlijks 10 pond (fr. 108,84) van de prochie genoot, ontving bovendien van de kerk 12 pond (fr. 150,61). De *graefmaecker* die bovendien gelast was met de *honden uyt de kercke te weiven*, 't is te zeggen dat hij snisse was of zooals nog tot heden op verschillige plaatsen gezegd wordt, hondenslager, had daarvoor een pensioen van één pond gr. (fr. 10,88) en een paar schoenen van 7 schell. (fr. 5,81). Zoodat dit kapittel van jaarlijksehe pensioenen 20 L. 4 sch. gr. (fr. 219,87) bedroeg.

Hierbij zouden wij kunnen voegen eenige uitgaven die ofschoon den aard niet hebbende van een pensioen, telkens voor eene vaste som in de kerkrekeningen voorkomen. Zoo zijn de 5 sch. (fr. 2,72) voor het *huelen vant heyligh olisvl*, de 15 sch. (fr. 8,16) voor 't prediken

van eenen pater recollect met den paaschtijd, en de kosten van het opmaken der jaarlijksche *rekening*. Deze mitgaaf begrijpt : een pond voor het schrijven en opmaken, 10 schell. voor het appostilleren voor het visiteren der rekening door mijnheer den deken 5 schell.; voor het gelach, dat door de heeren auditeurs bij 't opmaken der rekening verteerd wordt, 1 pond 15 sch. (fr. 19,04), of in het geheel 5 pond (fr. 52,65).

De onderhoud van de kerkgebouwen veroorzaakte eene jaarlijksche gemiddelde mitgaaf van 20 L. 06 sch. 02 gr. (fr. 221,04) de onderhoud van het mobielier 9 L. 17 sch. 6 gr. (fr. 107,48) de aankoop en onderhoud van het lijnwaad en der kerkornamenten 20 L. 10 sch. 2 gr. (fr. 225,22), de aankoop van was, van keersen, smout en kolen 14 L. 11 sch. 7 gr. (fr. 158,68) van het misbrood 1 L. 7 sch. 1 gr. (fr. 14,74) van den miswijn 8 L. 5 sch. 5 gr. (fr. 88,95). Aan onderhoud der klokken wierd besteed 1 L. 8 sch. 11 gr. (fr. 15,72) aan de luiers derzelve 2 L. 9 sch. 1 gr. (fr. 26,71) en aan eenig verteer dezer luiers en andere werklieden der kerk 16 sch. (fr. 8,70).

Wat enigzins wonder voorkomt 't is dat giften aan de kerk gedaan zoo weinig met fondatie van jaargetijde of met andere lasten bezwaard zijn. Immers wij vinden dat de kerk maar jaarlijks last had van drie jaargetijden, samen kostende 1 L. 18 sch. (fr. 20,68) en van eene lijfrente van één pond 7 sch. (fr. 14,69).

Sprekende van de prochierekeningen deden wij zien hoe de gemeente tusschen kwam in de kosten der jaarlijksche processie. Van deze openbare geloofsbelijdenis moet wel bijzonder kas gemaakt zijn in dien tijd mits wij boven hetgeene de prochie er voor betaalde, nog jaarlijks door de kerk zien uitgeven tot 6 L. 16 sch. (fr. 74,01) voor het *cappen van meyen en snyden van lisch* 5 sch. 5 gr. (fr. 1,86) en voor het *singhen van musieck* tot vier pond (fr. 45,54). Met zekere plechtigheid wierd ook op Witten Donderdag de voetwassing in de kerk gedaan, waarvoor wij eene jaarlijksche mitgaaf vinden van circa 8 sch. 8 gr. (fr. 4,72) voor *apostelbrood*.

De kerkerekeningen 1645—49 dragen geen spoor van den last welke alsdan tengevolge van den oorlog op onze bevolking drukte. Enkel merken wij aan dat in vier verschillige betalingen de kerk tot 6 L. 14 sch. 2 gr. (fr. 75,02) betaalde voor naar Mechelen en Antwerpen hare kostbaarheden te vluchten ten einde die aan alle gevaar van plundering en roof te onttrekken.

De kerketoren van Temsche moet een geliefkoosd verblijf geweest

zijn voor de uilen, want zeer dikwijls vinden wij premien betalen van twee schellingen (fr. 1,09) voor het *vanghen van eenen huyt* en soms tot vijf schell. (fr. 2,72) voor het *vanghen van twee of dry distincte huylen*.

Niets nieuws onder de zou! Van in dien tijd waren er al geloovigen die de slechte gewoonte hadden zich van hunne slechte of ongangbare muntstukken te ontlasten in de kerkeschaal of in den offerblok. De rekeningen stippen aan dat men op *quade ortiens fransche stuyvers* enz. in de *kerkeschaele* ontvangen, een verlies had geleden van 2 l. 2 sch. gr. (fr. 22,86).

Het **Armbestuur** of **H. Geesttafel** van Temsche verkeerde in dien tijd juist in den zelfden geldelijken toestand als het kerkbestuur.

Men weet dat deze besturen op zellde wijze samengesteld waren. Jaarlijks wierden twee kerkmeesters en twee armmeesters aangesteld, gekozen onder de voornaamste ingezetenen der prochie. Deze mochten de hen opgelegde taak niet weigeren (1) en deden eed in handen van den officier der prochie (2). Zij bestuurden onder toezicht van den rastoor der prochie, die aan het hoofd stond van het arm- zoowel als van het kerkbestuur. Zij sloten jaarlijks de rekening op *Lichtmisse* en *presenteerden* die rekening aan de vergadering van baillin, burgemeester, schepenen en hunne aangestelde opvolgers. De rekening werd onderworpen aan het toezicht of *visitatie* van den heer deken.

Verschillige *placcaerten*, zooals deze van 7 Oct. 1551, 15 Juni 1556, 8 Juli 1599, 28 December 1617 en 16 Juli 1655 waren alsdan in zwang.

Zij stelden vooreerst den grondregel vast dat elke stad, dorp of prochie zijne armen moet onderhouden op de kosten van den Disch, en verders op de kosten der ingezetenen, 't is te zeggen van de prochie, indien het inkomen van den armendisch niet zou voldoende zijn. Verders behelzen zij eenige eigenaardige voorschriften voor wat bijzonderlijk de openbare bedelarij betreft. Gebrekkelijke armen mogen in hun dorp aalmoessen vragen mits zich te gedragen aan de plaatselijke reglementen, maar moeten een *Mereck ofte Teecken* dragen. Zij mogen niet ter herberg gaan, noch bellen, noch zich op kermissen

(1) Geene inwoonders van eenige Prochien en vermogen het last van kerk-meester, arm-meester II. Geest- ofte Disch-meester te refuseren, daertoe gedenomeert ende gekosen synde. Ordon. van den Raede in Vlaendren 23 Juny 1646. — Place. van Vlaendren III 32 en 33 art. 1.

(2) Zelfde ordonmantie art. IV.

vertoonen, noch de lieden met *stuerigheyt aenspreken*. Zij mogen op het land niet oogsten — korenaren nalezen — *ten sy de schooven gebonden ende gesteld syn op hoopen*. Zij moeten werken naar hun vermogen wanneer zij daartoe verzocht worden enz. enz.

Een oud vlaamsch spreekwoord, « 't komt beter van de kerk als van den armen » schijnt er op te zinspelen dat doorgaans het kerkbestuur rijker was als het armbestuur. Dit was niet het geval voor Temeche. Deze besturen hadden op weinig na een zelfde inkomen. In 1645—49 had de H. Geesttafel als gemiddeld cijfer van ontvangsten 209 L. 8 sch. 5 gr. (fr. 2279,41) en daar zij gemiddeld jaarlijks maar 197 L. 16 sch. 7 gr. (fr. 2155,24) had uit te geven; zoo zien wij dat zij in 1645 eene rent kon aankopen van 22 L. 6 sch. gr. (fr. 242,72) in kapitaal en het jaar 1649 sluiten met een batig slot van 80 L. 5 sch. 2 gr. (fr. 875,56); een bewijs dat de armen disch rijk genoeg was om in de behoeften der arme lieden te voorzien.

Als gewone *ontvangsten* van den armen disch merken wij aan :

1° Gemiddeld jaarlijks omtrent 26 pond (fr. 282,99) uit de *armenschael* die 's Zondags en op heiligidagen in de goddelijke diensten wierd rondgedragen. Men zal bemerken dat de armenschael meer opbracht als de kerkshale, vooral als men rekening houdt dat bij bovenstaande cijfer de omlalingen in de *uytvaerten* gedaan niet zijn medegerekend, zooals dit het geval is met de kerkshaal. De armenrekening stipt immers aan dat de gelden omgehaald in de uitvaerten onmiddellijk wierden nitgedeeld aan de *huysarme*, en daarom niet in rekening gebracht.

2° De *landpachten* gaven een jaarlijksch inkomen van 114 L. 11 sch. 4 gr. (fr. 1246,98).

3° Van kleine *penninck-reuten* had het armbestuur 15 L. 14 sch. (fr. 149,11).

4° De *coorn (roghe) en terwe-reuten* der H. Geesttafel waren belangrijk. Zij brachten op 16 zakken en drie spinten rogge en 20 zakken 5 maten en half terwe (1). In acht nemende dat volgens den *Waeschen spiecker* de rogge van 1644 tot 1648 middelmatig 10 fr. 45 weerd

(1) Men weet dat de *spinte* of *spente* $\frac{1}{16}$ deel was van den zak, of een $\frac{1}{4}$ van de maat, daar er 4 maten in den zak gingen. Kiliaen geeft voor *spinte* de vertaling *mensura avenae*, alsof deze maat enkel bij den handel der haver in gebruik was. Opmerkelijk is het dat in onze Temeche rekeningen de *spente* gebruikt wordt als maat voor de rogge en nooit voor de terwe, voor de welke men altijd zegt eene maat en half doch nooit eene maat en twee spenten. — Zie hooger onze bemerkingen over den Temeche *veertel*. — Van *halsters* is er in onze rekeningen nooit spraak.

was den zak, en de terwe fr. 15,58 zoo beloopt de opbrengst dezer renten eene middelmatige som van circa fr. 488,87 's jaars.

In algemeene regel wierden aan den armen deze rogge en terwe in natuur geleverd. De armmeeesters deelden die ook in natuur uit aan de arme lieden, 't zij onmiddelijk na de ontvangst, 't zij na die te hebben doen bakken in brooden. Zoo vinden wij altijd aanhalingen als de volgende :

Item van Pr hillegheer twee maeten vogghe ende de selve ghegheven op billet aen tanneken Inghels den xi^{en} april volghens de notitie

memorie

Item van Jan de Jonghe ses maeten terwe ende doen backen den viii^{en} decemb. dry maeten ende dander dry maeten doen backen den xxi^x decemb. volghens de notitie verschenen kersaront xvi^e achteuwer-tich dus hier

memorie

Enkele malen zien wij eene rogge- of terwerent in geld betalen; wel eens meer nochtans als deze granen zeer hoog in prijs stonden: zoo ontving het armbestuur daarover in geld in 1645 maar 4 sch. 4 gr. (fr. 2,56) en in 1649 tot 15 L. 16 sch. 5 gr. (150,54).

Komen de cijfers van het inkomen van kerk en armen bijna overeen in de rekeningen, deze opbrengst der graanrenten van den armen — omtrent 500 fr. 's jaars — enkel voor memorie in dezes rekeningen gebracht, doen dus merkelyk de balans in voordeel van den armen doorhangen.

5° Benevens de graanrenten en de kleine penningrenten had de arme ook nog wat men de *grootte penninckrenten* noemde, die meest voorts kwamen van geldplaatsingen, door de H. Geesttafel gedaan in jaren van voorspoed. Zij verzekerden haar in 1649 een inkomen van 24 L. 5 sch. 5 gr. (fr. 264,08).

6° *Wijagelden*. Zoo noemde men zekere jonsten welke aan den armen gedaan wierden tergelegenheid van verkooping, verpachtingen, vereffeningen enz. Wij zeggen *jonsten*, want er was geene wettelijke verplichting aan. Het was een oud gebruik dat openbare besturen en ook bijzondere, bij de voorwaarden van den openbare verkoop of verpachting, bedongen dat de koper of pachter een zeker procent, een zooveelste stuiver, aan den armen geven zonden op de koopsom of den pachtprijs. Het eene jaar door het andere bracht dit voor den arme omtrent 17 L. 12 sch. (fr. 192,40) op.

7° Een *recht op de lijken*, zooals wij er een ontmoet hebben in de kerkerekeningen, bestond ook ten voordeele van den armen, en bracht gemiddeld 1 L. 2 sch. 4 gr. op (fr. 12,15) veel minder dus als voor de kerk.

8° In de bijzonderste taveernen of herbergen der prochie, ook op de vierschaar, op het kantoor van den greffier, en mogelijks wel in eenige bijzondere huizen waren *bussen* geplaatst waarin de inwoners die het begeerden hunne *caritaet*, zooals men het noemde, aan den armen konden storten. Van 1645 tot 49 wierd er gemiddeld per jaar 4 L. 19 sch. (fr. 55,88) ingevonden.

Tot daar de gewone jaarlijksche inkomsten der H. Geesttafel. Van buitengewone ontvangsten vinden wij voor dien tijd niets ten zij eens van aflos van rentjens 5 L. 12 sch. 8 gr. (fr. 59,54).

Wij zetten den lezer aan dit overzicht der inkomsten van den Temschen armen eens te vergelijken met dit van eene eeuw vroeger van den armen van Stekene, zeer grondig bestudeerd door ons medelid, eerw. heer Annaert. Men zal voor wat den aard van dit inkomen aangaat eene treffende gelijkenis vinden, en er uit kunnen besluiten dat de toestand van kerk- en armbesturen ons geheel land van Waas door overal bijna gelijk was. Zoo is het ook, op eenige bijzonderheden na, met de uitgaven gelegen, waarvan wij ook een kort overzicht maken.

De H. Geestmeesters van Temsche, olsehoon zeer wel zorgende voor de arme lieden, wisten zeer zuinig met het geld der weldadigheid om te gaan. De rekeningen dragen overal sporen van groote zorgvuldigheid, van wijs bestuur.

1° Voor eerst zullen wij al aanstippen, tot lof der armmeesters, dat zij zoomin mogelijk *geldelijken onderstand*, en zooveel mogelijk onderstand in natuur, eetwaren, kleederstoffen enz., den armen verschaften. Zoo zien wij dat zij in die jaren gemiddeld maar 19 L. 11 sch. 4 gr. (fr. 212,97) 's jaars uitdeelden in geld, of maar een zesde deel van wat den armen gegeven wierd.

2° In *eetwaren, kleederen* enz. zien wij immers jaarlijks tot 92 pond 1 sch. 7 gr. (fr. 1002,22) uitdeelden, zonder de fr. 488,87 te rekenen voortkomende van de rogge- en terwerenten, zooals wij even gezien hebben. In eene nota welke wij verder zullen mededeelen zal men zien in wat zooda die eet- en kleerwaren bestonden, en verder ook geven wij eenige prijzen van de zelfde.

5° In de XVIIe eeuw was het klooster der Dominikanessen of Predikheeressen, genaamd van St Anna-consolatie, zeer bloeiend, zoodanig dat het in verschillende andere plaatsen ging stichtingen doen zooals in Antwerpen, Chatelet, Gent, Leuven en Vilvoorde. Getrouw aan de voorschriften hunner stichting voor Temsche, verzorgden de zusters kosteloos de arme zieken der parochie. Gesticht en rijkelijk begiftigd

door Roeland Lefèvre, heer van Tensehe, had dit St Annaklooster de plaats ingenomen van een hospitaal dat alhier bestaan had van in 1551, maar te niet was gegaan in het begin der XVIe eeuw. Het verwonderde ons dus in de armrekeningen van 1645 tot 49 2 L. 10 sch. 5 gr. (fr. 27,45) vermeld te vinden als uitgegeven aan den *onderhoud van het ermhuis*. Bestond er dan nog wel een arnhuis of hospitaal buiten het St Annaklooster? In de rekeningen is in alle geval altijd maar spraak van twee armen in dit arnhuis verblijvende. Dit zou ons doen denken dat hier spraak is van het overblijvende deel der gebouwen vroeger gediend hebbende voor beggijnhof. Wij hopen dat verdere opzoekingen ons dit raadsel zullen oplossen.

4° De arme zieken wierden kosteloos door de Predikheeressen verzorgd zeggen wij. Doch bleef er nog voor een aantal gebrekkelijke lieden en ook voor arme weeskinderen te zorgen. Het was het gebruik die lieden openbaar voor hinnen onderhoud aan te besteden bij inwoners van het dorp. Aan zulke *aanbestedingen* werd gemiddeld per jaar 520 L. 19 sch. 5 gr. (fr. 5459,56) betaald. Ziehier eenige prijzen van aanbesteding :

Een klein kind (zoo is het bijvoorbeeld het geval in 1647 met drie vondelingen) werd besteed voor 4 L. 10 sch. (fr. 48,98) of 5 pond (fr. 54,42) éénmaal zelfs 6 pond (fr. 65,50). Een jongen, inbegrepen dat hij *sou leeren klermaccken*, 5 pond (fr. 52,65) een blind meisje 5 L. 12 sch. (fr. 60,95). Onderlingen of gebrekkelijke personen 5 L. 15 sch. (fr. 61,49) tot 6 pond (fr. 65,50) enz. Voor den aanbestedingsprijs zou de besteede inwoon, kost en gewonen onderhoud genieten, de kosten van ziekte niet inbegrepen. Eneke malen nochtans zien wij iemand opgenomen worden voor *soo sieck als ghesont*; daar is de prijs zeven pond (fr. 76,19) en andermaal wordt ook iemand aanveerd, voor den mondkost alleen, aan van 2 L. 10 sch. (fr. 27,21) tot 5 L. 15 sch. (fr. 59,75).

Zonderling gebruik, de openbare aanbesteding werd gedaan in de herberg, en ter dier gelegenheid betaalde het armbestuur een *ghelach, aen eene teering ten huuse van Jacques de Latteur in het besteden van het rondelinc kint doe het kersten gheduen* (gedoopt) *wert 4 sch.* (fr. 2,17).

5° Op onze dagen is het een redelijk belangrijk kapittel van uitgaaf in de rekeningen des armbestuur dat betrek heeft op de *geneeskundige zorgen* aan de arme zieken. In de XVIIe eeuw, zooals wij reeds hooger bemerkten, waren de honorarien der geneesheeren op onze buitendorpen maar zeer gering. M^{ter} Adriaan Sanders ontving

jaarlijksch *dry ponden gr.* (fr. 52,65) *over het cureren van ghemeenen armen deser prochie*; en buiten deze jaarwedde vinden wij niets meer aangeteekend voor ziekdienst voor die vijf jaren dan, tot 3 L. 5 sch. 5 gr. (fr. 54,42).

6° Evenals op de kerkerekeningen ontvingen de pastoor, onderpastoor, de twee kappelanen en de koster op de armrekening eene *distributie* maar van minder bedrag, ten zij voor de koster, die alhier bovendien 10 sch. (fr. 5,44) ontvangt *voor twee paer schoenen*.

7° De armengoederen waren weinig of niet belast. Wij vinden niets als een paar *jaargetijden*, eene kleine *lijfrente* en een ander klein *rentje* ten voordeele van de cappelany van St Gillis in de kerk van Temsche, bedragende een sch. 9 gr. (fr. 0,95) en vier hemmen. Alle deze lasten te samen bedroegen nog geen 2 pond 's jaars (fr. 21,77).

8° Daarbij kwamen jaarlijks de gewone kosten van opmaken der *rekeningen*, schrijven appostilleren, voor 2 pond gr. (fr. 21,77) het *visitatierecht* van mijnheer den deken 5 sch. (fr. 2,72) en het gebruikelijk *gelach* van 1 p. 10 sch. (fr. 16,52).

9° Eindelijk ook aan een verlies op *quade ortiens* waar de armenschaal zoo min als deze der kerk van bevrijd bleef, 2 p. 10 sch. 1 gr. voor de vijf jaren (fr. 27,21). Merken wij hier aan dat een der armmeesters eens voor 10 sch. (fr. 5,44), Luycksche ortiens naar Hinghene gedragen had, *waer deselve ganckbaer syn*, zegt de rekening. Wij laten aan muntkenmers over te onderzoeken hoe de munt van het bisdom Luik op onzen rechten oever der Schelde wettigen omloop kon hebben.

Tot daar de gewone uitgaven onzer armeurekeningen. Aan buitengewone vinden wij voor dit tijdstip niets belangrijks — eene plaatsing van 22 pond 6 sch. (fr. 242,72) hebben wij reeds aangemerkt — ten zij dat wij eene som zien in rekening brengen van 26 p. 16 sch. 6 gr. (fr. 291,97) getuigende dat de oorlog wel merkelijke schade aan onze landslieden veroorzaakt had. Het luidt immers in de rekening :

den rendant breucht alhier in uytgeven de some van sesentwintich pon sesthien schellin en ses gr. over soovele bedraecht den quytshel gedaen by mynheer den pastor Burchmire ende Schepenen aen de respective pachters van den armen den jare 1646 over de schade gedaen by het leger van staeten in hunne vruchten volgende notitie

XXVI L. XVI s. VI gr.

Bij het overzien der armenrekeningen hebben wij uit nieuwsgierigheid aangeteekend wat er wel op den tijd van één jaar door de

armeesters aan een zelfde gezin kon gegeven worden. Voor de geschiedenis van het maatschappelijk leven zijn de minste bijdragen nog van belang, daarom durven wij die nota hier overschrijven.

Er is spraak van Maeyken (Maria) Blockx, eene weduwe met twee jonge kinderen, geheel ten laste van het arbestuur. Zij ontvangt eerst in zeventien malen, uit de opbrengst der rogge- en terwerenten tot drie zakken, twee maten en drie *spent* rogge, en tot een zak drie en half maten terwe. Aan den prijs van den dag was dit eene waarde van fr. 79,58. Uit deze graanen kon tot 585 kilogrammen brood gebakken worden, dus voor meer dan 11 kilogr. per week.

In geld ontvangt zij, in vier maal, tot 5 sch. 6 gr.	1,77
De arme betaalt hare huishuur 1 p. 5 sch. 4 gr.	12,70
Zij ontvangt voor 6 sch. 4 gr. mitsaert,	3,44
Ziek zijnde geeft men haar eens een pond boter van 1 sch. 4 gr.	0,59
Van kleederen krijgt zij drie paar <i>oude leeren schoenen</i> voor haar en hare kinderen, een lijfken eenen <i>vriesen rock</i> en eene <i>drolsargie</i> , dit alles samen gekost hebbende, op de merkt van S ^t Nikolaas, 17 schell. 8 gr.	9,61

Al te samen dus fr. 107,49

Maeyken Blockx behoorde aldus tot wat men den *ghemeenen armen* noemde, 't is te zeggen tusschen deze die openbaar van den armen- disch genoten, integenstelling met deze die *huysermen* genoemd wierden, die nooit in de rekeningen of de *notitien* bij name wierden aangeduid, maar op tijd onderstand genoten uit handen van de geestelijken, de heer pastoor, pater De Schraepdrijver, soms de burgemeester of andere personen, zooals het dikwijls in de rekeningen voorkomt. Zoo onder andere de schaalgeldten van op de uitvaarten wierden door den pastoor den *huysermen* uitgedeeld. Maar als van den *ghemeenen armen* zijnde moet Maeyken nog meermaals onderstand genoten hebben die niet juist kan bepaald worden, onder andere als van de opbrengst der graanrenten brood gebakken werd en aanstonds den *ghemeenen armen* uitgedeeld; als, volgens jaarlijksch gebruik, op aschdag *boonen*, op witten donderdag *appostelbroot* en op goeden vrijdag *112 pont runt vleesch* aan zelfden *armen* gegeven wierden enz. enz. Zoo dat bovenstaande som van fr. 107,49 wel merkelyk zal overtroffen zijn.

Merken wij er nog bij aan deze eigenaardige aanteekening der rekening 1649 : *Item ghegheven in deuchden aen maeyken blockx vyff schellin ende dat om bereech ende S^{te} gheleyn tot Belseel te gaen*

bесоeken te eeren godts tot boetenisse van haeren soens sieckte met neghen knechten die besieckt met besmetheyt ende den selven heylighen besocht den xvi^e mey 1645 volghende de notitie V sch. gr.

Wij teekenden verders ook aan wat bijzondere onkosten de ziekte en het afsterven van eenen armen medebrachten. Ingeval van ziekte vermeerderde men den gewonen onderstand en dan zien wij hem dikwijls geven : boter, bier, wijn, vleesch, enkele malen brandewijn met een ei enz. enz. Het armbestuur betaalde de personen die den zieken bewaakten, en als deze kwam te sterven, het lijk aflegden, daarbij waakten enz., en zorgde eindelijk voor eene deftige begrafenis. Zoo merk ik aan bij de begrafenis van zekere Jan van Kerchove : Voor het *dooteleet* 5 sch. (fr. 1.65) voor *het lijken* afleggen 8 sch. (fr. 4.55) voor de *kist* 8 sch. (fr. 4.55) voor eene *sielmisse* 1 sch. 5 gr. (fr. 0.68) voor den *grafmaecker* 1 sch. (fr. 0.54). Zelfs betaalde men eten en drank *aen de jonghers die dlyck ghedraghen hebben*, te weten *vier potten soetemelck om pap te maecken* 1 sch. 4 gr. (fr. 0.75) *vier ponden abberdaen* ook 1 sch. 4 gr. (fr. 0.75) en voor 15 sch. 4 gr. (fr. 7.26) *bier*!

Om geheel door te dringen in het huislijk leven onzer voorvaders in het midden der XVIIe eeuw, is het nuttig een juist gedacht te hebben van den prijs der meest gebruikte waren van allen aard. Wij hebben er, bij het lezen der prochie- kerk- en armen rekeningen van 1645 tot 49 de volgende tafel van kunnen samenstellen.

A. Eetwaren, dranken.

Aberdaen, 4 gr. het pond (fr. 0.18).

Appelen, 1 sch. 4 gr. (fr. 0.72) de *mant*, en in een ander jaar 14 sch. 2 gr. (fr. 7.70) den *sack*.

Bier, vindt men van zeer verschillende prijzen, niettegenstaande de verordening van Temsche van 7 January 1621 niet was opgeschorst, welke *ordonnantie* den prijs van het bier gesteld had op *vier gr. den pot sonder meer* (1) (fr. 0.18). Zoo vind ik wel eens 5 gr. 1/3 den pot (fr. 0.15). — Bij de ton genomen vind ik bier aan 1 p. 02 sch.

(1) De Potter en Broeckaert in hunne geschiedenis van Temsche, bladz. 74. geven den volledige inhoud dezer ordonnantie. — In zekide reglement was de ton bier gepegeld op vijf gulden (fr. 9.67). Men ziet uit de prijzen welke wij aanslippen dat dit reglement in onbruik moest gekomen zijn: de redenen waarop het gesteund ging bestonden overigens niet meer in 1645 en volg. de granen waren niet meer *redelyck goeder oop*.

(fr. 11,97) en ander, dat *goet bier* genoemd wordt, aan 2 p. 16 sch. 8 gr. (fr. 50,29) terwijl eene ton Diestersch bier met vat en al verkocht wierd 1 p. 15 sch. (fr. 19,04).

Boonen, van 16 sch. (fr. 8,70) tot 18 sch. 6 gr. (fr. 10,07) den zak.

Boter, van 1 sch. 1 gr. tot 1 sch. 4 gr. (fr. 0,58 tot 0,72) het pond, ten zij met eene zekere hoeveelheid genomen. Een pot boter, 12 pond inhoudende, wordt aan 1 sch. (fr. 0,54) het pond verkocht.

Brood. Er zijn reglementen te vinden van in 1597 te beginnen waarbij de prijs van het brood voor Temsche vastgesteld of *gepegeld* wordt. Wij hebben den pegel van 1645 tot 1649 niet kunnen vinden, maar bestatigen dat er brood verkocht wierd aan 19 sch. 6 gr. (fr. 10,61) den zak in 1646. Er is daar natuurlijk spraak van roggenbrood, want de tarwe gold alsdan fr. 15,60. — *Wittebrood* welk men met kermistijd en ook op Witten-Donderdag bakte, zien wij verkoopen aan 2 sch. (fr. 1,09) het dozijn, en eens vinden wij eene mande *koeken* leveren voor 9 schell. (fr. 4,89). — Voor het *bakken* van het brood wierd zeer verschillig betaald : voor eene maat van 8 gr. (fr. 0,56) tot 1 sch. 4 gr. (fr. 0,72) en voor eenen zak van 5 sch. 4 gr. (fr. 1,81) tot 4 sch. (fr. 2,17).

Een *citroen* kost 5 gr. (fr. 0,22).

De *erwten* gelden 4 gr. (fr. 0,18) den pot.

Kaas. Van inlandschen is er geen spraak maar altijd van *hollantse* of van *goutsen* (Goda) aan 5 stuivers of 6 grooten (fr. 0,27) het pond en meer tot 8 gr. (fr. 0,56).

Kieken worden verkocht per koppel aan 5 sch. (fr. 1,65) 5 sch. 4 gr. (fr. 1,81) 4 sch. (fr. 2,17).

Krieken gelden de mande van 9 sch. 2 gr. (fr. 4,98) tot een pond (fr. 10,88), maar wij kunnen niet vaststellen wat wel de groote of inhoud van zulke mande mag geweest zijn.

Meel, en wel namelijk roggemeel, wordt tot 8 sch. 9 gr. (fr. 4,76) de maat verkocht. Rekening houdende van de prijsverhooging bij den verkoop in 't klein of per maat, en van den bijkomenden maalloon schijnt ons nochtans deze prijs wel wat overdreven tegenover den prijs der rogge die in dien tijd de fr. 12,70 den zak niet overtrof. Het is waar dat de heer van Temsche zeker recht ontving op het malen, op zijnen heerlijken molen, welk recht den naam droeg van *accyns*; maar dit recht kan wel zoo zwaar niet geweest zijn als men bemerkt dat het armbestuur voor de nog al talrijke zakken graan welke het op dezen molen bracht, voor een geheel jaar maar 9 schell. (fr. 4,89) *maelaxys* betaalt.

Melk, te weten *soetemelck* kost 4 gr. den pot (fr. 0,18).

Patrijzen 6 sch. 6 gr. het koppel (fr. 5,55).

Een hondert spueringck kost 4 sch. (fr. 2,17).

Suiker, 1 sch. 10 gr. het pond (fr. 0,99).

Vleesch. Rund- en ossenvleesch betaalt men 5 st. 1 oortjen het pond (fr. 0,29); een pond hamelenvleesch wordt in 't klein verkocht aan 8 gr. (fr. 0,56) wyl een *rette hamel*, zooals schepene De Coek er veel leverde aan de prochie om aan hoogmogende heeren *present* te worden gedaan, gerekend wierden aan 1 p. 4 sch. (fr. 12,06) tot 2 pond gr. (fr. 21,77). Wij vinden ook eens vleesch leveren aan 7 gr. het pond (fr. 0,51) en vermoeden dat het verkenvleesch was, zonder er nochtans heel zeker van te zijn.

Wijn, vinden wij, en 't is geen wonder, aan de meest verschillende prijzen. Een stuk wijn volgens soort en hoedanigheid kost van 10 pond (fr. 108,84) tot 25 pond (fr. 272,11) eene aam maar 6 L. 10 sch. (fr. 70,75) en integendeel een quartel 9 p. 2 sch. (fr. 99,04). In 't klein verkocht : eene pint aan 10 gr. (fr. 0,45) en een *speken* (halve pint) 5 gr. (fr. 0,25).

B. Landbouw-voortbrengselen.

Wij gaven hooger de prijzen der *granen* volgens den Waaschen *spicker* van dien tijd.

Hoei komt in de prochie rekeningen dikwijls vóór, maar meest als *rations* voor de legers, bijvoorbeeld aan 9 stuivers het ration (fr. 0,81). Wij vinden wel eens den bussel aan 4 gr. gerekend (fr. 0,18) andermaal aan fr. 0,19 (honderd bussels aan 11 gulden) en meer ander verschillende prijzen zelfs eens, zeker in een jaar van groote dierte, tot 5 L. 18 sch. (fr. 42,44) de honderd, of 42 centiemen den bussel, zoodat het onmogelijk is vast te stellen wat de juiste inhoud was van een *ration*. Er is ook meermaals spraak van een *voer* of voeder hoei, 't is te zeggen eene wagenvracht. Zulk een *voer* wordt verschillig aangerekend, van 5 L. 1 sch. 5 gr. (fr. 55,42) tot 4 L. 5 sch. (fr. 46,25). Dit laatste voer geleverd zijnde in den tijd dat de hoei omtrent 42 centiemen den bussel gold, zoo volgt daaruit dat alsdan een voer losse hoei eene lading bedroeg van circa elfhonderd busselen zooals op onze dagen.

De *haver* wordt in dien tijd ook verschilliglijk geleverd van af 15 sch. (fr. 8,16) den zak tot 2 L. 6 sch. (fr. 25,05) en dikwijls was zij zeer moeilijk om vinden en was men verplicht die naar Antwerpen te gaan koopen. Hoe dan te verklaren dat zij in 't klein aan 2 sch. 8 gr. (fr. 1,45) de maat kon verkocht worden, wat den

prijs van den zak maar op 10 sch. 8 gr. (fr. 3,80) brengt? Zulk onverklaarbaar gemis aan samenhang tusschen de prijzen van verkoop in groot of in klein ontmoeten wij nog bij andere artikelen. Hoe, bijvoorbeeld, kon in 1648 eene maat koom 5 sch. 10 gr. (fr. 2,08) verkocht worden, wat eenen prijs van 13 sch. 4 gr. den zak (fr. 8,54) veronderstelt, wanneer de officieele *spicker* van dit jaar zeven gulden (fr. 12,70) vaststelde?

Vlas werd in dien tijd verkocht van 9 sch. 4 gr. (fr. 3,08) tot 11 sch. (fr. 3,98) den *steen*; wel te verstaan bewerkt vlas, bereid om gespannen te worden. *Steen* als benaming van gewicht wordt nog voortdurend door onze hedendaagsche landbouwers gebruikt voor een gewicht van drie kilogrammen.

C. Kleederen en stoffen.

Lijnwaad vindt men van verschillende hoedanigheden. *Rauw* (ongebleet) kost het van 7 $\frac{1}{2}$ stuivers (fr. 0,68) tot 12 stuivers (fr. 1,08) de elle; *wit* fijnwaad van 11 st. tot 12 $\frac{1}{2}$ de elle (fr. 0,99 tot 1,15). *Suert lynwaet* — wat daarmede beduidt wordt weten wij niet juist, waarschijnlijk is het wat wij nu blauw lijnwaad noemen, steeds in vlaanderen zeer geprezen voor 't maken van kielien enz. — kost 1 sch. 7 gr. (fr. 0,86). Zeer fijn lijnwaad, ten dienste der kerk, betaalde men tot fr. 1,56 de elle.

Laken is er ook aan verschillende prijzen, onder andere *root* van 8 en van 9 sch. (fr. 4,55 en 4,89) *blauw* van 4 sch. 8 gr. (fr. 2,54) *grauw* van 15 st. (fr. 1,17) en eene beste kwaliteit, welke *gentsch laken* genoemd wordt, van 55 st. de elle (fr. 4,80). Eene *stof* die voor voeding gebruikt wordt kost 5 sch. (fr. 1,65) de elle, en *boortsel voor rocken* 1 sch. 6 gr. (fr. 0,81) het stuk. Eindelijk is er nog spraak van eene *stoffe voor wambussen* (1) van 11 st. de elle (fr. 0,99). In Brabant vooral leeft nog in den mond van het volk het woord *wammes*, en in onze woordenboeken vindt men nog altijd *wambuis*. Het wordt er best vertaald door het fransche *pourpoint*. In onze hedendaagsche kleederdracht is het de ondervest met manwen, nog door vele werklieden op den buiten gedragen, die best aan het oude wambuis herinnert. Kiliaan verzekert dat oudtijds het wambeys vervaardigd werd uit eene stoffe welke men *bombasyn* (2) noemde en gemaakt was met boomwol, of, zooals wij nu zeggen, katoen.

(1) Kiliaan geeft : *Wambeys*, Thorax, pectoris tegmen et amictus, praecipue constans ex lino xylino quod vulgo bombicinum, bombasium et bambasium vocant.

(2) Kiliaan : *Bombasyn*, boombasyn, boomwol, gossipium, xylum, gossipium linum, xylum, lana xylina, sive de arbore, attligno, vulgo bombasium q. d. *boomsye* i. sericum arboreum. *Gal. bombasin*, *Ital. bambagia*.

turf voor brandstof; van *houtscolen* is er geene spraak dan voor het gebruik in de kerk, en eene enkele maal daarbuiten, maar zonder aanduiding van prijs. Brandhout is er integendeel gedurig in vermeld en onder verschillende benamingen. *Nasthout*, *groot hout* of eenvoudiger *hout* wordt gekocht aan prijzen die voor het hondert van 18 sch. (fr. 9,79) tot 1 L. 5 sch. (fr. 12,51) opklimmen. De *mutsaert* of klein hout kost 17 of 18 sch. het hondert (fr. 9,25 of 9,79) zelfs eens een pond gr. (fr. 10,88) maar dan staat er uitdrukkelijk bij geschreven dat hij goed droog is. Nog eene andere soort *cnoppelinghen* genaamd, wordt zeventien en half stuivers verkocht (fr. 1,58) den koop. Ook zie ik *bandroeyen* (waarschijnlijk hout voor banden van tonnen), aan 5 L. 18 sch. (fr. 42,44) verkoopen, den bussel! Teekenen wij hierbij aan den prijs van eenige soorten meubel- en schrijnwerkershout: *eiken planken* kosten 5 gr. (fr. 0,22) den voet, *calsynhauudt* 6 gr. (fr. 0,27) en *abbeelenberdt* 2 gr. (fr. 0,09) den voet.

Voor de *verlichting* gebruikte men zeker *olie*, maar, wonder genoeg, daar is bijna nooit spraak van in de rekeningen, tenzij voor de Godslamp in de kerk, en eene enkele maal als geleverd aan de vrouwen van 't Spaansehe garnisoen. Geene enkele maal vind ik er den prijs van uitgedrukt. Het is waar wij zagen hooger dat verloofden 2 sch. (fr. 1,08) aan de kerk betaalden voor *redemptie van eenen pot smout*; doch wij weten niet of dit nog den prijs van den dag was, want van lang voor 1645 tot lang na 1650 heeft men aldus die twee schellingen betaald, zoodat dit moet aanzien worden als eene vaste *taxe* en niet meer als eene *redemptie* aan den prijs van den dag.

Is er geen spraak van *olie*, er wordt zooveel te meer gewag gemaakt van *keersen*, ruute keersen wel te verstaan, die met het pond verkocht wierden en dikwijls, met groote hoeveelheden gelijk, geleverd wierden voor den dienst van het leger, enz. Ik vind ze meest verkocht aan 1 sch. 2 gr. het pond (fr. 0,65). Ik denk niet dat men, buiten de kerk, veel gebruik zal gemaakt hebben van *waskeersen*, 't ware overigens eene prachtuitgave geweest, want het was gold 2 sch. 8 gr. (fr. 1,45) het pond of meer als het dobbel van de ruut.

E. *Huishuren* hebben wij niet veel kunnen aantekenen uit onze rekeningen. Wij vonden nochtans een huisje voor arme lieden aan 1 L. 5 sch. 4 gr. (fr. 12,70) 's jaars verhuurd, en een ander aan 2 pond (fr. 21,77). Een burgershuis in huur genomen voor het herbergen van Spaansehe vrouwen, wierd in huur genomen door de prochie aan 7 pond 12 sch. 's jaars (fr. 82,72).

F. Het is wel aardig den prijs te vernemen van eenige voorwerpen,

meubelen enz. Eene *mand* kost 4 sch. (fr. 2,17) een *emmer* 5 sch. 8 gr. (fr. 1,99) eene aarden *kan* 4 gr. (fr. 0,18) een *bessem* 2 gr. (fr. 0,09) een *stoel* 5 sch. 4 gr. (fr. 1,81) een *spinnewiel* 1 sch. 4 gr. (fr. 0,72) eene *ladder* van 40 spurten 7 sch. 10 gr. (fr. 4,26) enz. enz.

Een oud *roer* (geweer) wordt 16 sch. (fr. 8,70) verkocht en het *buspoeder* daartoe benoodigd kost elf pond (fr. 119,72) de honderd ponden.

G. Eindelijk een woord over de loonen der werklieden. Een *daglooner*, en zoo noem ik een werkmán, zonder bepaald ambacht, vinden wij een dagloon verdienen van één sch. 8 gr. of 90 centiemen, het is de minste loon welke ik in de rekeningen aangeteekend vond, merkelyk meer dus als de 50 of 60 centiemen welke soms worden aangegeven voor de XVIIe eeuw, bij sommige schryvers. Maar ambachtslieden verdienen nog merkelyk meer; en wat eenigzins wonder mag schijnen, zij hebben allen eenen zelfden loon, zonder onderscheid van ambacht. De *metser* verdient zooveel als de *schryfwerker*, zooveel als de *boomsnoeier*, ja, zooveel als de *schaliedekker*, te weten vier schellingen (fr. 2,17). De *metserdiender* heeft maar den hellt, 2 schell. (fr. 1,08).

Zeker deze cijfers zeggen niets, zij verbeelden maar de *muntwaarde*; het is al te weten of deze loonen in evenredigheid zijn van de levensbehoefden van dien tijd. Om er ons een gedacht van te maken, hebben wij ons de moeite gegeven de begrooting te maken van het huishouden eens ambachtmans van 't midden der XVIIe eeuw, evenals ons medelid eerw. h. Annaert het eens gedaan heeft voor een werkersgezin der XVIe eeuw. Daartoe benuttigden wij de hierboven aangegeven prijstafels der eetwaren, kleederstoffen, enz. enz. getrokken uit onze oude rekeningen. Punt voor punt konden wij het *budget* der XVIe eeuw niet in dat der XVIIe eeuw overbrengen, want het bleek ons welhaast, uit den ganschen samenhang onzer nota's over de warenprijzen, dat in de XVIIe eeuw de manier van leven niet gansch de zelfde meer was als in de XVIe. Het brood was zeker nog wel het voornaamste bestanddeel der voeding, maar als bijspijs vinden wij veel minder de boonen en de erwten, doch wel in overvloed de kaas. Ik denk niet dat dit een algemeen verschijnsel was; het kan eigen zijn aan Temsche, waar de schippers, in drukken handel met Holland, gemakkelijk den gonschen kaas aanbrachten. Elders zal deze verandering mogelyks niet zóó ziju doorgedrongen en zal de oude wenschspreuk blijven klinken ziju: « God moge 't u loonen in de erwten en de boonen ». Eene andere wijziging welke wij reeds

aanhaalden, 't is dat de keers de plaats had ingenomen van de olie-lamp. Van deze en meer andere rekening houdende hebben wij dus, *mutatis mutandis*, een huishoudelijk budget opgesteld betoepende tot fr. 751,55 hetgeene ons deed besluiten dat onze ambachtsman van 1645, met een dagloon van fr. 2,17 of met een jaarlijksch inkomen van fr. 629,50 voor 290 werkdagen, fr. 122,05 te kort kwam, om te kunnen leven op zelfden voet als zijn stielgenoot van 140 jaren vroeger. Wat is daarvan de oorzaak? — Volgens ons niets anders als de tijdsomstandigheden. Laat ons niet vergeten dat wij in tijd van oorlog zijn, in tijd van plundering en uitpersing, dat de levensmiddelen moeten schaars zijn en dus buiten prijs; dat niet het loon te gering is volgens de levensbehoeften, maar de levensbehoeften te hoog in prijs tegenover eenen loon die anders zeer voldoende was. In een woord de toestand van den werkman moest alsdan zóó zijn dat hij niet in *ellende* was en verplicht de openbare weldadigheid lastig te vallen, maar wel in *armoede*, gedwongen om af te zien van meer als een genoeg en dat hij zich anders had kunnen verschaffen, en dat hij zeker met overtuiging bij zijne gebeden de onde aanroeping voegde: « *verlos ons, Heer, van oorloch ende van dieren tijt* ».

Hier zijn wij ten einde ons onderzoek over den geldelijken toestand van Temsche 1645—49. Eene bemerking dient nochtans nog gemaakt te worden en wel aangaande de *geldwaarden*.

Benevens de oude muntbenamingen van ponden, schellingen en grooten, benevens de brabantse gulden en stuivers hebben wij altijd, tot meer gemak onzer lezers, en om hun vervelende uitrekeningen te sparen, de waarden dezer munten in franks en centiemen uitgedrukt. Evenals ons medelid, eerw. h. Annaert, in zijne studie op de Stekensche H. Geesttafel in de XVIe eeuw, namen wij als waarde voor het pond grooten fr. 10,8845557 en voor den Brabantschen gulden fr. 1,8140590; zooals die waarden aangegeven zijn in de *tabellen*, welke, voor het gebruik van den handel, wierden uitgegeven, na het invoeren van het tiendeelig stelsel. (1)

Men vergete echter niet dat deze *muntwaarde* niet overeenkomt met de *handelswaarde* van het geld. Als wij fr. 10,88 zeggen voor een pond grooten, is dit niet te beduiden dat het pond van dien tijd te vergelijken is aan 10 fr. 88 van de munt van onzen tijd; of, in

(1) Zulke *tabellen* of *tarieven* wierden later meermaats herdrukt. Eene zeer verspreide en aanbevelingswaarde uitgaaf is deze (zonder jaartal) van de drukkerij Van der Meersch, Appelbrug, Gent onder den titel van « *dubbele negociant* ».

andere woorden, dat gij u heden met fr. 10,88 een gelijk getal levensbenoedigdheden of genoegens zoudt kunnen aanschaffen, als onze voorouders van 1645 met een pond grooten van hunne munt, Zeker niet.

In het begin der XVIe eeuw zou, volgens berekening van eerw. h. Annaert, de handelswaarde van het geld tiendubbel geweest, zoo hij het tracht te bewijzen door eene merkweerdige studie op den prijs der levensmiddelen en bijzonderlijk door het opmaken van het volledige budget van een werkmansgezin van dien tijd.

Weinige vraagstukken zijn moeilijker om oplossen als dit van de handelswaarde der munten in de verschillende tijdstippen der geschiedenis, of worden meer verschilliglijk door geschiedschrijvers en staatsmishoudkundige opgelost. En geen wonder, de munt is wezentlijk eene koopwaar, en diensvolgens onderworpen aan de groote wet van vraag en aanbod, en blootgesteld aan het onverwachtste klimmen of dalen in waarde. Het geld de bijzonderste ruilwaar zijnde, zoo staat het hoog in waarde als alle andere waren goedkoop zijn, en laag in waarde als alle andere waren duur zijn. Daaruit volgt dat, om de betrekkelijke waarde van het geld in verschillende tijden en plaatsen goed te kunnen vaststellen, men de waarde van het geld op zulken tijd of zulke plaatsen zou moeten kunnen vergelijken met de waarde eener koopwaar welke altijd en overal eene zelfde vaste waarde zou hebben.

Adam Smith, en nog meer de vertaler zijner werken, Garnier, (1) dachten zulken vasten maatstaf der handelswaarden, en dus ook van het geld, gevonden te hebben in de waarde van het werk. Het werk van eenen dag door den werkmans geleverd blijft toch altijd hetzelfde; het kan min of meer goed betaald zijn; de loon, tegen waarde van het werk, kan verschillen, maar het werk blijft hetzelfde. — J. B. Say (2) antwoordt daar zeer wel op dat het werk geen vaste maatstaf kan zijn, dat voor den werkmans het werk wel altijd hetzelfde is, voor zooveel het eene altijd de zelfde krachtinspanning vereischt, maar dat het oneindig van prijs verschilt ten opzichte van den maatschappelijken toestand. Daarom zoekt Say maar een ander vergelijkingspunt, en denkt dit aan te treffen in den prijs der granen, als zijnde deze de koopwaar die men algemeen, altijd en overal, meest van noode heeft en daarom omtrent altijd evenveel kosten moet.

(1) Smith, vertaling door Garnier, uitgaaf 1822, boekd. V. bladz. 125.

(2) Cours complet d'économie politique pratique, Uitgaaf van Brussel 1832 bl. 115.

Andere schrijvers hebben andere vergelijkingspunten, eenen anderen maatstaf gezocht, zoo bijvoorbeeld in het bedrag der huishuren en meer andere. Wij zijn ook van gedacht dat de prijs der granen wel de beste moet zijn, maar daarom geen voldoende. (1) Een juist zekere maatstaf kan er niet gevonden worden, om de goede reden dat, naar tijd en plaats en omstandigheid, *alles* van waarde verandert en dat er geene vaste zekerheid kan bekomen worden. Wij kunnen ons geen gedacht over de waarde van de eene waar maken dan door vergelijking met eene andere waar, dewelke zoowel als de eerste aan gedruige veranderingen onderworpen is. Daarom, rechtuitgezegd, hebben wij niet het minste betrouwen in de tabellen welke eenige schrijvers hebben vervaardigd, en waarin zij ons beweerden te bewijzen dat de munt op zulk tijdstip juist zooveel meer weerd was als nu. Meest altijd als men die tabellen toepast komt men uit op ongerijnde en onmogelijke toestanden. Blijkt het bij voorbeeld dat op zeker tijdstip, het geld tienmaal de waarde had van opheden, gezien den prijs der granen op dit tijdstip, dan zal eene vermenigvuldiging door tien, u misschien wel een daar of omtrent juist gedacht geven van de weerde van andere levensbehoefden; maar op andere zaken, bijvoorbeeld op openbare financiën toegepast, kan die vermenigvuldiging u een zeer valsch gedacht over den toestand geven. En dit is gemakkelijk te begrijpen; levensbehoefden en andere dagelijksche benoodigheden stijgen en dalen zeer gemakkelijk in prijs en kunnen heden goeden koop, eene maand nadien zeer duur zijn, zonder dat daarom andere waarden, andere diensten enz. welke ook in geld worden uitgedrukt, daarom in stijgen of dalen gelijken tred houden.

Ons medelid, eerw. h. Annaert, zocht de handelswaarde der munt in de XVIe eeuw door het opmaken van de huishoudelijke begroo-ting eens werkmans; 't is een heerlijk gedacht; zoo wordt die waarde niet gegrond, zooals bij de meeste schrijvers, op vergelijking met één voortbrengsel, met ééne waar in het bijzonder, maar op de geheele samenhang van alle de levensbenoodigheden. Zulke maatstaf is zeer ernstig, vooral als men bestatigen kan, zoo als ons geacht medelid dit doen kon voor de XVIe eeuw, dat er voldoende overeenkomst was tusschen de kommer en de haten van dit budget, 't is te zeggen tusschen den prijs der levensbenoodigheden en het bedrag van den

(1) De maatstaf *graan*, door Say voorgesteld, wordt nog altijd zeer geprezen. Zoo, onder andere, in een werkje van heer Edm. Geudens, *de geldwaarde in de geschiedenis*, Antwerpen 1897, waarin zeer practische wenken worden gegeven voor het berekenen der muntwaarden.

loon. Dan immers is het bewezen dat de huishoudelijke toestand *normaal* is. Maar dat is hij niet altijd. Volgens de beste wetten der staathuishoudkunde, en volgens de christelijke zedeleer, moet de loon zich regelen naar de behoeften van den werkmán; maar terwijl de levensbehoefte zeer gemakkelijk in prijs klimmen en dalen volgens vele omstandigheden, ziet men de loon maar zeer traag van cijfer veranderen; zoodat er tijden van welstand en rijkdom voor den werkmán ontstaan, als de koopwaren goed koop zijn geworden en het looncijfer nog niet gedaald is, en tijden van armoede, ja van gebrek, als, de koopwaren in prijs gestegen zijnde, de loon nog niet evenredig geklommen is.

Indien wij alle deze begrippen van economischen aard vooruitzetten is het enkel omdat wij er willen toekomen een zoo juist mogelijk gedacht te geven van den geldelijken toestand onzer prochie, in 't midden der XVIIe eeuw, en bijzonderlijk van het buitensporig cijfer der belastingen van dien tijd. In den loop onzer studie hebben wij vele cijfers aangehaald, van af de groote sommen die voor belastingen en oorlogskosten betaald wierden tot de minste bijzonderheden over de prijzen der waren. Hoe nu juist berekenen wat het wezentlijk bedrag was in dien tijd van alle deze cijfers en sommen? — Wij herhalen het nogmaals, wij durven er geen enkel der vermenigvuldigers op toepassen, die door de schrijvers zijn gezocht worden in den maatstaf graan, den maatstaf huur of loon, of welke andere ook. En toch durven wij, men moge het vermetel vinden, eene berekening maken, of beter eene vergelijking, waarnit, volgens ons, een voldoende licht straalt op onze cijfers.

Zie hier hoe wij te werk gaan.

Wij stelden vast dat Temeche in de jaren 1645—49 gemiddeld per jaar fr. 418405,50 lasten had op te brengen. De bevolking alsdan omtrent 4000 inwoonders bedragende, geeft dit per inwoner een jaarlijksche last van fr. 104,60. Vergelijken wij dit met den toestand op heden. Heden betaalt Temeche met zijne 12000 inwoners, fr. 172505,17 aan staat, provincie en gemeente, als grondlasten, personeel en patenten, ook de bijzondere taksen inbegrepen, in een woord op de zelfde grondslagen die ook in de XVIIe eeuw belast waren. Dat maakt fr. 14,575. In de veronderstelling dat in 1645 het geld dezelfde waarde had als nu, zou men dus moeten zeggen: in 1645 betaalde men per inwoner $7\frac{1}{4}$ maal zooveel lasten als nu. Een burger bijvoorbeeld, die nu 100 fr. contributie betaald, zou er alsdan 728 betaald hebben.

Maar dit is niet zoo, de handelswaarde van het geld was alsdan dezelfde niet als nu. Moeten wij te werk gaan op de waarde-tarieven door sommige schrijvers opgesteld, wij komen op heel andere uitkomsten. Nemen wij bijvoorbeeld deze van Martin, die, zoo ik denk, nog de laagste blijft, dan had het geld in 1645 2,46 maal de waarde van heden. In deze veronderstelling zou men dus in dit jaar, niet fr. 418405,50 lasten betaald hebben, maar wel fr. 1,029,272,12 of per inwoner fr. 257,52; dus ruim 17 maal zooveel als nu. Die nu 100 fr. betaalt zou er alsdan 1700 gegeven hebben!

Wij kunnen zeer wel aannemen dat men vergelijkingen make tusschen koopwaren en tusschen koopwaren en geld, omdat het geld wezentlijk ook eene koopwaar is. Men kan vaststellen dat, in evenredigheid van den prijs der koopwaren, het geld alsdan eene waarde had van twee, drie maal, of meer, de waarde van heden. Maar die waarde toepassen op de berekening der betaalde lasten dat is wat anders. De zwaarte der lasten daarover oordeelt men niet volgens de duurte of den goeden koop der levensbehoeften, maar wel volgens den algemeenen economischen toestand van het land. Uit vele verschillende oorzaken kunnen de waren duur zijn, maar als er welstand en rijkdom onder het volk is dan wordt de duren tijd gemakkelijk verdragen; en integendeel de koopwaren kunnen goedkoop worden maar den algemeenen economischen toestand slecht zijnde, kan toch het leven moeilijk zijn.

Hierboven een woord zeggende over de loonen welke wij in de rekeningen 1645—49 vonden, maakten wij de bemerking dat volgens onze beraming de ambachtsman van dien tijd niet voldoende won om te kunnen leven op zelfden voet als zijn stielgenoot van 1500, waarvan eerw. h. Annaert, ons het budget opmaakte. Wij zegden verder dat de loon in klimmen en dalen niet altijd gelijken tred houdt met het stijgen en dalen van den prijs der waren. Het is dus met den loon gelegen zooals met den algemeenen economischen toestand.

Daaruit volgt dat de loon, 1° geen vaste maatstaf is voor het onderzoek van den prijs der waren, zooals wij hooger reeds zegden 2° dat hij ook geen vaste maatstaf is van den algemeenen economischen toestand, maar evenwel met deze veel nauwer in verband als met den prijs der koopwaren.

En als wij nu ons een gedacht willen maken van de zwaarte der belastingen in 't midden der XVIIe eeuw, en die daarom moeten toetsen aan den algemeenen economischen toestand, dan vinden wij

dat, bij gemis aan betere vergelijkingspunten, wij best nog den loon raadplegen.

Welnu de fr. 418405,50 die alsdan gemiddeld per jaar betaald wierden, verbeelden den jaarlijkschen loon van 665 ambachtslieden van dien tijd. Als men nu aanneemt dat, om op den zelfden voet te kunnen leven als zijnen stielgenoot van eertijds, een ambachtsman zou moeten fr. 5,60 daags, of circa fr. 1044,00 's jaars verdienen; dan bevinden wij dat de fr. 418405,50 lasten van alsdan, wezentlijk $1044,00 \times 665$ of fr. 694,260 zouden bedragen hebben, gerekend in de handelswaarde van het geld op onze dagen. Dan is ook de verhouding zoo dat de Temschenaar van 1648 fr. 175,56 $\frac{1}{2}$ lasten betaalde, tegen deze van heden fr. 14,57 $\frac{1}{2}$, of ruim twaalf maal zooveel. Het is merkelyk min als volgens de tabel van Martin, heel wat anders als of wij nog andere veel hoogere tabels hadden moeten toepassen, en de bekomen uitslag komt, dunkt ons, veel beter met de wezentlijkheid overeen.

*
*

Hier sluiten wij ons overzicht der gemeente Temsche in 't midden der XVIIe eeuw. Ons oogwit is vooral geweest 1° te doen uitschijnen hoe uit de minste stukken onzer gemeente-archieven licht te vinden is over onze oude nationale instellingen; 2° door onze oude rekeningen in verband te brengen met zelfde nationale instellingen, het werk te vergemakkelijken van deze die uit die archieven onzer Waasche gemeenten den schat willen opdelven die er in begraven licht, een schat van kostelyke inlichtingen over den bestuurlijken en maatschappelyken toestand onzer voorouders.

Hebben wij, al was het maar in zeer geringe mate, dit dubbel doel eenigzins kunnen bereiken, en terloops al wat bijdragen tot de plaatselyke geschiedenis onzer woonplaats, wij zullen ons ruim beloond achten voor de lastige opzoekingen en bereijferingen welke dit werk geveerd heeft.

TH. DE DECKER.

AANHANGSELS.

A. Bladzijden 258 tot 244 der rekeningen van 1648.

Item heeft den rendant betaelt aen comis van het subsidie extroordinaire van Vlaenderen dheer Jan bapt. dhanis de some van een hondert ^{per} tachtich ponden vyfthien schell. gr. over de reste en volle betalin van ^{quictancie} quote deser prochie ende tweede paeje van twelf hondert duysent guls uutghes den x augusty xvi^e vyfeneveertich volghs de quictan van selve comis van date tweeden novemb xvi^e neghenenveertich dus de selve
i^e Lxx L. xv s. gr.

Item bringht den rendant in uutgheven de some van vyfthien ponden ^{per} een schell. dry gr. over het wisselgelt van bovenschr some midts de selve ^{ende} heeft moeten betaelt worden in permissieghelt volghende de notitie staen ^{affirmatie} onder den voet van de bovenschr quictan dus de selve
xv L. i sch. iii gr.

Item heeft den rendant betaelt aen p^r bauwens de some van seshien schell. seven gr. en dat over en weder gheset thebben de peerden en ^{per} ordon- knechten van de soldaeten alhier in de prochie ghelogiert syn gheweest ^{nantie en} ^{quictanc.} over te garse bestidt syn gheweest volghs syn specifica metgha ordon van schepen van daete sesden july xvi^e neghenenveertich ondertn J de malsche matthys de cock J van hove en willem van meervenne en voorts quictan van betalin dus de selve
xvi sch. vii gr.

Item heeft den rendant betaelt aen Jaecqs de lateur de somme van een pont veerthien schelln dry gr. over diverse teeringen tsynen huys ^{per} ^{ordonn en} gheschiet volghs syn specifica metgha ordonn van schepen van date ^{quictanc.} sesden july xvi^e neghenenveertich omnes preter j goethals en adr. smet en voorts quictan van betalin dus de selve
i L. xiiii sc. iii gr.

Item heeft den rendant betaelt aen Daneel de sauter de some van acht schell. gr. over de leverin van veertich vasthouten by hem ghelevert ^{per} ten huys van w^e geeraert van poele onde spanigaerts aldaer ghelosiert ^{ordonn en} ^{quictanc.} den achtsten meerte xvi^e neghenenveertich volghen syn billiet metgha ordon van schepē van date vierden meye xvi^e neghenenveertich ondert j seghers j van hove adr smet fs jans en matthys de cock en voorts quictan van betalin dus de selve
viii sch. gr.

Indien op de settinghe eenighe cortinghe van oncosten van soldaeten compt gedaen te worden ofte dat den ontfangher compt te ontfanghen en betaelen eenighe partyen by rencontre ofte liquidatie en sal van sulcke somme ofte rencontre ghene tantiesme ofte lotghelt moghen ghenieten.

Item alsoo men tanderen tyde bevonden heeft diversche abuysen int stellen van rekenin van de prochie, omme daeraen te volcommen en sal de selve nu voorts aen by niemant ander moghen gestelt worden als by de greffier van de prochie gelyck in alle onliggende plaetsen is geschiedende.

Eyndelinghe sal de ontfangher ghehouden wesen te stellen goede souffisante seker borghe en princ voor syn administratie ten contentemente van Burchmre en Schepenen en mede executable insolidum en sonder recussie voor de volcommen van alle de bovenschr conditien en t'reliqua van syne rekenin.

Welcke voors ontfangher en syne borghe een ofte meer inder manieren alsovooren sullen compareren voor bailliu burchm en schepen en hemlieden aldaer elck ander ende een voor al soo voorseyt is laeten condemneren int onderhout en volcommen van alle de bovenschr conditien op eerlycke executie en voorts oock de selve thaeren laste te laeten wysen en executeren voor myn heeren van den Raede in Vlaendren en schuldich syn daertoe te geven wettelike procuratie.

Maer by aldien de aennemer dusdanighe seker niet en vermochte noch en comt te presenteren binnen derden daege sal de settinghe van nieuwe besteedt worden en den boeck opgehangen en commende aenveert te worden tot leegheren pryse sal wesen te proffyte van de prochie, maer commende tot hooghre pryse sal de schaede verhaelt worden aen den eersten aennemer.

C. Brief van den erfelijken ontvanger van Waas, uytzendt doende op de prochie.

Eersaeme seer voorsienighe.

Myne heeren vant Collegie hebben my gesonden eene repartitie van sesthienhondert pont gr. om uut te seynden ende innen van de prochien van den lande van Waes appendencien ende dependencien van diere tot betaelinghe vande quote vanden selven lande inde subsidie extraordinaire Syne Maj. geaccordeert van weghens de provin. van Vlaen. de quote van Ul. prochie met het leetgelt is bedraegende hondert dry en sestigh pont twee schell. twee gr. die gyl. den achtsten maerte oft eer

est mogelyck sult commen betaelen in myne handen sonder te doen faulte waermede den heere bevolen blyve

Uut Basel lesten febr. 1657

Ul. seer geaffectionn. vrient

le Baron de Wisse (kercke) (1)

D. Stukken rakende het lichten van ceurlingen.

1° Bevel-brief van het hoofdcollegie.

Eersaeme en Voorsienighe — Alsoo syn Hoocheyt Leopoldus ons is schryvende te wesen voor de stadt van Cortrycke omē deselve te trecken uyt de handen van vyant, en die wederomme te stellen in de eerste liberteyt ons ordonnerende ten selven effecte derrewaerts te seynden duysent ghewapende mannen van beste die alhier te lande becommelyck syn, elck voorsien met syne behoorelycke waepenen en bovendien de twee derde spayen en een derde met hauweelen omē aldaer gheemployeert te worden tot het trecken van linie ende dat allemael voor den tyt van acht daeghen belovende syn hoocheyt — en alsoo hier alle moghelycke diligentie in ghedaen moet worden soo en sult niet laeten jehens morghe tsavonts uytterlyck overmorghe tsmorgens den nombre van volcke hier onder ghespecifeert te seynden tot Lokeren omē aldaer ghevisteert te worden en alsoo te trecken naer troornoemde quartier, sonder int minste te doen faute op peyne van elck in synen priveen naeme te verantwoorden en dat de diffaillante prochien overghegheven sullen worden in handen van syne hoocheyt (hiermede den heere bevolen) St Nicolaes den 18^{en} meye 1648

Themsche 99 mannen alle uwe goede vrienden, ho.... bailliu
twee derde met spaeyen en een derde en hooftschepenen van lande van Waes
met hauweelen en by faute van (get.) Vanderdonckt, 1648.
hauweelen elck een byle.

2° Rol der ceurlingen van Temsche.

Themsche.

sergeant Jacques de Wintere

Erasmus van de poele, over fraus duerinck

(1) De baron de Wissekereke schrijver van deze brief, is ridder Philip de Recourt de Lens et de Lieques, zoon van Servaes die van 1631 tot 1639 hoog-bailliu van Waas is geweest. Zie handschrift Van der Vynckt in Ann. III, bl. 98 en 278.

- Gillis van Eynde*, over hem selven
ontfaen dry daghen *Jan Brys*, over Jan van velde
ontfaen twee daghen *Guillaem herrewech*
ontfaen dry daghen *Joos Brys*
ontfaen dry daghen *Jan Smet f^r Bertels*
ontfaen dry daghen *Mathys-Balsens* over syn broeder
ontfaen acht daghen *Gooris de Smet*
ontfaen twee daghen *pieter de Deckere* over pieter duerinck
ontfaen twee daghen *Jan de Siceemere* over jacques montmorency
ontfaen een daech *Guillaem Calle*
ontfaen twee daghen *Joos Calle* over p^r smet
Jan pieters
ontfaen acht daghen *Fruus Lauwers* over banwen colman
ontfaen dry daghen *Joos Pot* over frans Hillegheer
ontfaen dry daghen *Gillis pelaet* voor mattheens van meervelde
ontfaen dry daghen *p^r Janssens* over merten moyaert
ontfaen dry daghen *Gillis van Achere* over den jonghen g^s van acker
ontfaen acht daghen *Gillis de pape* voor frot van adr. verhaghen
ontfaen dry daghen *Gillis verhaghen* over Jan verhaghen Joos
ontfaen dry daghen *Joris Wouters* over hans de cock over N. Pillaet
metser
heeft ontfaen van den
balliu dry daghen *Christoffel van Casterne* over Joos Smet
ontfaen dry daghen
en bovendien van p^r *Andries de Schryvere* over p^r van royen
van royen XIII st.
ontfaen dry daghen *Bartholomeus Genthels* over p^r de block
ontfaen dry daghen *Jan Verbrecht* over frot van adr. verhaghen
ontfaen acht daghen *Jaspur Bekemans*
ontfaen dry daghen *Jan Keppens* over clereq
ontfaen dry daghen *Carnelis Pots* over hans de lincker
ontfaen dry daghen *Gillis van Mieghem* over hem selven
ontfaen dry daghen *Jan Brys* over marten smet
ontfaen twee daghen *Jan van voorde* over willem smet jans
ontfaen dry daghen *Paesschier Staes* over gillis van wynaeker willems
ontfaen dry daghen *Jan de Huntaore* over p^r smet raemdouck
ontfaen dry daghen *Adriaen verhulst* over pauwelus verhulst synen
broeder.
ontfaen dry daghen *Joos meersman*
ontfaen dry daghen *Lucas Verdicht* over syn vaeder

ontfaen dry daghen *Charles Abbeel* over Jan provost.
ontfaen dry daghen *pieter Wittock* over rooman
ontfaen dry daghen *Cornelis de Mey* over jooris de wetter
ontfaen dry daghen *Amant Vercrayssen* over andries vercauteren
ontfaen dry daghen *Abraham Bagyn* over Joos synen sone
ontfaen dry daghen *Jacques Bagyn* over t'rot van adr. vlaghen
ontfaen eenen dach *Geeraert frigo*
ontfaen dry daghen *Gillis van Stichele* over frans de maere
ontfaen dry daghen *Laureyns van Gale* over jacques van geertson
ontfaen twee daghen *pieter van haesbronck* over adr. Brys.

Geeraert huys

Jan van de ryvere

Joos saman

Jacques vercauteren

Joos cremes

Pieter laureyns

Jan de Deckere

Jan putte

Lieven Haesart

Anth. Calle

p^r Vlies

Jan Cruyshaert

Andries van Mossevelt

Actum den XXIII en XXIII meye 1648.

hem compt noch
eenen dach
de sone van Joos de Jonghe dry daeghen en
is van ghendt naer huys ghecommen.
Marten ruys eenen dach en is van lokeren
thuys ghesonden
Den knecht van gillis buytaert eenen dach en
is van thuis ghekeert
hem compt noch
eenen dach
Jan boselman dry daghen en is van ghendt
thuys ghekeert
niclaes de doncker eenen dach en is van ghendt
naer huys ghekeert heeft aldaer eenen man
gheereghen die beter is
christiaen sheerens snachts van lokeren naer
huys ghekeert eenen dach
Joris van steenberghe over Ambrosius van beke
dry daeghen en is van ghendt naer huys ghekeert
hem compt noch
eenen dach
Adr. de vos dry daeghen en is van ghendt
naer huys ghekeert

	Frans rauwels eenen dach
hem compt noch dry daeghen	Michiel de cauwer eenen dach van ghendt ghekeert.
hem compt noch dry daeghen	den sone van pauwel veecken eenen dach van ghendt ghekeert
hem compt noch dry daeghen	den sone van hans van walle eenen dach van ghendt ghekeert.
hem compt noch dry daeghen	den sone van gillis dullaert eenen dach van ghendt ghekeert
	Joos buytaert p ^{rs} eenen dach en is ghekeert nadat hy eenen in syn plaetse ghestelt heeft
	Adr. Landriex eenen dach is ghekeert en eenen in syn plaetse ghestelt
hem compt noch dry daeghen	Hans Rogiers eenen dach van ghendt ghekeert

De betaelinghen ghedaen by den balliu van Cauwerburch over
een hondert en tseventich daeghen tot IIII st. daechs be-
draecht

XXX L. gr.

item by den balliu betaelt over thien snaphaenen die onder
den capiteyn syn mette bandouliers VIII L. XIII sch. VI gr.

item aen acht spaeden

I L. II sch. VIII gr.

Memorie van distributie van snaphaenen ende Bandouliers

— christoffel van caster eenen

— frans Lauwers eenen

— gillis van hende eenen

— gillis van acker eenen

— Jan verbrecht eenen

— Joos Brys frans eenen

— gillis verhaghen eenen

— Adriaen verhulst eenen

Jan van mighem eenen

den capiteyn eenen

Wij schrijven hierbij nog af eenen brief van het hoofdcollege aan
de wethouders van Temsche, ook betrekkelijk de militiezaken, een
tot nu weinig bestudeerd vraagstuk. In deze brief worden de wet-
houders aangezet om neerstiglijk de *deserteurs* op te zoeken en aan
te honden welke in de prochie zouden kunnen verblijven, en die in
handen der krijsoversten te leveren. Men zal bemerken — 't is eene
eigenaardige bijzonderheid — dat voor elken *deserteur* op de prochie
aangehouden, de prochie van eenen *keurling* ontslagen wierd : de

aangehouden deserteurs moesten geleverd worden op het fort de Moerspuye, alwaar de keurlingen van Temsche alsdan aan het werk waren. Zie hier nu de brief :

Eersaeme ende voorsienige. Alsoo syne Exc. den Baron de Beck alleruyterste deivoiren begeert gedaen te hebben om te becommen de deserteurs van de militie in ghevolghe van placcæ van syne Ma' onlanck gesonden, en sult niet laeten met alle middels die te apprehenderen ende bewegen in handen van mre de camp stoppelaere op de moerspuye, die Ul. daarvan recepisse sal geven ende sult daermede lossen de keurlinghen van Ul. prochie die gylieden moet geven xvi. xviii en xx st. sdaechs daer de voorn deserteurs moeten dienen voor ses st. 'sdaeghs boven tammunitie dat aen deen ende dandere ghelevert wort..... hier met den heere bevolen.

St Nicolaes den xvi aug. 1645.

*alle ure goede vrienden hoochbailliu ende
hoofschepenen van den lande van Waes
(get.) Van der Sare.*

C. Stukken rakende den doortocht van legerbenden door Temsche.

1° Afschrift van eenen brief van het hoofdcollege.

copie

Die van de heerl. van Temssche sullen logeren voor desen nacht de bagage van regimenten van de heeren barons van Wanghe ende La Carve hun ghevende de taxas van thien stuyvers elck ende aen de.... knechten ses stuyvers ende de fourage voor de peerden met gaeders de noodighe schepen omme over te setten sonder meer Actum in het collegie xvi novemb. xvi^e acht en veertich

ondert. van de donct 1648

*accordeert met toriginele onder
toorconden*

(get.) J. Goethals.

2^e bijgevoegde nota.

copie

Pour le regiment coronel caverne

Bagage du colonel 50 chevaulx

sergeant maior

Personnes du lieutenant colonel

2 capitaines

quartierm^r

3 lieutenants

Prevost

Tambour maior
50 valets
Regiment du Baron de Wanghe
bagage du colonel
Lieutenant colonel
5 capitaines
2 adjudants
quartierme *chevaux 84*
Prevost

Accorde

Tesmoing

(get.) J. Goethals.

Bij bovenstaande stukken is gevoegd een lange staat van de onkosten door de prochie betaald voor bovenstaande logering, welke staat beloopt tot 66 L. 9 sch. gr. (fr. 725,27). Hij wierd aan het hoofdcollege van Waas verzonden; hij kwam er van terug met de melding : *met ordonn van hoofschepen aen de prochie roldaen*; en daarom zien wij hem in de prochierekening tevens in *uytghere* en in *ontfanck* gebracht.

Bijdragen tot de oude plaatsbeschrijving onzer gemeenten.

Wel dikwijls reeds hebben wij aangedrongen op het belang welk het archief onzer gemeente- kerk- en armbesturen aanbiedt voor de plaatselijke geschiedenis onzer gemeenten. Op het gevaar af mij te hooren beschuldigen altijd dezelfde klok te luiden, wil ik andermaal bewijzen en voorbeelden aanhalen tot staving van mijn stelsel. Ik doe het enkel omdat ik zoo diep overtuigd ben van derzelve waarheid.

Ditmaal wil ik bijzonder wijzen op het belang van de oude renteboeken, de oude II. Geest- en kerkliggers of slapers. Wel vele zijn er nog bewaard gebleven in onze gemeente-archieven. En niet alleen van de II. Geesttafel en van de kerk maar van menige bijzondere inrichting, zooals confrerien of broederschappen, gulden, rederijkerkaners enz. enz. Zoo vind ik in Temeche alleen niet min als dertien renteboeken, liggers of slapers, namelijk :

Van de II. Geesttafel, fraai op perkament geschreven registers van 1508, 1610.

Van de kerk, gelijke registers van 1506, 1618 en 1663 alsmede twee fondatieboeken uit de 18^e eeuw.

Van de *chooristery* der kerk een renteboek van 1719.

Van de *cappelany van St Gillis* een renteboekje van 1408.

Van de *cappelany van O. L. Vrouw* een boek begonnen in 1665.

Van de *cappelany van S. Jan Evangelist en van SS. Pieter en Pauwel* van 't einde der 15e eeuw en een van 1784.

Van de *capelle van St Amelberga* van 't einde der 17e en een van 't begin der 18e eeuw.

Aanteekeningen over renten van het klooster der predikheerinnen binnen Temeche (18e eeuw) enz. enz.

Welk belang bieden deze oude *liggers* of *slapers*? Dit is één woord te verklaren. Zij behelzen de volledige topographie of plaatsbeschrijving onzer oude gemeenten.

Onze godsdienstige voorouders hadden alle godvruchtige en liefdadige instellingen rijkelijk begiftigd. Ontelbare renten op schier alle huizen, hofsteden en landen der parochie, ten voordeele van kerk en armen enz. zijn daarvan de getuigen. Deze renten zorgvuldig ingeschreven in de *slapers*, met eene volledige aanduiding der goederen, diens gelegenheid en met melding der aanpalende eigendommen, bieden aan den geduldigen zoeker de noodige stof tot eene volledige plaatsbeschrijving der parochie.

In deel XXI onzer Annalen, bladz. 517, geeft onze geachte voorzitter *Un détail inédit de l'enfance de Mercator*.

Dit artikel bevat eigenaardige aantekeningen betreffende het huis waarin Geeraard Mercator zijne kinderjaren te Rupelmonde sleet. Deze aantekeningen heeft hij gevonden in eenen *slaepere* van de oude *gulde van onser liever vrouwen, wat schaed dat bloeyt de bloem die groeyt*, bekend onder de benaming *van de Genoffelbloem*.

Ziedaar alreeds een voorbeeld, het eerste het gereedste, van het nut welk onze oude *slapers* kunnen aanbieden. — Zoowel als voor eenen eigendom afzonderlijk genomen, bieden die *slapers* bijzonderheden over de geheele topographie der gemeente. Immers nit het nauwkeurig beschrijven van elk huis, met diens palen langs noord, oost, zuid en west, ontstaat gelegenheid een volledig plan te maken der parochie voor den tijd op welke de registers geschreven wierden.

Zoo zijn wij alreeds in bezit van volledige kaarten van Temsche, voor 1508 en voor 1606 welke wij bij middel onzer *slapers* konden samenstellen. Het is buiten kijf dat zulke kaarten van het grootste nut kunnen zijn. Ik wil daar niet verder op aandringen maar de zaak tastbaar maken door een voorbeeld.

Men is bezig te Temsche een huis her op te bouwen bekend onder den naam van *gulden kop* of *gulden hoofd*. Bij middel mijner aantekeningen uit onze oude *slapers*, kon ik aan onze plaatselijke weekbladen volgende bijzonderheden daarover mededeelen :

Tot zooverre men het opsporen kan in ons gemeente-archief, van zeer oude tijden was er in Temsche eene herberg, genaamd *de gulden cop*, later herdoopt *het gulden hoofd, la Tête d'Or*.

Deze herberg is van ouds ook gelegen geweest aan het prochiehuis, omtrent op dezelfde plaats waar zij nu — hoek van Kasteelstraat en merkt — wordt afgebroken en terug opgebouwd.

In de Kerkeslaper van 1506, blad 25 v°, vindt men alreeds eene rente ingeschreven van vier schellingen, ten laste van de weduwe en kinderen Bøyaes « *op haerlieder huys ende hofstede gheheeten den*

*gulden cop, ghelegghen int dorp jeghen de tralie bij den vleesch huysc, west tsheeven strate, zuyt gregorius weyt den houwe, noort jacob gheylinc, oost dries van wale. — Tegen de tralie was eene andere benaming van den toegang tot het kerkhof (nu marktplein), vóór het prochiehuis, welke plaats doorgaans *hoochpoorte* genaamd wierd. In 1506 was dus *de cop* rechtover het prochiehuis, doch niet op den hoek der Kasteelstraat.*

In den Kerkeligger van 1618 vinden wij soortgelijke aanhaling. Zelfde rent van vier schellingen is alsdan ten laste van Michiel Vercauteren « *op syn huys ghenaamt den gulden cop aen de hoochpoort, jeghens de traille. Oost : de wed^e Inghel van de Kerchove de jonghe, Suyt : de wed^e Adriaen buyens wolf, West : de strate ende Noord : de wed^e Cornelis Gheylinck.* »

Onze gemeente- of prochie-rekeningen klimmen op tot 1643. In de oudste lezen wij menige aanhaling van *teeringen* of *rafrismenten* door de prochie betaald aan dóórtrekkende legerbenden, officieren en soldaten, in de bijzonderste herbergen. Altijd' staat er bij vermeld de herberg van Augustyn van Horenbeke, *weert in het gulden hooft*. De andere bijzonderste afspanningen of *taveernen*, zooals men ze noemde, waren alsdan : *de Sicaene, den Haene, de Schilt van Mechelen, den Inghel, de vier Heemers*.

Van waar de benaming *gulden cop*, later, doch eerst maar na 1640, *het gulden hooft* geworden?

Wij waren eerst van gedacht dat de *taverne* aldus naar eene plaatselijke gelegenheid genaamd wierd. Immers van ouds bezat de confrerie of *gulde van St. Amelberga* eenen nog al aanzienlijke eigendom op den hoek der Akkerstraat, noordwaarts begrenst door eenen eigendom van het broederschap van O. L. Vrouw, en elk dezer confrerien had daarop een huis, welk tot vergadering der *confreers* diende. Zoo was het nog in 1506, want dan stond nog in den Kerkeslaper eene rente van 8 schellingen, *op der gulden huys ende hofstede van St. Amelberghen int ackerstrate op de westsyde teghen de gote. f° 15 r°.* — De waterloop, alsdan *gote*, ziet men later den naam dragen van *gulde-water* of *gulden wal* om wille van het *gulde-goed* dat daaraanpaalde. Van deze waterloop is nauwelijks nog een spoor te ontdekken achter de hovingen der akker- en oeverstraten. Maar niet alleen dit water, ook de hoek der akkerstraat, eigendom der St. Amelberga-gulde, wierd naar dezen eigendom genoemd. Hij staat meermaals in oude titels, en onder andere ook in den Kerkeslaper van 1618, bekend onder den naam van *'t gulden hooft* (f° 54 r°). Dit had ons eerst

doen denken dat de taveerne langs den anderen kant van 't prochiehuis wel kon den naam aangenomen hebben van den hoek daar schuin over gelegen.

Naderhand echter vonden wij dat deze taveerne van veel vroeger bekend was, en genaamd *gulden cop*, en wij moesten besluiten dat zij dien naam niet kon ontleend hebben aan den gulden hoek of gulden hoofd.

De vraag blijft dus : van waar die oudste benaming « *gulden cop?* »

Het is ons gedacht dat onze oude taveerne het oude uithangbord zal gedragen hebben dat nog in menige andere plaats terug te vinden is, en er veel juister vertaald wordt *la coupe d'or*, alswel *la tête d'or*, eene vertaling welke verkeerdelijk ingegeven wierd door het veranderen, in 't midden der XVIIe eeuw, van *gulden cop* in *gulden hoofd*.

Van zulke verkeerde vertalingen zijn immers meer voorbeelden aan te halen. Zagen wij ons oud vlaansch uithangbord « *de vier Heemers* » of Heimanskinderen, *les quatre fils Aymon*, niet veranderen in *de Vier Emmers* en *les quatre seaux* vertalen?

Dit alles ingezien, zijn wij van gedacht dat het wenschelijk ware dat de eigenaars van den thaus in opbouw zijnde *Kop*, mit eerbied voor de overleveringen aan deze oude Temsche taveerne gehecht, de oudste benaming GULDEN COP wel terug wilden aannemen en er die allesins verkeerde vertaling van *la tête d'or* niet meer bijvoegen.

TH. DE DECKER.

G. WILLEMSSEN.

MISCELLANÉES.

I.

La charité officielle au Pays de Waes au XVIIIe siècle.

Dans chaque paroisse du Pays de Waes il y avait une Mense des pauvres administrée par deux maîtres des pauvres (armmeesters), qui vers la fin du XVIIIe siècle, peu avant l'invasion Française, furent quelquefois qualifiés Directeurs des pauvres.

A St Nicolas ces « armmeesters » étaient élus par les Maire et Échevins des « Beyde Bancken » en présence du Curé. L'élection se faisait à la sacristie. Leur Collège se renouvelait annuellement par moitié. Ils prêtaient serment à la première séance Échevinale suivant la date de leur élection.

A St Nicolas ils se contentaient d'encaisser et de payer tout ce qui était relatif au patrimoine des pauvres. Les secours étaient repartis par les Échevins des « Beyde Bancken », le Curé et les armmeesters ouïs en leurs propositions, ou censés l'avoir été.

* *

Les fonctions de maîtres des pauvres entraînaient de lourdes charges et de grandes responsabilités financières. Les titulaires nommés refusaient quelquefois d'entrer en fonctions, et les administrateurs municipaux étaient alors forcés, d'avoir recours à l'autorité supérieure pour y obliger ces élus récalcitrants.

Ainsi par exemple :

Le 6 février 1755 (1) Francies van Landeghem fut nommé « armmeester » de l'Église des Récollets à St Nicolas.

(1) Resolutieboek der Beyde Bancken n° 1 f° 55 r° (Arch. Comm. de St Nicolas.)

Depuis que ces religieux avaient été autorisés à s'établir dans cette paroisse, les quêtes pour les pauvres qui avaient été recueillies dans leur Eglise, avaient dû être versées à la Mense paroissiale, et dans ce but un maître des pauvres avait été attaché à leur communauté.

Lorsque le 10 suivant (1) les « arm-zielkens- en kinnekensmeesters » nommés le 6, se présentèrent à la séance échevinale pour y prêter serment, van Landeghem fit défaut. Les Echevins furent fort offusqués de cette absence et décidèrent de prendre des mesures en conséquence (daerin te vigileren als naer raede). En même temps ils protestèrent à charge du défaillant de tous frais et dommages-intérêts. Ces protestations étaient alors de style.

Le lendemain (2) les Echevins furent convaincus que van Landeghem refusait d'accepter les fonctions auxquelles il avait été élu, d'autant plus qu'il avait quitté la paroisse après les élections pour échapper à son mandat (om deselve bedieninghe te ontyluchten). Comme première mesure ils firent appeler Joannes de Maere, marguillier des récollets sortant et le prièrent de faire pendant 8 ou 15 jours la quête avec le plateau des pauvres, en attendant qu'on connût les intentions de van Landeghem. de Maere accepta cette mission. Il fut aussi décidé de rédiger un « queritur » ou questionnaire sur la matière et de l'envoyer à un avocat de Gand pour en obtenir une consultation.

Trois jours après, soit le 14 février, (3) le « stadhouder » du Beversehe dit à ses collègues des « Beyde Bancken » qu'il comptait se rendre sous peu à Gand et qu'il profiterait de son voyage pour consulter (dat hy ter selver tydt eens sañde adviseren).

Ce projet fut approuvé.

Ce ne fut que le 12 mars suivant (4) que le stadhouder du Beversehe fit rapport sur sa mission. Il déposa une consultation écrite des avocats van Landeghem et de Cousemaecker d'où il ressortait que les Echevins avaient le droit de contraindre le récalcitrant à prêter serment. Il déposa en même temps un projet de requête au Chef-Collège à cette fin, et émanant de ces deux avocats.

Le procureur de Grave reçut mission de transcrire cette requête sur timbre et de la présenter aux Hauts-Echevins.

(1) Ibid — fo 33 r°.

(2) Ibid — fo 33 v°. — Une ordonnance du Conseil de Flandre du 23 Juin 1646 ordonnait aux « armmeesters » élus d'accepter leurs fonctions, sous peine de 10 L parisis (Placeaerten van Vlaenderen Vol III p. 51). Cette ordonnance fut confirmée par une autre du 30 septembre 1651. (Ibid — III — 33.)

(3) Ibid — fo 36 v°.

(4) Ibid — fo 36 v°.

Le premier coup de canon était donc tiré, et les hostilités engagées.

Le 29 mars suivant (1) J^{or} Ferdinand-Philippe Zaman et le Maire rapportèrent en séance qu'ils avaient été appelés au Chef-Collège et que les Hauts-Échevins les avaient engagés à ne pas faire de procès, à ne pas provoquer de débats, mais à présenter une requête à Sa Majesté.

Les « Beyde Bancken » ordonnèrent aussitôt de faire les recherches nécessaires dans les archives, et l'avocat van Landeghem fut chargé de rédiger la supplique.

Mais dès le 31 mars (2) le Chef-Collège transmet un projet de requête de sa rédaction. Il fut décidé séance tenante d'envoyer celle-ci au solliciteur de Broû, pour la présenter à Bruxelles.

Les sollicitations aboutirent assez rapidement, car dès la séance des « Beyde Bancken » du 28 mai (3) le Greffier donna lecture d'un décret de Marie-Elisabeth, Gouvernante des Pays-Bas, au preserit duquel tous ceux qui ont atteint l'âge de 20 ans et qui ne se trouvent pas sous l'autorité paternelle, sont, en cas d'élection, obligés de prêter le serment des maîtres des pauvres, et de faire la quête chez les Récollets.

Cette fois, les Échevins trouvèrent la mariée trop belle et décidèrent de solliciter un amendement (eene onderecorrectie), pour ce bon motif qu'on ne parviendrait pas à dénicher ces oiseaux rares (om dieswille datter diergelycke persoonen niet te crygen en syn).

Cette nouvelle requête fut expédiée au solliciteur de Broû.

Nous n'avons pas retrouvé ce qu'il en advint. Mais ce que nous savons, c'est que les honoraires de de Broû furent payés par la commune et qu'ils s'élevèrent à 5 ll. 4 sch. 5 gr. (4)

Ce que nous savons aussi c'est qu'en fin de compte le fils de Jean Baptiste van Gothem accepta le 31 Janvier 1756 (5) d'achever le mandat de van Landeghem.

Tous les mouvements que l'administration s'était donnés n'avaient donc abouti qu'à un procès-verbal de carence.

Jusque là pour les Maîtres des pauvres des Récollets.

Le fils de J. B. van Gothem avait à peine accepté d'achever le mandat de van Landeghem, que les « Beyde Bancken » procédèrent

(1) Ibid — fo 57 r° et v^o.

(2) Ibid — fo 57 v°, 58 r°.

(3) Ibid — fo 58 v°.

(4) Ibid — fo 60 r°.

(5) Ibid — fo 61 r°.

le 5 février 1756 (1) aux nominations annuelles, en élisant Joseph van Havere, fils d'Ignace, en qualité « d'armmeester » de l'Église paroissiale.

Lorsque les nouveaux élus vinrent prêter serment le 9 suivant, (2) van Havere ne se montra pas.

Il fut mandé à la séance du 18 février (3). Il refuse d'accepter les fonctions à moins que les Échevins ne lui fournissent un acte valable, lui assurant qu'il ne serait pas soumis à semblable charge à Tamise. On lui assura qu'il n'avait rien à craindre de ce côté, qu'il était en effet un habitant réel de St Nicolas, y payant des impôts (ceuen positiven insetenen). Enfin après de longs pourparlers (naer het wisselen van vele discoursen), van Havere accepta et prêta serment entre les mains du stadhouder du Pays de Waes.

* * *

La peine que les Échevins avaient à trouver des maîtres des pauvres s'explique.

Tous les ans les « armmeesters » rendaient leurs comptes en présence du Maire, des Échevins et du Curé.

Ces comptes étaient scrupuleusement examinés. Chaque poste était passé au crible et aucun d'eux n'entraît définitivement en recette ou en dépense sans être accolé du « transeat », ou bien était purement et simplement rejeté par un « royé » presque toujours sèchement motivé. Dans ce dernier cas la dépense restait pour compte des « armmeesters ».

D'autre part, les « armmeesters » sortants avaient souvent beaucoup de peine pour rentrer dans les fonds qu'ils avaient dû personnellement avancer dans l'exercice de leurs fonctions, conformément à l'ordonnance du conseil de Flandre du 25 Juin 1646 (4).

* * *

Disons un mot des médecins des pauvres de cette époque.

Le service des malades pauvres se faisait non pas par des Docteurs Médecins, mais par de simples chirurgiens, ce mot compris dans le sens qu'il avait alors.

Pour se faire une idée de leur mérite scientifique, il suffit de voir quels étaient les rapports professionnels entre eux.

(1) Ibid — fo 61 v°.

(2) Ibid.

(3) Ibid — fo 62 r°.

(4) Ibid — fo 124 v°.

Jacques de Smet remplissait les fonctions de médecin des pauvres depuis le 6 Mars 1722, au salaire annuel de 10 ll. de gros. Le 10 Mars 1736 (1) Gillis de Cock, un des « armmeesters » en fonctions, se rend à la séance des « Beyde Bancken » et fait connaître que Frans Dupont, maître chirurgien, offre de visiter, soigner les malades secourus par la Mense et de leur fournir les médicaments (den armdisch deser prochie te visiteren, alsoock te leveren aen hun alle de medecyuen ende medicamenten aen hun dienstigh in alle soorten van siekten, soo contagiouse als andere voorvallen). Il ne demandait pour tout cela que 8 ll. 10 sch. courant par an. C'était un rabais de 9 florins. Les Échevins qui étaient accoutumés et obligés de rogner et de lésiner sur tout — vu le mauvais état des finances communales — décidèrent de communiquer cette demande à Jacques de Smet avant de prendre une décision.

Les « armmeesters » n'avaient pas attendu jusque là. En effet Jacques de Smet se présenta à la séance du 12 Mars (2) et exposa que Gillis de Cock et Joseph van Havere « armmeesters » en fonctions, lui avaient fait défense de continuer à soigner les malades de la Mense et de leur fournir des médicaments. Ils lui avaient en même temps signifié qu'il ne toucherait plus d'appointements. Comme bien l'on pense, de Smet fit opposition à ces défenses, d'autant plus qu'il avait été régulièrement nommé le 6 Mars 1722, que semblables défenses ne peuvent être faites sans que les Échevins aient été préalablement consultés, et que de plus le droit de révocation appartient aux Échevins seuls, à l'exclusion des « armmeesters ».

Il fut décidé de maintenir de Smet en fonctions, pour autant qu'il n'y eût pas eu, jusqu'à ce moment, de plaintes à sa charge (voor soo veele datter tot hier toe tsynen laste geene clachten en syn geweest).

Mais les « armmeesters » veillaient au grain; dès le 15 Avril suivant (3) ils présentent requête aux Échevins aux fins de faire valider pour un terme de deux ans la convention conclue par eux avec le chirurgien Dupont. Cette demande est rejetée parce que les pauvres ont leur médecin, que les suppliants peuvent obliger de remplir son devoir.

Cette décision ne satisfait pas les « armmeesters ». Ils en appelèrent au Chef-Collège. Celui-ci transcrit leur requête aux. « Beyde Bancken »,

(1) Ibid — f° 62 v°.

(2) Ibid — f° 62 v° ss.

(3) Ibid — f° 64 r°.

pour avis, le 5 Juin 1756 (1). Cet avis fut envoyé le 22 suivant (2). Nous ignorons ce qu'il portait, mais on peut le deviner, car les « armmeesters » succombèrent aussi devant cette juridiction. Ils s'adressèrent alors au Conseil de Flandre.

La cour, à son tour, demanda l'avis des Échevins des « Beyde Bancken » le 22 Janvier 1757 (3) cet avis fut transmis le 29 du même mois (4).

Le 11 Février (5) le Greffier du Keure fut envoyé à Gand pour obtenir au plus tôt un arrêt de la Cour.

Mais à peine le Greffier fut-il parti qu'un des « armmeesters » en fonctions fit signifier par huissier au chirurgien de Smet qu'il lui était dorénavant défendu de visiter les malades pauvres et de leur fournir des médicaments, sous peine de ne pas en être payé. Les Échevins firent immédiatement connaître cette circonstance au Greffier.

Cependant, celui-ci retourna à St Nicolas, le 14 Février (6) et lit rapport sur sa mission à la séance du même jour. La cour avait rendu son arrêt après qu'il eut vu le vice-Président van der Varent et d'autres conseillers. Les « armmeesters » sont déboutés de leur action. Il leur est défendu de faire quoi que ce soit en contrariété de la sentence du Chef-Collège, à peine de 100 livres parisis d'amende pour chaque contravention. Ils sont de plus condamnés aux dépens.

Les « armmeesters » Gillis de Cock et Joseph van Havere, qui étaient cependant les mauvais marchands dans cette affaire, ne se tinrent pas encore pour battus. Ils se présentèrent à la séance des Échevins des « Beyde Bancken » le 25 Février 1757 (7) et y renouvelèrent leurs plaintes. de Smet a négligé d'aller soigner une femme souffrant d'une inflammation des intestins. On a été obligé d'appeler le docteur Meulenaere et Frans Dupont. Le docteur Meulenaere a fait administrer la patiente et Dupont a ordonné de lui appliquer des sangsues le lendemain. Il a aussi négligé de se rendre chez un malade, quoiqu'il y eût été appelé à deux reprises différentes.

Les Échevins se contentèrent de répondre qu'ils en parleraient à de Smet. Et puis tout retomba dans le silence le plus profond.

(1) Ibid — f° 63 r° et v°.

(2) Ibid — f° 66 r°.

(3) Ibid — f° 69 r°.

(4) Ibid — f° 69 v°.

(5) Ibid — f° 70 r°.

(6) Ibid — f° 70 v°.

(7) Ibid — f° 71 r°.

Pendant tous ces débats judiciaires entre « armmeesters » et chirurgiens, les malades pauvres s'étaient probablement débrouillés comme ils le pouvaient.

Nous retrouvons encore de Smet comme médecin des pauvres en 1741.

Cette année là, le « roode loop » avait été importé d'Anvers dans le Pays de Waes et y occasionnait de nombreux décès. Le Chef-Collège trouva un moyen original pour combattre l'épidémie. Il envoya le 8 Octobre 1741, aux « Beyde Bancken » deux consultations et deux ordonnances médicales (recepten). Les Échevins décidèrent, après examen, de faire transcrire ces remèdes sur timbre, de les faire afficher et d'en transmettre une copie aux apothicaires et aux chirurgiens — on ne parle pas des docteurs — et notamment à Jacques de Smet, qui soignait alors les pauvres (het arm gemeente).

Ce que nous venons de voir ne nous donne pas une fort grande idée de la science et du dévouement des médecins des pauvres à cette époque.

* *

Les orphelins et les vieillards étaient placés par les Échevins dans le même « armluys ».

Les premiers, lorsqu'ils avaient dépassé l'âge de la première enfance lors de leur admission, étaient la plupart du temps loués (verhuert) à un cultivateur ou à un artisan. Ceux qui étaient plus jeunes étaient confiés, moyennant redevance, à un nourricier — quelquefois au maître des pauvres lui même.

Quant aux vieillards et aux nécessiteux proprement dits, ils avaient souvent beaucoup de peine à trouver des secours auprès des administrateurs de la Mense des pauvres.

D'autre part, nul ne pouvait aller s'établir dans n'importe quelle ville, village ou paroisse sans être muni d'un « acte van garant » de la Mense de sa commune d'origine, portant que cette Mense tiendrait celle de la nouvelle résidence indemne de tout secours qui pourrait être alloué à l'immigré.

Le nécessiteux qui avait le malheur de devenir malade ou d'être frappé d'aliénation mentale, même l'homme qui avait la malchance d'avoir des revers de fortune dans une commune autre que celle de son origine, était impitoyablement expulsé et renvoyé dans cette dernière. Celle-ci faisait ordinairement le geste de Ponce-Pilate et le malheureux était ainsi ballotté d'une commune à l'autre sans recevoir les secours même les plus urgents.

Cette conception du domicile de secours existait déjà dans la première moitié du XVIIe siècle et probablement déjà antérieurement. Les administrateurs communaux de la ville d'Avvers ne se faisaient pas faute à cette époque de refouler sur la rive gauche de l'Escaut les mendiants ramassés sur son territoire, et payaient de ce chef en 1650 à Huybrecht van Aken, collecteur du « Veir » ou passage d'eau, une somme de douze livres artois. Des postes semblables se rencontrent dans le comptes de 1652 et 1655 (1).

Quelques exemples feront mieux comprendre ce que nous venons de dire.

Le 50 Août 1750 (2) arriva à la séance des Échevins des « Beyde Bancken » de St Nicolas, un serviteur de la chambre des Pauvres de Gand, accompagné d'une femme originaire de St Nicolas. Il était porteur d'une lettre dans laquelle les administrateurs de cette Chambre (de heeren van de arme camer) faisaient savoir à l'administration municipale de St Nicolas qu'ils avaient à leur charge une femme née dans cette paroisse (dat sy hun vinden beswaert van sekere vroiw persoon ... geboren binnen dese prochie) et frappée d'aliénation mentale dans leur ville. Ils prétendaient que l'entretien de cette malheureuse incombait à St Nicolas. Ils exprimaient aussi l'espoir que les Echevins de cette paroisse ne feraient aucune difficulté pour accepter cette femme et en prendre soin. Les Échevins la firent parler et trouvèrent — naturellement — qu'elle n'était pas folle du tout, qu'au contraire elle raisonnait avec beaucoup d'intelligence, puisqu'elle avait pu leur dire qu'elle habitait Gand depuis plus de douze ans et que son mari y vivait encore.

Aussi les Échevins renvoyèrent-ils le serviteur de la « arme camer » de Gand avec la femme qu'il avait amenée, répondirent qu'ils n'avaient nullement l'intention de pourvoir à l'entretien de cette malheureuse et décidèrent d'attendre ce qu'il en adviendrait.

Le 11 Juillet 1755 (3) nous voyons une transaction intervenir entre les Echevins de Becele et ceux de St Nicolas, dans un procès qui avait été porté jusque devant le conseil de Flandre et relatif à l'entretien d'une pauvre. Parties conviennent que chacune des menses intéressées participera à cet entretien pour la moitié. Les motifs qui

(1) Arch. comm. de la Ville d'Avvers. Compte communal de 1630 (caisse dite des Domaines f° 376. Comptes de 1632 et 1633). Communication de M. Emile Dilis, auquel nous adressons nos vifs remerciements.

(2) Ibid — f° 11 r° et v^o.

(3) Ibid — f°s 40 ss.

déterminent les contractants sont que leur procès est fort odieux et fort dommageable (dat het seer odieus ende schadelyck is te blyven continueren in processen).

Le 24 Mai 1752 (1) un habitant de Kemseke se présenta à la séance des Échevins et demanda un secours alimentaire pour une femme née au hameau Hoogcameren (St Nicolas) et baptisée à Tamise. Les administrateurs de St Nicolas décidèrent qu'ils n'étaient pas obligés de fournir des aliments, que cette charge incombait à ceux de Kemseke, parce que le père de l'indigente en question avait habité cette dernière paroisse pendant plus de vingt ans et y avait payé des impôts (schot ende lot). Ils ajoutèrent que le suppliant n'avait qu'à rapporter cette décision à ceux de Kemseke, ce qui induit à croire que là déjà semblable demande avait été rejetée.

Le 22 Février 1754 (2), plusieurs personnes se présentent à la séance Echevinale et exposent qu'elles ont dû quitter d'autres paroisses en exécution du placard sur la mendicité. On leur demanda s'ils étaient originaires de St Nicolas et pendant combien de temps ils y avaient résidé. Leurs réponses ne furent pas satisfaisantes et on leur ordonna de déguerpir au plus tôt. On profita de l'occasion pour expulser tous ceux qui n'avaient pas le droit de résider dans la commune.

Le 8 Août de la même année, (3) les Échevins reçurent une lettre venant de Bruxelles. Une habitante de cette ville, née à St Nicolas, sollicitait à ce titre un secours, parce qu'elle avait été abandonnée par son mari.

Comme elle avait quitté la paroisse depuis quelques années la demande fut rejetée.

Le 19 Janvier 1755 (4) les « Beyde Bancken » durent s'occuper d'un cas lamentable. Un avocat de St Nicolas était mort laissant ses enfants dans la plus profonde misère. Le frère du défunt, procureur à Gand, avait fait savoir qu'il ne pouvait s'occuper de ces orphelins. Les Échevins n'hésitèrent pas un instant, ils décidèrent d'expédier le lendemain ces petits malheureux à Gand par le voiturier Jan Andries, pour les remettre à leur oncle, subrégent du séminaire. Le Maire vande Voorde fut commis pour prendre les mesures nécessaires à cet effet.

(1) Ibid — f° 34 r°.

(2) Ibid — f° 48 r°.

(3) Ibid — f° 51 r°.

(4) Ibid — f° 34 v°.

Le 10 Mars 1756, (1) le maire exhiba une liste contenant les noms de diverses personnes, venant les unes de Steenvoorde dans la châtellenie de Cassel, les autres de Lettrain, près de St Venant, et ayant l'intention de s'établir à St Nicolas. L'autorisation leur en fut refusée parce qu'ils avaient de nombreux enfants, qu'ils pourraient tomber l'un ou l'autre jour à charge de la bienfaisance publique et aussi parce que leurs lieux d'origine sont trop éloignés et inconnus des Échevins (als oock in aendaght geuouen hunne geboorte plaetse die verre van hier gelegghen syn ende ons onbekent). Ils n'avaient d'ailleurs pas fourni à suffisance la preuve qu'ils appartiennent à la religion catholique romaine et qu'ils sont de bonne vie et mœurs.

En conséquence on leur ordonne de déguerpir dans les trois semaines.

Le 25 Mai 1756 (2) un malheureux vieillard demande un secours, qui est refusé, le solliciteur étant né à Waesmunster.

Le 28 Mars 1740 (3) une habitante d'Anvers sollicite un secours pour son mari qui est né à St Nicolas, mais réside à Anvers depuis 50 ans, ajoutant qu'en cas de refus elle se verra obligée de renvoyer son mari à son lieu d'origine. L'Échevin Goosseus est chargé de s'enquérir auprès de l'aumônier d'Anvers si le couple y reçoit des secours. Le 6 Août suivant, (4) nouvelle demande. Cette fois on décide de consulter l'avocat van Laudeghem pour savoir si l'on est tenu d'allouer des secours. Enfin le 28 du même mois, (5) cette femme se présente en personne à la séance des « Beyde Bancken ». Toute aide lui est refusée, le mari ayant quitté la paroisse depuis plus de cinquante ans.

Le 20 Novembre 1740, (6) une vieille femme impotente, classée de Waesmunster à cause de son indigence et de ses infirmités, arrive à St Nicolas et demande des secours aux Échevins, malgré qu'elle ait quitté sa paroisse d'origine depuis longtemps pour résider à demeure dans la commune dont elle vient d'être expulsée et où antérieurement on lui avait refusé tout secours, au point de la laisser presque mourir de faim, et dont les « wethouderen » avaient répondu à ses demandes qu'elle n'avait qu'à s'adresser aux administrateurs de son lieu de naissance.

(1) Ibid — f° 62 r°.

(2) Ibid — f° 64 v°.

(3) Ibid — f° 97.

(4) Ibid — f° 98 v°.

(5) Ibid — f° 99 r°.

(6) Ibid — f° 100 r°.

Un des Echevins fut chargé de faire une enquête à Waesmunster. Nous n'avons pas trouvé trace que celle-ci ait jamais eu un résultat quelconque.

Il ressort de ces différents faits, dont on pourrait multiplier les exemples, que les contestations les plus vives et les plus âpres naissaient à tout instant entre les diverses administrations paroissiales du district. Ces conflits dénotaient chez celles-ci un sentiment d'inhumanité aussi inconscient qu'administratif.

* *

Il faut que cette situation fût devenue réellement intolérable, car le 17 Août 1758, les administrateurs municipaux de Lokeren, Zwyn-drecht, Burght, Rupelmonde, Haesdonck (Prochie en keure), Moerbeke, Exaerde, St Nicolas et Nieukercken, Basel, Vracene, Thielrode, Dacknam, St Gilles, Sinay, Tamise, Beveren, Melsele, Stekene, Cruy-beeck, Waesmunster, Elversele, Belcele, Kemseke et St Paul, Calloo, Kieldrecht et Verrehroeck, signèrent à St Nicolas un compromis en onze articles qui devint la loi sur le domicile de secours du Pays de Waes. Ce concordat fut approuvé par décret du 27 Février 1764 (1).

Le préambule de cette convention nous fait connaître les contestations journalières naissant entre les administrateurs municipaux du Pays de Waes. Il dit en effet : « alsoo dagelycks geschillen voorvallen » op het onderhoudt van d'armen tussehen de respective Wethoúderen » der minder wetten, vassalen ende contribuanten van den Lande van » Waes, appendentien ende dependentien van diere, mitsgaders die » van Beveren. »

Aux termes de l'art. I du compromis il sera dorénavant loisible à tout habitant du Pays de Waes d'aller s'établir dans telle ville, village ou paroisse qu'il lui plaira, au mieux de ses intérêts, sans devoir se munir d'un « acte van Garant » à la décharge de la Mense de son nouveau domicile. Mais il devra fournir aux autorités de celui-ci un certificat de bonne vie et mœurs émanant du Curé et des Administrateurs Municipaux de sa dernière résidence. Cette attestation doit aussi contenir que l'immigrant a un métier, une profession ou une occupation qui lui permet de vivre lui et les siens.

L'art. II défend à quiconque de louer des maisons ou de donner une hospitalité permanente (domicilie te verleenen) à des personnes

(1) Ce décret imprimé à Gand chez P. de Goesin est encarté dans la chronique de P. J. Heynderickx (Ms. inédit appartenant à M. Louis Smet-Verdurmen, membre du cercle Arch. du Pays de Waes).

venant d'autres lieux, non munies du certificat susdit, celui-ci dûment visé par l'administration municipale du nouveau domicile, à peine d'une amende de 60 livres parisis.

L'art. III ordonne que toutes personnes habitant une paroisse dont elles ne sont pas originaires et qui en arriveraient soit par infirmités, soit par caducité, soit par accident (*ter oorsaecke van linne incommoditeyten, caduciteyt ofte ander ongeval*) à ne plus être en état de pourvoir à leur subsistance, de se retirer dans leur commune d'origine pour y être secourues soit par la Mense, soit autrement.

S'il advenait — on devait naturellement s'y attendre — que ces pauvres diables n'eussent pas les moyens pour payer ce voyage, ce sera la Mense des pauvres du lieu d'origine qui devra, aux termes de l'art. IV, procéder au transport, non pas de la famille, mais uniquement de leur concitoyen tombé dans la misère.

L'art. V. Confirme l'art. I disant que dorénavant les « acte van Garant » sont et restent supprimés.

L'art. VI règle la situation des femmes, des veuves et des enfants.

Les femmes et les veuves suivent la condition de leurs maris, les enfants célibataires et mineurs celle de leurs père et mère, de telle sorte qu'une veuve ayant des enfants d'un ou de plusieurs lits, sera, elle et ses enfants mineurs non mariés, entretenue pendant tout son veuvage par la Mense du lieu d'origine de son dernier mari. Si une veuve ayant des enfants de plusieurs lits meurt, chacun des enfants sera renvoyé à la Mense de son lieu de naissance. Les enfants majeurs et mariés seront également renvoyés à la Mense du lieu de naissance, même pendant la vie de leurs parents.

Les enfants nés occasionnellement dans une paroisse, dit l'art. VII, n'y acquièrent pas par là même droit à secours et à aliments. Ils sont censés nés au domicile actuel de leurs père et mère. Mention de cette naissance occasionnelle sera faite aux registres de baptême. Si les parents sont sans domicile, ou si leur domicile ne peut être établi au moment de la naissance, ces enfants devront, en ce cas, être alimentés par la Mense du lieu de leur naissance de hasard.

Aux termes de l'art. VIII tous les enfants illégitimes, sans exception, sont réputés originaires du lieu de naissance de leurs mères, que celles-ci soient filles ou veuves.

Pour éviter toutes difficultés qui pourraient surgir au sujet des descendants (*afsaeten*), l'art. IX dit que chaque paroisse reste entière dans ses droits et continuera à pratiquer ce qui s'est fait jusqu' alors.

Les art. X et XI sont relatifs aux moyens à employer et aux voies à suivre pour obtenir l'homologation de ce concordat par les autorités supérieures.

Comme on le voit, cette irritante question du domicile de secours, que quelques uns ont cru n'être née que depuis la Révolution Française, est pendante depuis fort longtemps auparavant.

Aussi peut on conclure des faits que nous venons d'exposer que la charité des Menses, qui constituait au XVIIIe siècle la charité officielle, était aussi inhumaine que la charité officielle de nos jours.

II.

Le Traitement de l'Alcoolisme à St. Nicolas au XVIIIe siècle.

Le 27 Avril 1779 (1) un habitant de St Nicolas se présenta à la séance des Échevins des « Beyde Bancken », muni de copieuses attestations de ses voisins, et s'y plaignit du scandale public que sa douce moitié donnait par son ivrognerie continuelle, jurant, blasphémant, injuriant, cassant les vitres, se livrant à tous autres excès (soo door vloecken, sweiren, injurieren, glaese vensters uytslaegende, ende diergelycke excessen). Le pauvre diable de mari ajouta que Messieurs devaient être personnellement convaincus de la véracité de ses allégations, ayant déjà fait eux-mêmes des informations à cet égard.

Il demandait en conséquence que les Échevins voulussent ordonner l'internement de sa gracieuse compagne au « Cleyn Geil » aux frais de la Mense des pauvres.

*
*
*

Le « Klein Gheel » était un asile d'aliénés qui servait en même temps de maison de correction. En 1739 (2) il y avait été établi des cages grillées (muyten) destinées à renfermer, et les aliénés des deux sexes, et les individus mis en correction.

Nous pouvons nous figurer à peu près ce qu'étaient ces cages, d'après le fragment d'une des anciennes « muyten » de la « Cepiergie » du Chef-Collège, que possède le Musée Archéologique du

(1) Resolutieboek der Beyde Bancken n° 2, f° 205 v° (Arch. comm. de St Nicolas).

(2) Resolutieboek der Beyde Bancken n° 1 f^{is} 171 v° et 172 r° — Chron. de de Castro A^o 1739 — Chron. de P. J. Heynderickx (inédite) A^o 1739.

Pays de Waes à St Nicolas. Ces cages étaient à claire-voie, séparées simplement par des madriers en bois s'entrecroisant à équerre à une distance d'environ 12 centimètres, de telle manière que tous les détenus pouvaient se voir et s'entretenir.

Si ce système devait avoir les plus graves inconvénients dans un endroit destiné à renfermer des prisonniers, quelles conséquences désastreuses ne devait-il pas avoir dans un lieu servant à recevoir en même temps des aliénés des deux sexes et des individus mis en correction ?

*
*
*
*
*

Le Collège Échevinal, après mûre réflexion, fit droit à la demande du plaignant. Il ordonna l'internement de l'ivrognesse au « Klein Gheel » aux frais de la Mense des Pauvres ou de qui il appartenait, pendant six semaines, pour la forcer à s'amender et à renoncer aux boissons fortes. (om haer aldaer tot beternisse ende afstandt van den draeck te dwingen).

La malheureuse sortit-elle amendée ou guérie de l'établissement où l'autorité l'avait reléguée ? Nous l'ignorons. Elle ne fut pas la seule qui fut ainsi internée. Les registres aux résolutions contiennent de nombreux exemples d'ivrognesses enfermées dans les mêmes conditions ; d'autres, non moins nombreuses, étaient mises au pain et à l'eau à la « Cepiragie » pour quinze jours au plus.

Le cas que nous venons de relever nous a semblé assez curieux pour être tiré de l'oubli, car il nous dépeint au vif les mœurs de l'époque.

Ce que nous avons aussi voulu faire ressortir dans cette très-courte notice, c'est que la femme dont nous parlons, fut enfermée au « Klein Gheel » non comme folle — on ne les interne pas pour un temps déterminé d'avance — mais comme délinquante, alors qu'il eût fallu la soigner comme une malade. On usait pour l'ivrognerie de moyens repressifs, là où eût été préférable d'employer des moyens curatifs.

III.

Une Manifestation de buveurs à St. Nicolas en 1779.

Nous ne croyons pas exagérer en disant que de tous temps les cabarets furent considérés comme une source de maux. Aussi furent-ils l'objet de nombreuses ordonnances.

Chose curieuse, on doit croire que ni les édits généraux, ni les réglemens locaux n'eurent d'effet durable, qu'ils ne furent promulgués que pour être enfreints aussitôt, et tomber peu après dans l'oubli le plus profond, mais aussi le plus regrettable.

Mais peut-on imaginer ligue plus puissante que celle des buveurs, des cabaretiers, des brasseurs et des distillateurs de liqueurs fortes, bien souvent tacitement encouragés par les autorités, dans un but fiscal, pour énerver toute action bienfaisante de la loi?

* *

Le 21 Juillet 1779, Marie Thérèse rendit une ordonnance (1) dont le préambule semble écrit d'hier. Nous croyons ne pouvoir mieux faire que de le reproduire textuellement :

« Haere Majesteyt onderricht zynde dat, niet jegenstaende by ver-
» scheyde Placcaerten van onse Glorieuse Voorsaeten, scherpelyck is
» verboden Herbergen te houden, ofte laeten erigeren in meerderen
» nomber als de noodsaekelykheid der ingesetene van elke plaetse
» ende van de reyzzende lieden was vereyschende, den nomber der
» Herbergen soodaenig aengegroeyt is, ende nog daegelyks aengroeyt,
» dat die onder den tytelt van Herberge, dienen tot schynplaatse van
» vagabonden en ondeugende persoonen, door welke frequente occa-
» sien, de goede ingesetene, ende naementlyk de jonkheydt van beyde
» de sexen verleyd worden tot hun absoluut verlies ende hun over-
» geven tot alle ongeregelheden ende dronkenschappen : waerdoor
» menigvuldige gevegten ende ook doodslaegen veroorsackt worden:
» dat boven de zelve Herbergen, de Provintie van Vlaenderen ver-
» vult is van Cantynen, en Brandewyn-Koten, of zoo men die ander-
» sints noemt Kroegen, Keeten en Genever-Huysen, alwaer, schoon
» die van alle tyden verboden zyn geweest, saete gehonden wordt:
» gelyk men voorders geïnformeert is, dat'er verscheyde Herbergiers,
» om de ingesetene tot hunne herbergen aen te lokken, uytgeven
» eenige prysen, om de selve te laeten winnen door het schieten met
» den pyl, ofte den kogel, zelfs in opene en onbemuerde plaatsen,
» niet zonder groot perykel van ongelukken, zoo aen hun eygen,
» als de passerende lieden, waerdoor de lants-lieden tot het anthiren
» ende frequenteren der Herbergen, zoodaenig aengelokt worden,
» dat zy de Herbergen ende saete huysen niet en comen verlaeten,
» maer hun aldaer ophouden, sommige by heele nagten, tot hun
» absoluut verderf, by verontagtsaminge van de lands-neeringe ende

(1) Arch. de l'État à Gand — Imprimés — N° 1202.

» inwendige manufacturen, om in alle welcke onheylen ende quaede
» gevolgen te voorzien, zoo heeft Haere Majesteyt etc. etc. »

C'était parler d'or.

Voyons si le dispositif de l'Ordonnance répond à ses motifs.

L'art. 1^r dispose que les Placards antérieurs seront strictement observés.

Aux termes de l'art. 2 les baillis et « wethonderen » des villages doivent transmettre à leur Chef-Collège respectif, dans le mois de la publication, la liste des cabarets (Herbergen, Aubergien en Brandewyn-Huysen) de leur ressort, avec les noms des cabaretiers, des enseignes, la situation, la date de la licence d'établissement et par qui celle-ci a été accordée.

Conformément à l'art. 3 les Chefs-Collèges doivent dans le mois suivant transmettre ces listes aux conseillers fiscaux avec leur avis sur les cabarets qu'ils estiment ouverts régulièrement et ceux tenus en contrevention aux édits précédents, pour y être statué comme de droit.

L'art. 4, en vue d'éviter dans la mesure du possible « de dron-
» kenschappen die ordinairelyk den eersten oorsprong zyn van alle
» schandeleuse ende afgryselijke gevolgen » défend à quiconque « ter
» reserve der reizende personen » de rester dans les cabarets après 8 heures du soir pendant les 6 mois d'Hiver, commençant le 1^r Octobre, et après 9 heures pendant les mois d'été, commençant le 1^r Avril, sous peine de 6 livres parisis pour les contrevenants, et le double pour les cabaretiers.

Afin que personne ne puisse arguer d'ignorance, l'art. 5 ordonne aux sacristains de chaque paroisse de sonner, à ces heures, une cloche spéciale pendant un demi-quart d'heure. Les paroisses leur paieront de ce chef un salaire annuel de deux livres de gros.

L'art. 6 confirme les dispositions des édits précédents défendant strictement de se trouver au cabaret pendant la grand-messe, le sermon ou les vêpres.

Au prescrit de l'art. 7 les parents, dont les enfants mineurs, vivant avec eux, seront trouvés dans les cabarets en contravention des art. 4 et 6, seront tenus des amendes prononcées contre leurs rejetons.

L'art. 8 porte que dans les endroits où il n'y a pas de Gildes à octroi, il est défendu de tirer au but ou au blanc, avec flèches, carreaux ou balles, ou à la perche, sous peine de 6 livres parisis pour chaque contravention; et pour le cabaretier qui s'y sera prêté, une amende double pour la première contravention, pour la seconde :

fermeture du cabaret pendant un an, et à la troisième, il sera procédé extraordinairement à son égard, comme contempteur manifeste des Placards.

L'art. 10 supprime toutes les kermesses et fêtes de hameaux, de paroisses, de chapelles ou patronales. Il n'est plus toléré que deux kermesses par paroisse : L'une à titre de dédicace et l'autre en l'honneur du patron. Le tout sous les peines infligées par les Placards précédents à ceux « hondende ende frequenterende ongeoor- » loofde conventiculen ». Cette disposition n'est que la répétition d'ordonnances plus anciennes, édictées par Charles Quint.

L'art. 11 dit que les officiers et magistrats qui auront tu ou célé les contraventions seront punis la première fois de 15 florins d'amende, la seconde fois de suspension pour trois ans.

L'art. 12 contient quelques prescriptions relatives à la constatation des contraventions et notamment cette clause, alors de style, considérée aujourd'hui comme quelque peu immorale, que les dénonciateurs auront la moitié de l'amende.

Cet édit fut publié en consistoire du conseil de Flandre le 10 Septembre.

Il fut publié par le Chef-Collège le 25 Septembre 1779. (1)

Le dimanche suivant, 26 Septembre, il fut publié par les Échevins des Beyde Bancken de St Nicolas.

* *

Cette ordonnance n'eut pas l'heur de plaire aux habitants de St Nicolas. Ils manifestèrent leur mécontentement de façon originale.

Si nous devons en croire un contemporain, Pierre Joseph Heyndrickx, qui exerçait la profession d'horloger dans la maison située au marché portant actuellement le n° 55, voici ce qui se passa. (2)

L'on était encore, au moment de la publication, dans les mois d'été. Dès que la cloche de neuf heures eût sonné, tous les cabarets furent visités par la patrouille et évacués « onder veel gepreutel der » herbergiers en syn gasten ».

Les buveurs se firent remettre des pots de bière et allèrent les vider sur le marché.

Ce fut une manifestation inoffensive. Les magistrats communaux ne durent prendre aucune mesure spéciale. Ils auraient eu d'ailleurs de la peine à le faire, car ils ne possédaient en fait de police que le messenger communal.

(1) Arch. de l'Etat à Gand — Pays de Waes — Reg. 116 — Actum du 23 Septembre 1779.

(2) Chr. P. J. Heyndrickx. A^o 1779 p. 459.

Mais l'interdiction des fêtes patronales était plus désagréable pour les gildes de métiers.

Le maire de St Nicolas était chef-homme des Éleveurs d'abeilles (de Biemaus). Il sollicita du Chef-Collège l'autorisation de fêter, comme de coutume, la St Ambroise « met bas, viole en laet in den avoud ». Cela leur fut refusé.

Les éleveurs d'abeilles, qui sont en général des gens paisibles, et qui n'ont rien des mœurs batailleuses de leurs élèves, se soumirent. Mais les cordonniers semblent avoir été plus belliqueux. Le premier Octobre et les deux jours suivants, ils célébrèrent leur fête patronale, sans cortège en musique, mais le soir ils s'offrirent et à leurs consœurs un bal à huis-clos sur le territoire du « Beversche ». Tous ceux qui ne faisaient pas partie de la corporation étaient exclus de ce bal. Tous les autres corps de métier en firent autant, entre autres les tisserands et les boulangers.

Comme on le voit, l'ordonnance resta lettre morte.

Ce ne fut pas encore en ce temps là qu'on parvint à faire régner la tempérance et la vertu à coups de textes de loi.

Le Puits romain de Thielrode.

NOTE PRÉLIMINAIRE.

Le 24 Avril 1904, nous fûmes informés par M. Victor Lapage, directeur des Briqueteries de Thielrode, que les ouvriers avaient mis à découvert des planches et des poutres semblant appartenir à des substructions ou plutôt au cuvelage d'un puits romain.

Dès le lendemain, Lundi 25 Avril nous nous rendîmes au puits d'extraction de la société de Thielrode et grâce à l'obligeance de M. Lapage, qui mit à notre disposition trois terrassiers et un contre-maitre nous pûmes commencer les fouilles immédiatement. Celles-ci ne purent être faites que du côté nord, par suite de la disposition des lieux. A six heures du soir on était arrivé à une profondeur de 4^m90 sous le niveau du sol supérieur et nous pûmes alors nous convaincre que nous nous trouvions en présence d'un puits en bois, identique de construction et de dimensions latérales au puits découvert en 1872 à Steendorp. (Voir. Annales du Cercle. Tome V).

Les fouilles continuèrent sans interruption jusqu'an 4 Mai, date à laquelle nous atteignîmes la profondeur de 13^m.

Des sondages pratiqués alors nous indiquèrent que le cuvelage se prolongeait encore à une profondeur que nous ne pûmes atteindre avec la sonde.

Il en résulte que le puits dont il est ici question présente un intérêt considérable, vu sa profondeur insolite, profondeur qui n'a pas été rencontrée dans le puits de Steendorp, ni dans les puits similaires découverts en Hollande.

A ce moment nous fûmes malheureusement obligés de faire stater provisoirement les travaux, les fouilles devenant trop dangereuses à une telle profondeur, entre trois parois de terre à briques presque

à pic et qui menaçaient de s'ébouler. Grâce à Messieurs Morel de Westgaver, Président du conseil d'Administration de la Société Anonyme des Briqueteries de Thielrode et Victor Lapage, Directeur de l'exploitation, toutes facilités nous furent données pour poursuivre nos investigations et grâce à eux aussi nous pûmes faire élargir immédiatement les tranchées. Qu'il nous soit permis de leur adresser ici nos plus chaleureux remerciements.

Au cours de nos recherches, diverses vues photographiques du envelopage furent prises :

Le 29 Avril par M. l'avocat *Jean Buytaert*, membre de notre Cercle.

Le 30 Avril par M. *l'abbé de Sutter*, Inspecteur des écoles à Tamise.

Le 3 Mai par M. l'avocat *Xavier Janssens*, membre de notre Cercle.

Le même jour par M. l'avocat *Jan Verwilghen*, aussi membre de notre Cercle.

Le 7 Mai par M. *Fabri*, Inspecteur du Travail, membre de la société d'Histoire et d'Archéologie « Taxandria » de Turnhout.

Le 11 Mai par M. *l'abbé de Sutter*.

Tous ces obligeants collaborateurs ont mis leurs clichés à notre disposition, et nous nous ferons un devoir de reproduire ces témoins photographiques lorsque nous publierons la notice définitive sur nos fouilles.

M. Fernand van Goethem, architecte à St Nicolas, eut l'obligeance de dresser le plan du puits (coupe et élévation) à l'échelle de 0^m02 par mètre. Nous comptons également publier ce document.

A eux aussi tous nos remerciements.

Nos plus vifs remerciements également à M. *Louis de Pauw*, Membre d'honneur de notre Compagnie, qui nous a donné de si utiles conseils et de si précieuses indications au cours de nos recherches.

TII. DE DECKER.

G. WILLEMSSEN.

PROCÈS-VERBAUX.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 8 OCTOBRE 1905.

Présents : Messieurs G. Willemsen, Jos. Reynaert, Jos. de Ryck, K. Heyndrickx, Alph. de Schryver, André Janssens, Fl. Meskens, St. Verwilghen, Dr de Decker, Th. de Decker, Em. Geerts, Behaegel, Casteel, Jan Verwilghen, Georges Martens, Em. Bellemans.

1° M. Th. de Decker lit les principaux passages d'une étude sur les finances communales au milieu du XVIIe siècle.

Les éléments de cette étude ont été tirés des archives de la Mense des pauvres, de l'église paroissiale, ainsi que des archives communales de Tamise.

Après avoir esquissé à grands traits la situation de notre pays, en particulier du Pays de Waes au XVIIe siècle, M. de Decker examine successivement : le système de contributions usité à cette époque par les paroisses du plat pays, les moyens qu'elles employaient pour faire rentrer dans leurs caisses ces ressources financières; enfin les diverses dépenses qu'elles devaient couvrir. Pour ce dernier point l'auteur développe surtout ce qui regarde les contributions de nos communes dans les frais occasionnés par les guerres si fréquentes du XVIIe siècle.

2° M. André Janssens présente la première partie d'un travail sur « L'Evolution de la fenêtre ogivale ». Dans cette première partie, tant par la parole que par de nombreux dessins exécutés au tableau noir, M. Janssens montre les diverses et successives transformations subies par la fenêtre ogivale, et dans son ensemble et dans toutes ses parties, au cours du XIIIe siècle.

3° M. Willemsen, attire l'attention des membres du cercle sur une étude publiée dans le Bulletin de la Société Royale de Géographie de Madrid et qui se rapporte indirectement à l'histoire de Gerard Mercator. D'après cette étude on aurait découvert un planisphère antérieur à Mercator et dressé sur une projection polaire équidistante.

Comme ce système était attribué jusqu'ici à l'invention de Mercator, l'on comprend à quel point cette découverte, si elle est vraie, est intéressante pour l'histoire du grand Géographe Wasien. M. Willemsen recommande donc vivement ce sujet à l'étude des Membres du Cercle.

4° M. G. Willemsen fait un rapport sommaire sur les fouilles qu'il a pratiquées dans le courant du mois de Septembre dernier avec M. Louis de Panw à la Tête de Flandre. Il annonce que son collaborateur et lui présenteront ultérieurement un travail sur les trouvailles qu'ils ont faites.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSSEN.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 4 FÉVRIER 1904.

Présents Messieurs : Willemsen, Reynaert, Annaert, de Bock, Th. de Decker, Jos. Verwilghen, St. Verwilghen, Jan Verwilghen, de Schryver, J. de Ryck, Casteel, X. Janssens, Roelens, Behaegel, J. van de Vyver, Fl. Meskens.

MM. de Pauw et Dilis se font excuser.

1° Au début de la séance M. G. Willemsen, *Président*, rappelle qu'un projet de Fédération des Cercles Archéologiques de la Flandre Orientale a été voté à Gand. L'adhésion du Cercle Archéologique du Pays de Waes à ce projet est approuvée par les Membres présents et M. G. Willemsen est désigné par le Cercle comme délégué auprès de la Fédération provinciale. En même temps on adopte la proposition d'inviter la Fédération provinciale à tenir cette année son assemblée générale à St Nicolas.

2° M. Willemsen est ensuite élu comme délégué du Cercle au Congrès Archéologique de Mons. Quant au Congrès d'Arras, l'assemblée décide d'y prendre part et de s'y faire représenter par son président.

3° La suite de l'étude de M. Th. de Decker sur les finances Communales au XVIIe siècle constituait le troisième point de l'ordre du jour de la séance. Dans cette deuxième partie de son travail M. Th. de Decker étudie les dépenses ordinaires de la commune de Tamise au XVIIe siècle. Successivement il étudie les dépenses purement administratives. Il examine aussi le détail des dépenses extraordinaires. En traitant ces divers points M. de Decker trouve l'occasion de signaler nombre de détails typiques touchant les mœurs administratives du XVIIe siècle.

A ce travail sur les finances communales proprement dites, M. de Decker ajoute, en guise d'annexe, un aperçu général sur les finances de l'église et de la Mense des pauvres de Tamise. Les détails signalés en développant ce dernier point, lui permettent de retracer la situation économique d'une famille d'ouvriers au XVIIe siècle.

4° Pour terminer la séance M. Willemsen, Président, fait connaître quelques détails, d'abord sur le traitement de l'Alcoolisme au XVIIIe siècle, ensuite sur une manifestation d'un genre tout spécial, provoquée à St Nicolas par un édit de Marie Thérèse relatif, entre autres, à l'heure de fermeture des cabarets, enfin sur deux petits monuments construits à St Nicolas vers la fin du XVIIIe siècle.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 14 AVRIL 1904.

Présents, Messieurs : Willemsen, Reynaert, Annaert, Heyndrickx, de Pauw, Dilis, Jos. Verwilghen, St. Verwilghen, Jan Verwilghen, Fl. Meskens, Casteel.

MM. van Hooff et de Boeck se font excuser.

1° Dans sa communication : « Contributions à la topographie ancienne de nos communes, présentée au début de la séance, M. Th. de Decker signale la grande importance des « slapers » ou obituaires au point de vue de la topographie ancienne de nos communes, de sorte que l'on pourrait au moyen des indications que l'on y trouve dresser en grande partie le plan des communes aux siècles passés. L'auteur démontre ce qu'il avance par quelques exemples concrets empruntés à la commune de Tamise.

2° M. Emile Dilis donne communication de son travail : « Les Ponts sur l'Escaut au XVIIe siècle ».

Au cours de ce siècle trois ponts de bateaux furent construits devant Anvers pour joindre les deux rives de l'Escaut : le premier en 1603, par les soins du Marquis de Spinola; le deuxième en 1621, également sur l'ordre du Marquis de Spinola; le troisième, en 1640 aux frais de la ville d'Anvers. Le deuxième et le troisième existèrent respectivement jusqu'en 1639 et 1646. Destinés primitivement au passage des troupes et des munitions de guerre, ces ponts furent néanmoins utilisés également pour les besoins des habitants. M. Dilis

étudié, en particulier, par quelles administrations ces ponts furent construits; quels étaient les moyens employés pour y prévenir tous désordres; quelles étaient les dispositions prises pour régler le passage, surtout celles qui concernent le prix de celui-ci. Il déduit des sommes recueillies quel était le nombre de personnes qui se servaient de ce moyen de communication; et fait ainsi ressortir la grande importance et la grande utilité des ponts autrefois jetés sur notre beau fleuve.

3° Dans le troisième travail présenté au cours de la séance : « La charité officielle au Pays de Waes au XVIIIe siècle » **M. Willemsen**, Président, étudie l'organisation et l'action de la Mense des pauvres. Il fait connaître, en s'appuyant sur des faits, l'inhumanité avec laquelle les indigents étaient trop souvent traités par suite de l'organisation du domicile de secours à cette époque.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

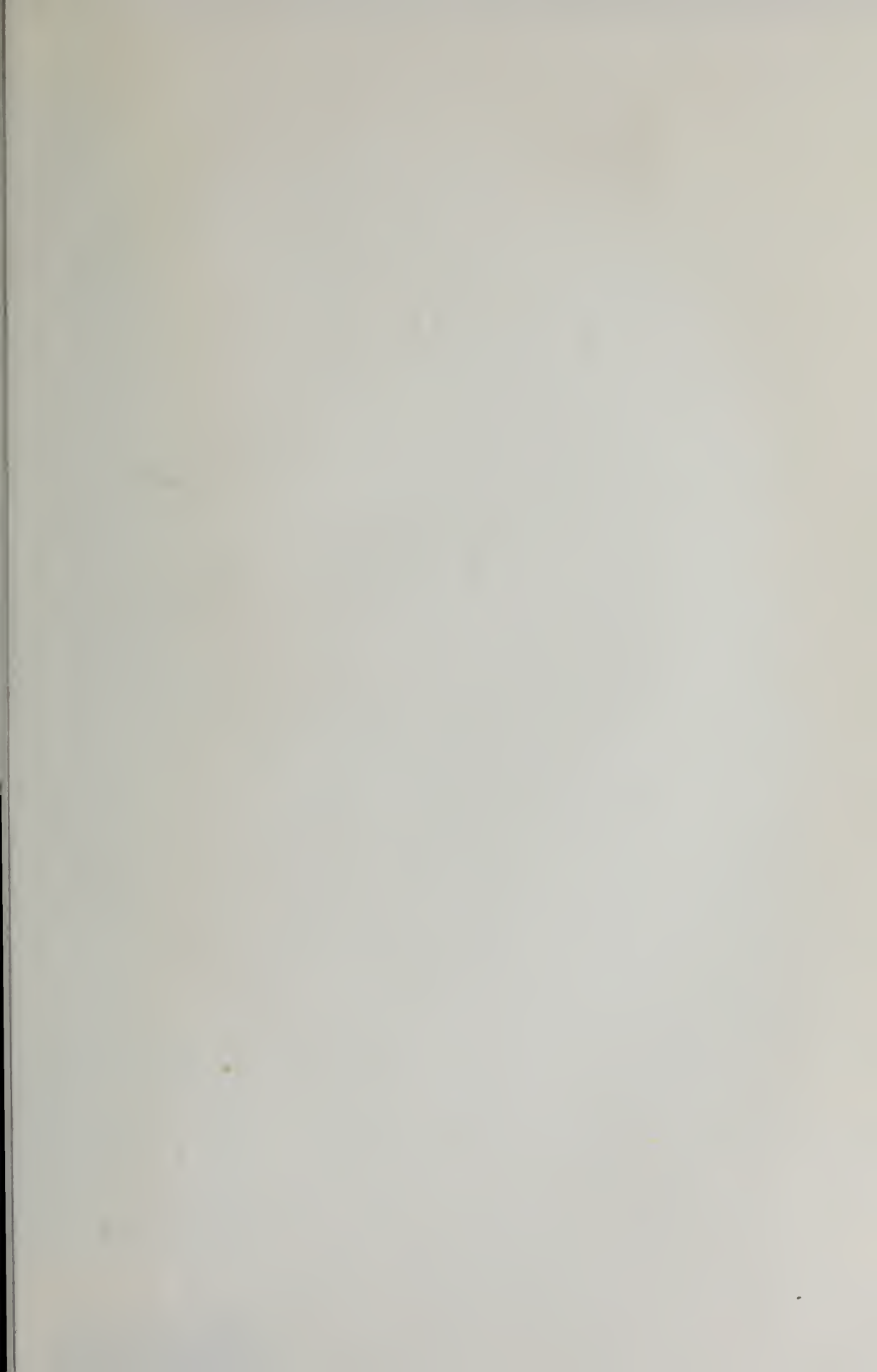
LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSSEN.

INHOUD. — TABLE.

NOTITIËN EN VERHANDELINGEN. — NOTICES ET DISSERTATIONS.

	PAGES.
Leden van den Kring van het jaar 1903—1904	5
Algemeene openbare vergadering van 29 Juni 1903. — Aanspraak van Mr G. Willemsen, voorzitter	II
Verslag over den toestand van het genootschap	26
Johannes van Niculande, pastoor van S ^t Nicolaas en kronijkschrijver, door Mr Jos. Reynaert	43
Geldelijke toestand eener Waasche prochie in 't midden der XVII ^e eeuw. . .	189
Aanhangsels	276
Bijdragen tot de oude plaatsbeschrijving onzer gemeenten	285
door Mr Th. de Decker.	
Miscellanées, door Mr G. Willemsen, président	289
Le Puits romain de Thielrode. Note préliminaire, door MM. Th. de Decker en G. Willemsen, président	307
Procès-Verbaux	309

FIN DU TOME XXII.

GETTY CENTER LINRARY

3 3125 00673 9235

